

การศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้อง  
กับการดำรงชีพภายหลังการพลัดถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนชาวอีสาน  
หมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย

THE STUDY OF RELATIONSHIPS BETWEEN PHYSICAL ENVIRONMENTS AND  
LIVELIHOOD-RELATED SOCIAL INTERACTIONS AFTER DISPLACEMENT:  
A CASE STUDY OF DISPLACED ISAN GROUP IN SAMANMITR VILLAGE,  
CHAINGRAI PROVINCE



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2562

KMITL-2019-AR-M-003-018

การศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้อง  
กับการดำรงชีพภายหลังการพลัดถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนชาวอีสาน  
หมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย

THE STUDY OF RELATIONSHIPS BETWEEN PHYSICAL ENVIRONMENTS AND  
LIVELIHOOD-RELATED SOCIAL INTERACTIONS AFTER DISPLACEMENT:  
A CASE STUDY OF DISPLACED ISAN GROUP IN SAMANMITR VILLAGE,  
CHAINGRAI PROVINCE



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต  
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานที่พ.ศ. 2562 เท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้  
KMITL-2019-AR-M-003-018

THE STUDY OF RELATIONSHIPS BETWEEN PHYSICAL ENVIRONMENTS AND  
LIVELIHOOD-RELATED SOCIAL INTERACTIONS AFTER RESETTLEMENT :  
A CASE STUDY OF ISAN GROUP IN SAMANMITR VILLAGE,  
CHAINGRAI PROVINCE



A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT  
OF THE REQUIREMENT FOR THE DEGREE OF  
MASTER OF ARCHITECTURE PROGRAM IN INTERIOR ARCHITECTURE  
FACULTY OF ARCHITECTURE

KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ในงานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้ทำซ้ำโดยไม่ได้รับอนุญาต  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และ 2019 อ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

KMITL-2019-AR-M-003-018



COPYRIGHT 2019 เอกสารนี้เป็นเอกสารสงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่าจะในรูปแบบใดก็ตาม เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้  
FACULTY OF ARCHITECTURE

KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลาติน

: กรณีศึกษาชุมชนชาวอีสาน หมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงรายนางสาวพรธิดา เดียวตระกูล

นักศึกษา

รหัสประจำตัว

57602017

ปริญญา

สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชา

สถาปัตยกรรมภายใน

พ.ศ.

2562

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร. คณิน หุตานวัตร

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ผศ.ดร. พิชะรัตน์ นันทะ

### บทคัดย่อ

การพลาตินฐานมีโอกาส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้พลาติน โดยเฉพาะด้านความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งส่วนหนึ่งนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลาตินแต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวยังต้องการการขยายความในรายละเอียดเพิ่มเติม งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาคุณลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มดำรงชีพภายหลังพลาติน โดยอยู่บนฐานของ 2 แนวคิดหลัก คือ 1.) แนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังพลาติน (Impoverishment Risk and Reconstruction Model) ที่กล่าวถึงความเสี่ยงต่อความแตกแยกทางสังคมภายหลังการพลาติน และ 2.) แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ที่ช่วยให้กรอบการศึกษาขององค์ประกอบทางสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคน ผ่านแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพที่อาศัยกรณีศึกษา หมู่บ้านสมานมิตร จ.เชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาวอีสานพลาตินตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ถึงปัจจุบัน โดยมีแบบสังเกตพฤติกรรม แผนที่จินตภาพ (Cognitive Map) และการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือการเก็บข้อมูลหลัก

ผลการวิจัยพบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 2 รูปแบบหลักคือ 1) ปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการในการดำรงชีพ ที่แบ่งย่อยได้ 2 หัวข้อคือ 1.1) ปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการผลิตโดยตรง 1.2) ปฏิสัมพันธ์ที่สนับสนุนการผลิต 2) ปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับประเพณีในการดำรงชีพ และพบคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพ 7 คุณลักษณะคือ 1. พื้นที่สาธารณะในลักษณะลานกลาง 2. พื้นที่จุดตัดของชุมชนทางถนนสัญจร 3. พื้นที่เปิดโล่งบนไหล่ทางสัญจร 4. ทิวทัศน์ระหว่างพื้นที่สาธารณะกับพื้นที่กึ่งสาธารณะ 5. การมีช่องเปิดที่เชื่อมพื้นที่ระหว่างบ้าน 6. การเกาะกลุ่มของที่อยู่อาศัยในกลุ่มเครือญาติและการใช้พื้นที่ลานบ้านร่วมกัน 7. ความยืดหยุ่นของพื้นที่ภายในอาคาร การมีคุณลักษณะทางสภาพแวดล้อมดังที่กล่าวมาเป็นฐานสำคัญส่วนหนึ่งต่อความยืดหยุ่นทางสังคมอันนำไปสู่การลดโอกาสของการแตกแยกทางสังคมภายหลังการพลาติน

เอกสารนี้เป็นที่สิ้นสุด องค์ความรู้ดังกล่าวจึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบและวางแผนที่อยู่อาศัยในกรณีที่มีการย้ายถิ่นเป็นทางออกที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ยังต้องอาศัยการวิจัยเชิงสำรวจอย่างจริงจังของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

คำสำคัญ : สภาพแวดล้อมกายภาพ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความแตกแยกทางสังคม การพลาติน

<b>Thesis</b>	The Study of Relationships between Physical Environments and Livelihood-Related Social Interactions after Displacement : A Case Study of Displaced Isan Group in Samanmitr Village, Chaingrai Province
<b>Author</b>	Miss. Pondtida Deawtrakul
<b>Student ID</b>	57602017
<b>Degree</b>	Master of Architecture
<b>Program</b>	Interior Architecture
<b>Year</b>	2019
<b>Thesis Advisor</b>	Assistant Professor Khanin Hutanuwat, Ph.D.
<b>Thesis Co-Advisor</b>	Assistant Professor Piyarat Nanta, Ph.D.

## ABSTRACT

Displacement can have negative impacts particularly concerning social relationships of the displaced, which is partly related to environmental factors. However, such relationships also require further expansion. Therefore, the main objective of this research is to study the physical environment characteristics that are supportive to social interactions related to livelihoods. Two principal conceptual frameworks are (1) Impoverishment Risk and Reconstruction Model that discusses the risk of social disarticulation after displacement and (2) Behavior Setting Model which provides framework to investigating the physical environments and action pattern of social activities. This study is based on a qualitative research approach in which behavior observation forms, cognitive map, and in-depth interviews are among key research tools. Samanmitr Village, Chiang Rai Province, where the Isan displaced groups since 1961 have resettled is the case study of this project. The study found that patterns of social interactions can be broadly classified as (1) social interactions related to livelihood production, which can be divided into 2 subtypes: (1.1) interactions that are directly related to production processes and (1.2) Interactions that are supplementary to production processes, and (2) cultural-based interactions. In addition, seven characteristics of the physical environments supporting social interactions found are (1) a community plaza, (2) nodes of intersection areas of road, (3) footpath/or roadside areas, (4) visibility/visual access between public spaces and semi-public areas, (5) opening in access that allow accessibility of adjacent relatives, (6) shared courtyards between houses of which owners are kin, and (7) the flexibility of the public interior space. These environmental features are among supportive

environments for nurturing social ties that consequently contribute to the risk reduction of social disarticulation after displacement. These findings can thus be applied to the design and planning of the new settlement in case that relocation is an inevitable option.

**Keywords** : Physical Environmental, Social Interaction, Social Disarticulation, Resettlement



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ข้าพเจ้าขอขอบแต่อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทั้งสอง ท่านคือ ผศ.ดร. คณิน หุตานุวัตร และผศ.ดร. พิชะรัตน์ นันทะ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ศิษย์ คนนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณครูบาอาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายในทุกท่าน ที่ถ่ายทอดความรู้ศาสตร์แต่ละสาขาวิชาให้กับลูกศิษย์ จนสามารถนำไปประยุกต์แตกแขนงความรู้ได้

ขอขอบพระคุณชาวอีสานหมู่บ้านสมานมิตร ตำบลอนศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงรายทุกท่านที่ให้การต้อนรับอย่างอบอุ่น รวมถึงแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานแก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณครอบครัว ผองเพื่อนร่วมรุ่น และกลุ่ม Power 4 ผู้ร่วมเดินทางไปกับการเรียนปริญญาโทในครั้งนี้

ท้ายนี้ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณตนเอง ที่ยังคงมุ่งมั่นอย่างไม่ลดละ ในการเดินทางเพื่อบรรลุเป้าหมายของชีวิต

พรธิดา เตียวตระกูล

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

# สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	I
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	II
กิตติกรรมประกาศ.....	IV
สารบัญ.....	V
สารบัญตาราง.....	IX
สารบัญภาพ.....	X
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาของงานวิจัย.....	1
1.2 ประเด็นปัญหาของงานวิจัย.....	2
1.3 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	3
1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	5
1.5 คำถามการวิจัย.....	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
1.7 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	6
บทที่ 2 การทบทวนงานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	8
2.1 กรอบแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังการพลัดถิ่น (Impoverishment Risk and Reconstruction Model: IRR Model) และ แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ที่นำมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัย.....	9
2.2 แนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) ภายหลังพลัดถิ่น.....	11
2.2.1 ประเด็น 8 ความเสี่ยงหลักของแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) ภายหลังการพลัดถิ่น.....	12
2.2.2 การวิเคราะห์ประเด็นความแตกแยกทางสังคมภายหลังการพลัดถิ่น.....	16
2.2.3 ช่องว่างการวิจัยกับความแตกแยกทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็น สภาพแวดล้อมกายภาพ.....	18
2.3 ความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) ภายหลังการพลัดถิ่นและ แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework).....	19

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.4 แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting).....	21
2.4.1 นิยามและที่มาของแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม.....	21
2.4.2 การประยุกต์แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมเพื่อใช้ในการศึกษาอิทธิพล ของสภาพแวดล้อมกายภาพที่ส่งผลต่อการเกิดความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) หลังการปลดถิ่น.....	23
2.5 การทบทวนวรรณกรรมด้านระเบียบวิธีวิจัย.....	32
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	39
3.1 กระบวนการทัศน์.....	39
3.2 การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา กลุ่มผู้ให้ข้อมูล.....	39
3.2.1 การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา.....	31
3.2.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	42
3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	43
3.4 เครื่องมือในการเก็บข้อมูล.....	44
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	47
3.6 การตรวจสอบข้อมูล คุณภาพการวิจัย.....	49
3.7 การตรวจสอบข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ.....	50
บทที่ 4 ประวัติหมู่บ้าน บริบททางกายภาพ และสังคม.....	50
4.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านสมานมิตร.....	50
4.2 ข้อมูลบริบททางกายภาพพื้นที่กรณีศึกษา.....	54
4.2.1 ข้อมูลตำแหน่งที่ตั้ง.....	54
4.2.2 ข้อมูลประชากร.....	56
4.2.3 ข้อมูลสภาพภูมิอากาศ.....	56
4.2.4 ข้อมูลตำแหน่งที่ตั้ง อาณาเขต เส้นทางคมนาคม.....	57
4.2.5 ข้อมูลสภาพแวดล้อมก่อนตั้งหมู่บ้านสมานมิตร.....	59

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3 วิธีชีวิตคนอีสานและการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่น.....	59
4.4 ข้อมูลบริบททางสังคม และประเพณี.....	68
4.5 ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคม.....	70
4.6 การรวมกลุ่มองค์กรทางสังคมเพื่อการสนับสนุนการดำรงชีพภายในชุมชน.....	70
บทที่ 5 ผลการวิจัย.....	72
5.1 การสร้างรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อมที่เคยเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม.....	73
5.1.1 สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical Setting).....	75
5.1.2 รูปแบบพฤติกรรม (Action Pattern).....	77
5.1.3 บุคคล (People).....	78
5.1.4 ตำแหน่งพฤติกรรม (Functional Position of Inhabitants).....	78
5.1.5 ช่วงเวลา (Time).....	78
5.2 การวิเคราะห์ผลการวิจัยแบ่งตามกลุ่มดำรงชีพ 3 กลุ่ม.....	79
5.2.1 การดำรงชีพทำนา.....	79
5.2.2 การดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า.....	116
5.2.3 การดำรงชีพประมง.....	129
5.3 สรุปผลการวิจัย.....	154
5.3.1 สรุปผลการวิจัยสภาพแวดล้อมกายภาพ 3 กลุ่มดำรงชีพ.....	154
5.3.2 การวิเคราะห์ผลการวิจัยรูปแบบพฤติกรรมของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพ.....	157
บทที่ 6 อภิปรายผลการวิจัย.....	159
6.1 การอภิปรายผลสภาพแวดล้อมกายภาพกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ เกี่ยวข้องกับกลุ่ม ดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่น.....	160
6.1.1 การอภิปรายรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของ 3 กลุ่มดำรงชีพ.....	160
6.1.2 การอภิปรายลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่น.....	161
6.1.3 วิเคราะห์เชื่อมโยงสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ภายหลังพลัดถิ่นกับประเด็นความเสี่ยงความแตกแยกทางสังคม.....	171

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ไว้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดลอกสิ่งนี้ออกไป และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของสิทธิ์ทุกครั้งที่มีการนำมาใช้

## สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.1.4 อภิปรายศักยภาพการประยุกต์ใช้แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ในการศึกษาลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพ.....	173
6.2 ประโยชน์ของผลการอภิปรายที่นำไปประยุกต์ใช้ต่อไป.....	161
6.3 ข้อจำกัดในการศึกษา (Limitation).....	174
6.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษา (Future Study).....	175
บรรณานุกรม.....	176
ภาคผนวก.....	181
ประวัติผู้เขียน.....	191



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 ทบทวนวรรณกรรม 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักภายหลังพลาตติน (IRR Model).....	15
2.2 ทบทวนวรรณกรรมประเด็นความเสี่ยงด้านความแตกแยกทางสังคมภายหลังพลาตติน (Social Disarticulation) .....	17
2.3 การทบทวนวรรณกรรมปัจจัยหลักขององค์ประกอบพฤติกรรม.....	29
2.4 การเลือกเครื่องมือวิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	35
2.5 มาตรฐานการวิจัยเชิงคุณภาพ.....	37
3.1 ประเด็นคำถามการวิจัยกับการเชื่อมโยงเครื่องมือเก็บข้อมูล.....	43
3.2 การเชื่อมโยงองค์ประกอบพฤติกรรม 5 ปัจจัย กับเครื่องมือเก็บข้อมูล อุปกรณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูล .....	44
3.3 ขั้นตอนการดำเนินงานในการลงพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้น (Pilot Survey).....	46
3.4 ขั้นตอนการดำเนินงานในการลงพื้นที่ภาคสนามรอบสุดท้าย (Final Survey).....	46
4.1 ปฏิทินฤดูกาลผลิตและพิธีกรรมเพณีของการทำนาของชาวนาชุมชนสมานมิตร.....	62
4.2 ข้อมูลการก่อตั้งกลุ่มองค์กรในการดำรงชีพ 3 กลุ่ม (ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า ประมง).....	66
5.1 สภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของการทำนา.....	80
5.2 สรุปตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมการดำรงชีพทำนา/ประเพณีบั้งไฟ.....	107
5.3 แสดงตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมประเพณีแห่บั้งไฟ.....	109
5.4 สภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของหม่อนไหม/ทอผ้า.....	116
5.5 สรุปตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมการดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า.....	128
5.6 สภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของทำประมง.....	130
5.7 สรุปตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมการดำรงชีพประมง.....	153
6.1 การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมกายภาพให้สอดคล้องกับแต่ละรูปแบบกิจกรรม.....	167
6.2 การแสดงความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับความยืดหยุ่นทางสังคม 4 รูปแบบ.....	172

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

# สารบัญญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 สาเหตุการพลัดถิ่น.....	2
1.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	3
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	10
2.2 ความเสี่ยงหลัก 8 ด้านต่อความยากจนภายหลังพลัดถิ่น (IRR Model).....	11
2.3 การระบุตำแหน่งของบุคคลกับพฤติกรรม.....	27
3.1 สาเหตุการพลัดถิ่นของชาวอีสานช่วงปี พ.ศ. 2504.....	40
3.2 แผนผังแสดงขั้นตอนการวิจัย.....	45
4.1 การอพยพของกลุ่มผู้พลัดถิ่นจาก 8 จังหวัดแถบภาคอีสานสู่ จ.เชียงรายช่วงปีพ.ศ. 2504.....	50
4.2 แผนที่แสดงตำแหน่งจังหวัดทางภูมิศาสตร์และแผนที่อำเภอในจังหวัดเชียงราย.....	54
4.3 อาณาเขตติดต่อโดยรอบของหมู่บ้านสมานมิตร.....	57
4.4 เส้นทางคมนาคมหลักและรองในการเข้า-ออกหมู่บ้าน.....	58
4.5 ลักษณะการทำนาดำและนาหว่าน.....	60
5.1 ไตอะแกรมการแบ่งประเภทข้อมูลการวิจัย.....	74
5.2 แผนผังชุมชนแบ่งประเภทตามพื้นที่การครอบครอง.....	76
5.3 แผนผังลานกลางหมู่บ้าน.....	81
5.4 ศาลาหมู่บ้าน.....	82
5.5 อาคารหอประชุม.....	83
5.6 สหกรณ์ร้านค้าชุมชน.....	83
5.6 ห้องเก็บอุปกรณ์แม่บ้าน.....	84
5.8 ศาลหลักบ้าน.....	85
5.9 ลานโล่งกลางบ้าน.....	80
5.10 ยุ้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว.....	86
5.11 ลานปูนข้างยุ้งฉาง.....	86
5.12 การอบรมใช้ปุ๋ยชีวภาพของกรมเกษตร.....	88
5.13 แผนผังลานบั้งไฟ (ป้ายชื่อ : ลานพญาแถน).....	89
5.14 การตากข้าวเชื้อที่ลานบั้งไฟ.....	90
5.15 แผนผังโรงเรียน และสนามหญ้าโรงเรียน.....	91
5.16 ตากข้าวสนามหญ้าโรงเรียน.....	92
5.17 แผนผังลานดินติดกับโรงสีชุมชน.....	93
5.18 แผนผังทางสัญจรรอบหมู่บ้าน.....	94

เอกสารนี้เป็นเอกสารสงวนไว้สำหรับครูโรงเรียนเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไมอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆก็ตาม ผู้ที่นำเอกสารไปใช้โดยไม่ขออนุญาต และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5.19 การไปตรวจดูที่นาช่วงรอเก็บเกี่ยวผลผลิตของกลุ่มครอบครัว.....	95
5.20 การพบปะพูดคุยกันระหว่างเพื่อนทำนาในหมู่บ้านบนทางสัญจรไปทีนา.....	96
5.21 การพบปะพูดคุยกันระหว่างเพื่อนทำนาในหมู่บ้านบนทางสัญจรไปทีนา.....	97
5.22 การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์บนพื้นที่ขอบสนามหญ้าโรงเรียน.....	99
5.23 การตากข้าวเชื่อบนลานระหว่างบ้านพักอาศัยกลุ่มเครือญาติ.....	101
5.24 การตากข้าวเชื่อบนลานข้างบ้านพักอาศัยแบบบ้านเดี่ยว.....	101
5.25 การช่วยเหลือกันซ่อมอุปกรณ์รถเกี่ยวข้าวระหว่างกลุ่มเครือญาติ.....	102
5.26 การพบปะพูดคุยกันเรื่องเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างเพื่อนบ้าน.....	103
5.27 แผนผังจินตภาพ (Cognitive Map) ระบุตำแหน่งพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มทำนา..	104
5.28 แผนผังระบุตำแหน่งพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มทำนา.....	105
5.30 กลุ่มชาวบ้านช่วยเหลือกันเตรียมตกแต่งขบวนรถแห่บั้งไฟ.....	110
5.31 การช่วยเหลือกันเตรียมพัฒนาพื้นที่ในงานบุญบั้งไฟ.....	111
5.32 พิธีกรรมบวงสรวงศาลหลักบ้าน การฟ้อนรำ และประกวดขบวนรถแห่บั้งไฟ.....	112
5.33 การแห่ขบวนรถบั้งไฟ บนทางสัญจรรอบหมู่บ้าน.....	112
5.34 การรวมกลุ่มแข่งขันจุดบั้งไฟ.....	113
5.35 แผนผังจินตภาพ (Cognitive Map) ระบุตำแหน่งพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกิจกรรม ประเพณีบั้งไฟ.....	114
5.36 แผนผังสังเกตพฤติกรรมแสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกิจกรรมประเพณีบั้งไฟ.....	114
5.37 การอบรมให้ความรู้หม่อนไหมจากหน่วยงานรัฐ.....	118
5.38 แผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งแปลงปลูกหม่อนไหมกับพื้นที่ชุมชน.....	119
5.39 การพบปะพูดคุยกันระหว่างคนเลี้ยงไหมกับคนขายใบหม่อน.....	120
5.40 การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านรักษาโรคของกลุ่มเพื่อนเลี้ยงหม่อนไหม.....	121
5.41 การพบปะพูดคุยกันการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านอื่นๆของกลุ่มทอผ้า.....	123
5.42 การอบรมให้ความรู้การเลี้ยงไหมอีรี่และการย้อมผ้าจากสีธรรมชาติจากหน่วยงานรัฐ.....	124
5.43 เจ้าหน้าที่รัฐลงพื้นที่พบปะกลุ่มหม่อนไหมทอผ้า.....	125
5.44 แผนผังจินตภาพ (Cognitive Map) ระบุตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มหม่อนไหม..	126
5.45 แผนผังสังเกตพฤติกรรมแสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า.....	126
5.46 การพบปะพูดคุยยามเช้าที่หน้าสหกรณ์ของระหว่างชาวประมง.....	132
5.47 การอบรมให้ความรู้ชาวประมงในชุมชนจากหน่วยงานรัฐ.....	133
5.48 ชาวบ้านช่วยกันปล่อยพันธุ์ปลาลงพื้นที่หนองบัว.....	134

## สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5.49 การทำประมงบริเวณพื้นที่ริมหนองหลวง.....	135
5.50 การพบปะพูดคุยกันระหว่างกลุ่มชาวประมงบริเวณพื้นที่ริมหนองหลวง.....	136
5.51 การซื้อขายปลาระหว่างพ่อค้ากับชาวประมงบริเวณพื้นที่ริมหนองหลวง.....	137
5.52 การซื้อขายหอยขมระหว่างแม่ค้ากับชาวบ้านริมถนนทางเข้าหมู่บ้าน.....	138
5.53 การทอดแหหาปลากับครอบครัว.....	140
5.54 การรวมกลุ่มหาปลาในบ่อปลาเข้าหมู่บ้าน.....	140
5.55 การพบปะพูดคุยระหว่างชาวประมง.....	142
5.56 การแปรรูปปลาสดที่ศาลาแยกจากตัวบ้าน.....	143
5.57 การคัดแยกปลาบริเวณลานบ้านในพื้นที่ส่วนบุคคล.....	144
5.60 การพบปะพูดคุย/ซื้อขายปลาสดระหว่างเพื่อนบ้าน.....	145
5.61 การช่วยเหลือกันแปรรูปปลาระหว่างเครือญาติบนพื้นที่ลานบ้าน.....	146
5.62 การคัดแยกปลาของชาวประมงบนพื้นที่หน้าระเบียงบ้าน.....	147
5.63 การช่วยเหลือเกื้อกูลด้านอาหารระหว่างเพื่อนบ้านที่ดำรงชีพประมง.....	148
5.64 การต่อรองซื้อขายปลาระหว่างแม่ค้ากับชาวประมงบริเวณใต้ถุนบ้าน.....	149
5.65 การพบปะพูดคุยระหว่างเครือญาติที่ดำรงชีพประมง.....	150
5.66 แผนผังจินตภาพ (Cognitive Map)แสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มประมง.....	151
5.67 แผนผังสังเกตพฤติกรรมแสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มประมง.....	151
5.68 สรุปแผนผังจินตภาพ (Cognitive Map)ตำแหน่งการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการประชุมกลุ่ม ดำรงชีพของ 3 กลุ่มดำรงชีพ.....	155
5.69 สรุปแผนผังจินตภาพ (Cognitive Map)ตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการดำรงชีพ ของ 3 กลุ่มดำรงชีพ.....	156
5.70 สรุปแผนผังสังเกตพฤติกรรมของตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการดำรงชีพ ของ 3กลุ่มดำรงชีพ.....	156
5.71 ไดอะแกรมสรุปวิเคราะห์รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม.....	157
5.72 ไดอะแกรมสรุปรูปแบบพฤติกรรมของกลุ่มดำรงชีพ ประเภทสภาพแวดล้อมกายภาพที่รองรับ กิจกรรมและกลุ่มคน.....	158
6.1 พื้นที่สาธารณะชุมชนที่เอื้อต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ.....	162
6.2 ชุมทางเส้นตัดผ่านทางสัญจรบริเวณลานกลางบ้าน.....	163
6.3 การปฏิสัมพันธ์พบปะพูดคุยบนทางสัญจรภายในชุมชน.....	164

## สารบัญญภาพ(ต่อ)

ภาพที่	หน้า
6.4 ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพการกันรั้วบ้านพักอาศัยที่เอื้อต่อทัศนวิสัย (Visibility).....	165
6.5 การเว้นช่องรั้วบ้านพักอาศัยที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ต่อกลุ่มเครือญาติที่บ้านใกล้ชิดกัน.....	166
6.6 ระยะห่างเชิงพื้นที่ (Spatial Distance) บ้านพักอาศัยระหว่างเครือญาติ และการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกันในการดำรงชีพ.....	166



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

# บทที่ 1

## บทนำ

บทนำประกอบด้วยเนื้อการศึกษาความเป็นมาของงานวิจัย วัตถุประสงค์ของงานวิจัย คำถามการวิจัย แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย ขอบเขตการศึกษา นิยามศัพท์และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัยนี้

### 1.1 ความเป็นมาของโครงการ

การพลัดถิ่นเป็นสถานการณ์หนึ่งทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นพลวัตตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน สถานการณ์ในอดีตกลุ่มคนมักย้ายแหล่งที่อยู่อาศัยเพื่อหาแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ในปัจจุบันสาเหตุการพลัดถิ่นอาจมาเพิ่มมากขึ้นตามยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสามารถยกตัวอย่างสาเหตุการพลัดถิ่นได้ 4 ปัจจัยได้แก่

1.1.1 ปัจจัยด้านภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว หรือภัยแล้ง ที่สร้างความเสียหายต่อที่อยู่อาศัย หรือพื้นที่เพาะปลูก เป็นต้น

1.1.2 ปัจจัยด้านสิ่งปลูกสร้างของมนุษย์ เช่น กลุ่มบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือพื้นที่ทำกินอาจตั้งทับซ้อนในพื้นที่ของสิ่งปลูกสร้าง เช่น พื้นที่ทางน้ำของเขื่อน เป็นต้น

1.1.3 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในช่วงกลางแต่ค่าครองชีพยังคงสูงขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านบางกลุ่มเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพอาชีพจากเกษตรกร เข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อหาอาชีพใหม่ให้มีรายได้มากขึ้น ต่อการเลี้ยงดูครอบครัว เป็นต้น

1.1.4 ปัจจัยลี้ภัยสงคราม การเมือง เช่น การเกิดภาวะชนวนความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ที่อาจนำไปสู่สถานการณ์อันตึงเครียดอาทิปัญหาการเมือง ปัญหาระหว่างชายแดน หรือการกวาดล้างชาติพันธุ์ที่ส่งผลให้มีการอพยพลี้ภัยสงคราม การเมือง เป็นต้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ปัจจัยทางวิกฤติเศรษฐกิจ

ปัจจัยภัยพิบัติทางธรรมชาติ

ปัจจัยลี้ภัยสงคราม การเมือง

ปัจจัยพื้นที่ทับซ้อนกับการพัฒนาสาธารณูปโภค

ภาพที่ 1.1 สาเหตุการพลัดถิ่น 4 ปัจจัย

จากปัจจัยการพลัดถิ่นดังกล่าว ทำให้กลุ่มคนต้องเผชิญรูปแบบการย้ายถิ่นทั้งในรูปแบบของการสมัครใจที่จะย้ายถิ่น หรือมีปัจจัยที่เป็นตัวบีบบังคับให้ต้องย้ายถิ่นด้วยความไม่สมัครใจตาม แต่หากการพลัดถิ่นนั้นไม่ได้มีการเตรียมพร้อมรับมือและวางแผนให้รอบคอบก่อนการตัดสินใจย้ายถิ่นแล้ว อาจก่อเกิดผลกระทบต่อกลุ่มผู้พลัดถิ่นตามมา ในการปรับตัวทั้งในระยะสั้นและระยะยาวภายหลังการตั้งรกรากใหม่ (Oliver-smith, 2009) ซึ่งผลต่อความสัมพันธ์ต่อการดำรงชีพด้วยเช่นกัน ทั้งนี้รูปแบบการปรับตัวระยะยาวของผู้พลัดถิ่นในการตั้งรกรากใหม่เป็นประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

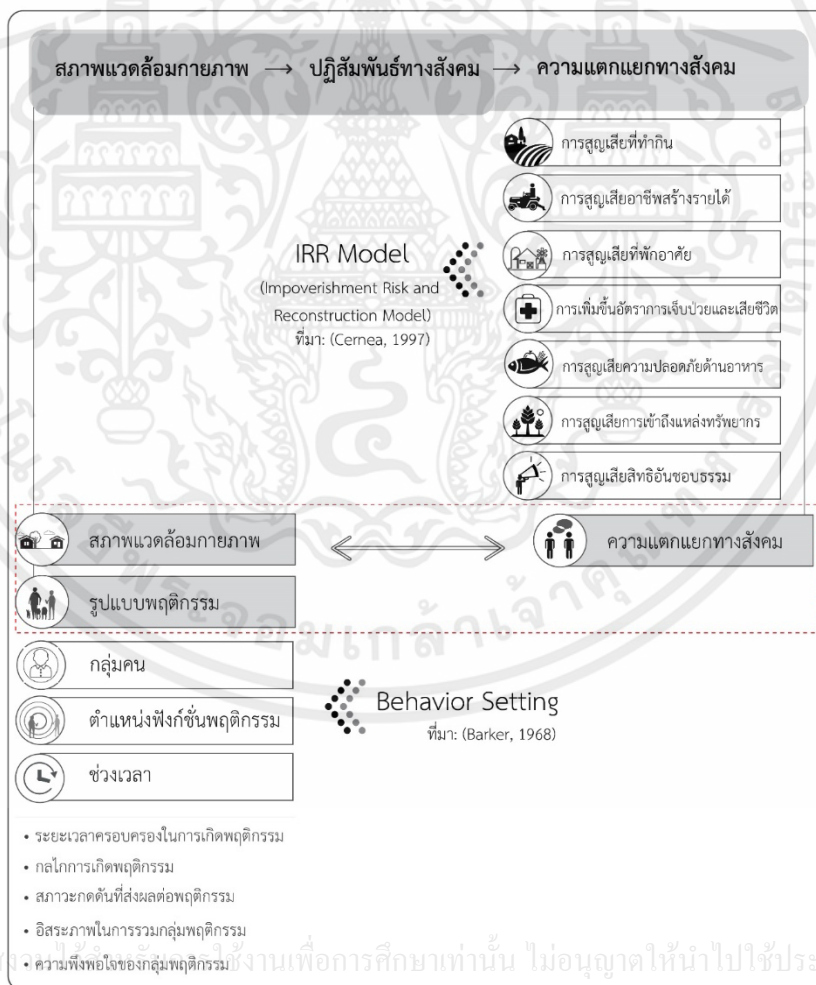
## 1.2 ประเด็นปัญหาของการวิจัย

จากผลกระทบ 3 ปัจจัยหลักข้างต้นส่งผลต่อชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวต้องเกิดการโยกย้ายถิ่นฐานแบบไม่สมัครใจ (Involuntary Relocation) สถานการณ์นี้อาจส่งผลให้กลุ่มคนพลัดถิ่นต้องเผชิญความเสี่ยงต่อความยากจน และเกิดอุปสรรคการดำรงชีพอย่างยั่งยืน งานวิจัยได้ศึกษาถึงผลกระทบจากการพลัดถิ่นแบบไม่สมัครใจ ตามแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) โดยเจาะประเด็นศึกษาหัวข้อความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) โดยกล่าวถึงการสูญเสียความยืดหยุ่นโครงสร้างทางสังคม เครือข่ายทางสังคม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเกิดจากการกระจายที่อยู่ของกลุ่มคนที่เคยอยู่พื้นที่ชุมชนเดียวกัน พอเกิดการพลัดถิ่นส่งผลให้กลุ่มคนที่เคยรวมตัวแบบเครือข่ายทางสังคม (ได้แก่ เครือญาติ กลุ่มครอบครัว เพื่อนบ้าน และกลุ่ม

องค์กรในชุมชน) นั้นได้แตกสลายอันเนื่องจากการพลัดถิ่น ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงศึกษาคุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน และความเชื่อมโยงกับแนวคิดความเสี่ยงต่อการแตกแยกทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น

### 1.3 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

จากประเด็นที่มาของงานวิจัยได้นำไปสู่การศึกษาค้นคว้ากลุ่มแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัยนำไปสู่ 2 แนวคิดหลักที่ใช้ในงานวิจัยคือ แนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังการพลัดถิ่น (Impoverishment risk and Reconstruction model) ใช้คำย่อว่า IRR model และแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ใช้คำย่อว่า BSS จากแนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายผ่านกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อมุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่นได้ดังนี้



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ของงานวิจัยเพื่อการศึกษาค้นคว้าเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 1.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดหลักที่ใช้ในงานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาถึงกลุ่มพลัดถิ่นชาวอีสาน ที่พลัดถิ่นจาก 8 จังหวัดแถบภาคอีสานไปตั้งรกรากใหม่ที่จังหวัดเชียงราย จากการศึกษาแนวคิดความเสี่ยงหลัก ภายหลังจากพลัดถิ่น IRR model ผู้วิจัยได้เจาะประเด็นศึกษาเฉพาะด้านความแตกแยกทางสังคม ซึ่งเป็นหนึ่งในแปดความเสี่ยงหลักดังกล่าว ซึ่งอธิบายตามไดอะแกรมกรอบแนวคิดวิจัยได้ว่า เมื่อภายหลังจากพลัดถิ่นนั้นกลุ่มผู้พลัดถิ่นมีแนวโน้มที่จะเผชิญกับ 8 ความเสี่ยงหลักตามแนวคิดของ IRR model โดยการวิจัยนี้ได้เจาะประเด็นศึกษาเฉพาะด้านความแตกแยกทางสังคม (Social disarticulation) หนึ่งในแปดความเสี่ยงหลักดังกล่าว โดยความแตกแยกทางสังคมเป็นผลกระทบถึงการสูญเสียความยึดโยง โครงสร้างทางสังคมรวมถึงกลุ่มเครือข่ายทางสังคม ซึ่งลักษณะของเครือข่ายทางสังคมนี้เป็นหนึ่งในคุณลักษณะของทุนทางสังคม ซึ่งทุนทางสังคมนี้มีความสำคัญต่อการอยู่รอดของกลุ่มผู้พลัดถิ่นเช่นกัน ในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเชื่อใจและไว้วางใจกัน การเป็นสมาชิกของกลุ่มเครือข่ายทางสังคม ร่วมกัน หรือการเกาะกลุ่มกันทางสังคมร่วมกัน รวมถึงการแลกเปลี่ยน การแบ่งปันซึ่งเป็นสิ่งที่คุณค่าระหว่างกัน (DFID, 1999) ซึ่งทุนทางสังคมที่ระบุมาข้างต้นนั้น เป็นหนึ่งใน 5 ทุนด้านการดำรงชีพ อย่างยั่งยืน (SL) ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าประเด็นความแตกแยกทางสังคมเป็นผลกระทบเชิงลบคือการสูญเสียทุนทางสังคม ในการรักษาระดับทุนทางสังคมให้คงอยู่หรือเพิ่มระดับทุนทางสังคมภายหลังจากพลัดถิ่นไว้ได้นั้น สิ่งสำคัญคือการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เพราะการติดต่อสื่อสารกันระหว่างผู้พลัดถิ่น การทำกิจกรรมส่วนรวมทางสังคมร่วมกันนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งนำไปสู่คำถามการวิจัยคือ สภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงบวกภายหลังจากพลัดถิ่นนั้นมีคุณลักษณะอย่างไร

จากคำถามการวิจัยที่เป็นหัวใจหลักสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้ได้ประยุกต์ศึกษาแนวคิดหลักคือแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior setting) ซึ่งเป็นแนวคิดด้านจิตวิทยาสิ่งแวดล้อมเพื่อศึกษาพฤติกรรม โดยงานวิจัยนี้ได้เจาะประเด็นศึกษาองค์ประกอบพฤติกรรมเป็น 5 ปัจจัยหลักคือ 1) Physical setting 2) People 3) Time 4) Action pattern 5) Function position of inhabitants ตามแนวคิด Behavior Setting จากทั้งหมด 10 องค์ประกอบ ใน 5 ปัจจัยหลักดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเป็นกรอบเครื่องมือวิจัยวิเคราะห์คุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนามรวมถึงเป็นกรอบวิเคราะห์ข้อมูลหลัก การสรุปผลและการอภิปรายผล เชื่อมโยงกับประเด็นความแตกแยกทางสังคมภายหลังจากพลัดถิ่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 1.4 วัตถุประสงค์การทำวิจัย

ในการศึกษาแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนหลังการปลดถิ่น (IRR Model) ในด้านการเกิดความแตกแยกทางสังคมภายหลังการปลดถิ่น พบว่ายังมีช่องว่างของการวิจัยที่อธิบายถึงลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่มีการเกิดของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายหลังการปลดถิ่น ดังนั้นงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1.4.1 เพื่อศึกษาลักษณะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มดำรงชีพชาวอีสาน หมู่บ้านสมานมิตร

1.4.2 เพื่อศึกษาคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

1.4.3 เพื่ออภิปรายความเชื่อมโยงสภาพแวดล้อมกายภาพและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กับแนวคิด ความเสี่ยงต่อการแตกแยกทางสังคมภายหลังการปลดถิ่น

1.4.4 เพื่อเสนอแนะข้อควรคำนึงด้านการจัดการสภาพแวดล้อมกายภาพ ในการตั้งถิ่นฐานใหม่ ของกลุ่มชาวอีสานปลดถิ่น เพื่อช่วยลดโอกาสผลกระทบด้านลบทางสังคม

## 1.5 คำถามการวิจัย

1.5.1 สภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ภายหลังปลดถิ่นมีคุณลักษณะอย่างไร

1.5.2 ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มดำรงชีพภายหลังปลดถิ่นของชาวอีสาน หมู่บ้านสมานมิตรมี ลักษณะอย่างไร

1.5.3 สภาพแวดล้อมกายภาพมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดความเสี่ยงต่อการแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) อย่างไร

\*หมายเหตุ : งานวิจัยนี้จะประเด็นศึกษา 3 กลุ่มดำรงชีพ (ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า ประมง)

## 1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ ได้แก่ กลุ่มนักศึกษา, กลุ่มนักวิจัยผู้มีส่วนในการวางแผนและพัฒนาโครงการ หรือกลุ่มบุคคลทั่วไป ในหัวข้อการศึกษาภาวะความเสี่ยงต่อความยากจน หลังจากการย้ายถิ่นฐาน (IRR Model) โดยเน้นศึกษาด้านความเสี่ยงต่อความแตกแยกทางสังคม โดยประยุกต์แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior setting) เพื่อศึกษา จากผลวิเคราะห์สรุปจากการศึกษาวิจัยสามารถนำมาซึ่งประโยชน์ที่จะได้รับได้ดังนี้

1.6.1 สามารถอภิปรายความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายหลังปลดถิ่น

1.6.2 สามารถเข้าใจถึงคุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ภายหลังพลัดถิ่น

1.6.3 ทำให้ทราบถึงองค์ประกอบสภาพแวดล้อมกายภาพที่ช่วยเอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงบวกเพื่อเพิ่มระดับทุนทางสังคมที่ไปช่วยส่งเสริมกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพให้ดีขึ้นภายหลังพลัดถิ่น

1.6.4 ช่วยเพิ่มความรู้ความเข้าใจถึงผลกระทบด้านลบทางสังคมที่อาจเกิดขึ้นในภายหลังการย้ายถิ่น จากการอธิบายความเชื่อมโยงแนวคิดด้านความเสี่ยงต่อการแตกแยกทางสังคม กับสภาพแวดล้อมกายภาพและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้

1.6.5 สามารถเป็นข้อมูลเสริมการวิเคราะห์เพื่อการออกแบบสภาพแวดล้อมในชุมชน ถึงลักษณะพื้นที่ (Space) ที่ส่งเสริมให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมากขึ้น และเพื่อการออกแบบพื้นที่จะได้สอดคล้องตรงต่อรูปแบบพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

1.6.6 ช่วยสร้างความตระหนักในการรักษาองค์ประกอบสภาพแวดล้อมกายภาพที่มีศักยภาพในการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ให้คงอยู่

## 1.7 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1.7.1 การพลัดถิ่น (Displacement) หมายถึง การอพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมไปอยู่ถิ่นที่อยู่อาศัยใหม่ของคุณคคลหรือกลุ่มคน (ศิริพร มณีชูเกตุ, 2551)

1.7.2 คนพลัดถิ่น (Displace person) หมายถึง กลุ่มประชากรที่กระจัดกระจายถิ่นที่อยู่ไปในพื้นที่ที่ไม่ใช่บ้านเกิดชุมชนดั้งเดิมของตน โดยอาจมีเหตุผลมาจากหลายสาเหตุ เช่น ภัยพิบัติ ภัยสงครามความขัดแย้ง และเศรษฐกิจ โดยกลุ่มคนเหล่านี้ได้กระจัดกระจายไปสังคมอื่น แต่มีการรวมตัวกันเพื่อดำรงและสร้างวัฒนธรรมอย่างมีเอกลักษณ์ โดยกลุ่มผู้อพยพนั้นจะยึดมั่นในดินแดนบ้านเกิดอย่างเหนียวแน่น และพยายามสร้างความทรงจำตำนาน ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับบ้านเกิดของตนเอง ชุมชนพลัดถิ่นอาจมีความทรงจำสำนึกร่วมกันบางอย่าง โดยการสำนึกนั้นอาจมาจากการมีความทรงจำเดียวกัน และมีจินตนาการเหมือนกัน (คำศัพท์ทางมานุษยวิทยา, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร)

1.7.3 ทุนทางสังคม (Social capital) หมายถึง ทุนรูปแบบหนึ่งที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคน/ระดับองค์กร ซึ่งการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ได้เกิดรูปแบบการสร้างความสัมพันธ์กันทางสังคม ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์ได้นั้นจะต้องมีไว้ใจซึ่งกันและกัน มีการสร้างข้อตกลงร่วมกัน จนเกิดค่านิยมทางวัฒนธรรม จารีตประเพณี อันไปสู่การมีลักษณะกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน (วรวิฑู, 2548)

1.7.4 ความแตกแยกทางสังคม (Social disarticulation) หมายถึง ภายหลังการพลัดถิ่น กลุ่มผู้พลัดถิ่นเผชิญความเสี่ยงจากการถูกสันคลอนการดำรงอยู่ของเครือข่ายทางสังคม ส่งผลให้เกิดการแตกแยก กระจัดกระจายความสัมพันธ์ในชุมชน การรื้อถอนรูปแบบองค์กรทางสังคมและ

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (ได้แก่ กลุ่มครอบครัว กลุ่มเครือญาติ เพื่อนบ้าน และกลุ่มองค์กรในชุมชน) ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตลักษณะเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อาสาสมัครในชุมชน การบริหารจัดการตนเองในชุมชน โดยหากความสัมพันธ์เครือข่ายนี้ถูกรื้อถอน จะเกิดความไม่เสถียรภาพต่อชุมชน เช่น การดำรงชีพที่เปลี่ยนไปจากเดิม ความรู้สึกไม่ปลอดภัยในพื้นที่อยู่อาศัยในภายหลังตั้งถิ่นฐานใหม่ (Cernea, 1997)



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บทที่ 2

### การทบทวนงานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

บทนี้ประกอบด้วย การทบทวนงานวิจัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยที่ศึกษา รูปแบบพฤติกรรมในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มผู้พลัดถิ่น คุณลักษณะทางสภาพแวดล้อม ภายนอกที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงความเชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมภายนอกกับ แนวคิดความเสี่ยงต่อการแตกแยกทางสังคม

เพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น ในการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยเนื้อหาของ 2 แนวคิดหลักคือ 1.) แนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนหลังการพลัดถิ่น (IRR Model) 2.) แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ที่จะนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลการศึกษามีหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 กรอบแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังการพลัดถิ่น (Impoverishment risk- and Reconstruction model: IRR Model) และแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior setting) ในที่นำมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยนี้

2.2 แนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) ภายหลังการพลัดถิ่น

2.2.1 ประเด็น 8 ความเสี่ยงหลักของแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) ภายหลังการพลัดถิ่น (โดยสังเขป)

2.2.2 วิเคราะห์ประเด็นความแตกแยกทางสังคมภายหลังการพลัดถิ่น (Social Disarticulation)

2.3 ความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) ภายหลังการพลัดถิ่น

2.4 แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting)

2.4.1 นิยามและที่มาของแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (โดยสังเขป)

2.4.2 การประยุกต์แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมเพื่อใช้ในการศึกษาอิทธิพลของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลต่อการเกิดความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) ภายหลังการพลัดถิ่นสำหรับงานวิจัยนี้

2.5 ทบทวนระเบียบวิธีวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการเกริ่นนำหัวข้อเพื่อให้เห็นโครงสร้างเนื้อหาดังกล่าวนำไปสู่การอธิบายรายละเอียดที่ละหัวข้อดังนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 2.1 กรอบแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังการพลัดถิ่น (Impoverishment risk and Reconstruction model: IRR Model) และแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior setting) ในที่นำมาประยุกต์ใช้งานวิจัย

งานวิจัยนี้มีเป้าหมายหลักคือการศึกษาคุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่น จึงได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดหลัก 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ กลุ่มงานวิจัยที่ศึกษาถึงปรากฏการณ์และสาเหตุปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการพลัดถิ่น รวมถึงความเสี่ยงหลักในด้านต่างๆที่ต้องเผชิญภายหลังพลัดถิ่น นำไปสู่การศึกษาแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังการพลัดถิ่น (Impoverishment risk and Reconstruction model) หรือเรียกย่อว่า IRR Model แนวคิดนี้เป็นผลงานวิจัยของ Cernea (1997) ซึ่งอธิบาย 8 ความเสี่ยงหลักต่อความยากจนภายหลังพลัดถิ่น (ดูภาพที่ 2.1)

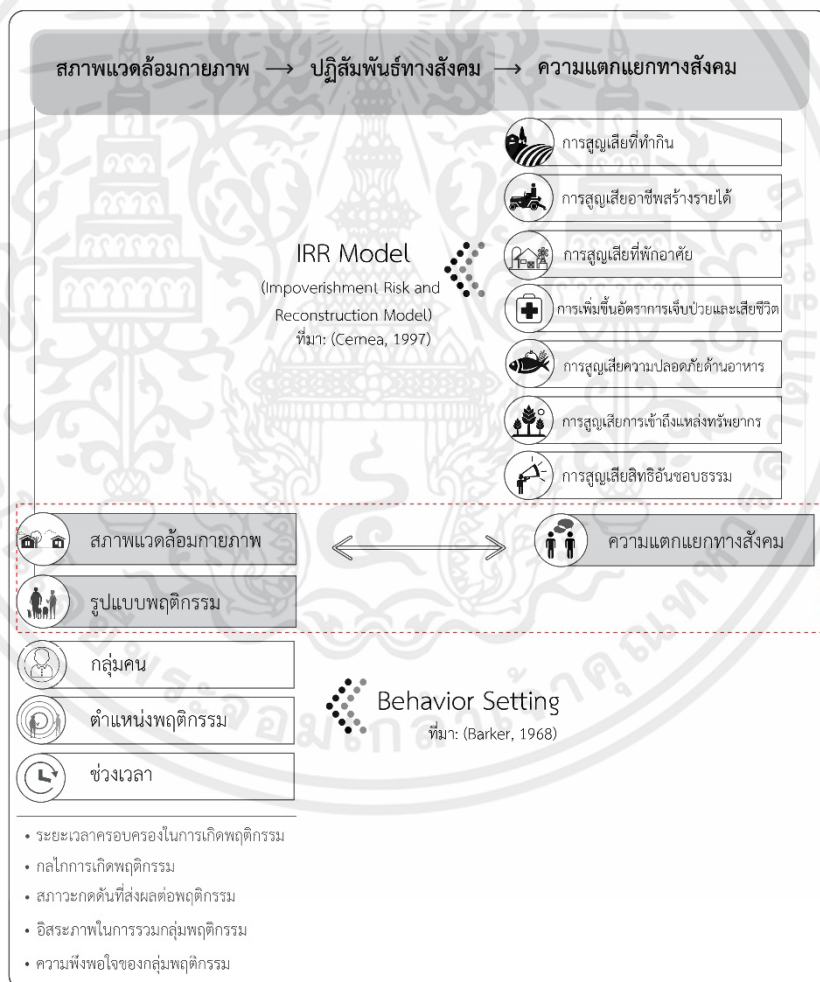
แนวคิดนี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักวิจัยและนักพัฒนาใช้วิเคราะห์ถึงผลกระทบจากเสี่ยงต่อความยากจนของกลุ่มผู้พลัดถิ่นในด้านต่างๆ อันเนื่องมาจากการโยกย้ายถิ่นฐานแบบไม่สมัครใจ ดังนั้นการปรับตัวของกลุ่มผู้พลัดถิ่นภายหลังการย้ายถิ่นฐาน อาจต้องเผชิญสภาวะกดดันต่อการตั้งรกรากใหม่ในหลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยงที่จะเกิดความยากจนในภายหลังพลัดถิ่นที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้นในงานวิจัยจึงได้ทบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติมในเรื่องทุนในการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Livelihood Assets) เพื่อเสริมในการอธิบายถึงความสำคัญของทุนประเภทต่างๆ (ดูภาพแผนภูมิที่ 2.1) ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะทุนทางสังคม ที่เชื่อมโยงกับประเด็นในการวิจัยดังนี้

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาประเด็นด้าน ความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) ซึ่งเป็นหนึ่งในแปดความเสี่ยงหลักต่อความยากจนภายหลังพลัดถิ่นตามแนวคิดIRR Model โดยกล่าวถึงผลกระทบจากการสูญเสียการยึดโยงโครงสร้างและเครือข่ายทางสังคม (อันได้แก่ กลุ่มองค์กรในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและแบบเครือญาติ) ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวนำมาช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนระหว่างกันอย่างเช่น ประสพการณ์ ความรู้ คุณค่าในอัตลักษณ์เชิงประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งหากลักษณะความสัมพันธ์นี้ได้ถูกกลดทอนหรือหายไปอาจนำไปสู่ความเสี่ยงต่อแตกแยกทางสังคมและสูญเสียทุนทางสังคม โดยส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพในระยะยาวต่อกลุ่มผู้พลัดถิ่น

ดังนั้นการรักษาฟื้นฟูความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญต่อการปรับตัวระยะยาวของกลุ่มผู้พลัดถิ่น ที่มาของการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นมาจากการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนะหว่างกัน ในสังคม หากกลุ่มผู้พลัดถิ่นนั้นสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกที่เกื้อกูลกันในการดำรงชีพในด้านต่างๆอย่างทำมาหากินภายหลังพลัดถิ่น นั้นช่วยลดการเผชิญความเสี่ยงต่อความแตกแยกทางสังคมได้

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของศาสตราจารย์วิชาสถาปัตยกรรมภายใน จากความสนใจดังกล่าวนำไปสู่คำถามการวิจัยว่า สภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพภายหลัง

พลัดถิ่นนั้นมีคุณลักษณะอย่างไร จากคำถามวิจัยถึงการศึกษาคุณลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพ จึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิดหลักกลุ่มที่สอง คือกลุ่มงานวิจัยที่ศึกษาจิตวิทยาสภาพแวดล้อม โดยศึกษาประยุกต์แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) เป็นผลงานวิจัยของ Barker (1968) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมกายภาพกับพฤติกรรม และจำแนก 10 คุณลักษณะขององค์ประกอบในด้านต่างๆที่ส่งผลต่อการเกิดรูปแบบพฤติกรรม ในงานวิจัยนี้ได้วิเคราะห์ 5 องค์ประกอบหลักคือ 1.) สภาพแวดล้อมกายภาพ 2.) รูปแบบพฤติกรรม 3.) กลุ่มบุคคล 4.) ตำแหน่งพฤติกรรม 5.) ช่วงเวลา โดยประยุกต์เป็นเครื่องมือวิจัยในการเก็บข้อมูลด้านสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมในกลุ่มตำรวจชีพ และใช้เป็นกรอบแนวคิดวิเคราะห์ข้อมูลในการจำแนกประเภทวิเคราะห์คุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยแสดงข้อมูลดังนี้



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการศึกษา **ภาพที่ 2.1** กรอบแนวคิดในการวิจัย... เดิมนำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า... ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 2.2 แนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) ภายหลังพลัดถิ่น

ภายหลังจากการพลัดถิ่นผู้พลัดถิ่นอาจเผชิญกับความเสี่ยงตามมาในหลายด้านวิเคราะห์จากหลักทฤษฎี IRR Model (The Impoverishment Risk and Reconstruction Model) กล่าวได้ว่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้วิเคราะห์ถึงความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากความยากจนจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นผลกระทบให้มีการย้ายถิ่นฐานโดยไม่ได้ตั้งใจของกลุ่มประชากร และเกิดการย้ายถิ่นในรูปแบบกระจายตัวเป็นกลุ่มคณะในแต่ละส่วนของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ และการกระจายตัวอาจเป็นรูปแบบหนึ่งที่ทำให้เข้าใจกระบวนการปรับตัวของชนบทมากขึ้น (McDowell, 2002) โดยในระหว่างการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มผู้อพยพนั้นนอกจากต้องเจอภาวะกดดันในด้านการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมในที่อยู่ใหม่ที่ตนเองไม่คุ้นเคย ยังต้องเผชิญกับการสูญเสียอาชีพเดิมของตน เนื่องจากสภาพแวดล้อมในสถานที่ใหม่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเดิมอีกต่อไป ทำให้เกิดปรับตัวในการฝึกทักษะของอาชีพใหม่ ซึ่งต้องใช้เวลาพอสมควรในการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความเสี่ยงในการสร้างถิ่นฐานสำหรับการตั้งถิ่นฐานใหม่ในกลุ่มผู้พลัดถิ่น(Cernea,1997) ได้เสนอแนะ 8 ความเสี่ยงหลักที่เกี่ยวข้องกับการตั้งรกรากใหม่ ประกอบไปด้วย



ภาพที่ 2.2 ความเสี่ยงหลัก 8 ด้านต่อความยากจนภายหลังพลัดถิ่น (IRR Model)

(ดัดแปลงจากงานวิจัย Cernea, 1997)

จากการทบทวนวรรณกรรมด้านความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังพลัดถิ่นดังกล่าว จึงขออธิบายถึงความหมายคำว่า “การพลัดถิ่น” นิยมใช้อธิบายถึงกลุ่มประชากรที่โยกย้ายถิ่นฐานเดิมไปอยู่ถิ่นที่อยู่อาศัยใหม่ โดยหากพื้นที่อยู่อาศัยเดิมเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมและภาษาที่ตนสั่งสมเป็นระยะเวลานาน ดังนั้นทำให้ผู้ย้ายถิ่นแปรสภาพเป็น คนพลัดถิ่น (Displaced person) ด้วยความผูกพันกับสถานที่เดิมที่ตนเคยดำรงอยู่ จึงมีนำเอกลักษณ์พื้นถิ่นเดิม แสดงผ่านสำเนียง ภาษา รูปแบบวิธีการดำรงชีพชีวิตเชิงประเพณีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (ศิริพร มณีชูเกตุ, 2551)

## 2.2.1 ประเด็น 8 ความเสี่ยงหลักของแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) ภายหลังจากพลัดถิ่น โดยมีเนื้อหาแบ่งเป็น 8 หัวข้อดังนี้

### 2.2.1.1 การสูญเสียที่ทำกิน (Landlessness)

การสูญเสียที่ทำกินคือรูปแบบการสูญเสียพื้นที่ในส่วนกระบวนการผลิตที่สร้างผลผลิต ทั้งด้านเกษตรกรรม กสิกรรมหรืออื่นๆ ที่ใช้การดำรงชีวิต รวมถึงพื้นที่เกิดกิจกรรมทางสังคม ในแง่พื้นที่ทำกิน พื้นที่พบปะทางสังคม รวมทั้งพื้นที่ทำกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน โดย Cernea (1997) กล่าวถึงการสูญเสียพื้นที่ทำกินเป็นหนึ่งในรูปแบบที่จะนำไปสู่ภาวะความเสี่ยงต่อการขาดทุนทางสังคม และความยากจน หากเกิดทั้งสองภาวะความเสี่ยงนี้จะนำไปสู่การสูญเสียทุนทางธรรมชาติและทุนทางมนุษย์ตามมา พื้นที่จึงเป็นศักยภาพสำคัญอันหนึ่งที่เกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิตของคน

### 2.2.1.2 การสูญเสียอาชีพสร้างรายได้ (Joblessness)

การสูญเสียอาชีพที่มาจากการไม่ได้ถูกว่าจ้างงาน หรือแม้แต่การสูญเสียอาชีพทำกินหลักที่เคยสร้างรายได้ นั้นสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท รูปแบบสูญเสียการจ้างงานได้แก่ กลุ่มแรงงานที่ไม่มีพื้นที่ทำกินของตน กลุ่มคนงานในภาคอุตสาหกรรม งานด้านบริการ กลุ่มช่างฝีมือหรือกลุ่มคนที่ประกอบธุรกิจขนาดเล็ก เมื่อเกิดการพลัดถิ่นการถูกว่าจ้างในกลุ่มงานเดิมที่เคยถนัดนั้นอาจเป็นเรื่องทำท้ายแล้ว การถูกว่าจ้างงานช่วงต้นของตั้งรกรากใหม่นั้นนับเป็นอุปสรรคหนึ่งต่อผู้พลัดถิ่นเช่นกัน เพราะผู้พลัดถิ่นจำเป็นต้องใช้ทั้งเวลาและความอดทนในการฟื้นฟูสภาพให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้งภายหลังย้ายถิ่นฐาน (Cernea, 1997)

### 2.2.1.3 การสูญเสียที่พักอาศัย (Homelessness)

ในประสบการณ์การพลัดถิ่นฐานบ้านเกิดของตนที่ต้องเผชิญสถานการณ์ที่บีบบังคับให้ต้องย้ายถิ่น นับเป็นการสูญเสียที่พักอาศัยเดิมที่ตนเคยผูกพัน หากเมื่อภายหลังพลัดถิ่นผู้พลัดถิ่นต้องประสบกับความเสี่ยงต่อการสูญเสียที่พักอาศัยเป็นหนที่สอง ในกรณีย้ายแล้วไม่มีที่อยู่อาศัยแบบถาวร เพราะการสูญเสียแหล่งพักพิงนั้นเป็นการสูญเสียเพียงชั่วคราวของผู้พลัดถิ่น แต่การสูญเสียที่พักอาศัยที่เรียกว่า “บ้าน” นั้นเป็นความหมายที่ผูกพันและส่งผลต่อจิตใจของผู้อาศัยมากกว่า (Cernea, 1997) จึงมีกลุ่มนักวิจัยบางกลุ่มที่ใช้แนวคิดความผูกพันต่อสถานที่ “place attachment” ของ Low and Altman (1992) มาประกอบการอธิบายบทสัมภาษณ์เชิงลึกที่กลุ่มผู้พลัดถิ่นได้กล่าวถึงความผูกพันและโหยหาสถานที่เดิมที่ตนเคยอยู่อาศัย ซึ่งพื้นที่อยู่อาศัยก็ถือเป็นหน่วยพื้นที่หนึ่งที่เชื่อมโยงต่อการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกัน (ธนกร ธีรมงคล, 2015)

#### 2.2.1.4 การสูญเสียสิทธิอันชอบธรรม (Marginalization)

การสูญเสียสิทธิอันชอบธรรมหรือการกลายเป็นคนชายขอบ เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มคนสูญเสียสิทธิและอำนาจในการต่อรอง รวมถึงการถูกกดทอนบทบาทในสังคม เช่น กรณีกลุ่มชาวนาที่ไม่ได้สูญเสียที่ดินทำกิน แต่ไม่มีอำนาจในการต่อรองเพิ่มราคาผลผลิตในช่วงที่ราคาต้นทุนในการเพาะปลูกที่สูงขึ้น หรือเกิดการสูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินของตนจากภาวะหนี้สินเรื้อรังจากการประกอบอาชีพ กลุ่มองค์กรที่เจอความแปรปรวนทางเศรษฐกิจ จึงต้องลดขนาดองค์กรเพื่อลดทุนรักษาผลกำไร ยกตัวอย่างในกลุ่มผู้พลัดถิ่นที่ภายหลังตั้งรกรากใหม่ ไม่สามารถสร้างศักยภาพของคนขึ้นมาใหม่ได้ จะนำไปสู่สูญเสียทุนทางมนุษย์ที่ก่อเกิดสภาวะการขาดความกระตือรือร้น และไร้ค่าในตนเอง ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจ ความมั่นใจคุณค่าในตนเองและสังคม ความรู้สึกความไม่เป็นธรรมอาจนำไปสู่การพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความแปลกแยกทางสังคม (Cernea, 1997)

#### 2.2.1.5 การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจ็บป่วยและการเสียชีวิต (Increased morbidity and mortality)

ในช่วงระหว่างการพลัดถิ่นความเสี่ยงด้านสาธารณสุขนั้นยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ทั้งช่วงระหว่างการอพยพและภายหลังถิ่นฐานใหม่ที่ต้องเสี่ยงต่อพาหะของโรคระบาด เช่น ไข้มาลาเลีย โรคพยาธิใบไม้ในกระแสเลือด เป็นต้น เพราะหากในแหล่งพักพิงหรือที่ตั้งถิ่นที่มีความไม่ปลอดภัยในแหล่งต้นน้ำ หรือการระบายน้ำเสียก็ยิ่งเพิ่มความเปราะบางต่อโรคระบาดและความเรื้อรังของโรคภัย เช่น โรคท้องร่วง อหิวาตกโรค เป็นต้น เหตุของโรคภัยนี้ถือเป็นจุดอ่อนที่สุดในช่วงการพลัดถิ่น พบได้ในกลุ่มเสี่ยงคือ เด็กทารก ช่วงปฐมวัย และสูงอายุซึ่งถือเป็นกลุ่มเสี่ยงที่เผชิญต่อโรคภัยไข้เจ็บได้ง่าย (Cernea, 1997) หรือแม้แต่ปัญหาด้านสุขภาพจิตของกลุ่มผู้พลัดถิ่นเองที่ได้รับผลกระทบทางจิตใจที่ต้องพลัดถิ่นฐาน สิ่งเหล่านี้อาจสร้างความตึงเครียดในสถานการณ์ระหว่างการพลัดถิ่น ด้วยความรู้สึกไม่มั่นคงและไม่ปลอดภัย โดยสิ่งเหล่านี้ถือเป็นความเสี่ยงต่อการเพิ่มขึ้นของอัตราการเจ็บป่วยและเสียชีวิตแก่กลุ่มผู้พลัดถิ่นได้

#### 2.2.1.6 การสูญเสียความปลอดภัยทางด้านอาหาร (Food insecurity)

เมื่อมองผลกระทบในระดับรากฐานจากการย้ายถิ่นฐาน คือการเพิ่มขึ้นของอัตราความเสี่ยงที่กลุ่มผู้ย้ายถิ่นจะต้องเผชิญโรคขาดสารอาหารเรื้อรัง และในการพบว่าระดับสารอาหารไขมันที่จำเป็นและกลุ่มโปรตีนอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตและช่วยในกระบวนการทำงานในร่างกาย อีกทั้งปัญหาด้านความปลอดภัยหรือความไม่ถูกสุขลักษณะในอาหาร (Cernea, 1997) นั้นอาจเชื่อมโยงไปสู่ผลกระทบการเพิ่มขึ้นของอัตราการเจ็บป่วยและการเสียชีวิต ในบางกรณีการย้ายถิ่นไปอยู่ในพื้นที่ที่ไม่เอื้อสร้างแหล่งอาหารในจำนวนที่พอเพียงเนื่องจากปัญหาคุณภาพดินและน้ำ (ธนกร ชีรมงคล, 2015)

### 2.2.1.7 การสูญเสียการเข้าถึงพื้นที่แหล่งทรัพยากร (Loss of access to common property)

ในกลุ่มคนที่เผชิญกับปัญหาความยากจน โดยเฉพาะการสูญเสียที่ดินทำกิน, การสูญเสียการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร และรวมถึงการสูญเสียในการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะหรือสินทรัพย์ส่วนรวมในชุมชนภายหลังจากย้ายถิ่นฐาน (เช่น พื้นที่ป่าไม้, แหล่งน้ำ, พืชเลี้ยงสัตว์, สถานที่ฝังศพ, อื่นๆ) ส่งผลกระทบต่ออย่างมีนัยสำคัญต่อการลดลงด้านรายได้และการดำรงชีพ. โดยปกติแล้วการสูญเสียการเข้าถึงสินทรัพย์ของชุมชนภายหลังจากย้ายถิ่นฐานนั้นมักไม่ได้รับการชดเชยจากภาครัฐ และในรูปแบบการสูญเสียในการเข้าถึงด้านบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้บ่อยครั้งแต่ก็สามารถเชื่อมโยงสถานการณ์นี้ให้จัดอยู่ในชั้นความเสี่ยงเช่นกัน (Cernea, 1997)

### 2.2.1.8 ความแตกแยกทางสังคม (Social disarticulation)

การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา ของการย้ายถิ่นฐานเป็นการสำรวจถึงผลกระทบต่อกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นและยังศึกษาถึงผลกระทบที่อาจส่งผลถึงโครงสร้างและเครือข่ายทางสังคมโดยรวม (Mahapatra, 1999) การพลัดถิ่นเป็นส่วนหนึ่งที่ไม่สั่นคลอนการดำรงอยู่ของเครือข่ายทางสังคม ซึ่งส่งผลกระทบให้เกิดการแตกสลายและกระจายในชุมชน, การรื้อถอนรูปแบบขององค์กรทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (เช่น การแตกแยกไปคนละทิศทางของระบบเครือญาติที่เคยอยู่กันเป็นกลุ่ม) สิ่งหนึ่งคือการสะท้อนความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตในลักษณะเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ การช่วยซึ่งกันและกัน อาสาสมัครในชุมชน และการบริหารและการจัดการด้วยตนเองในชุมชน โดยเหล่านี้ได้ถูกรื้อถอน และสร้างความไม่เสถียรภาพต่อชุมชน เช่น รูปแบบการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม ความรู้สึกไม่ปลอดภัยในพื้นที่อยู่อาศัย ที่มีผลจากรูปแบบทำเลในการตั้งถิ่นฐานใหม่ (Cernea, 1997)

เมื่อวิเคราะห์ถึงความเชื่อมโยงพื้นที่ทางสังคมในรูปแบบลักษณะทางกายภาพ ที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดลักษณะพฤติกรรมทางสังคม เช่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การปฏิสัมพันธ์กันในสังคม, การบริหารจัดการด้วยตนเองในชุมชน และเมื่อการย้ายถิ่นฐานได้ส่งผลให้สูญเสียพฤติกรรมทางสังคมดังกล่าวนี้ไปก็เท่ากับการสูญเสียทุนทางสังคมที่มีค่าด้วยเช่นกัน และอาจเชื่อมโยงถึงการสูญเสียทุนทางธรรมชาติและทุนมนุษย์ (ดูคำอธิบายในตาราง 1.1) กล่าวโดยสรุปคือ การสูญเสียทุนทางสังคมส่งผลให้เกิด “การแตกแยกทางสังคม” ซึ่งหากการย้ายถิ่นฐานย้ายถิ่นฐานไม่ได้วางแผนที่ดีและรอบคอบ และมีการเกิดการแตกแยกทางสังคมขึ้นภายหลังจากย้ายถิ่นฐานจะส่งผลเสียระยะยาวจากการทบทวนวรรณกรรมของ (Cernea, 1997 p.1575. อ้างใน Downing, 1996a.) ได้กล่าวไว้

“The people may physically persist, but the community that was is no more” (Downing, 1996a), because its spatial, temporal and cultural determinants are gone”

ร่างกายของคนนั้นยังคงสภาพอยู่ได้ แต่อาจไม่เหลือซึ่งชุมชนอีกต่อไป เพียงเพราะพื้นที่ช่วงเวลา และวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งสำคัญนั้นได้หายไปแล้ว. ประโยคดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นระหว่างคนและความเป็นชุมชน โดยการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีนั้น ก็มาจากองค์ประกอบที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์กันระหว่างคนในชุมชน ซึ่งบนพื้นฐานของเกิดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ นั้น ก็มาจากพื้นที่ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ.

*“Spatially-based patterns of self-organization, interaction and reciprocity is a net loss of valuable “social capital” that compounds the loss of natural and man-made capital.” (Cernea, 1997)*

พื้นที่กายภาพเป็นรูปแบบของการเกาะกลุ่มองค์กร การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากสูญเสียสิ่งเหล่านี้ไปก็เท่ากับการสูญเสียทุนทางสังคม ซึ่งนั้นประกอบไปด้วย การสูญเสียทุนทางธรรมชาติและทุนมนุษย์ด้วยเช่นกัน จากประโยคดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญเชิงกายภาพที่เป็นเหมือนส่วนประกอบสำคัญในการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลที่มาจาก การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งช่วยให้เกิดลักษณะความสัมพันธ์ในรูปแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน ในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนี้จึงมีสำคัญอย่างมากที่จะช่วยเพิ่มโอกาสให้เกิดการรวมกลุ่มกันทางสังคม และช่วยลดความเสี่ยงต่อการเกิดความแตกแยกทางสังคมภายหลังการพลัดถิ่น จึงเป็นที่มาของหัวข้อการวิจัยการศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ต่อกลุ่มผู้พลัดถิ่น โดยมีการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาจากวรรณกรรม IRR Model ใน 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักภายหลังพลัดถิ่น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 ทบทวนวรรณกรรม 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักภายหลังพลัดถิ่น IRR Model

IRR Model 8 Key Risks	Author				
	Roger and Wang (2006)	Whitehead (2008)	Webber and Duan (2011)	Phonepra-Seuth (2012)	Navarra, and teams (2015)
1.Landlessness	●		●	●	●
2.Joblessness	●	●	●	●	●
3.Homelessness		●			●
4.Marginalization		●		●	●
5.Increased morbidity and mortality				●	●
6.Food insecurity			●	●	●
7.Loss of access to common property	●		●		●
8.Social disarticulation	●	●		●	●

จากตารางทบทวนวรรณกรรม 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักภายหลังพลัดถิ่น IRR Model สามารถอธิบายได้ดังนี้

ในงานวิจัยของ Roger and Wang (2006) ได้ศึกษาผลกระทบด้านความแตกแยกทางสังคม ภายหลังการพลัดถิ่น โดยได้ศึกษาถึงการพยายามสร้างการยึดโยงความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ภายหลังพลัดถิ่น และฟังก์ชันที่สนับสนุนต่อการกิจกรรมในการดำรงชีพ

ในงานวิจัยของ Phonepraseuth (2012) ได้ศึกษา 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักของ IRR Model และได้นำมาช่วยอธิบายสถานการณ์ผลกระทบทางสังคมภายหลังพลัดถิ่นของชุมชนผู้พลัดถิ่น ในประเทศลาว ภายใต้แนวคิดหลักของทุนดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SL)

ดังนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยมุ่งประเด็นศึกษาในหัวข้อ ความแตกแยกทางสังคม (Social disarticulation) ซึ่งกล่าวถึงการถูกสั่นคลอนเครือข่ายทางสังคม การถูกรื้อถอนโครงสร้างทางสังคม ชุมชนหรือองค์กรตั้งได้กล่าวอธิบายใน 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักตามแนวคิด IRR Model ซึ่งนำไปสู่ ช่องว่างการวิจัยกับความแตกแยกทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสภาพแวดล้อมกายภาพตั้งหัวข้อ ต่อนี้

## 2.2.2 วิเคราะห์ประเด็นความแตกแยกทางสังคมภายหลังการพลัดถิ่น (Social Disarticulation)

จากข้อมูลในตารางทบทวนวรรณกรรม 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักภายหลังพลัดถิ่น IRR Model ข้างได้นำไปสู่ การต่อยอดถึงการแตกประเด็นหัวข้อย่อยในการอภิปรายความหมายของความแตกแยกทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น ในงานวิจัยของ Cernea (1997) ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปประเด็น ความเสี่ยงต่อความแตกแยกทางสังคมมี 5 ประเด็นหลักดังนี้ 1. การรวมกลุ่มองค์กร (Self-organization) 2. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal tie) 3. เครือข่ายทางสังคม (Social network) 4. อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม (Sense of cultural identity) 5. ประเด็นเชื่อมโยงเพิ่มเติมอื่นๆจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยแสดงข้อมูลใน (ตารางที่ 2.2) ดังต่อไปนี้

1. การรวมกลุ่มองค์กร (Self-organization)
2. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal tie)
3. เครือข่ายทางสังคม (Social network)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์  
 4. อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม (Sense of cultural identity) ถ้า  
 ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้นำไปเผยแพร่หรือใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นที่มิใช่  
 5. ประเด็นเชื่อมโยงเพิ่มเติมอื่นๆจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 2.2 ทบทวนวรรณกรรมประเด็นความเสี่ยงด้านความแตกแยกทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น (Social disarticulation)

ประเด็นความเสี่ยงต่อความแตกแยกทางสังคม	Author				
	Roger and Wang	Whitehead	Phonepraseuth	Navarra, and teams	ประยุกต์ใช้กับงานวิจัย
การรวมกลุ่มองค์กร (Social organization)					
-กลุ่มอาชีพในชุมชน	✓		✓	✓	
-กลุ่มแรงงาน	✓		✓	✓	
-กลุ่มองค์กรอื่น นอกชุมชน	✓	✓	✓	✓	
-กลุ่มองค์กรจัดตั้งในท้องถิ่น		✓			
-โครงสร้างของกลุ่ม	✓	✓			
ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal ties)					
-ครอบครัว	✓	✓	✓	✓	
-เครือข่าย	✓	✓	✓	✓	
-เพื่อนบ้าน	✓	✓	✓	✓	
-ผู้นำชุมชน	✓	✓		✓	
เครือข่ายทางสังคม (Social network)					
-ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	✓	✓	✓	✓	
-อาสาสมัครชุมชน	✓	✓	✓		
-มีส่วนร่วมบริหารชุมชน		✓			
-ความเชื่อใจ ไว้วางใจซึ่งกัน		✓		✓	
อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม (Sense of cultural identity)					
-ดำรงกิจกรรมวัฒนธรรม ประเพณีเดิมหลังพลัดถิ่น	✓	✓			
-การหวนรำลึกสถานที่เดิม	✓	✓			
-กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic)		✓	✓		
-ช่วงเวลา เทศกาล ประเพณี	✓	✓			
ประเด็นเชื่อมโยงสภาพแวดล้อมกายภาพ					
-พื้นที่กายภาพกับเครือข่ายทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น	✓	✓	✓	✓	
-ความสัมพันธ์ทางสังคม ช่วงเวลา ก่อน-หลังพลัดถิ่น	✓	✓		✓	
-ความสัมพันธ์พื้นที่กายภาพกับพิธีกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรม	✓				

เอกสารนี้เป็นทรัพย์สินทางปัญญาของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์

จากตารางตารางทบทวนวรรณกรรมประเด็นความเสี่ยงด้านความแตกแยกทางสังคม ภายหลังพลัดถิ่น (Social disarticulation) มีที่มาจากการแตกประเด็นหัวข้อย่อยในการอภิปราย ความหมายของความแตกแยกทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น ในงานวิจัยของ Cernea (1997)

จากการสรุปประเด็นด้านความแตกแยกทางสังคมภายหลังพลัดถิ่นพบว่า การดำรงชีพทั้ง ก่อนพลัดถิ่นและหลังพลัดถิ่นมีความสำคัญอย่างมากต่อการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ จากทบทวน วรรณกรรมIRR Model หัวข้อความเสี่ยงต่อการสูญเสียที่ดินทำกิน (Landlessness) และความเสี่ยง ต่อการสูญเสียงาน (Joblessness) นั้นมีความสัมพันธ์กัน เช่น การสูญเสียพื้นที่เพาะปลูกนั้นส่งการ ขายผลผลิตเพื่อสร้างรายได้จากการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ทั้งในแง่ของวัตถุดิบอาหารเพื่อยังชีพและ เงินรายได้ ดังนั้นการศึกษาถึงความหมายและปัจจัยหลักที่เป็นต้นทุนต่อการดำรงชีพเพื่อความยั่งยืน ต่อกลุ่มคน รวมถึงกลุ่มพลัดถิ่นนั้นจึงเป็นอีกหนึ่งแนวคิดสำคัญดังจะกล่าวในหัวข้อดังต่อไปนี้

ภายหลังพลัดถิ่นได้มีการตั้งพื้นที่บ้านเรือนใกล้เคียงกันระหว่างเพื่อนบ้านและเครือญาติที่เป็น กลุ่มครอบครัวขยายพบว่าความใกล้ชิดของพื้นที่มีผลช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม ได้กลับมาแข็งแรงขึ้น (Phonepraseuth, 2012 p.108)

ในงานวิจัยของ Roger and Wang (2006) ได้กล่าวถึงประเด็นความเสี่ยงต่อความแตกแยก ทางสังคม ว่าควรจะต้องดูเรื่องของการจัดการของชุมชน การปรับตัวและรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทาง สังคม (social rearticulation) ภายหลังพลัดถิ่นด้วย โดยเฉพาะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้นมีความ เชื่อมโยงในด้านสถานที่ เวลา และประสบการณ์ส่วนบุคคล เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์หลัง พลัดถิ่น

ในงานวิจัยของ Whitehead (2008; p.243) ได้กล่าวว่า การฟื้นตัวของความเครือข่ายทาง สังคมภายหลังพลัดถิ่นนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการฟื้นตัวของเศรษฐกิจ แต่เป็นความผูกพันของเครือข่าย ทางสังคมเดิมก่อนพลัดถิ่น มาสู่การปรับและฟื้นตัวของเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ ซึ่ง งานวิจัยนี้ของ Whitehead ได้สอดคล้องกับหลักฐานเชิงประจักษ์ของ Phonepraseuth (2012) ตรงที่ผู้พลัดถิ่นเลือกตั้งถิ่นฐานที่พำนักอาศัยในพื้นที่ละแวกใกล้เคียง ซึ่งเป็นการรักษาความสัมพันธ์ทาง สังคมเดิมไว้แม้มีการพลัดถิ่น

### 2.2.3 ช่องว่างการวิจัยกับความแตกแยกทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสภาพแวดล้อม กายภาพ

จากการทบทวนวรรณกรรมแนวคิด IRR Model (Cernea, 1997) ในประเด็นความ แตกแยกทางสังคม พบว่าสภาพแวดล้อมกายภาพเป็นปัจจัยหนึ่งที่เชื่อมโยงต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมที่ช่วยสร้างความยึดโยงความสัมพันธ์ทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น ได้แก่ การรวมกลุ่มองค์กร การ บริหารจัดการตนเองภายในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และอัตลักษณ์ทางประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งในการวิจัยของ Roger and Wang (2006) ได้กล่าวถึงพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมทางประเพณีที่ ช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มเครือญาติ ยกตัวอย่างเช่นในทุกปีกลุ่มเครือญาติที่พลัดถิ่น

จะกลับมารวมตัวกันที่สุสานบรรพบุรุษในพื้นที่หมู่บ้านเดิมก่อนย้ายถิ่น เพื่อทำกิจกรรมเช่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับ ซึ่งสะท้อนมิติหนึ่งของพื้นที่เดิมที่มีความผูกโยงต่อกิจกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มผู้พลัดถิ่นแม้มีการย้ายถิ่นฐานไปตั้งรกรากใหม่ แต่จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่ายังไม่ได้ระบุถึงคุณลักษณะของสภาพแวดล้อมกายภาพว่ามีคุณลักษณะแบบใด ดังนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการศึกษาเพื่อขยายองค์ความรู้เพิ่มเติมถึงคุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพในภายหลังการพลัดถิ่น

## 2.3 ความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) หลังการพลัดถิ่นและแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework)

ในการศึกษาประเด็นด้านความแตกแยกทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยอธิบายได้ว่าจากวรรณกรรม IRR Model ที่กล่าวถึง การแตกแยกทางสังคมก็เท่ากับการสูญเสียทุนทางสังคม และส่งผลกระทบต่อถึงการสูญเสียทุนทางธรรมชาติและทุนมนุษย์ไปด้วย (Cernea, 1997) ซึ่งทุนข้างต้นที่กล่าวมานั้นคือ หนึ่งห้าทุนดำรงชีพ (Livelihood Assets) ในกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework) หรือเรียกว่า SL ซึ่งแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนนั้น ถูกกล่าวถึงในปี 1991 โดยนักวิจัย Robert Chambers และ Gordon Conway ซึ่งได้นำไปเป็นแนวคิดพื้นฐานในการวิเคราะห์นโยบายทางสังคมกับโครงการพัฒนาในด้านต่าง เพื่อให้ตระหนักถึงผลกระทบต่อกิจกรรมในการดำรงชีพในหลายๆด้าน ที่อาจส่งผลให้เกิดการบีบบังคับให้ต้องพลัดถิ่นโดยไม่สมัครใจ ที่ก่อให้เกิดแรงกดดันทางสังคม โดยเฉพาะการลดโอกาสในกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของกลุ่มผู้พลัดถิ่น (Knutsson and Ostwald, 2006)

การดำรงชีพอย่างยั่งยืน หมายถึง การรับมือกับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ รวมถึงการพลัดถิ่น ให้มีการปรับตัวในการดำรงชีพ เพื่อให้มีชีวิตดำรงอยู่ได้ และมีโอกาสสร้างแนวทางในการวางแผนการจัดการชุมชนให้อยู่อย่างยั่งยืนได้ในอนาคตต่อไป (ธนกร อธิมณฑล และคณิน หุตานุวัตร, 2015) ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ได้เจาะประเด็นศึกษาถึงทุนในการดำรงชีพ (Livelihoods Assets) คือทรัพยากรประเภทต่างๆที่มีการใช้แต่ละทุนผสมผสานเชื่อมโยงในการดำรงชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อวิถีการดำรงชีพได้แก่

**ทุนมนุษย์ (Human Capital)** หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถด้านแรงงาน คุณภาพแรงงาน ศักยภาพผู้นำ และความสุขภาพดี

**ทุนทางธรรมชาติ (Natural Capital)** หมายถึง ทรัพยากรดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

**ทุนการเงิน (Financial Capital)** หมายถึง เงินที่สะสมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ และเงินไหลเวียนเงินทุนในการดำรงชีพหรือในการสะสมทรัพย์

**ทุนทางกายภาพ (Physical Capital)** หมายถึง ระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ที่อยู่อาศัย การคมนาคม การสื่อสาร พลังงาน หรือวัสดุที่ใช้ในการผลิตที่มนุษย์สร้างขึ้น

**ทุนทางสังคม (Social Capital)** หมายถึง กลุ่มทางสังคม เครือข่าย ความไว้วางใจกัน การเป็นสมาชิก ความสัมพันธ์หน้าที่ในสังคมและภาวะผู้นำ เป็นต้น



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การทบทวนวรรณกรรมแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมมีจุดประสงค์เพื่อนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิด (framework) ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อม ภายนอก ลักษณะพฤติกรรม และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งเชิงบวก และเชิงอุปสรรคต่อการดำรงชีพภายหลังการพลัดถิ่น สามารถอธิบายได้ดังนี้

## 2.4 แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting)

องค์ประกอบพฤติกรรมคือหนึ่งในศาสตร์ด้านจิตวิทยาสิ่งแวดล้อม (Environmental Psychology) ที่เน้นศึกษาด้านสภาพแวดล้อมกับพฤติกรรมมากกว่าสภาพแวดล้อมในทางธรรมชาติ การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์มีหลายองค์ประกอบและปัจจัยที่ต้องวิเคราะห์ถึงกระบวนการเกิดพฤติกรรม แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยโดย Roger Barker (1968) เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนาที่ศึกษาองค์ประกอบพฤติกรรมซึ่งในผลงานของ Barker จะมักกล่าวถึงพฤติกรรมที่อยู่บนพื้นที่สาธารณะ หรือลักษณะบางพื้นที่ที่มีการรวมตัวกันทางกลุ่มพฤติกรรม โดย Barker เชื่อว่าองค์ประกอบพฤติกรรมคือหนึ่งในพื้นฐานของสภาพแวดล้อม (environmental unit) ซึ่งในผลงานวิจัยของ Barker ได้อธิบายงานวิจัยไว้ว่า คือการวิเคราะห์และจำแนกประเภทขององค์ประกอบพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ภายนอกของแต่ละบุคคล (Barker, 1968, p. 13) ซึ่งนั่นคือการจำแนกสภาพแวดล้อมกายภาพที่ส่งผลโดยตรงต่อพฤติกรรม

### 2.4.1 นิยามและที่มาของแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (โดยสังเขป)

องค์ประกอบพฤติกรรม คือการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนกับสภาพแวดล้อมกายภาพที่เป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของการเกิดพฤติกรรม

องค์ประกอบพฤติกรรมนั้นประกอบด้วยรูปแบบพฤติกรรมมากกว่าหนึ่งรูปแบบ โดยรูปแบบพฤติกรรม (Standing pattern of Behavior) ก็คือลักษณะทางพฤติกรรม เช่น การพูดคุย การอ่านหนังสือ นั่งทานอาหาร เป็นต้น โดยรูปแบบพฤติกรรมสามารถมองได้เป็นกลุ่ม และไปในทิศทางเดียวกัน ยกตัวอย่างกลุ่มกิจกรรมในการประชุมใหญ่ของกลุ่มอาชีพ ณ ช่วงเวลาดังกล่าว จะรูปแบบพฤติกรรมหลากหลายรูปแบบเกิดขึ้น เช่น หัวหน้ากลุ่มกล่าวบรรยาย เลขาจดบันทึกรับที่ การประชุม มีสมาชิกบางคนกำลังนั่งพูดคุยกัน เป็นต้น

ในการศึกษางานวิจัยของ Barker (1968: p.125) ได้อธิบายถึงการจำแนกลักษณะของการแสดงออกถึงพฤติกรรมดังนี้ ในการเกิดพฤติกรรมนั้น จะมีการกระทำ (action) ระหว่างกันของบุคคล ซึ่งจะมีการสื่อสารส่งต่อการกระทำซึ่งกัน (Action) รวมถึงการตอบกลับของการผลการกระทำ (Reflex) เป็นลักษณะของผู้ให้และผู้รับของการเกิดพฤติกรรมดังกล่าว แนวคิดของการศึกษาองค์ประกอบพฤติกรรมของ Barker จะเน้นศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มคนมากกว่าปัจเจกบุคคล ซึ่ง

สามารถการเกิดกิจกรรมของกลุ่มคนเป็น 2 แบบคือ มองแบบภาพรวมกลุ่มกิจกรรมแบบ (group activity) และมองแบบกลุ่มย่อยกิจกรรมแบบ (molar unit)

ในการแสดงออกทางพฤติกรรมของบุคคล จะออกมาจากประสบการณ์ที่ผ่านการรับรู้มาของแต่ละตัวบุคคล ทำให้การรับรู้ของประสบการณ์นั้นแสดงออกมาซึ่งการกระทำ และรวมถึงการตอบกลับทางพฤติกรรมด้วยเช่นกัน หากมีการแสดงออกทางพฤติกรรมของตัวบุคคลด้วยรูปแบบซ้ำเติมบ่อยครั้ง จะทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ทางพฤติกรรมของบุคคลดังกล่าวได้

#### 2.4.1.1 ความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมกายภาพกับพฤติกรรม

สภาพแวดล้อมกายภาพกับพฤติกรรม (Barker, 1968) ความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมกายภาพและพฤติกรรมสามารถอธิบายได้ 2 หัวข้อดังนี้

##### 1) สภาพแวดล้อมกายภาพแวดล้อมด้วยพฤติกรรม (Circumjacent)

สภาพแวดล้อมกายภาพแวดล้อมด้วยพฤติกรรม หมายถึง การบ่งบอกความสัมพันธ์ที่สภาพแวดล้อมกายภาพเป็นส่วนหนึ่งของการเกิดพฤติกรรม การแวดล้อมคือความใกล้ชิดของการอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน การพึ่งพาซึ่งกันและกันของสถานที่และพฤติกรรม ดังนั้นในสถานที่หนึ่งจะมีรูปแบบพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในสถานที่นั้นหลากหลาย และมีช่วงเวลา, ขอบเขตของกายภาพเป็นตัวกำหนด เช่น การกำหนดช่วงเวลาเปิด-ปิดของร้านค้า ที่กำหนดให้กลุ่มคนเข้า-ออกทำกิจกรรมภายในขอบเขตพื้นที่ ในช่วงเวลาที่กำหนดไว้

##### 2) สภาพแวดล้อมกายภาพสอดคล้องกับพฤติกรรม (Synomorph)

สภาพแวดล้อมกายภาพสอดคล้องซึ่งกันกับพฤติกรรม หมายถึง การบ่งบอกความสอดคล้องและคล้ายคลึงกัน ของส่วนประกอบระหว่างสภาพแวดล้อมกายภาพกับพฤติกรรม อย่างการกำหนดขอบเขตทางสภาพแวดล้อมกายภาพที่ส่งผลถึงขนาดขอบเขตพฤติกรรม เช่น การกำหนดขอบเขตของสนามฟุตบอลก็จะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของการเตะฟุตบอลด้วย ความสอดคล้องนั้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมกายภาพและพฤติกรรม เพราะแท้จริงแล้วแต่ละองค์ประกอบพฤติกรรมไม่ได้เป็นอิสระจากกันอย่างชัดเจน แต่องค์ประกอบพฤติกรรมนั้นมีความสอดคล้อง เชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกันอย่างเหมาะสม (Barker, 1968)

#### 2.4.1.2 การจำแนกองค์ประกอบพฤติกรรม

พฤติกรรมมีโครงสร้างและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ซึ่งเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของพฤติกรรม ในการเกิดพฤติกรรมจะมีองค์ประกอบ 10 องค์ประกอบได้ตามแนวคิดการศึกษาองค์ประกอบพฤติกรรมของ Barker (1968) ได้แก่

1. สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical Setting) คือลักษณะพื้นที่กายภาพ
2. ระยะเวลา (Time)

3. กลุ่มคน (People)
4. ระยะเวลาครอบครองในการเกิดพฤติกรรม (Occupancy time)
5. ตำแหน่งฟังก์ชันของพฤติกรรม (Functional position of inhabitants)
6. รูปแบบพฤติกรรม (Action pattern)
7. กลไกการเกิดพฤติกรรม (Behavior mechanism)
8. สภาวะกดดันที่ส่งผลต่อพฤติกรรม (Pressure)
9. อิสระภาพในการรวมกลุ่มพฤติกรรม (Autonomy)
10. ความพึงพอใจของกลุ่มพฤติกรรม (Welfare)

จากการทบทวนวรรณกรรมแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) และศึกษากลุ่มงานที่ได้ใช้แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมเป็นกรอบแนวคิดหลักในงานวิจัย โดยได้วิเคราะห์คัดเลือกองค์ประกอบพฤติกรรม 5 หัวข้อ เพื่อมุ่งเน้นศึกษาถึงสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมเป็นหลัก สามารถอธิบายความหมาย การประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือการวิจัย และสรุปผลการวิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังหัวข้อต่อไปนี้

#### 2.4.2 การประยุกต์แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมเพื่อใช้ในการศึกษาอิทธิพลของสภาพแวดล้อมกายภาพที่ส่งผลต่อการเกิดความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) หลังการพลัดถิ่นสำหรับงานวิจัยนี้

จากประเด็นการทบทวนวรรณกรรมที่ใช้แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม เป็นกรอบแนวคิดหลักที่มุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมที่เกิดพฤติกรรมรวมถึงปัจจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปองค์ประกอบในเกิดพฤติกรรมได้ 5 องค์ประกอบหลักคือ 1) สภาพแวดล้อมกายภาพ 2) รูปแบบพฤติกรรม 3) กลุ่มคน 4) ตำแหน่งพฤติกรรม 5) ช่วงเวลา ได้สรุปประเด็นหลักที่จะศึกษา 5 หัวข้อดังนี้

**1. สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical Setting)** คือ สถานที่ที่เกิดพฤติกรรมนั้นจะมีตำแหน่งที่ตั้งแน่นอนชัดเจน และมีรูปแบบโครงสร้างของลักษณะทางกายภาพที่เหมือนหรือแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมของแต่ละสถานที่

ในงานวิจัยของ Alt (1977) พบว่าอัลต์ได้จัดกลุ่มสภาพแวดล้อมกายภาพ คือชนิดสภาพแวดล้อมกายภาพ (genotype) ตามลักษณะการเกิดพฤติกรรม ยกตัวอย่างเช่น โรงแรม, ร้านอาหารตัดผม, สถานีรถบัส เป็นต้น โดยอัลต์เปรียบเทียบการศึกษาคู่ประกอบพฤติกรรมของสองเมืองโดยพบว่า เมือง Midwest ประเทศอเมริกา มีชนิดสภาพแวดล้อมกายภาพ 198 ชนิด ซึ่งมากกว่าเมือง Yesilova ประเทศตุรกีที่มีชนิดสภาพแวดล้อมกายภาพ 120 ชนิด อันเนื่องมาจากเมือง Midwest มีความหลากหลายทางพฤติกรรมมากกว่า และกฎระเบียบในการเข้าใช้พื้นที่สาธารณะไม่เคร่งครัดมากนัก จึงทำให้กลุ่มคนมีอิสระในการใช้พื้นที่สาธารณะของเมืองได้ดี

โดยงานวิจัยของอัลต์ได้ระบุการแบ่งขอบเขตพื้นที่ตามระดับการปกครองท้องถิ่น (local autonomy qualities) ตามแนวคิด barker (1968, p.76) คือ

- ภายในตัวเมือง (With the town)
- ขานเมืองแต่ในเขตพื้นที่การศึกษา (Outside the town but within the school district)
- นอกเขตเมืองแต่ในพื้นที่จังหวัด (Outside the district but within the county)
- นอกจังหวัดแต่ในเขตภูมิภาค (Outside the county but within the state)
- นอกภูมิภาคแต่ในเขตประเทศ (Outside the state but within the nation)

สรุปคืองานวิจัยของอัลต์แบ่งชนิดสภาพแวดล้อมกายภาพ แบบ Genotype ตามแนวคิดของ Barker โดยอ้างอิงงานวิจัยของ Barker and Schoggen (1986) ซึ่งได้ระบุวาระระดับการปกครองท้องถิ่นก็คือระดับที่กลุ่มประชากรนั้นมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแลสภาพแวดล้อมกายภาพที่พวกเขาอาศัยอยู่ด้วย ดังนั้นจึงแบ่งระดับสภาพของเมือง 3 ระดับคือ สูง/กลาง/ต่ำ โดยเป็นสภาพความโดดเด่น หรือความมีชื่อเสียงของเมืองรวมด้วย

งานวิจัยของ Wicker (2012) ได้กล่าวถึงการจัดชนิดกายภาพ Genotype อ้างอิงตามแนวคิดของ Barker (1968) และได้ยกตัวอย่างชนิดพื้นที่กายภาพเช่น คิ้ว บาร์น้ำ คาราโอเกะ แต่ Wicker ไม่ได้ระบุว่าจำนวนชนิดกายภาพว่ามีกี่ชนิด เนื่องจากงานวิจัยนี้ของ Wicker ได้จากการถอดวิเคราะห์เนื้อหาจากผลงานเขียนของ Allison's โดยใช้กรอบแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม แต่ Wicker ได้บรรยายถึงบริบทของสภาพแวดล้อมสถานที่วิจัย

ยกตัวอย่างการบรรยายสภาพแวดล้อมกายภาพในงานวิจัยของ Wicker เช่น ร้านไปโจอยู่ชั้นบนสุดของตึกสูงในโตเกียว ย่านroppongi ซึ่งอาคารนี้มีบาร์คลับเปิดให้บริการ และร้านคาเฟ่ ส่วนล่างเปิดเป็นผับดิสโก้ โดยมีบริการคอยยืนต้อนรับลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการร้านต่างๆในอาคารนี้อยู่หน้าตึก ซึ่งสภาพแวดล้อมเพื่อนบ้านโดยรอบจะเป็นกลุ่มร้านค้าลักษณะเดียวกัน (Wicker, 2012) และอธิบายถึงขอบเขตเชิงพื้นที่ของสภาพแวดล้อมกายภาพภายในร้านของผับห้องต่างๆ

ยกตัวอย่างการบรรยายสภาพแวดล้อมกายภาพภายใน เช่น ในร้านไปโจมีพื้นที่ภายในร้านประกอบด้วยสองห้องหลักคือห้องพนักงานและพื้นที่ส่วนร้านอาหาร โดยมีส่วนพื้นที่อื่นๆเช่น ห้องครัวเล็ก ห้องน้ำ โถงทางเดิน และห้องเก็บเสื้อ

ทั้งนี้ Wicker ได้กล่าวถึงมีประเด็นด้านสภาพแวดล้อมกายภาพที่น่าสนใจคือ วัตถุ แม้เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต (inanimate object) ก็ถือเป็นส่วนประกอบหนึ่งขององค์ประกอบพฤติกรรมด้วย เพราะวัตถุนั้นแม้ตั้งอยู่ตามสภาพหรือวางเรียงอย่างจงใจโดยบุคคล เพื่อความสะดวกในการใช้งาน ก็แสดงซึ่งลักษณะการกระทำของพฤติกรรมที่เกิดจากการใช้งานแบบอย่างเป็นกิจวัตร เรียกว่า ความสอดคล้องของสภาพแวดล้อมกับพฤติกรรม (synomorphy) ซึ่งความสอดคล้องซึ่งกันและกันนี้ถือเป็นหนึ่งในคุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพกับพฤติกรรมตามแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมของ Barker (1968) (Wicker, 2012 p.44)

สรุปวิเคราะห์ คืองานวิจัย Wicker จะเน้นการพรรณนาถึงบริบทสถานที่ ตัวอาคาร/ย่าน/เขตเมือง ลักษณะสิ่งแวดล้อมเชิงการประกอบธุรกิจโดยรอบพื้นที่ สภาพแวดล้อมภายนอกตัวอาคารและภายใน รวมถึงขอบเขตโซนนิ่งผังห้องด้านในร้านบาร์โฮสต์ดังกล่าว

ในงานวิจัยของ Georgiou et al. (1996) ได้แบ่งสภาพแวดล้อมกายภาพออกเป็น 7 ชนิดคือ 1.) ห้องเรียน (Classes/Lecture) 2.) เวลาทำงาน/ช่วงให้คำปรึกษานักเรียน (Office hours/Student advising) 3.) ปรึกษาวิทยานิพนธ์/ช่วงสอบวิทยานิพนธ์ (Dissertation/Candidacy research proposals/defenses) 4.) ประชุมกลุ่มภาควิชา (Department meeting) 5.) สำนักงานติดต่อประสานงาน (Front office) 6.) ห้องสมุด (Library) 7.) กลุ่มผู้เรียน/โถงห้องเรียน (Carrels/Study hall) การแบ่งกลุ่มดังกล่าวได้ใช้วิธีการจัดชนิดกายภาพตามลักษณะของพฤติกรรม ซึ่งเรียกการจัดชนิดกายภาพนี้ว่า Genotype เช่นเดียวกับแนวคิด Barker (1968) ผลสรุปพบว่าห้องเรียน (Classes/Lecture) มีจำนวนการเกิดพฤติกรรมมากที่สุดใน 7 ชนิด

## สรุป

จากการทบทวนวรรณกรรมแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมด้านสภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical setting) สรุปได้ว่าการแบ่งชนิดของสภาพแวดล้อมกายภาพตามแนวคิดของ Barker (1968) เรียกว่า จีโนไทป์ (Genotype) คือการเรียกลักษณะสถานที่ที่เกิดพฤติกรรมในลักษณะต่างๆ

โดยในงานวิจัยของ Alt (1977) และ Georgiou et al. (1996) ได้ใช้หน่วยเรียกจีโนไทป์ ในการนับตำแหน่งสถานที่ที่มีเกิดพฤติกรรมของกลุ่มคน ส่วนในงานวิจัยของ Wicker (2012) และ Clyde (1984) จะเรียกว่า Program ซึ่งในกระบวนการสังเกตการณ์และความหมายนั้นเหมือนกับจีโนไทป์ ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งสรุปได้ว่าการนับหน่วยพฤติกรรมจะเรียกว่า จีโนไทป์ แต่ในการเรียกหน่วยสถานที่เกิดพฤติกรรมเรียกว่า Setting ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงขอสรุปใช้คำว่า “Setting” เป็นหน่วยเรียกสถานที่ที่เกิดพฤติกรรม รวมถึงการแบ่งชนิดสถานที่ด้วยเช่นกัน

**2. บุคคล (People)** คือ การบอกถึงจำนวนประชากรและวิธีการจำแนกตามคุณลักษณะ ระบุข้อมูลตามการแบ่งประเภทของกลุ่มประชากรด้วย อายุ/เพศ/สถานะภาพทางสังคม/จำนวนประชากรของเมือง สามารถอธิบายได้ทั้งผู้อยู่อาศัยเดิมในพื้นที่และกลุ่มประชากรแฝงได้ด้วยเช่นกัน จากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยโดยส่วนใหญ่จะจำแนกกลุ่มคนผู้ให้ข้อมูลแบ่งตาม เพศ (Gender) /อายุและช่วงอายุ (Age and Age range) สถานะภาพทางสังคม (Marital status) เป็นต้น

นอกเหนือจากนี้งานวิจัยของ Oxley (1982) และ Carpecken and teams (1996) ยังระบุคุณลักษณะเพิ่มในเรื่องของ ระดับการศึกษา (Education) อาชีพและตำแหน่งหน้าที่ (occupation and position) ซึ่งงานวิจัยของ Oxley ยังได้มีการระบุเพิ่มรายละเอียดในเรื่องของ เชื้อชาติ (Race) และ ระยะเวลาในการทำงาน (Work time) เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ถึงการสนับสนุนทางทางสังคมในสถานที่ทำงาน แต่ในงานวิจัยของ Wicker (2012) จะเน้นระบุไปทาง

สถานะความสัมพันธ์เชิงธุรกิจเช่น หัวหน้างาน ลูกน้อง และลูกค้าแบบทั่วไป และสมาชิกประจำร้าน จากการสรุปการแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเดี่ยวและแบบกลุ่มแบบ ซึ่งงานวิจัยของ Alt และ Carpecken จะเน้นเก็บข้อมูลแบบกลุ่ม (Group) เนื่องจากเน้นมองถึงกลุ่มพฤติกรรมของผู้คนในเมืองแบบภาพรวมซึ่งใช้พื้นที่สาธารณะมากกว่า แต่จากการทบทวนวรรณกรรมได้ข้อสรุปว่าโดยมากผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับทั้งสองแบบคือ แบบเดี่ยว (Individual) และแบบกลุ่ม (Group) เนื่องจากกว่าในการระเบียบวิธีวิจัยการเก็บข้อมูลจะมีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกซึ่งเป็นรายบุคคลด้วยเช่นกัน (Oxley, 1982/ Clyde, 1984/ 1996/Wicker, 2012)

**3. ช่วงเวลา (Time)** คือ ช่วงระยะเวลาของการเกิดพฤติกรรม (Duration) โดยที่ช่วงเวลานั้นสามารถวางแผนหรือกำหนดตารางเวลาได้ เช่น ช่วงระยะเวลาประชุมกลุ่มองค์กร หรือการกำหนดเวลาการเปิด-ปิดร้านค้า กำหนดช่วงวันเวลาของเทศกาล การสังเกตพฤติกรรมตามช่วงเวลาสามารถดูได้เป็นหน่วยเวลาเช่น วินาที/นาที่/ชั่วโมง หรือช่วงวัน/เดือน/ปี และสามารถระบุจำนวนครั้งที่เกิดขึ้นของพฤติกรรม อาจเพื่อสำรวจความซ้ำกันหรือความถี่ (Frequency) ของพฤติกรรมเดิมในแต่ละช่วงเวลาดังกล่าว ในงานวิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมได้มีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลโดยคิดเป็นค่าเฉลี่ยของช่วงเวลาที่เกิดพฤติกรรม

งานวิจัยของ Alt (1977) และ Oxley (1982) สังเกตเป็นชั่วโมงต่อวัน และนาที่:ชั่วโมง โดยที่อธิบายความถี่เป็นช่วงวันและช่วงปี ต่อประเภทกิจกรรมนั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น การรวมตัวของกลุ่มเด็กชายตรงหัวมุมถนน จะเกิดขึ้นเฉลี่ย 1 ชั่วโมงต่อวัน และความถี่ที่เกิดขึ้นคือประมาณ 3 ครั้งต่อวัน เป็นต้น

งานวิจัยของ Clyde (1984) และ Carpecken and teams (1996) สังเกตช่วงเวลา ณ ช่วงที่เกิดขึ้นของกิจกรรม ชั่วโมง/วัน และ วัน/อาทิตย์ แต่ในงานวิจัยของ Wicker (2012) ได้อธิบายเบื้องต้นแค่ช่วงเวลาเปิดกิจการร้านค้าที่เกิดกิจกรรมขณะปฏิบัติงานของ staff และ members เท่านั้น

**4. ตำแหน่งฟังก์ชันของกลุ่มคน (Functional position of inhabitants)** คือ ลักษณะความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นโครงสร้างภายในขององค์ประกอบพฤติกรรม นั่นคือในกลุ่มคนที่ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยจะมีลักษณะกิจกรรมไปในทิศทางเดียวกัน แต่หากมองดูพฤติกรรมย่อยในกิจกรรมก็จะมีลักษณะฟังก์ชันของพฤติกรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งปัจเจกบุคคลจะมีอำนาจในการสร้างฟังก์ชันพฤติกรรมเป็นของตนเอง ในการทบทวนวรรณกรรม Alt (1977) และ Carpecken and teams (1996) ได้มีการนำการสังเกตและแบ่งโซนผู้ดำเนินกิจกรรมและผู้ร่วมกิจกรรมออกเป็น 6 โซนตามแนวคิดการแบ่งโซนพฤติกรรมของ Barker โดย 6 โซนพฤติกรรมแบ่งออกเป็นดังนี้

Zone 1 : Onlooker ผู้ร่วมสังเกตการณ์ระยะนอก

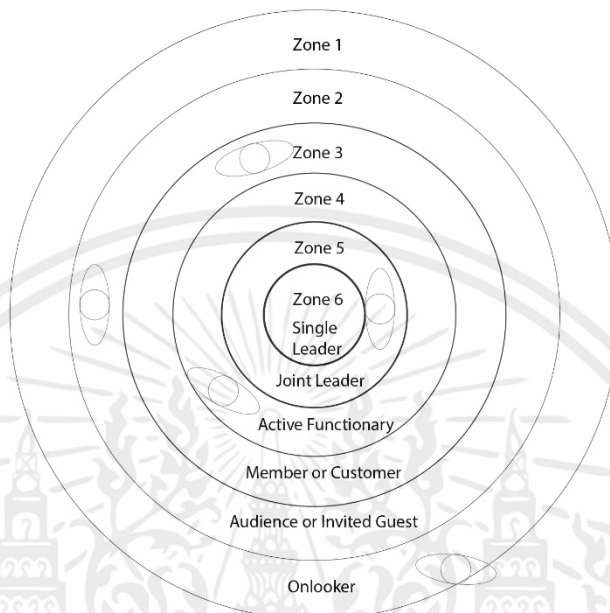
Zone 2 : Audience or Invited guest ผู้ร่วมกิจกรรมแบบเชื้อเชิญ

Zone 3 : Member or Customer ผู้ร่วมกิจกรรมแบบสมาชิกกลุ่ม

Zone 4 : Active Functionary ผู้ร่วมระยะปฏิบัติการ

Zone 5 : Joint Leader ผู้ช่วยผู้ดำเนินกิจกรรม

Zone 6 : Leader ผู้ดำเนินกิจกรรม



ภาพที่ 2.3 การระบุตำแหน่งของบุคคลกับพฤติกรรม (ดัดแปลงจากงานวิจัย Barker (1968))

จากระยะโซนสังเกตผู้ร่วมกิจกรรมข้างต้น ทำให้วิเคราะห์ตำแหน่งฟังก์ชันการเกิดพฤติกรรม หรือขณะดำเนินกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ถึงความสัมพันธ์ด้านศักยภาพของคนหรือกลุ่มคนที่ก่อเกิดพฤติกรรมเพื่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้ ในงานวิจัยของ Wicker (2012) ได้ระบุระยะโซนสังเกตผู้ร่วมกิจกรรมเพียง การเว้นระยะห่างระหว่างบุคคล person distance โดย Wicker ได้อธิบายเหตุผลเพิ่มเติมในส่วนการเว้นระยะห่างทางสังคมของบุคคลไว้ว่าเป็นการเว้นระยะของผู้ให้บริการบาร์โฮส และกลุ่มลูกค้าที่เป็นสมาชิก โดยจะมีเรื่องขนบธรรมเนียมการเว้นระยะห่างของหญิงชายในวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเช่นกัน แต่ก็อาจจะเป็น temporal boundaries การเว้นระยะแบบชั่วคราวได้หากเป็นกลุ่มลูกค้าประจำที่สนิทสนมกับผู้ให้บริการแล้ว โดยสรุปในงานวิจัยวิทยานิพนธ์นี้ได้ประยุกต์ระยะโซนสังเกตผู้ร่วมกิจกรรมจาก 6 โซน เป็น 2 โซนเพื่อแบ่งผู้ร่วมกิจกรรมออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1. Staff คือ ผู้ดำเนินกิจกรรม เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่กำหนดพฤติกรรมหรือกิจกรรมหลัก ในสถานการณ์นั้น
2. Actor คือ ผู้ร่วมกิจกรรม เป็นผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมโดยรวมถึงผู้ช่วยกิจกรรมหลัก กลุ่มสมาชิก และผู้ร่วมกิจกรรมแบบเชื้อเชิญ เพื่อทราบถึงศักยภาพถึงคนหรือกลุ่มคน ที่เป็นผู้ก่อเกิดกิจกรรม และผู้ดำเนินกิจกรรมว่ามีคุณลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบใดในชุมชน

5. รูปแบบพฤติกรรม (Action pattern) คือ การจำแนกจากการสังเกตถึงรูปแบบพฤติกรรม เช่น กิจกรรมความบันเทิง การศึกษา ศาสนา สันติกรรม หรือกิจกรรมอื่นๆทางสังคม ในการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อสำรวจและสังเกตการณ์พฤติกรรมโดยรวมของกลุ่มคนในพื้นที่วิจัยก่อนเบื้องต้น แล้วจึงนำผลที่สังเกตการณ์มาแบ่งกลุ่มประเภทกิจกรรมนั้นในสนามวิจัยต่อไป ในงานวิจัยของ (Alt, 1977/ Clyde, 1984/ Carpecken and teams, 1996) ได้แบ่งกลุ่มกิจกรรมตามลักษณะกิจกรรมตามสถานที่ซึ่งโดยมากเป็นสถานที่เพื่อประกอบอาชีพ และกลุ่มทางสถานประกอบการทางศาสนา โรงเรียน ธุรกิจ เป็นต้น

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้านแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมซึ่งสรุปได้ 5 หัวข้อหลัก ดังที่อธิบายข้างต้น คือ 1) สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical setting) 2. บุคคล (People) 3. ช่วงเวลา (Time) 4. รูปแบบพฤติกรรม (Action pattern) 5. การแบ่งโซนพฤติกรรม (Penetration zone) ดังแสดงในตารางทบทวนวรรณกรรมด้านแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม แสดงไว้ในตารางที่ 2.3



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.3 ทบทวนวรรณกรรมปัจจัยหลักขององค์ประกอบพฤติกรรม : Behavior setting model

ประเด็นหัวข้อ	ผู้แต่ง					สรุปประเด็น	ประเด็นที่ประยุกต์ใช้กับงานวิจัย
	Alt (1977)	Oxley (1982)	Clyde (1984)	Georgiou et al., (1996)	Wicker (2012)		
ประเด็นวิจัย	ศึกษาแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม โดยเปรียบเทียบบริบท 2 เมืองคือ Midwest, USA กับ Yesilova, Turkey	ศึกษาปัจจัยสภาพแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่สร้างความคุณภาพในการดำรงชีวิต (well-being) ที่ส่งผลต่อการสร้างความสนับสนุนทางสังคมในที่ทำงาน	ศึกษาวิเคราะห์กลุ่มวรรณกรรมปริทัศน์ด้านแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมเพื่อดูข้อจำกัดและลองออกแบบเครื่องมือในการสำรวจพฤติกรรม	การทดลองใช้แนวคิด Behavior Setting กับ Critical Ethnography ศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์กร มหาวิทยาลัย, เท็กซัส	ศึกษาแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม โดยภาพกราฟฟิกเป็นผังจินตภาพพฤติกรรมผ่านผลงานเขียนของ Allison's นักมานุษยวิทยา เรื่อง บาร์โฮสในญี่ปุ่น		
Physical setting (สภาพแวดล้อมกายภาพ)	แบ่งชนิด setting สองเมืองได้ดังนี้คือ Midwest มี 198 ชนิด Yesilova มี 120 ชนิด ยกตัวอย่างเช่น โรงแรม ร้านอาหาร ตัดผม สถานีรถบัส เป็นต้น	ไม่ได้ระบุชนิด setting แต่อธิบายสภาพแวดล้อมกายภาพในเชิงวัตถุ กายภาพ เช่น โต๊ะทำงาน โทรศัพท์ และอิทธิพลการครอบครองพื้นที่กับจำนวนคนต่อพื้นที่ (setting size)	แบ่งชนิด setting จากตัวอย่างแบบสำรวจพฤติกรรมได้ 3 ชนิดคือ Home /Car/School โดยระบุเพิ่มว่าสภาพแวดล้อมกายภาพนั้นรวมถึงองค์ประกอบที่ไม่ใช่มนุษย์และมีการเปลี่ยนแปลงที่ได้	ศึกษาภาคความี setting ทั้งหมด 7 ชนิดได้แก่ Classes Off.Hrs Dis/Can Dpt.Mtg Front office Library Carrels	แบ่ง setting ได้ 4 ชนิดได้แก่ พื้นที่ครัว พื้นที่บาร์ พื้นที่คาราโอเกะ พื้นที่ต้อนรับลูกค้า	การแบ่งชนิด setting ต่อหนึ่งหน่วยพื้นที่เรียกว่า (Genotype) คือ การเรียกลักษณะพื้นที่กายภาพที่เกิดกลุ่มพฤติกรรม เช่น โรงเรียน ห้องสมุด เป็นต้น	แบ่งชนิด setting เป็นหน่วยเรียกพื้นที่ที่เกิดพฤติกรรม

ตารางที่ 2.3 ทบทวนวรรณกรรมปัจจัยหลักขององค์ประกอบพฤติกรรม : Behavior setting model (ต่อ 1)

People (ข้อมูลบุคคล)	แบ่งกลุ่มคนตาม สถานะบทบาท พฤติกรรม/ ตำแหน่งอาชีพ ยกตัวอย่างเช่น คนขับรถบัส พนักงานขายตัว กลุ่มผู้โดยสารเป็น ต้น และระบุข้อมูล บุคคลคือ เพศ/ช่วง อายุ/อาชีพ	แบ่งกลุ่มคน 2 กลุ่ม 1.) Coworker 2.) Supervisor ทั้งสองกลุ่มจะมี ตำแหน่งงานแยก รายสาขาและระบุ ข้อมูลบุคคลคือ -เพศ สีมิว -ช่วงอายุ -ระดับการศึกษา -สถานภาพสังคม -จำนวนปีทำงาน	แบ่งกลุ่มคนตาม สถานะ/อาชีพ 27 กลุ่ม นักเรียน /อาจารย์/ ภารโรง/พนักงาน ขายเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น ระบุข้อมูล บุคคล คือ เพศ/ ช่วงวัยกับช่วงอายุ/ ระดับการศึกษา/ สถานภาพสังคม/ อาชีพ	แบ่งกลุ่มคน 7 กลุ่ม คือ 1.)Faculty 2.)Students 3.)Staff 4.)Other 5.)Male 6.)Female 7.)Minority และระบุข้อมูล บุคคลคือ เพศ/ ตำแหน่งงาน	แบ่งกลุ่มคน 2 กลุ่ม 1.)กลุ่มพนักงาน ได้แก่ -manager -mama's -assistants 2.)กลุ่มลูกค้า ได้แก่ -ลูกค้าทั่วไป -ลูกค้าแบบสมาชิก		
Time (เวลา)	เก็บข้อมูลเวลา person/hour ยกตัวอย่างได้แก่ เมืองYesilova มี จำนวนSetting 458 ชนิดต่อปี คิด ค่าเฉลี่ยsetting 82.9 ชนิด/ชั่วโมง 200 ชนิด/วัน 21.5 ชนิด/เดือน	ไม่ระบุค่าเฉลี่ย แต่ ระบุจำนวนชั่วโมง ทำงาน/พักเบรก จำนวนครั้ง/นาที่/ วัน และดูการ ปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมกับเพื่อน ร่วมงานคิดเป็น จำนวนครั้ง/วัน/ สัปดาห์	บันทึกกิจกรรม ประจำวัน 24 hrs. เป็นระยะ 4 วันคือ Thursday - Sunday ช่วงเวลานบันทึกคือ 6:00 a.m.- 5:30 a.m.	-นับเวลาขณะเกิด พฤติกรรมเป็น ชั่วโมง-แจ้งช่วง ระยะเวลาการเกิด พฤติกรรม -จำนวนครั้งความถี่ ของพฤติกรรม	ระบุช่วงเวลาทำการ บาร์โฮส 7 p.m.- 11p.m. ช่วงเวลาที่พนักงาน ต้องเข้าทำงานคือ 4 p.m.-12:30a.m.		

ตารางที่ 2.3 ทบทวนวรรณกรรมปัจจัยหลักขององค์ประกอบพฤติกรรม : Behavior setting model (ต่อ 2)

<p>Action pattern (รูปแบบพฤติกรรม)</p>	<p>เรียกหน่วยพฤติกรรมว่า Genotype แบ่งรูปแบบพฤติกรรมได้แก่ รูปแบบพฤติกรรมการซื้อขาย รูปแบบพฤติกรรมเกี่ยวกับเกมส์การแข่งขัน หรือ กิจกรรมเพื่อความบันเทิง รูปแบบพฤติกรรมการเรียนการสอน เป็นต้น</p>	<p>แบ่ง Social support 3 กลุ่ม 1.) non-directive support/สนับสนุนสังคมแบบไม่สั่งการ 2.) directive guidance / สนับสนุนสังคมทางผ่านคำแนะนำ 3.) positive social interaction /การสนับสนุนสังคมจากปฏิสัมพันธ์เชิงบวก</p>	<p>-identify type</p>	<p>แบ่งกลุ่ม Participation (P) Supply (S) Evaluation and Appreciation (E)</p>	<p>อธิบายลำดับพฤติกรรมของการบริการลูกค้าในบาร์โฮสคือ ลูกค้าเดินเข้าประตูทางเข้าร้าน, กล่าวทักทายลูกค้า, เสิร์ฟเครื่องดื่ม, เริ่มบทสนทนา และอื่นๆต่อไป โดยเรียกหน่วยพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในสถานที่ว่า Program</p>		
<p>Function position of inhabitants (ตำแหน่งฟังก์ชันของพฤติกรรม)</p>	<p>จำแนก 6 ตำแหน่งฟังก์ชันของกลุ่มคนตามแนวคิด barker</p>	<p>ไม่ระบุระดับ แต่รู้ฟังก์ชันตามบทบาทของกลุ่มคนคือ 2 ระดับ Supervisor /Staffing</p>	<p>ไม่ระบุ</p>	<p>แบ่ง 6 ระดับคือ Onlookers Aud/Guests</p>	<p>-แบ่งระยะห่างทางสังคมเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม -การแบ่งโซนความใกล้ชิดระหว่างลูกค้าและพนักงาน</p>		<p>ประยุกต์แบ่งตำแหน่งฟังก์ชันของกลุ่มคนเป็น 2 ระดับคือ -ผู้ดำเนินกิจกรรม (Staff) -ผู้ร่วมกิจกรรม (Actor)</p>

## 2.5 ทบทวนวรรณกรรมด้านระเบียบวิธีวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมด้านแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังการปลดหนี้ (IRR Model) และแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (BSS) สามารถแบ่งหัวข้อย่อยระเบียบวิธีวิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

- การทบทวนวรรณกรรมด้านกระบวนการทัศน์
- การทบทวนวรรณกรรมรูปแบบการวิจัย
- การทบทวนวรรณกรรมการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล
- การทบทวนวรรณกรรมการเลือกเครื่องมือวิจัย
- การวิเคราะห์ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

ดังสรุปหัวข้อย่อยข้างต้นซึ่งมาจากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องของ 2 แนวคิดหลัก สามารถอธิบายได้ดังนี้

### การทบทวนวรรณกรรมด้านกระบวนการทัศน์

จากการทบทวนวรรณกรรมในกลุ่มของแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจน (IRR Model) , แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLA) และ แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (BSS) พบว่ามี การวิจัยเชิงปริมาณ งานวิจัยเชิงคุณภาพ และงานวิจัยเชิงผสม ในทั้ง 3 กลุ่มแนวคิด ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

ในงานวิจัยของ Webber and Duan (2011) ได้ทำวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีแนวคิดหลักในการวิจัยคือ IRR model และ SL ร่วมกับแนวคิดด้าน Resources/Strategies/Outcomes ของ McDowell (2002) ใช้สถิติอนุมานเพื่อวิเคราะห์ทุนประเภทต่างๆ ในการศึกษาผลกระทบเชิงนโยบาย เศรษฐกิจ สังคมการเกษตรกรรมในกลุ่มครัวเรือนที่เผชิญผลกระทบจากการสร้างเขื่อน Gorges ในจีน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Alt (1977) และ Oxley (1982) ได้ทำการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีแนวคิดหลักคือ BSS เพื่อศึกษาศักยภาพและจำแนกคุณลักษณะของสภาพแวดล้อม ซึ่งมีการวิเคราะห์ค่าความสัมพันธ์จาก rating scale ในตำแหน่งฟังก์ชันของพฤติกรรมกลุ่ม

ในงานวิจัยของ Whitehead (2008), Phonepraseuth (2012) และ Navarra and teams (2015) ได้ทำวิจัยเชิงผสมทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยมีแนวคิดหลักในการวิจัยคือ IRR model และ SLA เพื่อศึกษากิจกรรมของการดำรงชีพภายหลังการปลดหนี้ และวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยการเปลี่ยนแปลงของทุนแต่ละประเภทในการดำรงชีพ แล้วพรรณนาข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพโดยเชื่อมโยง 8 ประเด็นหลักความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังปลดหนี้ เช่นเดียวกับผลงานวิจัยของ Perry and Clyde (1984) ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์องค์ประกอบการเกิดพฤติกรรมระหว่างแนวคิดของ Barker (1968) และ Bechtel (1977) รวมถึงเสนอรูปแบบและทดสอบตัวอย่างการใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเรื่ององค์ประกอบพฤติกรรม

ในงานวิจัยของ Roger and Wang (2006) ได้ทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีแนวคิดหลักคือ IRR model เน้นศึกษาหนึ่งในแปดประเด็นความเสี่ยงหลักคือ ความเสี่ยงต่อความแตกแยกทางสังคม ภายหลังพลัดถิ่น จากกลุ่มผู้พลัดถิ่น 2 หมู่บ้านเนินหุบเขา ที่ต้องย้ายถิ่นมาอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านใหม่ที่จัดสรรโดยรัฐบาลตามนโยบายการพัฒนาพื้นที่ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Carpecken and teams (1996) และ Wicker (2012) ที่เน้นศึกษาเชิงลึกระหว่างการรับรู้และพฤติกรรมระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน

### สรุป

จากการทบทวนวรรณกรรมปริทัศน์พบว่าส่วนใหญ่ักวิจัยจะใช้แนวคิด SLA เพื่อศึกษามิติของทุนทั้งห้าประเภทในการดำรงชีพอย่างยั่งยืน รวมถึงเชิงสังคมและวัฒนธรรมภายหลังการพลัดถิ่น อันเป็นผลกระทบมาจากโครงการพัฒนาพื้นที่และภัยพิบัติทางธรรมชาติ ร่วมกับแนวคิด IRR model ในการวิเคราะห์ความเสี่ยงภายหลังการพลัดถิ่น โดยข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ทุนในการดำรงชีพมักเป็นข้อมูลเชิงสถิติอนุมาณ และสถิติพรรณนาช่วยอธิบายข้อมูลด้านจำนวน เพศ อายุ รายได้ เบื้องต้น ในการงานวิจัยเชิงคุณภาพ ทำให้กระบวนการทัศน์ส่วนใหญ่เป็นในเชิงผสมทั้งแบบปริมาณและคุณภาพดังกล่าว แต่ในงานวิจัยของ Roger and Wang (2006) จะเน้นงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักในการมุ่งอธิบายประเด็นศึกษาความแตกแยกทางสังคมภายหลังการพลัดถิ่น ซึ่งเป็นหนึ่งในแนวคิดหลักของ IRR model

ในทั้ง 2 แนวคิดคือ แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม และ IRR Model ได้มีการศึกษาระเบียบวิธีทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้เน้นการทบทวนวรรณกรรมถึงเครื่องมือวิจัยในงานเชิงคุณภาพเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาถึงเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล อาทิเช่น การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก รูปแบบการสังเกตการพฤติกรรม เพื่ออธิบายลักษณะสภาพแวดล้อม ภายภาพที่เกิดพฤติกรรม ความสัมพันธ์โครงสร้างทางสังคม

### การทบทวนวรรณกรรมรูปแบบการวิจัย

การศึกษาเฉพาะกรณีเชิงคุณภาพ (qualitative case study) จุดประสงค์เพื่อศึกษาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างมีขอบเขตเฉพาะเจาะจง ณ เวลาและสถานที่หนึ่ง และนำไปใช้เป็นหน่วยวิเคราะห์ ถึงปรากฏการณ์หรือหน่วยทางสังคม (social unit) เป็นการพรรณนาและวิเคราะห์อย่างลุ่มลึกและเป็นองค์รวม (องอาจ นัยพัฒน์ อ่างใน Stake (1988) และ Yin (2003))

จากการทบทวนวรรณกรรมแนวคิด IRR model พบว่าส่วนใหญ่ักวิจัยเน้นรูปแบบการวิจัยในการศึกษาเฉพาะกรณี ยกตัวอย่างในงานวิจัยของ Roger and Wang (2006) และ Weber and Duan (2011) เป็นการศึกษาแบบเฉพาะหนึ่งกรณี (single case study) โดยเลือกศึกษาหมู่บ้านหนึ่ง

สถานที่แบบเชิงลึกเฉพาะเจาะจง เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Wicker (2012) ที่ศึกษาการรับรู้ถึงผลกระทบแบบเจาะลึกในหนึ่งร้านค้าย่านสถานบริการ จึงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ในงานวิจัยของWhitehead (2008) เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีแบบรวมกลุ่ม(collective case study) เป็นการศึกษาความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์หรือประเด็นปัญหาโดยอาศัยผลการศึกษาวิจัยจากกรณีเฉพาะหลายรายมาใช้รวมกันเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ หรือเรียกอีกอย่างว่าการศึกษาเฉพาะกรณีเชิงพหุ (multiple case study) (องอาจ นัยวัฒน์, 2551) นอกจากนี้แล้วได้มีการศึกษาเฉพาะกรณีเชิงเปรียบเทียบ (comparative case study) ตัวอย่างเช่นในงานวิจัยNavarra and teams (2015) ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบ 8 ประเด็นความเสี่ยงหลักภายหลังพลัดถิ่นของ 2 หมู่บ้านใน 2 ประเทศฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย เช่นเดียวกับงานวิจัยของ Alt (1977) ที่ศึกษา 11 ปัจจัยขององค์ประกอบพฤติกรรมเปรียบเทียบสองเมืองระหว่างเมืองมิดเวสต์กับเมืองเยซีโลเวียในอเมริกา

#### การทบทวนวรรณกรรมการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

จากการวรรณกรรมของ Roger and Wang (2006) ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก(Key informant) ในช่วงต้นของการลงพื้นที่สำรวจ ก็มีการระบุอ้างอิงบุคคลต่อเนื่องจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักต่อเนื่องแบบลูกโซ่ (snowball sampling) เช่นเดียวกับงานวิจัยเชิงคุณภาพของ Wicker (2012) ที่ได้มีการติดต่อผู้ให้ข้อมูลหลักคือผู้จัดการร้าน และมีการแนะนำให้สัมภาษณ์กลุ่มพนักงานในร้านค้า โดยที่กลุ่มพนักงานประจำนั้นก็แนะนำกลุ่มลูกค้าที่ดูแลประจำและแบบขจรอยู่เป็นแบบลูกโซ่ และในงานวิจัยCarpecken and teams (1996) ที่สัมภาษณ์กลุ่มพนักงานประจำภาควิชาในมหาวิทยาลัยและมีการแนะนำกลุ่มคนที่รู้จักระหว่างสาขาวิชาในการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อสังเกตพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง

#### การเลือกเครื่องมือวิจัย

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่สรุประเบียบวิธีวิจัยในเชิงคุณภาพจากข้อมูลข้างต้นแล้ว ดังนั้นการเลือกเครื่องมือวิจัยให้สอดคล้องกับรูปแบบวิธีวิจัยมีความสำคัญเช่นกัน ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมถึงเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพแสดงข้อมูลในตารางที่ 2.4

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 2.4 การเลือกเครื่องมือวิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัย	เครื่องมือวิจัย								
	สำรวจพื้นที่ภาคสนาม	สนทนากลุ่ม	สังเกตแบบมีส่วนร่วม	สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม	แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง	สัมภาษณ์เชิงลึก	แบบสอบถาม	แผนผังชุมชน	แผนที่ตั้งชุมชน
Roger and Wang (2006)	●			●	●	●		●	●
Whitehead (2008)	●	●		●	●	●	●		●
Webber and Duan (2011)	●						●		●
Phonepraseuth (2012)	●			●	●	●	●		●
Navarra and Teams (2015)	●	●	●	●		●			●

จากตารางเลือกเครื่องมือวิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถอธิบายการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามได้ในกลุ่มวรรณกรรมที่ได้ทบทวนจะมีกลุ่มงานวิจัยเชิงคุณภาพ และงานวิจัยเชิงผสมโดยแบ่งหัวข้อดังนี้

#### การสำรวจพื้นที่ภาคสนาม

การสำรวจพื้นที่ภาคสนามของนักวิจัยจะเริ่มมีการสำรวจในช่วงต้นการลงพื้นที่ภาคสนามโดย whitehead (2008) ได้สำรวจบริบทพื้นที่หมู่บ้าน ที่อยู่ในชุมชนทั้งแหล่งน้ำบริเวณคูบโคก แหล่งไฟฟ้าที่เป็นระบบสาธารณสุขโคกของหมู่บ้าน จากการลงพื้นที่ภาคสนามในแต่ละชุมชนเบื้องต้น whitehead ได้คัดเลือกอาสาสมัครจำนวน 5 ครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้าน จากทั้งหมด 5 หมู่บ้าน โดยการสัมภาษณ์ถึงความสัมพันธ์ของเครือญาติและเครือญาติโดยเปรียบเทียบก่อนและหลังพลัดถิ่น เพื่อประเมินความเหมาะสมในการเลือกพื้นที่กรณีศึกษา ให้ตรงกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัย

ก่อนลงภาคสนาม Phonepraseuth (2012) ได้ทำการสรุปประเด็นหลักในการวิจัยเพื่อเป็นกรอบแนวคิดวิจัยเบื้องต้นก่อนลงพื้นที่ภาคสนาม และได้มีการสำรวจสังเกตพื้นที่ภายในชุมชน บริบททางวัฒนธรรมและสังคมในชุมชน รวมถึงการสัมภาษณ์เบื้องต้นในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจากการลงสำรวจ ซึ่งงานวิจัยของ Phonepraseuth นั้นได้มีการเตรียมข้อมูลศึกษาข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ก่อนที่จะลงพื้นที่สำรวจด้วยเช่นกัน ซึ่งในงานวิจัยของ Roger and Wang (2006) และ Wilmsen (2011) จะมี

ฐานข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจเบื้องต้นมาแล้ว ประกอบกับรายงานกลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประกอบการลงพื้นที่ในงานวิจัย

### การสังเกตการณ์

ในการสังเกตการณ์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม งานวิจัยของ Navarra and teams (2015) ได้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเนื่องจากทีมวิจัยได้เป็นหนึ่งในกลุ่มอาสาสมัครขององค์กรพัฒนาชุมชนระหว่างประเทศ จึงได้ร่วมเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับองค์กรในระหว่างการวิจัยดังกล่าว ในงานวิจัยของ Roger and Wang (2006) ได้สังเกตการณ์สถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนระหว่างลงสำรวจพื้นที่และการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์

### แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์แบ่งกลุ่มจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องได้ 3 แบบคือการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยใช้แบบคำถามปลายเปิด

งานวิจัยของ Roger and Wang (2006) ได้มีการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้างและการสนทนากลุ่ม จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 20 คน โดยระบุรายละเอียดถึงเทคนิคการสัมภาษณ์ว่าใช้เวลาในการสัมภาษณ์ 2.5 ชั่วโมงซึ่งเป็นการสนทนากลุ่ม ในกลุ่มช่วงอายุ 23-72 ปี และในก่อนเริ่มการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบรายบุคคลนั้น จะเริ่มต้นบทสนทนาเรื่องทั่วไปแบบไม่เป็นทางการซึ่งมักเป็นการให้เล่าเรื่องมุมมองประสบการณ์ที่ผ่านมาของผู้ให้ข้อมูลและการทักทายกันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์และผู้เก็บข้อมูลประมาณ 10 นาทีเพื่อเป็นการผ่อนคลายก่อนเข้าสู่หัวข้อประเด็นหลักในแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

### การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลและรักษามาตรฐานงานวิจัย

ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้ประเด็นในแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมทั้ง 5 หัวข้อเป็นประเด็นหลักในการวิเคราะห์วิจัยถึงลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และเชื่อมโยงประเด็นวิจัยกับความเสถียรต่อความแตกแยกทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น โดยเน้นอธิบายเนื้อหาวิจัยเชิงพรรณนาข้อมูล

ในกระบวนการตรวจสอบข้อมูลการวิจัยเพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือและป้องกันการผิดพลาด จะต้องมีการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล ซึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพได้นิยมใช้การ

ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) (บุษกร เขียวจินตกานต์, 2561 อ้างใน Denzian; สุกงศ์ จันทวานิช, 2543: 129-130) โดยสามารถแบ่งวิธีได้ดังนี้

1. การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล (Triangulation data) คือการตรวจสอบข้อมูลโดยพิสูจน์ความถูกต้องของข้อมูลที่มีมาจากหลายแหล่งข้อมูล พิจารณาด้านเวลา ด้านสถานที่ และด้านบุคคลจากหลายบุคคลแตกต่างกันไป เพื่อดูความตรงกันของชุดข้อมูลว่าแต่ละด้านมีความตรงกันมากน้อยเพียงใด

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator triangulation) คือการตรวจสอบโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักวิจัยหลายคน เพื่อดูว่ามีความเหมือนหรือต่างกันของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งควรทำความเข้าใจไปกับการให้ผู้เกี่ยวข้องเช็คตรวจสอบที่มาและความถูกต้องของข้อมูล (member checking) รวมถึงการตรวจสอบร่องรอย (audit trail) เพื่อดูความเชื่อมโยงสอดคล้องระหว่างข้อมูลหลักฐานต่างๆ (องอาจ นัยพัฒน์, 2553)

3. การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) คือการตรวจสอบจากงานวิจัยแนวคิดทฤษฎี บทความวิเคราะห์ หรือการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องของนักวิจัยท่านอื่น ที่มีความแตกต่างของข้อมูลที่ไม่สอดคล้องตามทฤษฎีหลักเดิม ทำให้เห็นถึงตีความข้อมูลที่แตกต่างกัน

4. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เป็นการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลากหลายวิธี เพื่อหาความถูกต้องแม่นยำในคุณภาพของข้อมูล

#### การรักษามาตรฐานการวิจัยเชิงคุณภาพ

ในการรักษามาตรฐานการวิจัยเชิงคุณภาพควรมีมาตรฐานในกระบวนการค้นคว้าวิจัย ความเที่ยงตรงแม่นยำของข้อมูล (Validity) และความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Validity) รวมถึงวิธีการและผลสรุปที่ต้องกับข้อมูล อ้างอิงผลไปใช้ได้กับกลุ่มอื่น(นิสา ชูโต, 2545)

#### ตารางที่ 2.5 มาตรฐานการวิจัยเชิงคุณภาพ

มาตรฐานการวิจัย	คุณภาพการวิจัย(เชิงคุณภาพ)
ค่าความจริงของข้อมูล (Truth value)	ความน่าเชื่อถือ (Credibility)
การบังคับใช้ข้อมูล (Applicability)	การนำไปใช้ในบริบทที่ต่างกัน (Transferability)
ความคงเส้นคงวาข้อมูล (Consistency)	ความไว้วางใจ (Dependability)
ความเป็นกลางของข้อมูล (Neutrality)	การยืนยันความเป็นกลาง (Confirmnability)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ที่มา: ดัดแปลงจาก Egon Guba (1981) คำ

ไม่ว่ากรณีใดๆก็ตาม ผู้เขียนขอสงวนสิทธิ์ในข้อมูลและข้อมูลอื่นที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้  
(จากตารางการรักษามาตรฐานการวิจัยเชิงคุณภาพข้างต้น ผู้วิจัยอยู่ในขั้นตอนการทบทวนข้อมูลเพื่อทำการปรับปรุงเพิ่มเติมส่วนเนื้อหาในลำดับต่อไป)

จากข้อมูลหัวข้อในการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดนำไปสู่ระเบียบวิธีการวิจัย ที่จะกล่าวถึง กระบวนทัศน์ในการวิจัย การประยุกต์ออกแบบเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลโดยอ้างอิงจากข้อมูลการ วิเคราะห์จากกลุ่มแนวคิดหลักเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลในบทที่ 3 ลำดับต่อไป



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บทที่ 3

### ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยขั้นนี้เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังการย้ายถิ่น ในบทนี้ประกอบด้วยเนื้อหาดังนี้

- 3.1 กระบวนทัศน์
  - 3.2 การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา กลุ่มผู้ให้ข้อมูล
  - 3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย
  - 3.4 เครื่องมือในการเก็บข้อมูล
  - 3.5 ขั้นตอนการวิจัย
  - 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล
  - 3.7 การตรวจสอบข้อมูล คุณภาพการวิจัย
- อธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้

#### 3.1 กระบวนทัศน์

การวิจัยนี้เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังการพลัดถิ่น โดยกระบวนทัศน์แบบตีความ/สร้างสรรค์นิยม (interpretivism/constructivism) ด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่มุ่งเน้นทำความเข้าใจและพรรณนาปรากฏการณ์ที่สนใจสืบค้นหาแก่นสาระและความหมายของปรากฏการณ์นั้น (องอาจ นัยวัฒน์, 2553)

#### 3.2 การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ในหัวข้อที่มาของการเลือกพื้นที่กรณีศึกษาและวิธีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีดังต่อไปนี้

##### 3.2.1 การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา

การเลือกพื้นที่กรณีศึกษามาจากการศึกษาแนวคิดแบบจำลองความเสี่ยงต่อความยากจนหลังการพลัดถิ่น (IRR Model) ที่ได้กล่าวถึงกลุ่มผู้พลัดถิ่น อันมาจากหลายสาเหตุที่ส่งผลกระทบให้ต้องตัดสินใจย้ายถิ่นฐานเพื่อให้อยู่รอดและการดำรงชีพที่ดีขึ้น อันเป็นที่มาของการเลือกพื้นที่กรณีศึกษาชุมชนชาวอีสานพลัดถิ่น หมู่บ้านสมานมิตร ตำบลดอนศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย โดยเป็นลักษณะหมู่บ้านขนาดเล็ก จำนวน 150 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นแหล่งพักอาศัยหลักของกลุ่ม

อพยพชาวอีสานพลัดถิ่น จากแถบพื้นที่ 8 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้แก่ นครราชสีมา ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สกลนคร อุตรธานี สุรินทร์ และจังหวัดอื่น โดยมีสาเหตุการพลัดถิ่นอยู่ 2 สาเหตุหลักคือ

1. ผลกระทบจากความแห้งแล้งที่ยาวนานในแถบภาคอีสานแต่ก่อน ที่ส่งผลให้ไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรเพียงพอต่อการดำรงชีพ

2. ผลกระทบจากพื้นที่อยู่อาศัยเดิมตั้งอยู่ใกล้บริเวณทางน้ำ ในสมัยการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ในช่วงพ.ศ. 2507 จึงจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อหาแหล่งที่อยู่ใหม่ โดยคนบางกลุ่มเลือกที่จะสร้างที่พักอาศัยอยู่ในแนวบริเวณใกล้กับแหล่งน้ำขนาดใหญ่ และบางกลุ่มเลือกที่จะย้ายถิ่นฐานสู่พื้นที่ส่วนอื่นของประเทศซึ่งกลุ่มหลังนี้นับเป็นการย้ายแหล่งที่อยู่อาศัยใหม่



“บ้านแม่ใหญ่ที่อยู่ใกล้เขื่อนอุบลรัตน์อยู่นะ อยู่หน้าเขื่อนเลย อย่างน้องพ่ออยู่ทางน้ำเลย อยู่30กว่าหลังคา เค้าย้ายออกหมดหมู่บ้านเลย”  
ที่มา : บทสัมภาษณ์ภาพอดีตในอุบล

“อีสานมันแห้งแล้งขนาดที่ว่า ควายเนี่ยดมเลยนะ คือบ้านพ่อแม่มันเป็นที่ราบสูงซีกไปเรื่อยๆ มันก็ค่อยๆสูงไป ฝนตกลงมานี่มันเป็นดินทรายนั่นเองนะ แต่แบ็บเตียวมันก็หายไปเลย”  
ที่มา : บทสัมภาษณ์คนงานทำนาในหมู่บ้าน วันที่ 20/4/2562

ภาพที่ 3.1 สาเหตุการพลัดถิ่นของชาวอีสานช่วงปี พ.ศ. 2504

### ขอบเขตพื้นที่กรณีศึกษา

การศึกษาวิจัยได้กำหนดขอบเขตพื้นที่กรณีศึกษาเฉพาะพื้นที่รอบชุมชนดังแสดง (ภาพที่ 3.2) เพื่อสำรวจตำแหน่งที่ตั้งรวมถึงลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มดำรงชีพ 3 กลุ่มหลัก (ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า และประมง) ซึ่งระบุตำแหน่งที่ตั้งดังนี้

ตำแหน่งที่ตั้ง : หมู่บ้านสมานมิตร หมู่ 1 ตำบลดอนศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย 57210

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



(ที่มา : ภาพแผนที่จากเว็บไซต์ Google map วันที่ 26/6/2562)

ภาพที่ 3.2 แผนที่ชุมชนแสดงขอบเขตพื้นที่การศึกษา

### ระยะเวลาลงพื้นที่การศึกษา

งานวิจัยนี้มีระยะลงพื้นที่การศึกษาจำนวน 4 ครั้งคือ

ครั้งที่ 1 : วันที่ 8-11 เมษายน ปีพ.ศ. 2559 จำนวน 4 วัน เพื่อลงสำรวจพื้นที่ภาคสนาม และสังเกตสถานการณ์ทางสังคมในชุมชนทำความเข้าใจบริบททางสังคม วิถีชีวิตของคนในชุมชน

ครั้งที่ 2 : วันที่ 28-30 เมษายน ปีพ.ศ. 2559 จำนวน 3 วัน เพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นในการสังเกตรูปแบบกิจกรรมการดำรงชีพในชุมชน และลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพ

ครั้งที่ 3 : วันที่ 1-4 พฤษภาคม ปีพ.ศ. 2559 จำนวน 4 วัน เพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้านประเพณีบั้งไฟ

เอกสารนี้เป็นที่เกี่ยวกับการดำรงชีพทำนา ซึ่งงานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ครั้งที่ 4 : วันที่ 12-27 เมษายน ปีพ.ศ. 2562 จำนวน 10 วัน เพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล 3 กลุ่มดำรงชีพ ด้วยเครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกตพฤติกรรม และแผนผังจินตภาพ (Cognitive Map) โดยระยะเวลารวมในการลงพื้นที่กรณีศึกษารวมทั้งสิ้น 21 วัน

### 3.2.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

งานวิจัยนี้ได้มีที่มาในการแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักตามรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพ จากการลงพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้น (Pilot Survey) ร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมขณะลงสำรวจพื้นที่ จึงแบ่งรูปแบบปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 2 กลุ่มคือ 1)ปฏิสัมพันธ์ในการดำรงชีพ 2)ปฏิสัมพันธ์ของกิจกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ (ประเพณีบั้งไฟ) สามารถอธิบายวิธีการเก็บข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ดังนี้

#### 3.2.2.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก : กลุ่มดำรงชีพ

การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในกลุ่มดำรงชีพ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลต่อเนื่องแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) แบ่งเป็นเพศชาย 5 คน เพศหญิง 7 คน รวมจำนวน 12 ท่าน แบ่งตามกลุ่มดำรงชีพ 3 กลุ่มดำรงชีพดังนี้

1. กลุ่มดำรงชีพทำนา เพศชาย 5 คน
2. กลุ่มดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า เพศหญิง 5 คน
3. กลุ่มประมง เพศหญิง 2 คน

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์นั้นจะประกอบกิจการดำรงชีพมากกว่า 1 การดำรงชีพ โดยผู้วิจัยแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ การดำรงชีพแบบสร้างรายได้ และการดำรงชีพแบบเพื่อยังชีพในครัวเรือน ซึ่งในจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้ง 12 คน จะมีการประกอบกิจการดำรงชีพหลักแบบสร้างรายได้แบบครัวเรือนมากกว่า 1 การดำรงชีพ เช่น กลุ่มคนเลี้ยงไหม/ทอผ้า จะมีการดำรงชีพประมงที่แปรรูปปลาสมขายสร้างรายได้ร่วมกับการทำหม่อนไหมที่เป็นการดำรงชีพหลัก

ดังนั้นผู้วิจัยจึงอ้างอิงการนับจำนวนคนที่แบ่งตามกลุ่มดำรงชีพ(ข้างต้น) จากบันทึกข้อมูลสัมภาษณ์การดำรงชีพหลักของผู้ให้สัมภาษณ์ (รายบุคคล) ที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์เท่านั้น

#### 3.2.2.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก : กลุ่มประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักของกลุ่มประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ มีที่มาจาก การลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 2 เดือนเมษายนปี 2559 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการประเพณีแห่บั้งไฟของหมู่บ้านสมานมิตร โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลทั่วไปแบบไม่เป็นทางการ ถึงขั้นตอนในการประเพณีแห่บั้งไฟดังกล่าว ร่วมกับการบันทึกข้อมูลภาคสนาม และการสังเกตพฤติกรรมในชุมชน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### 3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยได้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ อธิบายได้ดังนี้

3.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่เก็บจากแหล่งข้อมูลโดยตรง (องอาจ นัยวัฒน์, 2551) เป็นการเก็บข้อมูลในพื้นที่ภาคสนาม ได้แก่ การสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์สถานการณ์ทางสังคมและกลุ่มพฤติกรรม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยสามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

#### ข้อมูลปฐมภูมิ การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Filed Data)

- การสำรวจสภาพแวดล้อมกายภาพของชุมชน ได้แก่ สถานที่ตั้ง ลักษณะบ้านเรือน พื้นที่ส่วนรวมสาธารณะชุมชน (เช่น ลานประชุมหมู่บ้าน ร้านค้าสหกรณ์ ลานบั้งไฟ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ และคลองสาธารณะโดยรอบ เป็นต้น) รวมถึงพื้นที่โครงสร้างพื้นฐานสาธารณูปโภคของชุมชน เส้นทางสัญจรคมนาคมภายในหมู่บ้าน และการเชื่อมต่อพื้นที่ภายนอก การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ

- การสังเกตร่องรอยทางกายภาพ (Physical trace) โดยใช้หลักการแบ่งประเภทร่องรอยทางกายภาพ (Zeisel, 2006) ได้แก่

- 1.) ร่องรอยสืกรอจากการใช้งาน (By product of use)
- 2.) ร่องรอยปรับเปลี่ยนจากการใช้งาน (Adaptation for use)
- 3.) ร่องรอยแสดงตัวตนของบุคคล (Display of self)
- 4.) ข้อความจากป้ายสัญลักษณ์ (Public Message)

- การสังเกตจากสถานการณ์จริง จากการบันทึกภาคสนาม (field note) ในสถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นขณะนั้น ว่าใคร/ทำอะไร/ที่ไหน/อย่างไร

- การสังเกตแบบกึ่งมีส่วนร่วม โดยผู้สังเกตได้มีส่วนแสดงความคิดเห็นในการทำกิจกรรม และทำกิจกรรมกับผู้ให้ข้อมูลในระยะเวลาสั้นๆ เช่น การช่วยตักแต่งขบวนแห่บั้งไฟหมู่บ้าน เป็นต้น

- การสัมภาษณ์ ในการลงพื้นที่ระยะแรก ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยไม่ได้ตั้งแนวคำถามไว้ล่วงหน้าเพื่อทราบถึงข้อมูลทั่วไป และสภาพแวดล้อมในการตั้งถิ่นฐาน ในการลงพื้นที่ระยะที่สองเป็นต้นไป ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้างและมีโครงสร้าง โดยผ่านเครื่องมือวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ เพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มคน และสภาพแวดล้อมกายภาพ

3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ การเก็บข้อมูลจากการศึกษาแนวคิดหลักในการวิจัยและการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- ข้อมูลแนวเขตพื้นที่ใช้สอยของชุมชน โดย ศจพ.ปชช.จังหวัดเชียงราย (2550)

- ข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศสำรวจแปลงถั่วครองโดยเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ (2547)

### 3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ใช้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บข้อมูลดังนี้

3.4.1 แบบสำรวจพื้นที่กายภาพ : เพื่อทราบถึงลักษณะกายภาพชุมชน และโดยการบันทึกภาพและการวาดแผนผังชุมชนเพื่อแสดงตำแหน่งเบื้องต้นเพื่อระบุตำแหน่งสถานที่ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

3.4.2 แบบสังเกตพฤติกรรม : เพื่อทราบถึงรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของ กลุ่มคนในชุมชน รวมถึงวิถีชีวิตและกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม โดยการจดบันทึกรูปแบบกิจกรรม หัวข้อสนทนาหลัก และการถ่ายภาพผู้ร่วมกิจกรรมดังกล่าว

3.4.3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยใช้คำถามปลายเปิดแบบกึ่งมีโครงสร้าง เน้นประเด็นหลักคือ ข้อมูลบุคคล (demographic data) การให้สัมภาษณ์จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลบรรยายถึงลักษณะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ โดยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยแบ่งประเด็นในแบบสัมภาษณ์ 5 ประเด็นดังนี้ (ดูภาคผนวก ก.)

ประเด็นที่ 1 : ข้อมูลบุคคลทั่วไป (demographic information) โดยเก็บข้อมูลของแต่ละบุคคลที่ให้สัมภาษณ์ได้แก่ เพศ ช่วงอายุ อาชีพ/ตำแหน่งอาชีพ สถานภาพทางสังคม

ประเด็นที่ 2.1 (เพิ่มในแบบสัมภาษณ์เชิงลึก) : ประวัติความสัมพันธ์ทางสังคม โดยสอบถามในหัวข้อเรื่อง สาเหตุที่มาของการพลัดถิ่นจากอีสาน ประวัติการตั้งหมู่บ้านสมานมิตร และประเด็นที่สำคัญคือ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพในอดีตที่ยังคงดำรงต่อเนื่องอยู่มาจนถึงปัจจุบัน/ที่หายไป/ที่เกิดขึ้นใหม่หลังพลัดถิ่น โดยกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกจะคัดเลือกเฉพาะแบบเจาะจงกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงสถานการณ์การพลัดถิ่นจากแถบภาคอีสานสู่การตั้งรกรากใหม่ที่ หมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย และประกอบอาชีพที่อยู่ใน 3 กลุ่มอาชีพ (ทำนา/หาปลา/ทอผ้า)

ประเด็นที่ 2.2 : สภาพแวดล้อมกายภาพกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน โดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์อธิบายถึงรูปแบบกิจกรรมชีวิตประจำวันในดำรงชีพแบ่งเป็นช่วงเช้า/กลางวัน/เย็น และได้ทำกิจกรรมดังกล่าวกับใครบ้าง (เช่น ครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน สมาชิกกลุ่มอาชีพ) และกิจกรรมนี้ทำในสถานที่ใด เพื่อดูถึงลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดกิจกรรมดำรงชีพ

ประเด็นที่ 3 : สภาพแวดล้อมกายภาพกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการรวมกลุ่มส่งเสริมอาชีพในชุมชน (เช่น กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มแปรรูปอาหาร เป็นต้น) โดยสอบถามถึงการเข้าร่วมกลุ่มส่งเสริมอาชีพหรือไม่ รูปแบบกิจกรรมที่ทำร่วมกับกลุ่มมีลักษณะอย่างไร และสถานที่ตั้งของกลุ่มอยู่ที่ใด

ประเด็นที่ 4 : การแสดงตำแหน่งทางสภาพแวดล้อมกายภาพในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลโดยใช้แผนที่จินตภาพ (Cognitive map)

ประเด็นที่ 5 : ด้านทุนทางสังคม โดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์บอกเล่าถึงการพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่ม เครือข่ายทางสังคม

จากการแบ่งประเด็นทั้ง 5 ประเด็นหัวข้อดังกล่าวในแบบสัมภาษณ์ รวมถึงกลุ่มเครื่องมือที่ใช้ เก็บข้อมูล เพื่อใช้ในการตอบคำถามการวิจัยโดยสามารถแสดงการวิเคราะห์เชื่อมโยงระหว่างคำถาม วิจัยกับเครื่องมือเก็บข้อมูล ดังแสดงใน (ตารางที่ 3.4.1) ดังนี้

ตารางที่ 3.1 ประเด็นคำถามการวิจัยกับการเชื่อมโยงเครื่องมือเก็บข้อมูล

คำถามการวิจัย	สำรวจพื้นที่ ภาคสนาม	แผนผัง จินตภาพ (Cognitive-map)	แบบสังเกต พฤติกรรม	สัมภาษณ์กลุ่ม	สัมภาษณ์เชิง ลึก
1. สภาพแวดล้อมกายภาพที่ เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในกลุ่มดำรงชีพ มีคุณลักษณะ อย่างไร	✓		✓	✓	✓
2. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของ กลุ่มดำรงชีพ หมู่บ้านสมาน มิตรมีลักษณะอย่างไร	✓	✓	✓	✓	✓
3. สภาพแวดล้อมกายภาพมี ความเชื่อมโยงกับแนวคิดความ เสี่ยงต่อการแตกแยกทางสังคม อย่างไร	✓	✓	✓	✓	✓

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

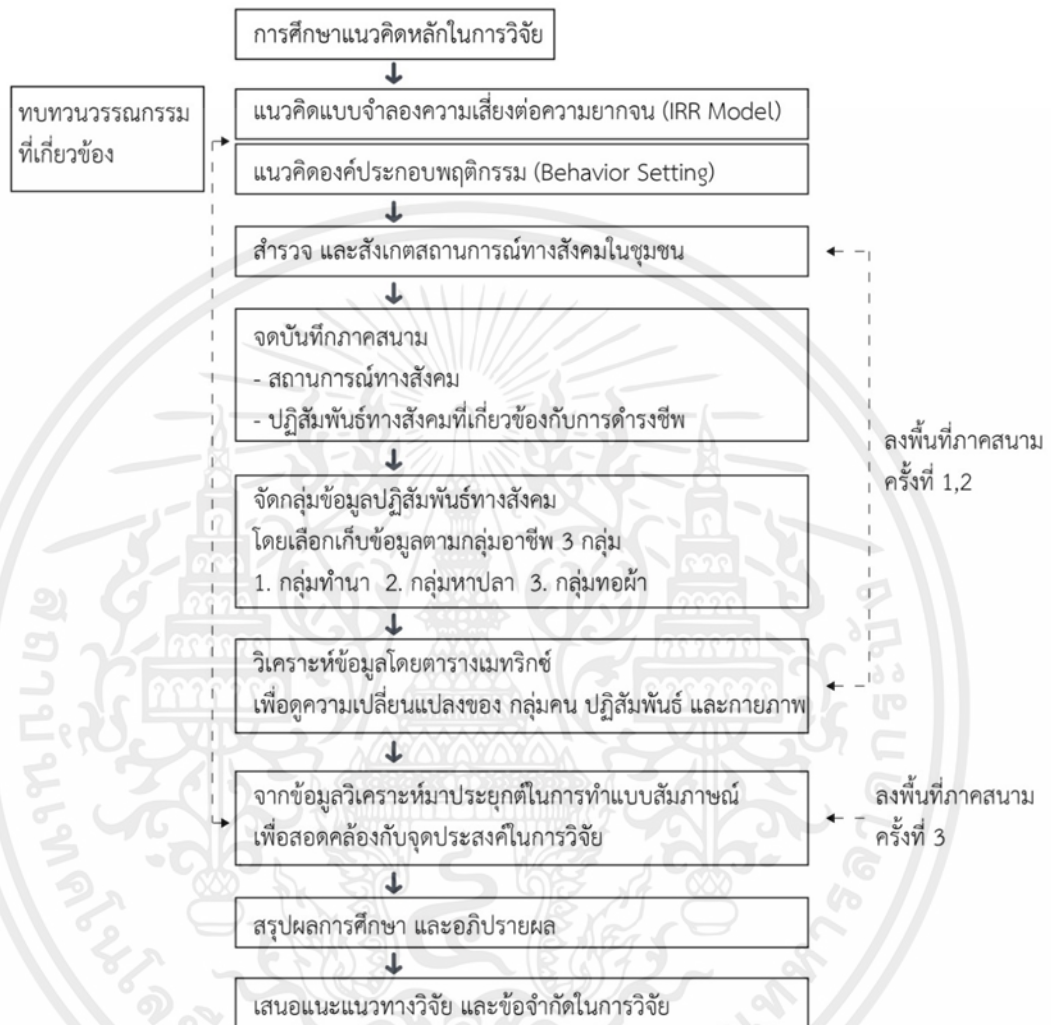
ตารางที่ 3.2 การเชื่อมโยงองค์ประกอบพฤติกรรม 5 ปัจจัย กับเครื่องมือเก็บข้อมูล อุปกรณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูล

องค์ประกอบพฤติกรรม 5 ปัจจัย	เครื่องมือเก็บข้อมูล	อุปกรณ์	วิเคราะห์ข้อมูล
1.) สภาพแวดล้อม กายภาพ Physical Setting	-แผนผังหมู่บ้าน Cognitive map -แบบสัมภาษณ์กึ่งมี โครงสร้าง -แบบสังเกตสังเกต พฤติกรรม	กล้องถ่ายภาพ เครื่องอัดเสียง สมุด/ปากกา 3 สี กระดาษแผนที่ A3	แสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ ในชุมชน แบ่งเป็น 3 ประเด็นคือ 1.) ตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ ระหว่างเครือญาติ 2.ตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกกลุ่ม/ เพื่อนบ้านในชุมชน 3.)ตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ ทางประเพณีวัฒนธรรมที่ เกี่ยวข้องกับอาชีพ
2.) กลุ่มบุคคล People	-แบบสัมภาษณ์กึ่งมี โครงสร้าง -แบบสัมภาษณ์เชิงลึก -แบบสังเกตพฤติกรรม	กล้องถ่ายภาพ สมุด/ปากกา กระดาษปรีนซ์แบบ สัมภาษณ์ A4 กระดาษแบบสังเกต พฤติกรรม A3	ข้อมูลบุคคล (Demographic information) ได้แก่ -เพศ -ช่วงอายุ/ช่วงวัย -อาชีพ/ตำแหน่ง -สถานภาพทางสังคม
3.) ช่วงเวลา Time	-แบบสัมภาษณ์กึ่งมี โครงสร้าง -แบบสัมภาษณ์เชิงลึก -แบบสังเกตพฤติกรรม	สมุด/ปากกา กระดาษปรีนซ์แบบ สัมภาษณ์ A4 กระดาษแบบสังเกต พฤติกรรม A3	ข้อมูลช่วงเวลาในรูปแบบ -จำนวนชั่วโมง/กลุ่มคน -ช่วงวัน(เช้า/กลางวัน/ เย็น) -ช่วงฤดูกาลที่เกี่ยวข้อง
4.) รูปแบบพฤติกรรม Action Pattern	-แบบสัมภาษณ์กึ่งมี โครงสร้าง -แบบสัมภาษณ์เชิงลึก -แบบสังเกตพฤติกรรม	สมุด/ปากกา กระดาษปรีนซ์แบบ สัมภาษณ์ A4 กระดาษแบบสังเกต พฤติกรรม A3	บันทึกข้อมูลกิจกรรมกลุ่ม มาวิเคราะห์จัดกลุ่ม/ รูปแบบกิจกรรม และ บรรยายถึงลักษณะ กิจกรรมดังกล่าว
5.) ตำแหน่งพฤติกรรม Function position of inhabitant	-แบบสังเกตสังเกต พฤติกรรม	กล้องถ่ายภาพ สมุด/ปากกา กระดาษแบบสังเกต พฤติกรรม A3	ตำแหน่งพฤติกรรมของ กลุ่ม Staff/Actor เป็น หลัก และวิเคราะห์ อธิบายเชิงพรรณนา การ มีบทบาทของบุคคล ในขณะทำกิจกรรมแบ่ง ตาม 6 ระดับ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้  
 ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### 3.5 ขั้นตอนการวิจัย

ในการลำดับข้อมูลการดำเนินงานวิจัยนี้มีขั้นตอนหลักดังนี้



ภาพที่ 3.2 แผนผังแสดงขั้นตอนการวิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 3.3 ขั้นตอนการดำเนินงานในการลงพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้น (Pilot Survey)

ปี/เดือน	2559								2560			
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ษ.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	เม.ษ.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.
1.ศึกษาแนวคิดหลักในการวิจัย												
2.ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง												
3.ศึกษาข้อมูลพื้นที่กรณีศึกษา/ติดต่อผู้นำชุมชนก่อนลงพื้นที่												
4.ลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 1												
5.สรุปข้อมูลด้านพื้นที่กายภาพ/พฤติกรรมจากลงพื้นที่ครั้งที่ 1												
6.ลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 2												
7.วิเคราะห์ข้อมูลจากการลงพื้นที่ครั้งที่ 1,2												
8.ร่างกรอบแนวคิดวิจัยออกแบบเครื่องมือเก็บข้อมูลวิจัย												
9.เสนอบทความวิชาการ												

ตารางที่ 3.4 ขั้นตอนการดำเนินงานในการลงพื้นที่ภาคสนามรอบสุดท้าย (Final Survey)

ปี/เดือน	2562							
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ษ.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	
1.ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง								
2.ปรับกรอบแนวคิดและเครื่องมือวิจัย								
3. สอบหัวข้อวิทยานิพนธ์								
4. ลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่3 (final)								
5. สรุปผลการวิจัย								
6. อภิปรายผลการวิจัย								
7. ระบุข้อจำกัดในการวิจัย								
8. ข้อเสนอแนะในการวิจัย								
9. สอบวิทยานิพนธ์								

เอกสารนี้เป็นเอกสารของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ไม่ควรเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาตจากทางมหาวิทยาลัย

### 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในด้านการวิเคราะห์ข้อมูลจะแบ่งหัวข้อวิเคราะห์ตามแนวองค์ประกอบพฤติกรรม 5 หัวข้อที่เป็นกรอบแนวคิดในด้านเครื่องมือวิจัยเก็บข้อมูลสภาพแวดล้อมกายภาพกับพฤติกรรม รวมถึงกระบวนการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมกายภาพเชื่อมโยงกับความแตกแยกทางสังคม ที่เป็นหนึ่งในด้านความเสี่ยงต่อความยากจนภายหลังพลัดถิ่นตามกรอบแนวคิด IRR Model โดยนำประเด็นทุนทางสังคมในการดำรงชีพมาช่วยอธิบายขยายความเพิ่มเติมด้วยการพรรณนาแบ่งออกเป็นประเด็นความช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางสังคมในด้านต่างๆ จากข้อความที่กล่าวข้างต้นสามารถสรุปเป็นหัวข้อดังนี้

หัวข้อที่ 1 : การวิเคราะห์ประเด็นด้านองค์ประกอบพฤติกรรมแบ่งตามหัวข้อย่อย 5 หัวข้อได้แก่

1.) Physical Setting 2.) People 3.) Time 4.) Action Pattern 5.) Function of position inhabitant

หัวข้อที่ 2 : การวิเคราะห์ประวัติความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่ออธิบายข้อมูลสภาพแวดล้อมกายภาพกับการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่น

1. สภาพแวดล้อมกับปฏิสัมพันธ์ที่ดำรงต่อเนื่องจากถิ่นฐานเดิมสู่ถิ่นฐานใหม่
2. สภาพแวดล้อมกับปฏิสัมพันธ์ที่หายไปจากถิ่นฐานเดิมภายหลังการพลัดถิ่น
3. สภาพแวดล้อมกับปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่จากถิ่นฐานเดิมภายหลังการพลัดถิ่น

หัวข้อที่ 3 : การวิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ แบ่งเป็นกลุ่มอาชีพ 3 กลุ่มคือ ทำนา/หาปลา/ทอผ้า โดยอธิบายลักษณะกิจกรรมประจำวันในการดำรงชีพ ทำกราฟฟิคเป็นแบบ timeline แบ่งเป็นช่วงเวลา เช้า/กลาง/เย็น และการแบ่งช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว รวมถึงอธิบายว่ากิจกรรมนี้มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันกับกลุ่มเครือข่ายทางสังคม (ครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มส่งเสริมดำรงชีพที่จัดตั้งขึ้นเองในชุมชน)

หัวข้อที่ 4 : การแสดงตำแหน่งทางสภาพแวดล้อมกายภาพในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลโดยใช้แผนผังจินตภาพ (Cognitive map)

หัวข้อที่ 5 : ด้านทุนทางสังคมที่ส่งเสริมต่อการดำรงชีพ

### 3.7 การตรวจสอบข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ

การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือ ความสอดคล้องกันของข้อมูล โดยเริ่มทำการตรวจสอบในช่วงการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็นหัวข้อดังนี้

1.) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Triangulation data) โดยพิสูจน์ความถูกต้องของข้อมูลที่มาจกหลายแหล่งข้อมูลคือ

- การตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่ต่างกัน คือ การใช้แบบสอบถามแบบสัมภาษณ์จากบุคคลหลายบุคคลที่อยู่ในพื้นที่หมู่บ้าน เพื่อนำข้อมูลมาตรวจสอบดูว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร และดูกลุ่มความซ้ำและตรงกันของชุดข้อมูลให้มากที่สุด
- การตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ที่ต่างกัน
- การตรวจสอบข้อมูลในเวลาที่แตกต่างกัน

2.) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator triangulation) คือการตรวจการเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักวิจัยหลายคน โดยดูว่ามีความเหมือนหรือต่างกันของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ควรควบคุมไปกับการให้ผู้เกี่ยวข้องเช็คตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูล (member checking) และการตรวจร่องรอย (audit trail) เพื่อดูความเชื่อมโยงสอดคล้องระหว่างข้อมูลหลักฐานต่างๆ (องอาจ นัยพัฒน์, 2553)

3.) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เป็นการใช่วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายวิธี เพื่อหาความถูกต้องและมั่นใจในคุณภาพของข้อมูลนั้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บทที่ 4

# ประวัติหมู่บ้าน บริบททางกายภาพ และสังคม

บทนี้ประกอบด้วยเนื้อการศึกษาความเป็นมาหมู่บ้าน ข้อมูลบริบททางกายภาพ และข้อมูลบริบททางสังคม ของงานวิจัยดังต่อไปนี้

- 4.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านสมานมิตร
- 4.2 ข้อมูลบริบททางกายภาพพื้นที่กรณีศึกษา
  - 4.2.1 ข้อมูลตำแหน่งที่ตั้ง
  - 4.2.2 ข้อมูลประชากร
  - 4.2.3 ข้อมูลสภาพภูมิอากาศ
  - 4.2.4 ข้อมูลอาณาเขตติดต่อพื้นที่โดยรอบ และเส้นทางคมนาคม
  - 4.2.5 ข้อมูลสภาพแวดล้อมกายภาพก่อนก่อตั้งชุมชนสมานมิตร
- 4.3 วิถีชีวิตการดำรงชีพของชาวอีสานในชุมชน
- 4.4 ข้อมูลบริบททางประเพณี วัฒนธรรม
- 4.5 ระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคม
- 4.6 การรวมกลุ่มองค์กรทางสังคมเพื่อสนับสนุนการดำรงชีพภายในชุมชน

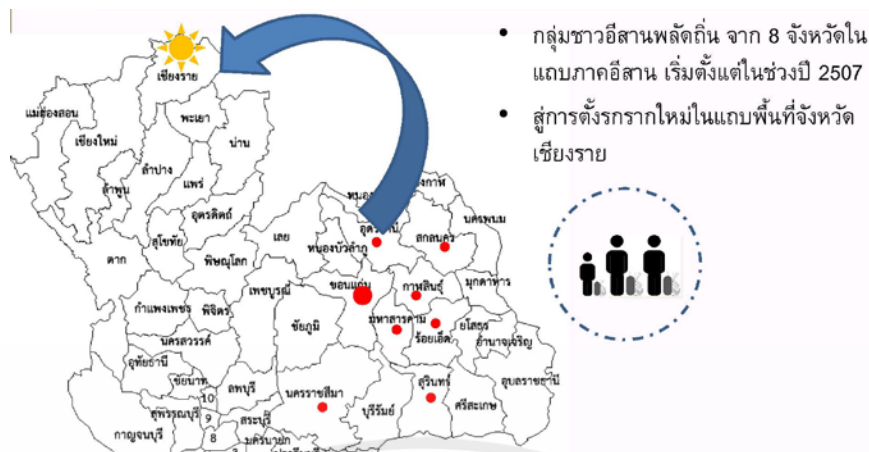
จากการเกริ่นนำหัวข้อเพื่อให้เห็นภาพรวมของเนื้อหาข้างต้น นำไปสู่การอธิบายรายละเอียดของแต่ละหัวดังต่อไปนี้

### 4.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านสมานมิตร

ในสมัยก่อนที่จะก่อตั้งหมู่บ้านสมานมิตรเดิมเป็นพื้นที่เนินล้อมรอบด้วยหนองน้ำขนาดใหญ่ที่แตกสาขามาจากหนองหลวง ชาวบ้านมักเรียกพื้นที่แถบนี้ว่า “ดงเย็น” เพราะเป็นเนินดินที่ปกคลุมไปด้วยป่าไม้รกชัฏและต้นไม้จำนวนมาก และมีปลาชุกชุมในบริเวณนี้ชาวประมงพื้นบ้านที่มาหาปลาในแถบหนองบริเวณนี้ก็จะมาแวะพักที่เนินนี้ระหว่างทางกลับหมู่บ้านใกล้เคียง

ชาวบ้านที่อาศัยในหมู่บ้านสมานมิตรโดยส่วนใหญ่เป็นชาวอีสานพลัดถิ่นที่อพยพมาจาก 8 จังหวัดแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ขอนแก่น นครราชสีมา กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สกลนคร อุตรธานี สุรินทร์ และจังหวัดอื่นๆ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ภาพที่ 4.1 การอพยพของกลุ่มผู้พลัดถิ่นจาก 8 จังหวัดแถบภาคอีสานสู่ จ.เชียงรายช่วงปีพ.ศ. 2504

#### การอพยพจากอีสานสู่การตั้งรกรากใหม่ที่เชียงรายยุคแรกช่วงปี พ.ศ. 2504-2507

ชาวบ้านอีสานที่อพยพขึ้นมาภาคเหนือยุคแรกช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2504-2507 โดยยุคนั้นจะมีบางคนเดินทางมารับจ้างเกี่ยวข้าว แล้วพักอยู่กับเพื่อนที่มาอยู่เชียงรายก่อนแล้ว บางคนได้รับข้อมูลจากญาติพี่น้องส่งข่าวเล่าสู่กันฟังว่าที่จังหวัดเชียงรายมีความอุดมสมบูรณ์ ดินดำน้ำดีเพราะมีแหล่งน้ำมากมายหลายแห่ง ฝนตกชุกมีการปลูกข้าวและพืชผักต่างๆ ได้ผลดี ผลผลิตที่ได้ก็มีขนาดใหญ่กว่าที่เคยปลูกที่อีสาน และราคาที่ดินถูก ทำให้หลายคนเดินทางมาสำรวจด้วยตนเอง บางคนมาทดลองพักอาศัยอยู่กับญาติ 3 อาทิตย์ โดยการตัดสินใจหัวหน้าครอบครัวจะให้ฝ่ายภรรยาเป็นผู้มีบทบาทค่อนข้างสูงในการตัดสินใจเรื่องครอบครัว (นุจิรัตน์ อ่องพะ, 2553)

ก่อนออกเดินทางจากอีสานชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เลี้ยงส่งกันในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านก่อนเดินทาง พร้อมกับจัดเตรียมข้าวของที่จะเอาไปด้วย ลักษณะการเดินทางขณะอพยพจะในยุคบุกเบิกช่วงปี 2500 จะมีกลุ่มครอบครัวนั่งเกวียนใช้วัวควายลากจูง มาเป็นคาราวานหลายครอบครัว ในรุ่นต่อมาจะเดินทางโดยเหมารถหกล้อมาหลายครอบครัวและขนเครื่องไม้เครื่องมือทำกิน เช่น แห ช้างตักปลา เสื้อผ้า หมอนมุ้งเป็นต้นมาด้วย หรือบางกลุ่มจะขึ้นรถโดยสารไปลงกรุงเทพแล้วต่อรถจากกรุงเทพมาลงพะเยา แล้วต่อรถโดยสารมาลงที่เชียงราย ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ผู้อาวุโสชุมชนที่เล่าถึงช่วงการพลัดถิ่นดังนี้

“ตอนนั้นคนอีสานย้ายมาเป็นครอบครัว ชี้อ้าว ล้อควายเลย นั่งเกวียนมาเป็นครอบครัวใหญ่ เป็นสิบเป็นสาวคน (20 คน) แต่ก่อนมาอยู่ที่สันทรายงาม ตอนนั้นยังทันตั้งหมู่บ้านป่าติงงาม บ้านยังเป็นตออยู่ นี่คือมาบุกเบิกใหม่ ตั้งหมู่บ้านใหม่ มีครอบครัวอื่นตามมาส่วนมากจะลูกอีสานมาด้วย มาเป็นคาราวานเลย”

เอกสารนี้เป็นเอกสาร (ที่มา: สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล วันที่ 16/4/2562) นั้น ไม่นอนุญาติให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น จากการศึกษาเชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในภาคสนาม จากทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ในหมู่บ้านสมานมิตร รวมถึงหนังสือบอกเล่าประวัติชุมชน พบข้อมูลที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

สรุปได้ว่า ชาวบ้านที่ตั้งรกรากใหม่ในหมู่บ้านสมานมิตรส่วนใหญ่เป็นชาวอีสาน โดยมีบ้านชาวเหนืออยู่ประมาณ 4 หลังคาเรือน โดยชาวอีสานพลัดถิ่นก่อนย้ายมาตั้งรกรากที่หมู่บ้านสมานมิตรนั้นแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. เริ่มอพยพจากอีสานช่วงปี 2500 รุ่นแรกบุกเบิก โดยมาขอพักอาศัยในหมู่บ้านชาวเหนือ และบางส่วนจับกลุ่มชาวอีสานที่อพยพมาเป็นกลุ่มใหญ่ เกาะกลุ่มกันตั้งบ้านเรือนตัวอย่างกรณีหมู่บ้านชาวอีสานที่อำเภอเทิง

2. การอพยพตามญาติพี่น้อง หรือเพื่อนที่รู้จักจากหมู่บ้านเดิมในอีสาน ตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา โดยชาวอีสานที่ได้ไปตั้งรกรากอยู่ที่เชียงรายก่อนแล้วได้ส่งข่าวติดต่อกลับมาหาญาติที่อยู่ในหมู่บ้านที่อีสาน และได้มีชาวอีสานเมื่อได้รับข่าวถึงความกินดีอยู่ดี ความอุดมสมบูรณ์ถึงการเพาะปลูกพืชผล บ้างมาพักอาศัยอยู่ด้วย 3 อาทิตย์ และย้ายครอบครัวตามมาเป็นลำดับ

จากข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 ท่าน สามารถไล่เรียงช่วงการพลัดถิ่นแบ่งได้ 3 ช่วงดังนี้

**การพลัดถิ่นช่วงแรก** (ช่วงต้นของการพลัดถิ่น ปีพ.ศ. 2504-2519) ส่วนใหญ่ไปบ้านป่าดงงาม อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย โดยช่วงแรกมีชาวอีสานมาตั้งหลักแหล่ง 5 ครอบครัว แล้วต่อมาชาวอีสานจึงอพยพตามมากกว่า 30 หลังคาเรือน จากคำบอกเล่าปากต่อปาก ก็ทยอยสมทบตามมาอีก 80 ครอบครัว จนมีครอบครัวชาวอีสานกว่า 400 ครอบครัว (ปาริชาติ รัตนกิจ, 2549)

ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์คุณยายหนึ่งในกลุ่มเลี้ยงไหมที่กล่าวถึงช่วงการพลัดถิ่นดังนี้

“แม่เกิดที่อีสาน จังหวัดมหาสารคาม ตอนนั้นย้ายมาเป็นครอบครัว มา 4 ครอบครัว มารถยนต์ แต่ก่อนทางมามันเป็นทางล้อ ถ้าเป็นอีสานเราพื่อกันเอ็นแควียนนะ แม่มาอยู่อำเภอเทิงก่อนตอนแรก ตอนนั้นมาอยู่กันมีหลายครอบครัว 500 หนุนแหละ บ้านเทิงนะ”

(ที่มา: สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล วันที่ 23/4/2562 )

จากข้อมูลสัมภาษณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลงานวิจัยที่มีมาก่อนหน้าในส่วนลำดับการพลัดถิ่นชาวอีสานบ้านสมานมิตร โดยสาเหตุของการพลัดถิ่นช่วงแรกหลังจากที่อพยพตั้งถิ่นฐานที่ป่าดงงามนั้น มาจากการเกิดปัญหาขัดแย้งกับกรมป่าไม้ในเรื่องการบุกเบิกที่ทำกิน (ปาริชาติ รัตนกิจ, 2549) หลังที่ชาวอีสานย้ายออกจากหมู่บ้านป่าดงงามทำให้กลุ่มชาวอีสานเกิดการกระจัดกระจายไปยังจังหวัดต่างๆของภาคเหนือตอนบน และส่วนพื้นที่อำเภออื่นของจังหวัดเชียงราย

**การพลัดถิ่นช่วงสอง** จากข้อมูลการสัมภาษณ์พบว่าได้มีกลุ่มชาวอีสานบางส่วนย้ายจากบ้านป่าดงงามมาตั้งรกรากใหม่ที่บ้านช่องลม และบ้านจอยเจริญ ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์คุณยายเลี้ยงไหมดังนี้

“สมัยก่อนแม่ย้ายมาเป็นครอบครัว มาอยู่บ้านป่าดงงาม ตั้งแต่ป่าดงงามยังไม่ได้เป็นหมู่บ้านเลย เราก็มาบุกเบิกหมู่บ้านเขา ที่ย้ายจากป่าดงงามมาก็เพราะที่มันคับแคบไป ก็เลยย้ายมาช่องลมแล้วก็มีปัญหาทักกับคนพื้นที่เดิม” (ที่มา: สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล วันที่ 23/4/2562)

โดยภายหลังจากตั้งรกรากใหม่ที่บ้านช่องลมก็พบว่าชาวอีสานพลัดถิ่นต้องมีเหตุให้ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานใหม่อีกครั้งในนับเป็นการพลัดถิ่นช่วงที่สอง โดยสาเหตุหนึ่งมาจากความแตกต่างในเรื่องปรับตัวกับคนพื้นถิ่นเดิม และอีกสาเหตุหนึ่งพบว่ามาจากการได้ยินข่าวว่ามีชาวอีสานรวมกลุ่มตั้งหมู่บ้านใหม่ที่หมู่บ้านสมานมิตร ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านเดิมที่อยู่มากนักจึงได้ตัดสินใจโยกย้ายถิ่นฐานอีกครั้ง

### การพลัดถิ่นช่วงสาม สู่การตั้งหมู่บ้านสมานมิตร ช่วงปี พ.ศ.2520

เดิมพื้นที่ก่อนตั้งหมู่บ้านในช่วงปี 2507-2508 ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ของคนเมืองที่ได้จับจองบุกเบิกพื้นที่ทำไร่อยู่ก่อนแล้ว และยังมีพื้นที่รกร้างบางส่วนที่ยังไม่มีการบุกเบิกจับจองทำกิน ซึ่งในยุคก่อนการบุกเบิกพื้นที่ทำไร่ข้าวโพด ทำนาของชาวบ้านยังไม่มีเอกสารสิทธิ ทำให้กลุ่มชาวอีสานที่อพยพหาถิ่นฐานใหม่ในช่วงนั้น ขอซื้อที่ดินเพื่อทำการเกษตรและพื้นที่อยู่อาศัยจากชาวบ้านที่จับจองพื้นที่ทำกินอยู่ก่อนหน้า

ในช่วงบุกเบิกการตั้งหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2520 ได้มีนายกิ่งอำเภอชื่อนายเรียบ นราดิสรณ์ ได้เข้ามาช่วยชาวบ้านกับผู้นำชุมชนในยุคนั้น จัดแผนผังของหมู่บ้าน โดยมีการจัดสรรพื้นที่บ้านพักอาศัยบ้านละ 2 งาน แบ่งเป็นบล็อกสี่เหลี่ยม แล้วให้ชาวบ้านจับฉลากที่ดินเพื่อตั้งบ้านเรือนของตัวเอง โดยสามารถแลกเปลี่ยนตำแหน่งกันได้หากต้องการย้ายตำแหน่ง เช่น บางครอบครัวต้องการอยู่พื้นที่ใกล้นาฝั่งตะวันออก ใกล้หนองเนื่องจากมีความถนัดในการดำรงชีพประมง เป็นต้น โดยในช่วงตั้งหมู่บ้านการจัดสรรพื้นที่นอกจากพื้นที่พักอาศัยแล้ว จะมีการจัดสรรพื้นที่ถนนทางสัญจรในหมู่บ้าน และการตัดถนนหลักเข้าสู่หมู่บ้าน พื้นที่วัดซึ่งจากการสัมภาษณ์พื้นที่วัดเดิมจะมีเพียงกุฏิพระอยู่ตรงเนินดินโรงสีชุมชน เป็นเพียงไม้ ต่อมาได้ย้ายไปอยู่หน้าหมู่บ้าน พื้นที่ศาลากลางบ้าน รวมถึงพื้นที่ทำกินแปลงเกษตร พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านด้วยเช่นกัน โดยการตั้งชื่อหมู่บ้านสมานมิตร มาจากนามสกุลของผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายชื่อ นายประหยัด สมานมิตร ซึ่งต่อได้เสียชีวิตจากโจรคอมมิวนิสต์ในยุคนั้น ชาวบ้านจึงนำนามสกุลของผู้ว่าราชการเดิม มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เรียกว่าหมู่บ้านสมานมิตร จนถึงปัจจุบัน ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์คุณยายหนึ่งในคนเลี้ยงไหมหมู่บ้านดังนี้

“แต่ก่อนนายเลียบเฟิ่นเป็นนายอำเภอ แล้วก็เอานามสกุลผู้ว่ามาตั้งชื่อหมู่บ้าน แล้วก็กรรมที่ดินเฟิ่นก็มาช่วยแปลงที่ให้อยู่ แบ่งคนละสองงาน เป็นแถวไปเนี่ย เพื่อจัดระเบียบ แต่ก่อนหมู่บ้านเรามีสามสิบหลังคา แล้วพอต่อมาคนอีสานรู้ว่าหมู่บ้านเราอยู่เย็นเป็นสุข ก็ย้ายตามกันมาหมด คนอีสานขอนแก่น อุบล หมู่บ้านนี้เค้าแบ่งล็อตแล้วจับฉลากกัน” (ที่มา: สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล วันที่ 23/4/2562)

“แต่พอย้ายมาอยู่สมานมิตรปี 2539 นะก่อนนั้นไปอยู่เทิง แต่ก่อนมาเค้าก็แบ่งเป็นล็อตเรียบริ้อยละ แต่ก่อนพอใหญ่แล้วให้ฟังว่าแต่ก่อนตั้งหมู่บ้าน เค้ามาซื้อที่เป็นผืนใหญ่สามสิบสี่สิบไร่ แต่เค้าปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกข้าวโพด แต่ก่อนอยู่ไม่กี่หลังคา พอทำเลก็มีแบ่งขายให้เฟิ่น ก็คืออยากให้เฟิ่นอยู่โดย อยากให้เค้ามาหา เค้าก็ซื้อขายกันตอนนั้นยังไม่มีโฉนดนะ แต่เราก็กแบ่งขายให้เฟิ่น เพราะเราต้องการเพื่อนบ้านมาอยู่ด้วย แต่ก่อนบ้านเป็นบ้านไม้ หลังคามุงจาก สมัยปี 29 ก็มีรถไฟ”

(ที่มา: สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลชายวัยกลางคนในกลุ่มทำนา วันที่ 23/4/2562)

“ตอนนั้นพอมายุ่งเหิงตอนปี 2518 แล้วปี 2519 ไปอยู่พะเยา แล้วพอปี 2521 ถึงมาอยู่ที่นี่ รู้สึกตอนนั้นปี 2520 มันมีอยู่ไม่กี่หลัง ตอนนั้นนายเลียบ นราติศร เค้าเป็นหัวหน้ากิ่งอำเภอ ก็เลยขอการส่งเสริมจากท่าน แล้วพอท่านส่งเสริมก็เลยไปเอานามสกุลผู้ว่าประหยัด สมานมิตร เอาชื่อท่านมาตั้งหมู่บ้าน เพราะท่านถูกยิงอยู่บ้านแซวนี่แหละ อยากเอาท่านมาเป็นอนุสรณ์ แล้วท่านเป็นคนอีสานเป็นคนร้อยเอ็ด แล้วชาวอีสานทางบ้านนี้เค้าก็ไปขออนุญาตเอานามสกุลท่านมาใช้ตั้งหมู่บ้านนี้ เป็นหมู่บ้านสมานมิตรนี่แหละ”

(ที่มา: สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลชายวัยกลางคนในกลุ่มทำนา วันที่ 20/4/2562)

## 4.2 ข้อมูลบริบททางกายภาพพื้นที่การศึกษา

งานวิจัยนี้ได้เลือกพื้นที่การศึกษาชุมชนชาวอีสานพลัดถิ่นที่มาตั้งรกรากใหม่ในจังหวัดเชียงราย โดยอธิบายลำดับข้อมูลตามหัวข้อดังนี้

### 4.2.1 ข้อมูลตำแหน่งที่ตั้ง

**ตำแหน่งที่ตั้ง :** หมู่บ้านสมานมิตร หมู่ 1 ตำบลดอนศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย 57210 มีขนาดเนื้อที่อยู่อาศัยประมาณ 59.306 ไร่ (ที่มา:สถาบันจัดการทางสังคม (สจส.)

หมู่บ้านสมานมิตรตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหนองหลวง หนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่เป็นพื้นที่กักเก็บน้ำ ทั้งชลประทานและการเกษตรแก่หมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดรอบหนอง จากข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งพื้นที่การศึกษาหมู่บ้านสมานมิตร สามารถอธิบายข้อมูลขนาดขอบเขตเชิงภูมิศาสตร์และระดับการปกครองเริ่มจากข้อมูลจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ดังข้อมูลต่อไปนี้

จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 785 ก.ม. มีเนื้อที่ประมาณ 11,678.369 ตร.ก.ม. หรือประมาณ 7,298,981 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ประเทศสหภาพพม่า ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

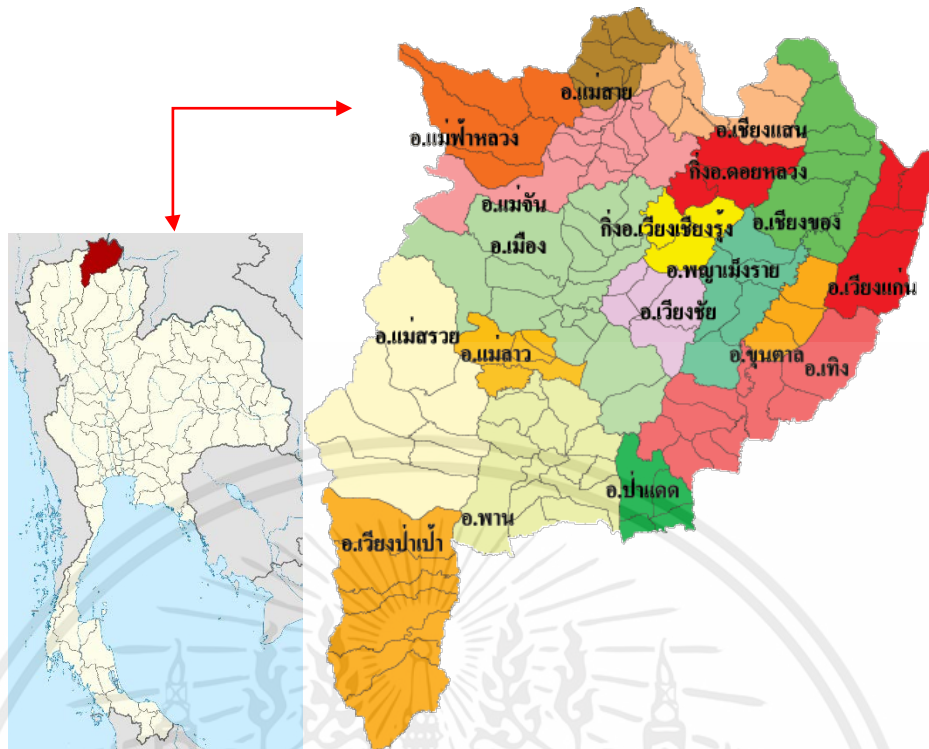
ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดลำปางและจังหวัดพะเยา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว และจังหวัดพะเยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ประเทศสหภาพพม่า และจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงรายมีทั้งหมด 18 อำเภอ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา: ประวัติเมืองเชียงราย/ [www.oic.go.th](http://www.oic.go.th) , [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org))

		<p>ตราประจำจังหวัด : รูปช้างสีขาวได้เมฆ ดอกไม้ประจำจังหวัด : ต้นพวงแสด คำขวัญประจำจังหวัด : เหนือสุดในสยาม ชายแดนสามแผ่นดิน ถิ่นวัฒนธรรมล้านนา ล้ำค่าพระธาตุดอยตุง</p>
--	--	--

#### ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงตำแหน่งจังหวัดทางภูมิศาสตร์และแผนที่อำเภอในจังหวัดเชียงราย

อำเภอเวียงชัยมี 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลเวียงชัย ตำบลผางาม ตำบลเวียงเหนือ ตำบลดอนศิลา ตำบลเมืองชุม โดยหมู่บ้านสมานมิตรตั้งอยู่ในตำบลดอนศิลา ซึ่งมีทั้งหมด 17 หมู่ ได้แก่

- |                            |                         |                     |
|----------------------------|-------------------------|---------------------|
| หมู่ที่ 1 หมู่บ้านสมานมิตร | หมู่ที่ 2 หลังกฤษ       | หมู่ที่ 3 ช่อลม     |
| หมู่ที่ 4 จอเจริญ          | หมู่ที่ 5 ชัยเพตุภย์    | หมู่ที่ 6 ดอยงาม    |
| หมู่ที่ 7 สันม่วงคำ        | หมู่ที่ 8 ดอน           | หมู่ที่ 9 ดอนใต้    |
| หมู่ที่ 10 ทุงไค้          | หมู่ที่ 11 ไหม่มงคล     | หมู่ที่ 12 จงเจริญ  |
| หมู่ที่ 13 ดอนกลาง         | หมู่ที่ 14 ไหม่สันติสุข | หมู่ที่ 15 สันเจริญ |
| หมู่ที่ 16 ดอนเหนือ        | หมู่ที่ 17 ไหม่ศรีวิสัย |                     |

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

#### 4.2.2 ข้อมูลประชากร

จำนวนประชากรหมู่บ้านสมานมิตร มีสัดส่วนประชากรชาย 303 คน หญิง 307 คน รวมทั้งสิ้น 610 คน จำนวนบ้านพักอาศัย 237 หลังคาเรือน ซึ่งหมู่บ้านสมานมิตรมีจำนวนประชากรรวมมากเป็นลำดับที่ 6 จากจำนวน 17 หมู่บ้านในตำบลดอนศิลาที่มีจำนวนประชากรรวม 11,081 คน และมีจำนวนบ้านพักอาศัยรวม 3,539 หลังคาเรือน เมื่อเทียบสัดส่วนประชากรตำบลดอนศิลา มีจำนวนประชากรรวมชายหญิงและจำนวนหลังคาเรือนมากที่สุดใน 5 ตำบลของอำเภอเวียงชัยและมีความหนาแน่นเฉลี่ย 97.40 คน/ตารางกิโลเมตร

(ที่มา: รายงานสถิติจำนวนประชากรและบ้าน ประจำปี 2561, [www.stat.bora.dopa.go.th](http://www.stat.bora.dopa.go.th))

#### 4.2.3 ข้อมูลสภาพภูมิอากาศ

ลักษณะอากาศทั่วไปของจังหวัดเชียงราย มีลมมรสุมประจำฤดูกาล 2 ชนิดคือ มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดพาเอามวลอากาศเย็นและแห้งจากประเทศจีนปกคลุมประเทศไทยช่วงฤดูหนาว และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ พัดพาเอามวลอากาศชื้นจากทะเลและมหาสมุทรอินเดียปกคลุมประเทศไทยช่วงฤดูฝน ทำให้จังหวัดเชียงรายมีฝนตกทั่วไป โดยฤดูกาลจังหวัดเชียงรายมี 3 ฤดูคือ

**ฤดูร้อน** เริ่มประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม มีอากาศร้อนอบอ้าวทั่วไป โดยในเดือนเมษายนจะมีอากาศร้อนอบอ้าวมากที่สุดในรอบปี

**ฤดูฝน** เริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นระยะที่มรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดปกคลุมประเทศไทย ทำให้เริ่มชุ่มชื้นมีฝนตกชุก เดือนที่มีฝนตกมากที่สุดคือเดือนสิงหาคม

**ฤดูหนาว** เริ่มประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดปกคลุมประเทศไทย อากาศทั่วไปจะหนาวเย็นและแห้ง เดือนที่หนาวที่สุดคือเดือนมกราคม

**อุณหภูมิต่ำ** ลักษณะที่ตั้งภูมิศาสตร์ของจังหวัดเชียงรายอยู่ทางภาคเหนือสุดของประเทศไทย พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้และมีภูเขาล้อมรอบ ทำให้มีฤดูหนาวมีอากาศหนาวเย็น อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 24.4 องศาเซลเซียส ในฤดูร้อนเฉลี่ย 31.1 องศาเซลเซียส สูงสุดที่เคยตรวจวัดได้คือ 41.8 องศาเซลเซียส (วันที่ 12 พฤษภาคม 2559) ในฤดูหนาวอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 19.3 องศาเซลเซียส โดยอากาศหนาวเย็นที่สุดในเดือนมกราคม ต่ำสุดที่วัดได้คือ 1.0 องศาเซลเซียส (วันที่ 25 ธันวาคม 2542)

**พายุหมุนเขตร้อน** จังหวัดเชียงรายมีพายุหมุนเขตร้อนผ่านตัวจังหวัด ส่วนใหญ่มาจากทะเลจีนใต้และมหาสมุทรแปซิฟิกเหนือด้านตะวันตก เคลื่อนผ่านเวียดนาม ลาวก่อนเข้าสู่ประเทศไทย และอ่อนกำลังเป็นพายุดีเปรสชัน ช่วงที่พายุเคลื่อนผ่านจังหวัดเชียงรายอยู่ในเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม

(ที่มา: ศูนย์ภูมิอากาศ สำนักพัฒนาอุตุนิยมวิทยา กรมอุตุนิยมวิทยา, มิถุนายน 2560)

#### 4.2.4 ข้อมูลอาณาเขตติดต่อพื้นที่โดยรอบ และเส้นทางคมนาคม

การแบ่งอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่บริเวณโดยรอบแบ่งเป็นทิศทั้ง 4 ทิศดังนี้

**ทิศเหนือ** : ติดกับอาณาเขตบ้านปาง ต.เวียงชัย

**ทิศใต้** : ติดกับอาณาเขตบ้านใหม่่นาวา ต. ห้วยสัก

**ทิศตะวันออก** : ติดกับอาณาเขตหมู่บ้านช่องลม

**ทิศตะวันตก** : ติดต่ออาณาเขตหนองหลวง และบ้านร่องหวาย ต. ห้วยสัก

ลักษณะการคมนาคมเส้นทางสัญจรหลักในหมู่บ้านแบ่งเป็น 4 ทิศตามภาพดังนี้



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า (ที่มา : ภาพแผนที่จากเว็บไซต์ Google map วันที่ 26/6/2562)

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

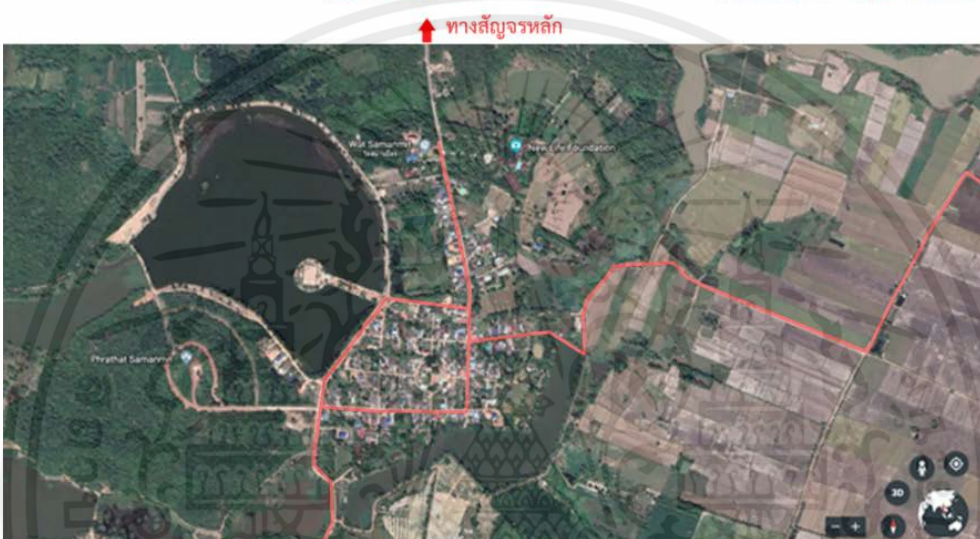
ภาพที่ 4.3 อาณาเขตติดต่อโดยรอบของหมู่บ้านสมานมิตร



ชุมทางเข้าหมู่บ้าน



ทางเข้า-ออกหลักหมู่บ้าน ทิศเหนือ



↑ ทางสัญจรหลัก

→ ทางสัญจรรอง

↓ ทางสัญจรรอง



ทางเข้า-ออกหมู่บ้าน ทิศใต้



ทางเข้า-ออกหมู่บ้าน ทิศตะวันออก



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น (ที่มา : ภาพแผนที่จากเว็บไซต์ Google map วันที่ 26/6/2562)  
 (ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562)  
 ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดลอกเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

**ภาพที่ 4.4** เส้นทางคมนาคมหลักและรองในการเข้า-ออกหมู่บ้าน

#### 4.2.5 ข้อมูลสภาพแวดล้อมกายภาพก่อนก่อตั้งชุมชนสมานมิตร

พื้นที่หมู่บ้านสมานมิตรเดิมเป็นลักษณะเกาะ ตรงกลางมีเนินดินสูงขึ้นมาแล้วร่องรอยของคูน้ำล้อมรอบเนินดินสูงตรงกลาง โดยรอบเกาะล้อมรอบด้วยหนองน้ำในทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และทิศใต้ ส่วนทิศเหนือเป็นที่ราบสูงติดกับภูเขา แต่ก่อนพื้นที่เดิมแห่งนี้เรียกว่า “ดงเย็น” ตั้งตามสภาพป่าไม้ที่ขึ้นมากมายบริเวณโดยรอบ เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พวง ไม้กุง ไม้ติง และป่าไผ่ เป็นต้น โดยหลังจากนั้นมีคนเมือง (ชาวเหนือ) ได้เข้ามาตัดป่าไม้เพื่อปรับสภาพพื้นที่ปลูกข้าวโพด จึงทำให้เห็นลักษณะสภาพพื้นที่ที่เป็นเกาะล้อมรอบด้วยน้ำชัดเจน ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า “เกาะขนุน” (ปาริชาติ รัตนกิจ, 2549) ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคุณยายหนึ่งในกลุ่มประมง ดังนี้

“แต่ก่อนได้ล่องเรือจากบ้านช่องลมมาหาปลาที่หนองหลวงกับสามมีและเพื่อนชาวอีสานที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน เมื่อดักตาข่ายและทอดแหจับปลาได้เป็นจำนวนมากเต็มลำเรือแล้ว จะนำปลาที่จับได้ยกมาพักที่เกาะนี้ เพราะเป็นครึ่งทางไปกลับหมู่บ้านกับหนองที่หาปลา แต่ก่อนมีแต่ป่าไผ่เต็มไปหมด ลมพัดโชยเย็นมาก” (สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล, วันที่ 17/4/2562)

สภาพพื้นที่ก่อนตั้งหมู่บ้านที่ชาวอีสานเข้ามาซื้อครั้งแรกเป็นลักษณะพื้นที่รกร้าง บางพื้นที่โล่งเตียนจากการถางป่าทำไร่ข้าวโพดของคนท้องถิ่นเดิม หากพื้นที่ส่วนใดมีการจับจองในเขตพื้นที่ไร่นาท้องถิ่นจะมีการกันรั้วไม้ไผ่ บริเวณด้านทิศเหนือเป็นที่ราบสูงติดกับภูเขา ติดตะวันตกเป็นเนินเขาเตี้ย ซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านสมานมิตรปัจจุบัน โดยมีทิศใต้และทิศตะวันออกจะล้อมรอบด้วยหนองน้ำ (ปาริชาติ รัตนกิจ, 2549)

#### 4.3 วิถีชีวิตการดำรงชีพของชาวอีสานในชุมชน

ชาวบ้านอีสานหมู่บ้านสมานมิตรมีรูปแบบการดำรงชีพหลักคือ การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพสร้างรายได้หลักของชาวบ้าน และส่วนใหญ่ยังมีการดำรงชีพอื่นที่ช่วยสร้างรายได้เสริมคือ การทำประมงน้ำจืด การทำหมอนไหม/ทอผ้า ซึ่งเป็น 3 กลุ่มดำรงชีพหลักในชุมชน ซึ่งคือวิถีชีวิตการทำอยู่ทำกิน (เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน) ของคนอีสานที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น แม้ว่าต้องพลัดถิ่นจากแถบภาคอีสาน ผ่านการปรับตัวอย่างยาวนานหลังตั้งรกรากใหม่ กลุ่มชาวอีสานหมู่บ้านสมานมิตรยังคงดำรงเอกลักษณ์ในวิถีชีวิตการทำอยู่ทำกินแบบชาวอีสานอยู่จนถึงปัจจุบัน ดังนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นศึกษารูปแบบการดำรงชีพของ 3 กลุ่มดำรงชีพได้แก่ ทำนา หมอนไหม/ทอผ้า ประมง เป็นหลัก เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมใน 3 กลุ่มดำรงชีพดังกล่าวมา ดังนั้นในลำดับต่อไปผู้วิจัยขออธิบายถึงรายละเอียดของรูปแบบการดำรงชีพได้แก่ ความหมาย ประเภท ขั้นตอนการผลิตเบื้องต้น ของแต่ละกลุ่มการดำรงชีพดังต่อไปนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 1. การดำรงค์ชีพทำนา

ในการศึกษาเกี่ยวเรื่องการดำรงค์ชีพการทำนาคนี้ ทำให้เข้าใจวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี เพราะการจะเข้าใจวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สามารถศึกษาได้จากลักษณะการประกอบอาชีพหลักของชนส่วนใหญ่ในสังคมนั้นๆได้ เพราะการประกอบอาชีพหลักจะสะท้อนวัฒนธรรมทุกๆด้านของสังคมนั้นๆให้เห็นอย่างชัดเจน (เอี่ยม ทองดี, 2537)

การทำนา หมายถึง การปลูกข้าวและการดูแลรักษาต้นข้าวในนา ตั้งแต่ปลูกไปจนถึงเก็บเกี่ยว การปลูกข้าวในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามสภาพของดินฟ้าอากาศ และสังคมท้องถิ่นนั้นๆ แหล่งที่ต้องอาศัยน้ำจากฝนเพียงระยะเวลาการปลูกข้าวให้เหมาะสมกับช่วงที่มีฝนตกสม่ำเสมอและเก็บเกี่ยวในช่วงฤดูฝนหมดที่พอดี เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน

ในกระบวนการผลิตขั้นตอนการทำนา 5 มีขั้นตอนหลักคือ 1. การเตรียมดิน 2. การปลูก 3. การเก็บเกี่ยว 4. การนวดข้าว 5. การเก็บรักษา (ที่มา: มุลินธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ [www.thairice.org](http://www.thairice.org)) จากการลงพื้นที่สำรวจภายในชุมชนพบว่า ชาวบ้านได้มีขั้นตอนการเตรียมการผลิตก่อนเริ่มเพาะปลูกคือ การเตรียมอุปกรณ์ การเตรียมพันธุ์ข้าว และการตากข้าวเชื้อซึ่งเป็นกระบวนการเตรียมการผลิตที่พบมากขณะลงสำรวจพื้นที่ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม เนื่องจากเป็นช่วงเตรียมทำนาปี

การตากข้าวเชื้อ หรือพันธุ์ข้าวเตรียมเพาะปลูกต่อไปในนาปีเพื่อไล่ความชื้นในเมล็ดข้าว โดยลักษณะการตากข้าวเชื้อคือผู้ดำเนินกิจกรรมจะเตรียมพื้นที่ลานโล่ง ปูผ้าใบพลาสติกโดยจะมีการทับขอบผ้าใบกันลมพัดด้วยขอนไม้เล็ก และนำข้าวเชื้อที่เก็บไว้ในกระสอบสำหรับทำพันธุ์มาเทใส่เต็มผืนผ้าใบพลาสติกที่ปูรอไว้ และใช้ไม้คราดยาวเพื่อกระจายเมล็ดข้าวเปลือกให้กระจายความหนาสม่ำเสมอและจะคราดพลิกไปมาทุกๆครั้งหรือหนึ่งชั่วโมง โดยเฉลี่ยเวลาตากคือ 3-4 ชั่วโมงต่อครั้งจนกว่าข้าวจะแห้งสนิท

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ใช้ข้อมูลกลุ่มดำรงค์ชีพทำนา พบว่าลักษณะการทำนาของชาวนาในหมู่บ้านสมานมิตร จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักคือ

การทำนาดำ คือ วิธีการทำนาที่นำเมล็ดข้าวไปเพาะแปลงที่เตรียมไว้ (แปลงกล้า) ให้งอกเป็นต้นกล้า แล้วถอนต้นกล้าไปปักดำในกระตังน้ำที่เตรียมไว้ และมีการดูแลรักษาจนให้ผลผลิต การทำนาดำจะนิยมในพื้นที่ที่มีแรงงานเพียงพอ

การทำนาหว่าน คือ การปลูกข้าวโดยการหว่านเมล็ดลงไปในพื้นที่เตรียมพื้นที่ไว้แล้วโดยตรง เป็นวิธีการที่นิยมมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากประหยัดแรงงานและเวลา แบ่งย่อย 2 แบบคือ นาหว่านข้าวแห้ง และนาหว่านข้าวออก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



นาดำ

นาหว่าน

(ที่มา : www.thairice.org)

ภาพที่ 4.5 ลักษณะการทำนาดำและนาหว่าน



(ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562)

ภาพที่ 4.6 ภาพบรรยากาศทุ่งนาฝั่งทิศตะวันออกของหมู่บ้าน

จากข้อมูลที่อธิบายถึงลักษณะวิถีชีวิตการดำรงชีพทำนาพร้อมภาพประกอบบรรยากาศการทำนาปรัง (ภาพที่ 4.6) ที่ใกล้ถึงฤดูเก็บเกี่ยวช่วงต้นเดือนพฤษภาคมลำดับต่อไป เป็นข้อมูลปฏิบัติในฤดูกาลทำนาที่บอกถึงกระบวนการผลิตในช่วงเดือนของปี รวมถึงแสดงข้อมูลประเพณีพิธีกรรมในทั้งสิบสองเดือนของชาวอีสานที่สืบทอดจากรุ่นบรรพบุรุษและยังคงดำรงการสืบสานในบางประเพณีที่สำคัญอยู่ถึงปัจจุบันของชาวอีสานหมู่บ้านสมานมิตร ดังแสดงข้อมูล (ตารางที่ 4.1)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 4.1 ปฏิทินฤดูกาลผลิตและพิธีกรรมเพณีของการทำนาของชาวนาชุมชนสมานมิตร

ฤดูกาล	ช่วงเดือน	กระบวนการผลิต	พิธีกรรม/ประเพณี
	มกราคม เดือนยี่ จ.	- ช่วงต้นเดือนมีการปล่อยน้ำชลประทาน - เริ่มการทำนาปรัง	
	กุมภาพันธ์ เดือน ๓ จ.	- ช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว - การบอกกล่าวพระแม่ธรณีให้ทำนาได้ผลดี - หลังเก็บเกี่ยวข้าวมีพิธีกินข้าวใหม่	วันขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๓ บุญข้าวจี หรือบุญสู่ขวัญข้าว วันเพ็ญเดือน ๓
			
	มีนาคม เดือน ๔ จ.	- ช่วงรอผลิต ชาวนาจะไปรับจ้าง/ทำอาชีพเสริม และไปตรวจเช็คที่นา (สำหรับคนทำนาปรัง)	บุญผาเวทย์ เดือน ๔-เดือน ๖
	เมษายน เดือน ๕ จ.	- ช่วงรอเก็บเกี่ยวนาปรัง ชาวนาไปตรวจดูที่นาช่วงเช้า-ช่วงเย็น - ช่วงเริ่มปลูกมัน (ถ้าฝนตกดินชื้น) * จากสัมภาษณ์ช่วงนี้จะมรสุมฤดูร้อน ฝนตก	เทศกาลสงกรานต์ ๑๓-๑๕ เมษายน
	พฤษภาคม เดือน ๖ จ.	- เก็บเกี่ยวนาปรัง/เริ่มทำนาปี - เริ่มทำนาปีช่วง พค.-ธค. - เตรียม/ซ่อมเครื่องมือ คันไถ คราด - ตากข้าวเชือกก่อนดำนา - เริ่มปักตอซัง	บุญบั้งไฟ (บุญพญามาร) เดือน ๖ หรือ เดือน ๗ ก่อนการลงแขก * จัดช่วงปลาย เม.ษ. -ต้น พค.
			
	มิถุนายน เดือน ๗ จ.	เริ่มทำนาปี แบบนาดำ/นาหว่าน	
	กรกฎาคม เดือน ๘ จ.	ช่วงการทำนาปี	เข้าพรรษา เพ็ญเดือน ๘
	สิงหาคม เดือน ๙ จ.	ช่วงการทำนาปี	บุญข้าวประดับดิน เพ็ญเดือน ๙
	กันยายน เดือน ๑๐ จ.	ช่วงการทำนาปี	บุญข้าวสาก เพ็ญเดือน ๑๐
	ตุลาคม เดือน ๑๑ จ.	ช่วงการทำนาปี	ออกพรรษา
			
	พฤศจิกายน เดือน ๑๒ จ.	ช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวนาปี	งานบุญกฐิน เพ็ญเดือน ๑๑-เพ็ญเดือน ๑๒
	ธันวาคม เดือนอ้าย จ.	ช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวนาปี	

\*หมายเหตุ : จ. หมายถึงเดือนจันทรคติ



ฤดูหนาว



ฤดูร้อน



ฤดูฝน

(ที่มาภาพประกอบ : www.canstock.com)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับกรใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 2. การดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม รวมถึงการทอผ้าไหมที่แสดงถึงวิถีชีวิตอันเก่าแก่ของชาวอีสาน ที่มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของคนอีสาน คือ ผู้หญิงมักจะนุ่งซิ่นทอด้วยฝ้ายหรือไหม และผู้ชายมักจะนุ่งกางเกงหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม ซึ่งในสมัยก่อนการเลี้ยงไหมจะทำในช่วงยามว่างจากฤดูทำนา จากที่ทอผ้าไว้นุ่งห่มจึงเกิดเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งแก่ครัวเรือน

ในกระบวนการผลิตของหม่อนไหมจะแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ การเตรียมพื้นที่ปลูกต้นหม่อนหรือไร่หม่อน เพื่อนำใบหม่อนมาเลี้ยงตัวไหม และกระบวนการเลี้ยงตัวไหมในโรงเรือน

โดยในการเตรียมพื้นที่ปลูกใบหม่อนส่วนใหญ่ชาวบ้านในหมู่บ้านสมานมิตรจะมีการแบ่งเขตพื้นที่สาธารณะชุมชนจัดสรรพื้นที่จากรัฐทำไร่ปลูกหม่อน ครอบครัพละ 2 ไร่ ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งทิศตะวันตกของหมู่บ้าน บนพื้นที่เนินเขา ห่างจากตัวหมู่บ้านไป ไม่เกิน 3 -4 กิโลเมตร ซึ่งในการทำไร่หม่อนจะต้องมีการดูแลรักษาคุณภาพดิน และการตัดพันธุ์หม่อนเพื่อคุณภาพใบหม่อนต้องดีเหมาะแก่การนำมาเลี้ยงตัวไหมแต่ละวัย ซึ่งต้องมีการดูแลรักษาต้นหม่อนอย่างสม่ำเสมอ



(ที่มา : กรมหม่อนไหม [www.qsds.go.th](http://www.qsds.go.th))

ภาพที่ 4.7 ลักษณะใบหม่อนที่นำไปเลี้ยงไหม

ในกระบวนการเลี้ยงหม่อนไหมจะแบ่งออกเป็น 2 ช่วงหลักคือ การเลี้ยงหม่อนไหม กับการสาวไหม ในช่วงการเลี้ยงไหมชาวบ้านจะได้รับพันธุ์หม่อนไหมจากกรมหม่อนไหมมาขยายพันธุ์ต่อโดยแบ่งใส่กระดังไม้ไผ่ โดยตัวจะมีการแบ่งวัยเช่น ไหมวัยอ่อน และไหมวัยแก่ โดยจะให้ใบหม่อนสดที่ความอ่อนแก่ของใบหม่อนจะตัดให้เหมาะสมกับวัยตัวไหม ลักษณะการให้จะหันเป็นเส้นโรยใส่กระดังที่แบ่งวางบนชั้นวางเรียงยาวต่อกัน โดยช่วงเวลาการให้ใบหม่อนจะต้องให้เฉลี่ย 2-3 ช่วงเวลาต่อวัน ซึ่งตัวหม่อนไหมจะมีการขยายเติบโตเรียกว่าช่วงนอนของตัวไหม ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์คุณยายเลี้ยงไหมในหมู่บ้าน

เอกสารนี้เป็นเอกสาร “ชั้นตอนเลี้ยงไหม ตอนแรกเฮาก็เอาตัวหม่อนมาใส่กระดัง แบ่งเป็นชั้น กว่ามันจะโตก็ขยายก็ไม่ว่ากรณีไปเรื่อย เค้าเรียกว่าเป็นวัย มันจะแตกมาเป็นไข่ ไข่น้อยๆ เหมือนมดนี่แหละ ตัวน้อยแตกออกก็แยกออกทีละดั่งๆ มันจะใหญ่ออกเอง เราก็ค่อยขยายดั่งออก ไหมที่เอามาเราเป็นที่เค้าผสมพันธุ์มาให้แล้ว

แล้วถ้าหมดแล้วเราก็ไปเอามาใหม่ได้ เพื่อน(กรรมหม่อนใหม่)อบไขมันก็สมบูรณ์กว่า เพื่อนเอามาให้คนละ  
 แผง มันจะได้ 24 กระดัง รอกพักตัว ้วยหนึ่งสามวันเปลี่ยนเป็นวัยสอง ้วยสองสองวันสาม ้วยสามสองวัน  
 เป็นวัยสี่ ้วยสี่มันจะสุกนะ รอกหวันจะได้เป็นไหมสุก ระหว่างนี้ช่วงรอไหมเปลี่ยนวัยก็ต้องเปลี่ยน  
 กระดังเปลี่ยนมูลใหม่ เค้าเรียก “เกี่ยซี่หม่อน” นั้นหละ สองวันต้องเปลี่ยน ซึ่มันเหม็น ไบหม่อนเราจะ  
 ให้ทุกวัน วันละ สามมือ เช้า กลางวัน เย็น ยิ่งมันแก่มาเรื่อยๆเราต้องดู เพราะว่ามันจะล้นบเรากก็ไม่  
 ต้องให้กินหม่อน เพื่อนห้องมันล้นบดิหล้า ระหว่างวัยมัน เวลามันเปลี่ยนไปวัยสองมันลีเหลืองแล้วไปมุด  
 อยู่ใต้ไบหม่อน มันไม่กินไบหม่อน เพื่อนว่า “หม่อนนอนบต้องเกี่ย”(คล้ายเป็นสำนวนอีสานสมัยก่อน)  
 เหมือนคนนอนบต้องเกี่ยคือหม่อนนั้นหละ.” ที่มา: บทสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล วันที่ 23/4/2562



(ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 4.8 ลักษณะไบหม่อนที่นำไปเลี้ยงไหม

(จากข้อมูลการสัมภาษณ์พันธุ์หนอนไหม 1 ซองจะขยายตัวไหมได้ 20-24 กระดัง ซึ่งหนอน  
 ไหม 20 กระดังเมื่อสาวไหมดิบได้ 1 ปอย มูลค่ามัดละ 800-1,500 บาทขึ้นอยู่กับประเภทเส้นไหมที่สาว)  
 กระบวนการผลิตไหมในช่วงท้ายหลังจากตัวไหมเข้าระยะสี่ หรือเรียกว่าไหมนอนสี่ คือกำลัง  
 จะสุกจะไม่กินไบหม่อนแล้วจะมุดไปได้กระดังเพื่อเริ่มฟักตัวโดยจะทอเส้นไหมเพื่อทำรังไหม ใน  
 กระบวนการนี้ผู้เลี้ยงจะต้องนับเวลาตั้งแต่เริ่มเลี้ยงและคอยสังเกตตลอดเวลาในช่วงเลี้ยงไหม  
 ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์คุณยายเลี้ยงไหมในหมู่บ้าน

“ไหมสี่วันทิ้งไว้ในจ่อถึงจะสาวได้ เวลาตุก็ลองเขย่าดูถ้าดังกรุกๆ จะสาวได้ ถ้ายังนิ่งอยู่ก็ยังไม่  
 หมดปากมัน ตอนสาวเราก็ค้างหมอให้หมอเดือด เอาไม้มาสาวใส่ พวงสาวใส่ปากก็ไหมใส่หมอในน้ำ  
 ร้อนก็สาวเส้นไหม” ที่มา: บทสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล วันที่ 23/4/2562

(จคือ อุปกรณ์เป็นกระดังไม้ไผ่โดยจะสานวงขดเป็นวงกลมในกระดังเพื่อกั้นคอกให้ไหมพักตัว) ในขั้นสุดท้ายเมื่อไหมพักตัว จะเข้าสู่กระบวนการต้มไหมในน้ำเดือดแล้วสาวไหมด้วยอุปกรณ์ (ตามภาพกลางด้านล่าง) เพื่อที่จะได้ปอยไหมดิบเส้นไหมสีเหลืองนำไปขายหน่วยเป็นกิโล โดยจะมีผู้รับซื้อเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่ดูแลและผู้ซื้อเอกชนรายอื่นบ้าง จากลักษณะอุปกรณ์ในการผลิตไหม ลักษณะโรงเรือนเลี้ยงไหม และปอยไหมดิบ รวมถึงตัวอย่างผ้าชิ้นที่ทอโดยกลุ่มคนเลี้ยง ดังแสดงตามภาพด้านล่าง (ภาพที่ 4.9)



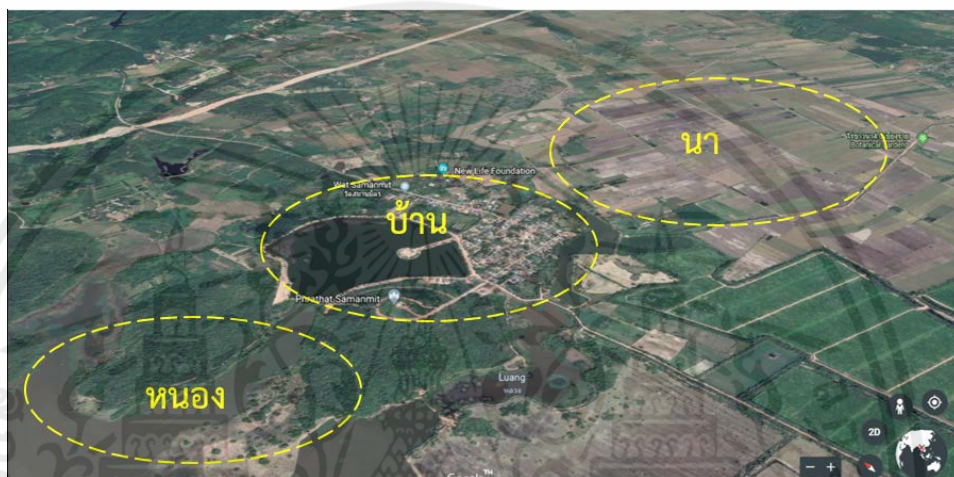
(ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 4.9 ลักษณะโรงเรือนเลี้ยงไหมกับอุปกรณ์ในการผลิตหม่อนไหม/ทอผ้า

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### 3. การดำรงชีพกลุ่มประมง

ลักษณะการทำประมงในหมู่บ้านสมานมิตร เป็นการทำประมงน้ำจืด หมายถึง การทำประมงในแหล่งน้ำจืดตามบริเวณที่ต่างๆ ได้แก่ การจับปลาในแม่น้ำ ลำคลอง การเลี้ยงปลาในกระชัง การเลี้ยงในบ่อ เป็นต้น (ที่มา: [www.fishing-resource.com](http://www.fishing-resource.com); การทำประมง, 21 กุมภาพันธ์ 2019) เนื่องจากลักษณะการดำรงชีพที่ตั้งหมู่บ้านที่มีการแยกส่วนกันระหว่างบ้านกับพื้นที่ทำกิน เช่น พื้นที่นา และพื้นที่หนอง โดยตำแหน่งที่ตั้งพื้นที่หนองน้ำในการหาปลาของกลุ่มดำรงชีพประมงนั้นจะตั้งอยู่ทางฝั่งทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ดังแสดงภาพด้านล่าง (ภาพที่ 4.10)



ที่มา : ภาพสำรวจจากเว็บไซต์ Google map วันที่ 26/6/2562

ภาพที่ 4.10 ลักษณะทำเลที่ตั้งหมู่บ้านกับตำแหน่งพื้นที่นาและพื้นที่หนองหาปลา

โดยสภาพพื้นที่หาปลาของกลุ่มชาวบ้านสมานมิตรจะมี 5 แหล่งคือ 1) บ่อปลาเช่าหมู่บ้าน ซึ่งมีการจัดสรรพื้นที่โดยชุมชนเป็นประเภทพื้นที่สาธารณะ 2) หนองคันเบ็ด หนองน้ำธรรมชาติที่มีการประมงมาช่วยคัดลอกเพิ่มและปล่อยพันธ์ปลา อยู่ทางฝั่งทิศใต้ของหมู่บ้าน 3) การขุดบ่อปลาเลี้ยงในพื้นที่นาส่วนบุคคล 4) พื้นที่หนองบัว อยู่ทางฝั่งตะวันตกของหมู่บ้านเป็นหนองน้ำธรรมชาติ ที่มีการจัดสรรเป็นพื้นที่สาธารณะชุมชนดูแลรักษาพันธ์ปลาของหมู่บ้าน 5) พื้นที่หนองหลวงซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่โดยธรรมชาติ โดยจุดพื้นที่หาปลาริมหนองหลวงของกลุ่มชาวประมงนั้นมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านระยะห่างไม่เกิน 2-3 กิโลเมตร ในบริเวณพื้นที่ริมหนองหลวงดังกล่าวมีลักษณะอยู่ติดกับเนินเขาเป็นที่โล่งกว้างแวดล้อมด้วยต้นไม้ บริเวณริมหนองจะเป็นจุดพักเรือของชาวประมงน้ำจืดของหมู่บ้าน ดังแสดง (ภาพที่ 4.10)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



(ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 4.11 ลักษณะโรงเรียนเลี้ยงไหมกับอุปกรณ์ในการผลิตหม่อนไหม/ทอผ้า

ลักษณะการรวมกลุ่มหาปลาในบ่อปลาเช่าชุมชนของกลุ่มชายหาปลาในหมู่บ้านซึ่งเป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มประมงเพื่อดำรงชีพแบบสร้างรายได้แก่เจ้าของบ่อปลาเช่า และการรวมกลุ่มแม่บ้านช่วยเหลือกันแปรรูปปลานำไปทำปลาร้า ปลาสาม เพื่อยังชีพในครัวเรือน



(ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 2) ปี 2559

ภาพที่ 4.12 ลักษณะโรงเรียนเลี้ยงไหมกับอุปกรณ์ในการผลิตหม่อนไหม/ทอผ้า



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่

ทางด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิง (ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 4.13 ลักษณะอุปกรณ์หาปลาของกลุ่มชาวประมงในหมู่บ้าน

#### 4.4 ข้อมูลบริบททางประเพณี วัฒนธรรม

วัฒนธรรมประเพณีคนอีสานนั้นมีความเชื่อมาแต่เดิม เรียกว่า ฮีต 12 ครอง 14 หรือจารีต 12 เดือน ซึ่งอธิบายประเพณีแต่ละเดือนได้ดังนี้ (ดูตารางที่ 4.1 ประกอบช่วงทำการเกษตร)

##### เดือนอ้าย (เดือนเจียง) : บุญเข้ากรรม

มีประเพณีเรียกว่า บุญเข้ากรรม คือ เป็นการประกอบพิธีเข้ากรรม ซึ่งเป็นการทรมานตนจึงเรียกว่า การเข้ากรรม เพื่อให้พ้นความผิดบาปที่ได้กระทำ เป็นพิธีและวัตรสำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส จึงเรียกบุญปางนี้ว่า บุญเข้ากรรม ญาติโยมผู้หวังบุญกุศลก็จะไปบริจาคทาน รักษาศีลฟังธรรม นิยมจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนอ้าย ทำให้เรียกอีกอย่างว่า บุญเดือนอ้าย

##### เดือนยี่ : บุญคูณลาน

บุญคูณลานข้าว หรือบุญข้าวคูณลาน เมื่อถึงเดือนยี่ชาวนาจะทำการฟาดข้าว หรือตีข้าว นวดข้าวคือการทำให้เมล็ดข้าวเปลือกหลุดออกจากรวงข้าวเพื่อเก็บไว้ในยุ้งฉาง สถานที่ใช้ในการนวดข้าวเรียกว่า ลาน จะนำข้าวมากองให้สูงเป็น กุ่มข้าว เรียกข้าวคูณลาน

##### เดือนสาม : บุญข้าวจี้

บุญข้าวจี้ ตรงกับช่วงเดือนบุญมาฆบูชา ลักษณะข้าวจี้คือ ก้อนข้าวเหนียวที่โรยเกลือ ทาไข่หรือทาอ้อยน้ำตาลแล้วนำไปย่างให้สุกเหลืองจะมีกลิ่นหอม เรียกว่า ข้าวจี้ โดยมีคำกลอนสุภาพที่ดีกล่าวถึงลักษณะข้าวจี้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับงานบุญว่า “เดือนสามคล้าย เจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี้ปั้นข้าวจี้บ่อใส่น้ำตาลบงานน้ำอ้อย จ้วน้อยบ่ออุ่นใจ” การทำบุญจะมีการให้ทานข้าวจี้เป็นหลัก นิยมทำกันเพราะได้บุญกุศลมาก เนื่องจำได้ทำกันในเดือนสาม ชาวบ้านมักเรียกว่า บุญเดือนสาม

##### เดือนสี่ : บุญพระเวส

บุญพระเวสหรือบุญเทศมหาชาติ เป็นบุญการเทศน์พระเวสหรือเทศน์พระเวสมหาชาติ จากหนังสือมหาชาติ เวสสันดรชาดกซึ่งแสดงจริยวัตรของพระพุทธเจ้า ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรเป็นหนังสือเรื่องยาว 14 ผูก เรียกว่า บุญเดือนสี่

##### เดือนห้า : บุญสงกรานต์ ปีใหม่สงกรานต์

บุญสงกรานต์ สงกรานต์ปีใหม่ไทย การรดน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ และรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน กล่าวคือการเคลื่อนย้ายวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อน ระยะเวลานี้เรียกว่า ตรุษสงกรานต์ เรียกว่า บุญเดือนห้า

### เดือนหก : บุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟหรือบุญวิสาขบูชา เป็นพิธีกรรมบูชาไฟต่อฟ้าต่อแดน (เทวดา) เพื่อเป็นการขอความชุ่มเย็นและขอน้ำขอฝนเพื่อจะได้ทำการผลิต ลงมือทำนาปี จัดว่าเป็นบุญยิ่งใหญ่ มีการทำบั้งไฟใส่เหล้าสาโท รวมทั้งแห่เซิ้งบั้งไฟ จุดบั้งไฟ สำหรับฉลองมีการละเล่นพื้นบ้าน การกินเลี้ยงฉลองกัน การเล่นตลกเฮฮา การแข่งกลองกึ่งในบางท้องถิ่น ถือว่าเป็นประเพณีความเชื่อที่สำคัญของคนอีสานที่มีความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมประเพณี กับการดำรงชีพทำนา และการเกษตรที่เกี่ยวข้องเพราะต้องอาศัยน้ำเพื่อเอื้อต่อการผลิต

### เดือนเจ็ด : บุญข้าสະ

บุญข้าสະ หมายถึงการชำระล้างมลทินเสนียดจัญไรให้ทั้งภายนอก ได้แก่ ร่างกาย เสื้อผ้า อาหารการกินและที่อยู่อาศัย และภายในคือจิตใจ เป็นพิธีกรรมบูชาเทพารักษ์ มเหศักดิ์หลักเมือง เทวดาฟ้าแดนให้ชำระล้างสิ่งเสนียดออกไปจากเมือง เช่น ข้าศึก โจรผู้ร้าย โรคภัย อันทำให้เดือนร้อน ทำให้ชะตาบ้านเมืองขาด จึงต้องชำระล้าง เรียกว่า บุญเดือนเจ็ด

### เดือนแปด : บุญเข้าพรรษา

บุญเข้าพรรษา หรือที่ชาวไทยเรียกว่าวันวิสาข เป็นการทำบุญให้ทานกับพระสงฆ์ผู้เข้าจำพรรษา 3 เดือน โดยมีการตักบาตร ถวายทาน ฟังเทศน์ ฟังธรรม ถวายผ้าจ่านำพรรษา หรือผ้าอาบน้ำฝน บุญปางนี้เรียกว่า บุญเดือนแปด

### เดือนเก้า : บุญข้าวประดับดิน

บุญข้าวประดับดิน ห่อข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญแก่พระสงฆ์สามเณรผู้จำพรรษา เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยจะนำห่ออาหารและของขบเคี้ยวเป็นห่อๆ ไปวางไว้ตามวัดบ้าง หรือนำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ข้างในเวลาเช้ามืด ตามความเชื่อที่ว่าเป็นเวลาที่ยมบาลจะทำการปล่อยภูตผีในนรกภูมิมารับเอาของทานที่ญาติพี่น้องได้อุทิศให้

### เดือนสิบ : บุญข้าวสาก

บุญข้าวสาก มีความคล้ายคลึงกับบุญข้าวประดับดินคือ มีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลเพื่อญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ แต่ต่างกันตรงที่นอกจากการให้ทานอาหารการกินแล้ว ยังมีการเขียนชื่อลงในกล้วยสลาก ในภาษาล้านนา เป็นกวยกะทอห่าง ภาษาลาวเรียก พาช้าว หรือสำหรับกับข้าว เพื่อให้พระสงฆ์จับสลาก จึงเรียกว่าข้าวสาก บุญปางนี้เรียกว่า บุญเดือนสิบ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### เดือนสิบเอ็ด : บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษา (ออกวัสสา) โดยเป็นวันที่พระสงฆ์ออกจากการจำพรรษาเป็นเวลานาน 3 เดือน ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด เป็นหนึ่งในวันสำคัญทางพุทธศาสนา พิธีจะมีจุดได้ ตะเกียงใส่น้ำมัน ไหลเรือไฟ เป็นการบูชาไฟต่อพระเจ้าสามโลก รวมบูชาพระไตรรัตน์ ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ต่อมาจึงเป็นประเพณีไฟเรือไฟจนถึงปัจจุบัน

### เดือนสิบสอง : บุญกฐิน

บุญกฐินไหว้พระธาตุ ถือเป็นอานิสงส์ของพระสงฆ์ที่ได้จำพรรษาครบ 3 เดือน โดยการทำบุญผ้ากฐิน ได้แก่ ผ้าที่ใช้สวดทำเป็นกรอบซึ่งเย็บจีวร มีจุลกฐินมหากฐิน สามารถถวายได้เฉพาะตนและหมู่คณะเรียกว่า กฐินสามัคคีจะต้องปักสลากไว้ในวัดก่อนเพื่อบอกกล่าวพระสงฆ์ล่วงหน้า เพื่อประชุมกันเพื่อหาผู้สมควรได้รับกฐิน

โดยนอกเหนือจากความเชื่อเรื่องจารีต ประเพณีทั้งสิบสองเดือนของคนอีสานแล้ว ยังมีความเชื่อของคนอีสานที่ยังทำพิธีกันอยู่เมื่อยังตั้งหมู่บ้านยุคแรกเริ่ม จนถึงปัจจุบัน เช่น พิธีไล่ผีปอบ ที่ต้องอาศัยผู้มีคาถาอาคมมาทำพิธีไล่ผี โดยมีอุปกรณ์ที่เรียกว่า เชียงซ่อง เอาไว้ไล่ผีแล้ง ผีปอบ สิ่งชั่วร้าย

ที่มา : หนังสือพอเพียงอีกแห่งแบ่งปันยั่งยืน หมู่บ้านสมานมิตร, สถาบันการจัดการทางสังคม (สจส.), 2553

## 4.5 ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคม

ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวอีสานบ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย จะเป็นเริ่มต้นลักษณะครอบครัวเดี่ยว (พ่อ/แม่/ลูก) และแบบครอบครัวขยายการเกาะกลุ่มเครือญาติ ซึ่งการเกาะกลุ่มของเครือญาตินี้พบได้ 2 ลักษณะคือ ในช่วงต้นของการพลัดถิ่นจะมีการบอกส่งข่าวของญาติพี่น้องตามมาอยู่ด้วยที่จังหวัดเชียงราย ในช่วงก่อนตั้งหมู่บ้านสมานมิตรและเมื่อตั้งหมู่บ้านแล้วก็มีญาติจากทางอีสานทยอยมาสมทบโดยการเกาะกลุ่มบ้านเรือนที่อยู่ใกล้ชิดกันในกลุ่มเครือญาติเดิม แม้จะมีการย้ายถิ่นคนละช่วงเวลา และแบบที่สองคือ ชาวอีสานในหมู่บ้านสมานมิตรมีการเกี่ยวดองแต่งงานด้วยกันในกลุ่มชาวอีสานที่พลัดถิ่นที่มาจากคนละตระกูล ทำให้เกิดการสานสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติระหว่างฝั่งตระกูลเกิดขึ้นในชุมชน

## 4.6 การรวมกลุ่มองค์กรทางสังคมเพื่อสนับสนุนการดำรงชีพภายในชุมชน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ในการรวมกลุ่มองค์กรทางสังคมเพื่อสนับสนุนการดำรงชีพภายในชุมชนได้มีที่มาจากเก็บข้อมูลลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 1 และ 2 ปี 2559 และครั้งที่ 3 ปี 2562 จากการสัมภาษณ์ทั่วไปแบบไม่มีโครงสร้างเพื่อเก็บข้อมูลภาพรวมของการดำรงชีพภายในชุมชน ประกอบข้อมูลที่ได้จากการ

ทบทวนวรรณกรรมที่ได้ศึกษาปัญหาหนี้สินเกษตรกรรายย่อย พื้นที่กรณีศึกษาชุมชนสมานมิตร จังหวัด เชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่กรณีศึกษาเดียวกัน ทำให้ผู้วิจัยสามารถตรวจเช็คความถูกต้องของข้อมูลแบบ สามเส้า (Triangulation data) ระหว่างผู้วิจัย การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลใน ชุมชน โดยสามารถสรุปข้อมูลการก่อตั้งกลุ่มดำรงชีพที่ผู้วิจัยศึกษาคือ กลุ่มทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า และกลุ่มประมง ดังตารางที่ 4.1 ดังนี้

ตารางที่ 4.2 ข้อมูลการก่อตั้งกลุ่มองค์กรในการดำรงชีพ 3 กลุ่ม (ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า ประมง)

กลุ่มดำรงชีพ	ชื่อกลุ่ม	ปีที่ก่อตั้ง	สถานะปัจจุบัน
กลุ่มทำนา	กลุ่มธนาคารข้าว *ส่งเสริมโดยองค์กรพัฒนาชุมชนเชียงราย YMCA ได้งบประมาณพัฒนาชุมชนในการ สร้างยุ้งฉาง	2532	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มมิตรเกษตร (โรงสีชุมชน) *รวมกลุ่มโดยชาวบ้านจากบพัฒนาจาก กระทรวงมหาดไทย	2540	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มนาแปลงใหญ่ *มีบริษัทเอกชนร่วมก่อตั้ง	ไม่ระบุ	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มเกษตรอินทรีย์ *กรมการเกษตรร่วมสนับสนุน	ไม่ระบุ	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มนาล้านไร่	ไม่ระบุ	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มปุ๋ยเพื่อการกักขัง *รวมกลุ่มโดยชาวบ้านจากบพัฒนาชุมชน	2542	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มพันธุ์ข้าวเพื่อการกักขัง *รวมกลุ่มโดยชาวบ้านจากบพัฒนาชุมชน	ไม่ระบุ	ดำเนินการอยู่
กลุ่มหม่อน ไหม/ทอผ้า	กลุ่มเลี้ยงไหม *ก่อตั้งโดยโครงการพระราชินี (ในรัชกาลที่ 9) โดยกรมพัฒนาชุมชน	2520	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มทอผ้า *ก่อตั้งโดยกลุ่มวิจัยพัฒนาหม่อนไหม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	2558	ดำเนินการอยู่
กลุ่มประมง	กลุ่มแปรรูปปลา (ปลาร้า น้ำปลา) *รวมกลุ่มโดยชาวบ้าน ได้งบประมาณ กระทรวงการคลัง ธนาคารออมสินกองทุน เพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF)	2542	ดำเนินการอยู่
	กลุ่มประมง *รวมกลุ่มโดยชาวบ้านโดยกรมประมงให้การ อบรมและออกใบอนุญาตทำประมง	ไม่ระบุ	ดำเนินการอยู่

เอกสารนี้เป็นที่มา: ผู้วิจัย และทบทวนวรรณกรรม (ปาริชาติ รัตนกิจ, 2549) เน้น ไมอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บทที่ 5

### ผลการวิจัย

บทนี้แสดงเนื้อหาผลการวิจัยจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยเครื่องมือการวิจัย ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล แบบสังเกตพฤติกรรม แผนที่จินตภาพ (Cognitive Map) เพื่อตอบคำถามการวิจัยหลักถึงคุณลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่นของกลุ่มชาวอีสาน หมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย โดยแบ่งหัวข้อดังนี้

5.1 การสร้างรูปแบบวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ตามแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม

5.2 วิเคราะห์ผลการวิจัยลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แบ่งตามกลุ่มดำรงชีพทั้งหมด 3 กลุ่ม ได้แก่

5.2.1 กลุ่มดำรงชีพทำนา

5.2.2 การดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า

5.2.3 การดำรงชีพประมง

5.3 สรุปผลการวิจัย

จากเกริ่นนำหัวข้อข้างต้น สามารถอธิบายรายละเอียดเนื้อหาดังต่อไปนี้

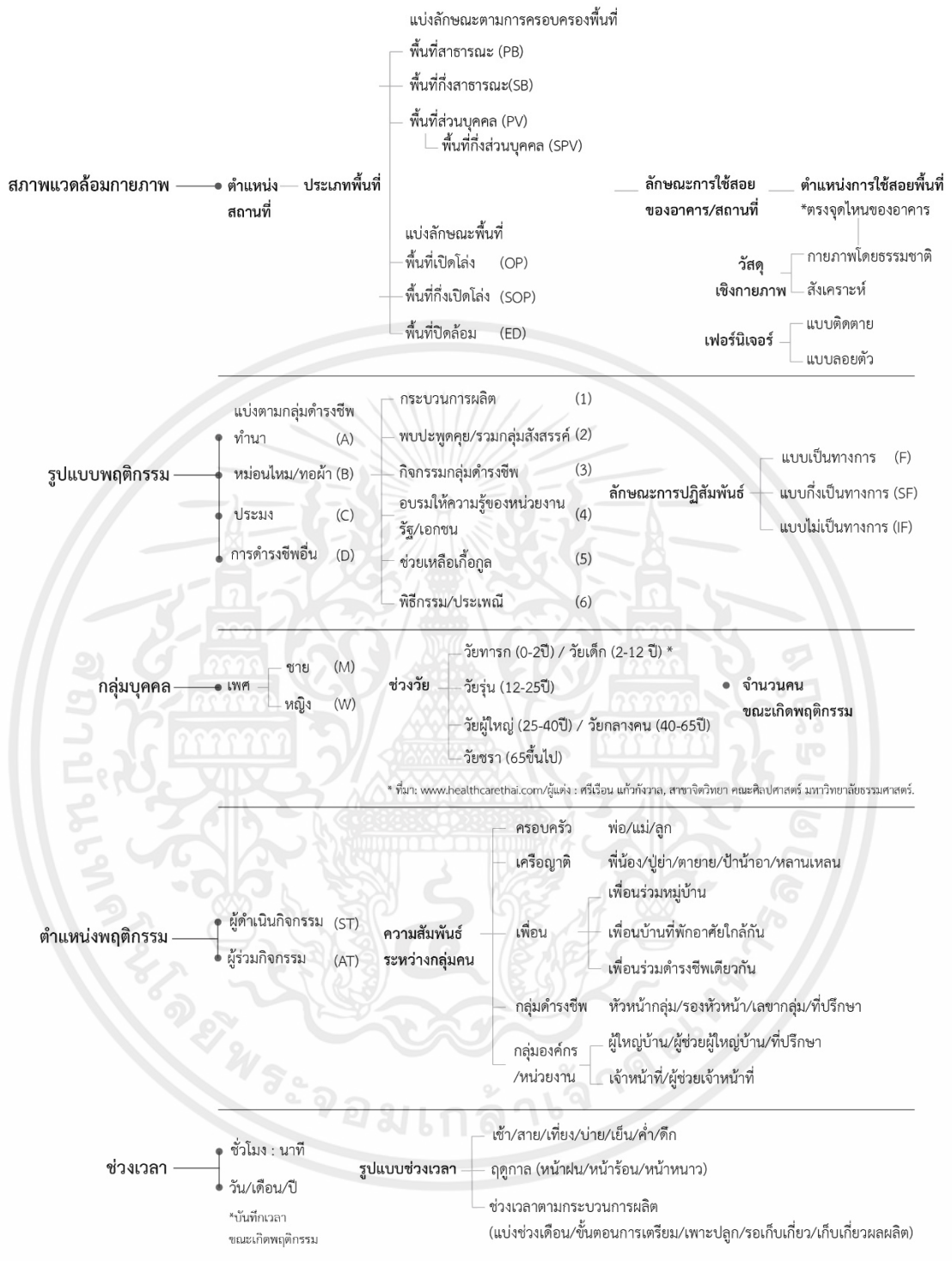
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 5.1 การสร้างรูปแบบวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ตามแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม

จุดประสงค์การสร้างรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลถึงลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ เพื่อเป็นแนวทางสร้างกรอบวิเคราะห์ข้อมูลดิบที่เก็บโดยเครื่องมือวิจัยจากการลงพื้นที่กรณีศึกษา โดยเริ่มต้นผู้วิจัยได้ทำการประมวลผลข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามในตอนต้น ซึ่งสามารถเห็นถึงการเกาะกลุ่มความซ้ำของข้อมูลในด้านตำแหน่งสภาพแวดล้อมและรูปแบบพฤติกรรมจึงได้ทำการจัดกลุ่มประเภทของข้อมูล โดยยึดตามกรอบแนวคิดหลักที่ใช้ศึกษาวิจัยด้านองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) แบ่งประเด็นศึกษา 5 หัวข้อหลัก คือ 1. สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical Setting) 2. รูปแบบพฤติกรรม (Action Pattern) 3. กลุ่มบุคคล (People) 4. ช่วงเวลา (Time) 5. ตำแหน่งพฤติกรรม (Function position of inhabitant)

โดยการแบ่งประเภทข้อมูล 5 หัวข้อหลักข้างต้นจะมีการแบ่งหัวข้อย่อยเพื่อเป็นโครงสร้างในการพรรณนาอธิบายลักษณะเฉพาะของข้อมูลแต่ละประเภท ซึ่งในแต่ละหัวข้อย่อยจะมีการใส่รหัสข้อมูล (Coding data) ที่เป็นส่วนหนึ่งในการถอดวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Content Analysis) ซึ่งผลที่ได้จะนำไปสู่การสรุปผลการวิจัยต่อไป ตามภาพไดอะแกรมการแบ่งประเภทข้อมูลที่ได้วิเคราะห์จากข้อมูลดิบดังนี้ (รูปภาพที่ 5.1)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ภาพที่ 5.1 ไดอะแกรมการแบ่งประเภทข้อมูลการวิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จากภาพไดอะแกรมข้างต้นสามารถอธิบายนิยามความหมาย และคำจำกัดความที่นำไปใช้ในการอธิบายตามการแบ่งประเภทข้อมูลได้ดังนี้

### 5.1.1 สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical Setting)

**1. พื้นที่สาธารณะ (Public Space)** หมายถึง พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในเชิงกายภาพ หรือพื้นที่สาธารณะชุมชนที่ชาวบ้านหรือบุคคลภายนอกสามารถมีสิทธิเสรีภาพในการถึงพื้นที่ในการเข้าไปใช้งาน และเป็นพื้นที่ที่สามารถมองเห็นได้จากทุกคนและมีการเข้าถึงได้มากกว่าพื้นที่ส่วนตัวโดยไม่ต้องขออนุญาต (ศุภชัย ชัยจันทร์ และณรงพน ไล่ประกอบทรัพย์ อ้างใน Francis, 1989)

โดยบุคคลทั่วไปสามารถมีสิทธิเข้าไปเพื่อประกอบกิจกรรมต่างได้อย่างมีอิสระ เป็นพื้นที่อเนกประโยชน์ (Multi-uses) เพื่อเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์ภายในสังคม (มัณฑุตา กัญชนะ, 2554)

สรุปนิยามจำกัดความ “พื้นที่สาธารณะ” สำหรับงานวิจัยกล่าวคือ พื้นที่เชิงกายภาพที่เป็นพื้นที่สาธารณะส่วนรวมของชุมชน ที่รองรับกลุ่มคนที่หลากหลายในการเข้าถึงพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมต่างๆได้อย่างมีสิทธิเสรีภาพ ยกตัวอย่างพื้นที่สาธารณะในพื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ ลานกลางหมู่บ้าน ประกอบด้วย ศาลหลักบ้าน ศาลาหมู่บ้าน พื้นที่นั่งหน้าร้านค้าสหกรณ์ ลานปูนข้างยุงฉางธนาคารข้าวถนนสัญจรภายในและโดยรอบหมู่บ้าน ลานบั้งไฟ พื้นที่ริมหนองหลวง (ดูรูปภาพที่ 5.1)

**2. พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space)** หมายถึง พื้นที่ที่สอดคล้องประสานกันระหว่างพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ส่วนบุคคลหรือพื้นที่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (private property) ที่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาใช้ ภายใต้กฎเกณฑ์ที่เจ้าของกรรมสิทธิ์กำหนดและควบคุมให้ปฏิบัติตาม (มัณฑุตา กัญชนะ, 2554) โดยพื้นที่กึ่งสาธารณะเป็นพื้นที่ตัวกลาง (Intermediary space) ที่ช่วยลดเลื้อนขอบเขตระหว่างพื้นที่ส่วนรวมและส่วนบุคคลลงได้ มักเกิดจุดที่บรรจบระหว่างพื้นที่ส่วนบุคคลกับพื้นที่ส่วนรวม เป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลได้ (พบสุข ทัดทอง, อภริตี เกษมสุข และพิมลศิริ ประจางสาร, 2561)

**3. พื้นที่ส่วนบุคคล (Private space)** หมายถึง พื้นที่ที่มีเจ้าของครอบครองในทรัพย์สิน มีสิทธิการใช้ประโยชน์และกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้พื้นที่ (มัณฑุตา กัญชนะ, 2554)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



### 5.1.2 รูปแบบพฤติกรรม (Action Pattern)

ในการแบ่งรูปแบบพฤติกรรม (Action Pattern) มีที่มาจากการจัดกลุ่มข้อมูลด้านรูปแบบพฤติกรรมจากรายชื่อผู้ตอบ (ดูภาคผนวก จ.) โดยการเก็บข้อมูลแบบสังเกตพฤติกรรมจากพื้นที่กรณีศึกษา สามารถแบ่งข้อมูลตามกลุ่มการดำรงชีพ 3 กลุ่มคือ

กลุ่มดำรงชีพทำนา ใช้รหัสระบุกลุ่ม (A)

กลุ่มดำรงชีพประมง ใช้รหัสระบุกลุ่ม (B)

กลุ่มดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า ใช้รหัสระบุกลุ่ม (C)

ในทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพจะมีลักษณะพฤติกรรมต่างๆมากมาย แต่ในงานวิจัยนี้จะเน้นวิเคราะห์เฉพาะลักษณะพฤติกรรมที่เป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพใน 3 กลุ่มดำรงชีพเท่านั้น ผลการจัดกลุ่มพฤติกรรมจากรายชื่อผู้ตอบ พบว่าสามารถจัดกลุ่มได้ 6 รูปแบบพฤติกรรม ดังนี้

**รูปแบบพฤติกรรมที่ (1) : กิจกรรมกระบวนการผลิต** คือ กิจกรรมแยกย่อยในขั้นตอนการผลิตในแต่ละกลุ่มการดำรงชีพ อาทิเช่น ในการทำนามีขั้นตอนการตากข้าวเชื้อ การเตรียมอุปกรณ์ การหว่านไถ รวมถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวเมื่อจัดกลุ่มจะเป็นรูปแบบพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการสร้างผลผลิต

**รูปแบบพฤติกรรมที่ (2) : พบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์** คือ กิจกรรมการพบปะพูดคุยระหว่างกลุ่มบุคคลรวมถึงการรวมกลุ่มสังสรรค์ ที่เป็นการสร้างให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

**รูปแบบพฤติกรรมที่ (3) : กลุ่มดำรงชีพ** คือ กิจกรรมเกิดการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคมในการรวมกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพทั้ง 3 กลุ่มข้างต้น อาทิเช่น การประชุมกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ การเบิกกระสอบข้าวเปลือกกลุ่มธนาคารข้าว เป็นต้น

**รูปแบบพฤติกรรมที่ (4) : อบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ/เอกชน** คือ กิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากกลุ่มองค์กรจากภายนอกหรือหน่วยงานรัฐเข้ามาอบรมให้ข้อมูลความรู้เพื่อเสริมทักษะประสิทธิภาพในการดำรงชีพทั้งเพื่อยังชีพและสร้างรายได้ให้กับกลุ่มชาวบ้าน

**รูปแบบพฤติกรรมที่ (5) : ช่วยเหลือเกื้อกูล** คือ กิจกรรมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ อาทิเช่น แม่ค้าขายปลาช่วยลูกค้าแปรรูปปลาที่บ้าน การยืมเครื่องมืออุปกรณ์การเกษตรในกลุ่มเครือญาติ เป็นต้น

**รูปแบบพฤติกรรมที่ (6) : พิธีกรรม/ประเพณี** คือ กิจกรรมในเชิงพิธีกรรมความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ อาทิเช่น ประเพณีแห่บั้งไฟ เพื่อเป็นการขอฝนในช่วงเริ่มต้นการทำงานปี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### 5.1.3 บุคคล (People) คือ การระบุการจำแนกคุณลักษณะข้อมูลประชากร ได้แก่

- การระบุเพศ : เพศชาย / เพศหญิง
- จำนวนคน : จำนวนคนที่ทำกิจกรรมขณะบันทึกในแบบสังเกตพฤติกรรม
- ช่วงวัย : วัยทารก (0-2 ปี) วัยเด็ก (2-12 ปี) วัยรุ่น (12-25 ปี) วัยผู้ใหญ่ (25-40 ปี) วัยกลางคน (40-65 ปี) วัยชรา (65 ปีขึ้นไป) (ที่มาข้อมูล : ศรีเรือน แก้วกังวาล, สาขาจิตวิทยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, www.healthcarethai.com.)

5.1.4 ตำแหน่งพฤติกรรม (Functional Position of Inhabitants) คือ การแบ่งกลุ่มคนจากตำแหน่งฟังก์ชันของบุคคลกับพฤติกรรม ได้แก่

ผู้ดำเนินกิจกรรม (Staff) คือ บุคคลหรือกลุ่มคนที่มีบทบาทในการกำหนดควบคุมพฤติกรรมหลักในสถานการณ์นั้น

ผู้ร่วมกิจกรรม (Actor) คือ ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมหลัก หรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน ได้แก่ ครอบครัว (พ่อ/แม่/ลูก) เครือญาติ (พี่น้อง/ปู่ย่า/ตา ยาย/ป้า/น้าอา/หลานเหลน) เพื่อนบ้าน (ที่พักอาศัยใกล้กัน) และเพื่อนร่วมหมู่บ้านที่ดำรงชีพแบบเดียวกัน

### 5.1.5 ช่วงเวลา (Time)

การแบ่งช่วงเวลาตามแบบโบราณ คือ เช้า สาย บ่าย เย็น ค่ำ ดึก อธิบายได้ดังนี้

ประมาณเวลาหลัง 06:00 น. - 09:00 น. เรียกว่า ช่วงเช้า

ประมาณเวลาหลัง 10:00 น. - 11:00 น. เรียกว่า ช่วงสาย

ประมาณเวลาหลัง 12:00 น. -----เรียกว่า ช่วงเที่ยง

ประมาณเวลาหลัง 13:00 น. - 15:00 น. เรียกว่า ช่วงสาย

ประมาณเวลาหลัง 16:00 น. - 18:00 น. เรียกว่า ช่วงเย็น

ประมาณเวลาหลัง 19:00 น. - 21:00 น. เรียกว่า ช่วงค่ำ

ประมาณเวลาหลัง 22:00 น. - 24:00 น. เป็นต้นไป เรียกว่า ช่วงดึก

(ที่มา : นิตยา กาญจนวรรณ, 2528)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 5.2 วิเคราะห์ผลการวิจัยสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมโดยอธิบายผลแบ่งตามกลุ่มดำรงชีพ



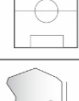









แนวทางในการบรรยายผลการวิจัยจะมีโครงสร้างการอธิบายที่เน้นสรุปวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยหลักคือ สภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพใน 3 กลุ่มหลักคือ 1. การดำรงชีพทำนา 2. การดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า 3. การดำรงชีพประมง โดยลำดับเนื้อหาที่ละกลุ่มดำรงชีพแบ่งตามหัวข้อไดอะแกรมประเภทข้อมูลการวิจัย มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

### 5.2.1 การดำรงชีพทำนา

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยถึงสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพทำนา พบว่ามีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด 6 รูปแบบพฤติกรรม คือ 1. รูปแบบพฤติกรรมกิจกรรมการดำรงชีพทำนา (ขั้นตอนการผลิต) 2. รูปแบบพฤติกรรมการพบปะพูดคุย/การรวมกลุ่มสังสรรค์ 3. รูปแบบพฤติกรรมการรวมกลุ่มการดำรงชีพ 4. รูปแบบพฤติกรรมขององค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพทำนา 5. รูปแบบพฤติกรรมช่วยเหลือเกื้อกูลทางสังคม 6. รูปแบบพฤติกรรมพิธีกรรมประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ โดยรูปแบบพฤติกรรมดังกล่าวพบที่เกิดในสภาพแวดล้อมกายภาพทั้ง 3 ประเภทตามลักษณะกิจกรรมที่สอดคล้องกับพื้นที่คือ 1. พื้นที่สาธารณะ (Public space) 2. พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public space) 3. พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ซึ่งรูปแบบพื้นที่ส่วนบุคคลดังกล่าวได้มีการแบ่งย่อยประเภทพื้นที่ที่พบกิจกรรมคือ พื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Space)

จากการกล่าววิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยขออธิบายเนื้อหาแบ่งเป็นหัวข้อ โดยตั้งชื่อหัวข้อตามการเรียกชื่อหน่วยของสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดพฤติกรรมแต่ละรูปแบบว่า “Setting” ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) สรุปรายละเอียดแบ่งตามประเภทพื้นที่มีหัวข้อดังนี้ (ตารางที่ 5.1)

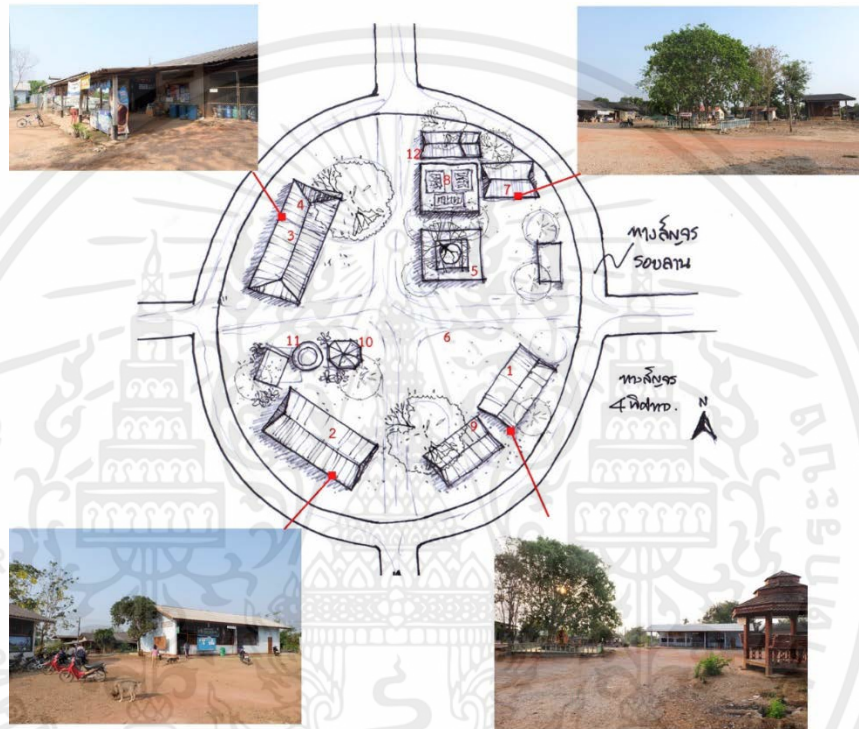
ตารางที่ 5.1 ข้อมูลสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของการทำงาน

ประเภท	สภาพแวดล้อมกายภาพ		รูปแบบพฤติกรรมการทำงาน	
	สัญลักษณ์	หน่วย : ตำแหน่ง	รหัสกิจกรรม	ลักษณะกิจกรรม
พื้นที่สาธารณะ (Public Space : PB)		Setting 1 : ลานกลางบ้าน	A1-PB-SF-1 A3-PB-F-1 A4-PB-F-1	การตากข้าวเชื่อบนลานปูนข้างยั้งฉางธนาคารข้าว การประชุมกลุ่มตำรงชีพทำนา การอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ
		Setting 2 : ลานบั้งไฟ	A1-PB-SF-2	การตากข้าวเชื่อบนลานบั้งไฟข้างยั้งฉางธนาคารข้าว
		Setting 3 : สนามหญ้าโรงเรียน	A1-PB-SF-3	การตากข้าวเชื่อบนสนามหญ้าโรงเรียน
		Setting 4 : ลานข้างโรงสีข้าวชุมชน	A1-PB-SF-4	การตากข้าวเชื่อบนลานข้างโรงสีข้าวชุมชน
		Setting 5 : ทางสัญจรในหมู่บ้าน	A1-PB-IF-5 A2-PB-IF-5	การไปตรวจดูข้าวในนาช่วงรอเก็บเกี่ยวผลผลิต การพบปะพูดคุยกันระหว่างเพื่อนชวานาบนริมถนนทางไปนา
พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space : SB)		Setting 6 : ขอบสนามหญ้าโรงเรียน	A2-SB-IF-6	การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์พื้นที่ขอบสนามหญ้าโรงเรียน
		Setting 7 : ยั้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว	A3-SB-SF-7	กิจกรรมของกลุ่มธนาคารข้าวบริเวณพื้นที่ยั้งฉางตรงลานกลางบ้าน
พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space : PV)		Setting 8 : เตียงนา	A5-PV-IF-8	การช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยการชวนกลุ่มเพื่อนชวานานานั่งล้อมวงทานข้าวเที่ยวที่เตียงนา
		Setting 9 : เพิงศาลาที่แยกจากตัวบ้าน		*ดูตารางที่ 5.2 อธิบายรูปแบบพฤติกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับตำรงชีพทำนา
	 ลานระหว่างบ้านเครือญาติ  ลานข้างบ้าน	Setting 10 : บริเวณเขตบ้านพักอาศัย	A1-PV-SF-10 A1-PV-SF-10	การตากข้าวเชื่อบนลานบ้านระหว่างของเครือญาติ การตากข้าวเชื่อบนลานข้างบ้าน (บ้านเดี่ยว)
	 ลานระหว่างบ้านเครือญาติ  ระเบียบหน้าบ้าน		A6-PV-SF-10 A2-PV-IF-10	การช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยการซ่อมรถเกี่ยวข้าวระหว่างเครือญาติและเพื่อนชวานา การพบปะพูดคุยกันเรื่องเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างเพื่อนชวานา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับครูใ้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า จากการสรุปหัวข้อรูปแบบพฤติกรรม (Action Pattern) ที่เกิดในแต่ละพื้นที่แต่ละหน่วย แม้ว่ากรณีใดก็ตาม อธิบายให้มีให้ครบถ้วน และต้องอ้างอิงถึงเอกสารทุกฉบับที่มีการนำไปใช้ สภาพแวดล้อมกายภาพ (Setting) โดยแบ่งตามประเภทพื้นที่ทั้ง 3 แบบ โดยพรรณนาข้อมูล ผลการวิจัยตามประเภทพื้นที่มีรายละเอียดดังนี้

## สภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่สาธารณะ (Public Space)

**Setting 1 : ลานกลางหมู่บ้าน** คือ พื้นที่สาธารณะที่เป็นศูนย์กลางในการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งของลานกลางหมู่บ้านเมื่อดูแผนผังชุมชนจะตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน โดยลักษณะพื้นที่เป็นลานดินเปิดโล่ง ผังเป็นวงกลม มีทางสัญจรโดยรอบมีทางเข้าออกสี่ทิศทางโดยมีจุดตัดเส้นทางสัญจรอยู่กลางลาน ในพื้นลานกลางหมู่บ้านนั้นประกอบด้วยกลุ่มอาคารดังนี้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.3 แผนผังลานกลางหมู่บ้าน

ลานกลางหมู่บ้านประกอบด้วยพื้นที่ทำกิจกรรม 8 พื้นที่ได้แก่

1. ศาลาหมู่บ้าน	7. ยุ้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว
2. อาคารหอประชุมหมู่บ้าน	8. ลานปูนข้างยุ้งฉางธนาคารข้าว
3. สหกรณ์ร้านค้าชุมชน	9. อาคารฝึกอาชีพกลุ่มพัฒนาสตรี (อาคารร้าง)
4. ห้องเก็บอุปกรณ์กลุ่มแม่บ้าน	10. ศาลานั่งพัก
5. ศาลหลักบ้าน	11. ที่เก็บน้ำประปาหมู่บ้าน
6. ลานโล่งกลางบ้าน	12. ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) (อาคารร้าง)

\*หมายเหตุ : จากการลงพื้นที่สำรวจพื้นที่ หมายเลข 9 กับ 12 เปลี่ยนไปใช้งานพื้นที่อาคารหอประชุมหมู่บ้านแทน

ผลจากการเก็บข้อมูลแบบสังเกตพฤติกรรมและการสัมภาษณ์พบว่าจาก 12 พื้นที่ในลานกลางบ้านพบ 7 พื้นที่ที่ผู้รองรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มดำรงชีพ อธิบายลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพได้ดังนี้

### 1. ศาลาหมู่บ้าน (ป้ายชื่ออาคาร : อาคารประชารัฐไทยนิยมยั่งยืน)

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง เป็นอาคารปูนชั้นเดียว มีผนังปูนกันส่วนพื้นที่ห้องเก็บอุปกรณ์และส่วนพื้นที่กึ่งเปิดโล่งด้านหน้าอาคาร การเปิดพื้นที่กึ่งโล่งด้านหน้าตัวอาคารทำให้สามารถใช้พื้นที่เชื่อมต่อกันกับพื้นที่ลานดินตรงกลางได้ ในช่วงทำกิจกรรมจะมีการใช้งานกลุ่มเฟอร์นิเจอร์ลอยตัว ได้แก่ โต๊ะไม้ โต๊ะเหล็กพับ และเก้าอี้พลาสติก เพื่อสามารถเคลื่อนย้ายปรับตามตำแหน่งได้ตามกิจกรรมรวมถึงสะดวกในการจัดเก็บอุปกรณ์ จากการสำรวจพื้นที่และสังเกตพฤติกรรมการใช้งานพื้นที่พบว่า ลักษณะกิจกรรมที่ใช้งานในพื้นที่ศาลาหมู่บ้านมักเป็นกิจกรรมที่เน้นเชื่อมต่อกับพื้นที่ลานดินเปิดโล่ง เช่น กิจกรรมทางประเพณี แห่ผ้าป่า การฟ้อนรำ แห่ขบวนบั้งไฟหมู่บ้าน เป็นต้น



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.4 ศาลาหมู่บ้าน

### 2. อาคารหอประชุมหมู่บ้าน

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : อาคารหอประชุมหมู่บ้านเป็นอาคารปูนชั้นเดียว ลักษณะอาคารแบบปิดล้อม ผนังอาคารมีแนวยาวสีเหลี่ยมผืนผ้า หลังคามุงกระเบื้อง แพลนภายในแบ่งห้อง 3 ห้องคือ ห้องประชุม ห้องวิทยุกระจายเสียง และห้องเก็บอุปกรณ์ ผนังอาคารก่ออิฐฉาบปูนทั้ง 3 ด้าน โดยด้านหน้าอาคารแบ่งครึ่งอิฐกับผนังกึ่งโปร่งใสเหล็กดัด เพื่อถ่ายเทอากาศ มีประตูทางเข้าบานเลื่อนเหล็กดัด 2 ทางหน้า-หลัง ภายในห้องประชุมซึ่งกินพื้นที่ 2 ใน 3 พื้นปูกระเบื้องผิวเงาสีเรียบสีเทาไม่ว่ากรณีใดผนังปูนฉาบเรียบทาสี ฝ้าฉาบเรียบติดพัดลมเพดานข้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ประโยชน์ในสอยของอาคารคือ สถานที่ประชุมกลุ่มดำรงชีพต่างๆภายในชุมชน ประชุมหมู่บ้าน และรองรับแขกที่เป็นองค์กรหน่วยงานจากภายนอกเมื่อเข้ามาติดต่อเช่น มาประชุมอบรมกับชาวบ้านภายในหมู่บ้าน โดยการจัดกิจกรรมประชุมกลุ่มในส่วนบริเวณห้องประชุมหลัก มีกลุ่มเฟอร์นิเจอร์ลอยตัวใช้งานได้แก่ โต๊ะพับเหล็ก กับเก้าอี้พลาสติก ในการจัดผังเฟอร์นิเจอร์จะขึ้นอยู่กับลักษณะการประชุมและผู้จัดสถานที่เป็นหลัก



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.5 อาคารหอประชุมหมู่บ้าน

### 3. สหกรณ์ร้านค้าชุมชน

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : เป็นอาคารปูนชั้นเดียว หลังคามุงกระเบื้อง ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง แบ่งโซนเป็นร้านค้าสหกรณ์แบบปิดล้อม และพื้นที่ระเบียงหน้าสหกรณ์แบบกึ่งเปิดโล่งตั้งอยู่ด้านหน้าอาคารเป็นพื้นที่นั่งคุยพบปะ และช่วงรองรับคนที่มาร่วมประเพณีแห่บุญบั้งไฟ พื้นเทพูนฉาบเรียบ มีกลุ่มเฟอร์นิเจอร์ ตั้งไม้ยาวเฟอร์นิเจอร์แบบลอยตัว และโต๊ะและม้านั่งหล่อปูนสำเร็จเฟอร์นิเจอร์แบบลอยตัว



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษานี้ ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ภาพที่ 5.6 สหกรณ์ร้านค้าชุมชน  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

#### 4. ห้องเก็บอุปกรณ์กลุ่มแม่บ้าน

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : พื้นที่เก็บอุปกรณ์กลุ่มแม่บ้านใช้พื้นที่อาคารร่วมกับสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เมื่อหันหน้าไปทางอาคารจะอยู่ทางฝั่งขวา ลักษณะพื้นที่ปิดล้อมมีประตูเข้าออก มีป้ายทาสีบนผนังปูนว่า “ห้องเก็บอุปกรณ์กลุ่มแม่บ้าน” เพื่อบอกลักษณะการใช้สอยพื้นที่ภายใน ซึ่งจะเก็บอุปกรณ์เช่น เต็นท์ โต๊ะ แก้วพลาสติก และอื่นๆ สำหรับทำกิจกรรมชุมชน แต่เดิมพื้นที่ส่วนนี้เป็นห้องเก็บปุ๋ยของกลุ่มดำรงชีพ



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

รูปภาพที่ 5.7 ห้องเก็บอุปกรณ์แม่บ้าน

#### 5. ศาลหลักบ้าน

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : ลักษณะพื้นที่เปิดโล่งมีไม้ใหญ่ให้ร่มเงา ลานเทพปูนมียกระดับตั้งศาลปูนตรงกลางพร้อมแวดล้อมด้วยของเช่นไว้ รอบฐานศาลที่ยกระดับให้สูงกว่าศีรษะ รูปแบบพฤติกรรมคือ มีตัวแทนหมู่บ้านจำ (หมอเป่า) ประจำหมู่บ้านเพศชายวัยสูงอายุเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทำพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณเข้าร่างทรง หญิงวัยกลาง และมีนางรำตัวแทนของชาวบ้าน เป็นเพศหญิงวัยกลางคน 4 คน รำวนรอบศาลร่วมกับร่างทรงก่อนเริ่มประเพณีแห่บั้งไฟ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

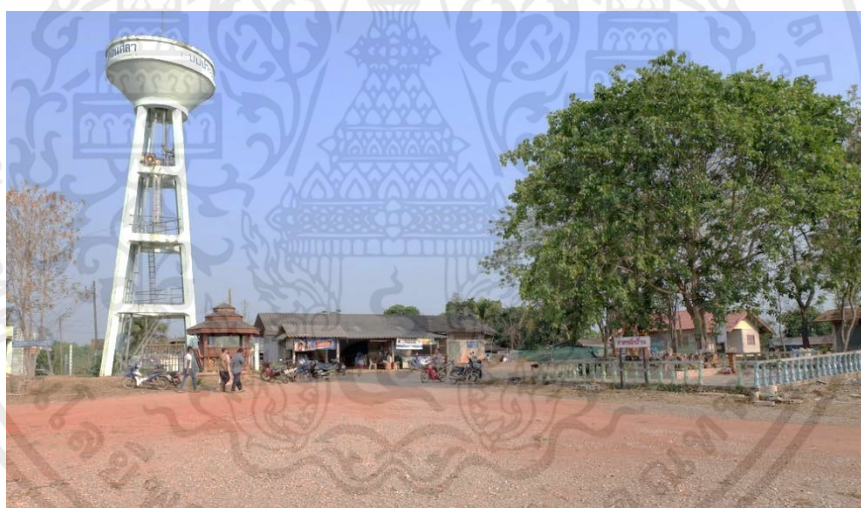


ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.8 ศาลหลักบ้าน

## 6. ลานโล่งกลางบ้าน

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง ลานดินกลางบ้านทำหน้าที่เหมือนเป็นลานพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ย่อยตามจุดต่างๆที่อยู่ภายในอาณาเขต ลานกลางแจ้งหมู่บ้าน



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.9 ลานโล่งกลางบ้าน

## 7. ยุ้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : ตัวอาคารยุ้งฉางเป็นไม้ทั้งอาคาร ฐานด้านล่างเป็นปูน หลังคามุงสังกะสี มีประตูเปิด-ปิด ด้านหน้าอาคารมีป้ายเขียนชื่อ “ยุ้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว” และรายชื่อหัวหน้ากลุ่ม รองหน้ากลุ่ม ผู้ดูแล โดยสมาชิกกลุ่มมี 140 กว่าหลังคาเรือนเกือบทั้งหมดหมู่บ้าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่งานวิจัยสำหรับใช้เพื่อการเรียนการสอน ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งยังมีเหตุผลเบื้องเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 1) ปี 2559 กับลงพื้นที่ (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.10 ยุ้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว

### 8. ลานปูนข้างยุ้งฉางธนาคารข้าว

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : ลักษณะพื้นที่เปิดโล่งลานเทพูนยกระดับจากพื้นดิน อยู่ด้านข้างยุ้งฉางธนาคารข้าวและศาลหลักบ้าน



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.11 ลานปูนข้างยุ้งฉาง

จากทั้ง 8 พื้นที่ในลานกลางหมู่บ้านดังกล่าว ได้พบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มทำ  
เอกสารนี้เป็นงานไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### รหัสกิจกรรม A1-PB-SF-1 : การตากข้าวเชื่อบนลานปูนข้างยุ้งฉางธนาคารข้าว

สภาพแวดล้อมกายภาพ : ลานปูนข้างยุ้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว (ดูรายละเอียด Setting 1)

รูปแบบพฤติกรรม : การตากข้าวเชื้อ คือการตากพันธุ์ข้าวเปลือกที่นำไปหว่านก่อนเพาะปลูกในแปลงนา ซึ่งเป็นกระบวนการผลิตของทำนาในช่วงเตรียมการเพาะปลูกข้าวที่มีความสำคัญต่อการทำนา ในกิจกรรมการตากข้าวเชื่อนั้น มีลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ โดยการปฏิสัมพันธ์จะช่วยเหลือกันในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติที่ใกล้ชิด ซึ่งกลุ่มบุคคลที่ช่วยกันตากข้าวเชื้อ คือชาย/หญิงวัยกลางคน จำนวนประมาณ 2-3 คน ซึ่งผู้ดำเนินกิจกรรม (สามีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว) จะเป็นคนกำหนดวันและเลือกสถานที่ในการตากข้าวเชื้อ ร่วมกันกับผู้ร่วมกิจกรรม (ภรรยาหรือเครือญาติใกล้ชิด คอยช่วยเหลือในการยกเตรียมอุปกรณ์ ปัดกวาดพื้นที่ กางผ้าใบ และช่วยเก็บข้าวเปลือกใส่กระสอบตอนตากข้าวเสร็จ

ช่วงเวลา : ช่วงเวลาในการทำกิจกรรมตากข้าวเชื้อจะอยู่ในช่วงเช้าถึงช่วงเย็น ช่วงฤดูการรอเก็บเกี่ยวผลผลิตทั้งนาปี/นาปรัง เพื่อเตรียมเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป

### รหัสกิจกรรม A3-PB-F-1 : การประชุมกลุ่มดำรงชีพทำนา

บรรยายลักษณะกายภาพ : อาคารหอประชุมหมู่บ้านคือพื้นที่จัดประชุมกลุ่มดำรงชีพ โดยใช้พื้นที่ภายในอาคารส่วนโถงสำหรับจัดเก้าอี้และกลุ่มโต๊ะแบบลอยตัวเพื่อนั่งประชุมปรึกษาหารือกัน (ดูรายละเอียด Setting 1)

รูปแบบพฤติกรรมการประชุมกลุ่มดำรงชีพ เป็นลักษณะการปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการ เนื่องจากมีการนัดหมายล่วงหน้าระหว่างกลุ่มสมาชิก และมีวาระประชุมแบบเป็นทางการ โดยหัวหน้ากลุ่มและรองหัวหน้ากลุ่มคือผู้ดำเนินกิจกรรม ทำหน้าที่กำหนดนัดหมายและจัดวาระประชุม และผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมคือกลุ่มสมาชิกทั้งภายในและนอกหมู่บ้าน โดยมีกลุ่มบุคคลทั้งเพศหญิงและชาย ส่วนใหญ่จะเป็นชานาวยุวัยผู้ใหญ่ วัยกลางคนและผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มมักเป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้อาวุโสที่เชี่ยวชาญการทำเกษตร

ช่วงเวลาในการจัดการประชุมส่วนใหญ่จะมีวาระแบบรายเดือน/ทุก 3-4 เดือน/หรือแบ่งช่วงเวลาต้นปีกลางปีและสิ้นปี เวลาในการประชุมนิยมจัดช่วงเช้าจนถึงช่วงบ่าย (จากการสังเกตการณ์ภาคสนามครั้งที่ 1-3) ซึ่งขึ้นอยู่กับกำหนดการของแต่ละกลุ่ม

### รหัสกิจกรรม A4-PB-F-1 : การอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ

บรรยายลักษณะกายภาพ : อาคารหอประชุมหมู่บ้านคือพื้นที่จัดกิจกรรมการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานรัฐและเอกชน ซึ่งจัดกิจกรรมภายในอาคารหอประชุมแบบพื้นที่ปิดล้อม (ดูรายละเอียด Setting 1)

รูปแบบพฤติกรรมการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร จัดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐหรือกลุ่มผี ผู้ดำเนินกิจกรรมซึ่งเป็นประธานกลุ่ม รองประธาน และผู้ช่วยกลุ่ม ซึ่งในกลุ่มดำรงชีพพบว่าผู้ดำรงตำแหน่งประธานจะเป็นเพศชาย วัยกลางคนและวัยสูงอายุ ในส่วนผู้ร่วมดำเนินกิจกรรม

จะเป็นสมาชิกกลุ่ม และกลุ่มชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรในกรณีของกิจกรรมอบรมให้ความรู้เกษตรกรของกลุ่มองค์กร/หน่วยงาน

ซึ่งกลุ่มบุคคลของผู้เข้ากิจกรรมมีทั้งชายและหญิงซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยกลางคนและวัยสูงอายุเช่นเดียวกันเพราะเป็นหัวหน้าและตัวแทนครอบครัวหลักในการทำมาหากิน มาเพื่อร่วมกลุ่มช่วยในการส่งเสริมประกอบอาชีพหลักคือทำนา รวมถึงการมาอบรมรับความรู้ในการดำรงชีพเกษตรกร

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรมจะอยู่ในช่วงเช้าถึงเที่ยง โดยจะจัดในช่วงฤดูก่อนการเพาะปลูก และช่วงฤดูรอเก็บเกี่ยวผลผลิต

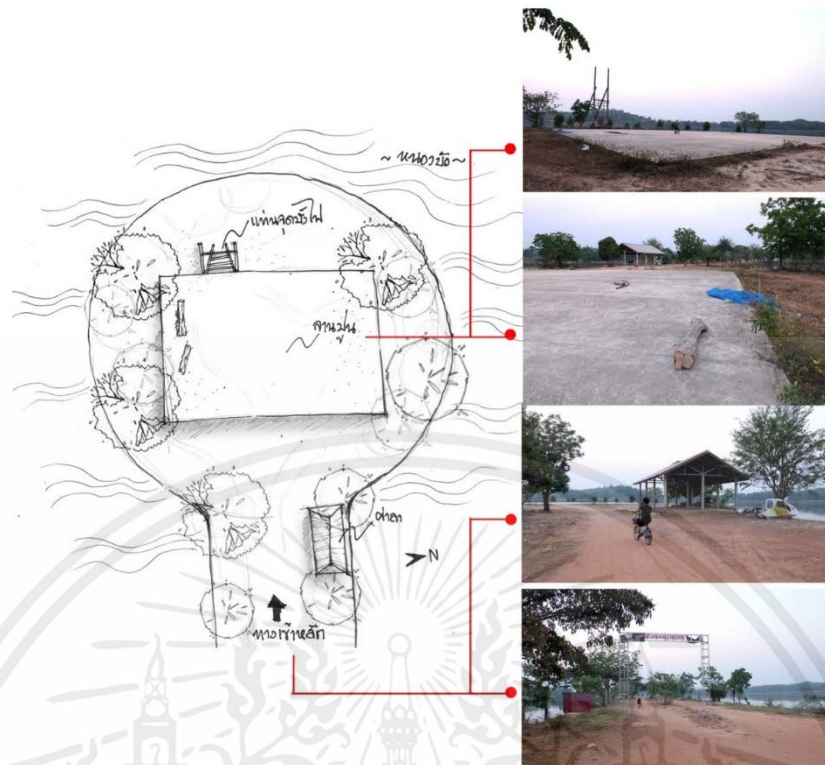


ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี 2562

#### ภาพที่ 5.12 การอบรมการใช้ปุ๋ยชีวภาพของกรมเกษตร

**Setting 2 : ลานบั้งไฟ** คือ พื้นสาธารณะชุมชน ลานพื้นที่เปิดโล่ง ลักษณะผังลานวงกลม ตัวลานดินเกิดจากการถมดินในพื้นที่หนองน้ำ ทำทางเข้าถมดินแนวยาวจากถนนลาดยางฝั่งตะวันตกของหมู่บ้าน สู่ลานจุดบั้งไฟที่ยื่นไปในหนองน้ำ รอบขอบคันดินจะปลูกต้นไม้ยืนต้นเพื่อให้ร่มเงา รูปภาพประกอบ (ภาพที่ 5.13)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี 2562

ภาพที่ 5.13 แผนผังลานบั้งไฟ (ป้ายชื่อ : ลานพญาแถน)

ในสภาพแวดล้อมกายภาพลานบั้งไฟพบรูปแบบพฤติกรรมการค้ารังซีพทำนาที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมี 2 รูปแบบอธิบายดังนี้

#### รหัสกิจกรรม A1-PB-SF-2 : การตากข้าวเชื่อบนลานบั้งไฟ

บรรยายลักษณะกายภาพ : รูปแบบพฤติกรรมการค้ารังซีพทำนาในขั้นตอนการผลิตคือการตากข้าวเชื่อบนลานบั้งไฟ เป็นพื้นที่สาธารณะชุมชนแบบเปิดโล่ง ลานปูนจะมีฝั่งเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้า เทปูนยกระดับจากพื้นดิน ด้านข้างพื้นที่จะร่องรอยพฤติกรรมการค้าข้าวคือมีขอนไม้เอาไว้ทับผ้าใบเวลาตากข้าว

ในรูปแบบพฤติกรรมการค้ารังซีพทำนากิจกรรมการค้ารังซีพคือการตากข้าวเชื้อ ซึ่งมีลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ พบว่ากลุ่มบุคคลที่ทำกิจกรรมเป็นกลุ่มชายและหญิงในช่วงวัยกลางคน จำนวนประมาณ 2-3 คน ซึ่งผู้ดำเนินกิจกรรมกับผู้ร่วมกิจกรรมมีความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบครอบครัว (สามี-ภรรยา) ในการช่วยเหลือกันทำกิจกรรมตากข้าวเชื้อ

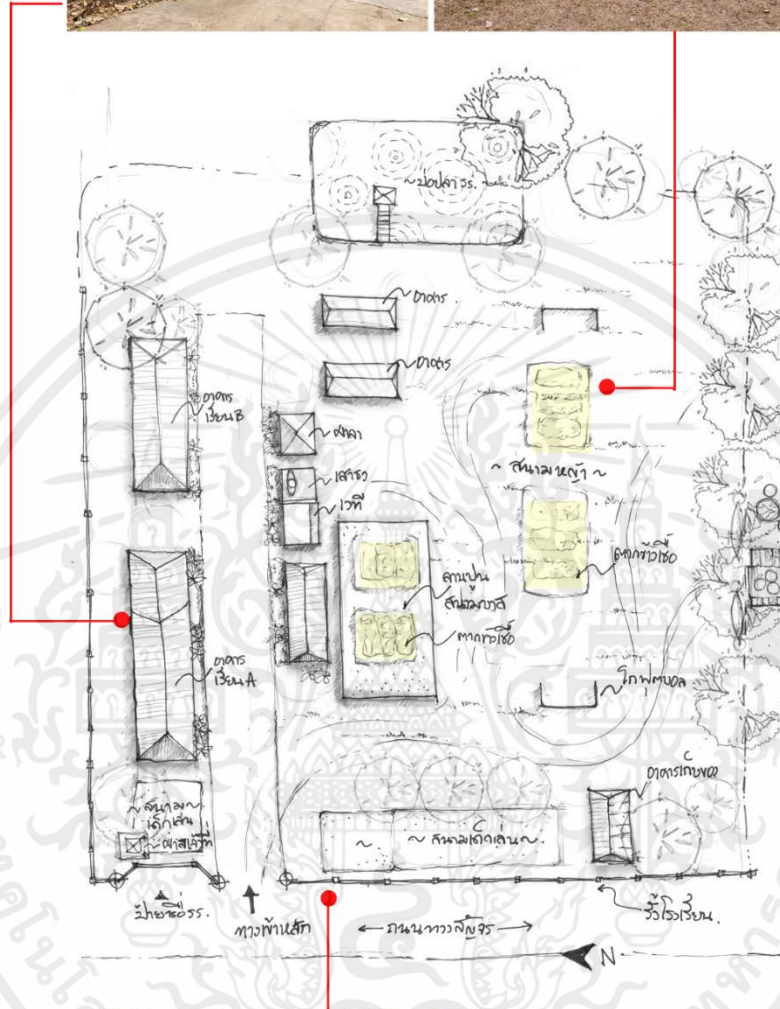
โดยช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมจะอยู่ในช่วงเช้าถึงช่วงเย็น พบอยู่ในช่วงหลังเกี่ยวผลผลิตเพื่อเอกสารนี้เป็นเตรียมเพาะปลูกในฤดูถัดไปใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ภาพที่ 5.14 การตากข้าวเชื้อที่ลานบั้งไฟ

**Setting 3 : สนามหญ้าโรงเรียน** คือ พื้นสาธารณะชุมชน ลานพื้นที่เปิดโล่ง ลักษณะผังสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีปลูกหญ้าเต็มพื้นที่สนาม โดยรอบสนามจะปลูกต้นไม้ยืนต้นลักษณะเป็นแนวขอบสนามหญ้าโรงเรียน โดยสนามหญ้าโรงเรียนอยู่ในอาณาเขตพื้นที่โรงเรียนสมานมิตร ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้านมีอาคารไม้กึ่งปูนทอดเป็นแนวยาว 1 หลัง มีทางเข้าหลักเพียงเดียวคือประตูโรงเรียน แต่เนื่องจากโรงเรียนมีการกั้นรั้วอิฐบล็อกเพียงแคด้านหน้าและด้านข้างฝั่งซ้าย จึงทำให้สามารถมีทางลัดเข้าพื้นที่ได้จากบริเวณด้านหลังโรงเรียนที่เป็นพื้นที่เปิดโล่ง มีบ่อปลาประจำของโรงเรียน ดูภาพประกอบ (ภาพที่ 5.15)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 2) ปี 2559 \_ ภาพมุมบน

ที่มา : ภาพสำรวจจากเว็บไซต์ Google map วันที่ 26/6/2562\_ ภาพมุมล่าง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับภาพที่ 5.15 แผ่นผังโรงเรียน และสนามหญ้าโรงเรียนไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ในสภาพแวดล้อมกายภาพสนามหญ้าโรงเรียนพบรูปแบบพฤติกรรมการค้ารังซีพทำนาที่  
เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมี 1 รูปแบบอธิบายดังนี้

### รหัสกิจกรรม A1-PB-SF-3 : การตากข้าวเชื่อบนสนามหญ้าโรงเรียน

บรรยายลักษณะกายภาพ : รูปแบบพฤติกรรมการค้ารังซีพทำนาในขั้นตอนการผลิตคือ  
การตากข้าวเชื่อบนสนามหญ้าโรงเรียน เป็นพื้นที่สาธารณะชุมชนแบบเปิดโล่ง พื้นสนามเป็นพื้นหญ้า

ในรูปแบบพฤติกรรมการค้ารังซีพทำนากิจกรรมการค้ารังซีพคือการตากข้าวเชื้อ ซึ่งมี  
ลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ พบว่ากลุ่มบุคคลที่ทำกิจกรรมเป็นกลุ่มชายและหญิงในช่วงวัย  
กลางคน จำนวนประมาณ 2-3 คน ซึ่งผู้ดำเนินกิจกรรมกับผู้ร่วมกิจกรรมมีความสัมพันธ์ทางสังคมใน  
รูปแบบครอบครัว (สามี-ภรรยา) ในการช่วยเหลือกันทำกิจกรรมตากข้าวเชื้อ พบว่า กลุ่มครอบครัว  
มากกว่าหนึ่งครอบครัวที่ใช้พื้นที่สนามหญ้าโรงเรียนตากข้าวเชื้อในเวลาเดียวกัน

โดยช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมจะอยู่ในช่วงเช้าถึงช่วงเย็น พบอยู่ในช่วงหลังเกี่ยวผลผลิตเพื่อ  
เตรียมเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป



ภาพที่ 5.16 ตากข้าวสนามหญ้าโรงเรียน

Setting 4 : ลานข้างโรงสีข้าวชุมชน คือ พื้นสาธารณะชุมชน ลานพื้นที่เปิดโล่งอยู่บน  
เนินดินฝั่งตะวันตกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ติดกับโรงสีข้าวชุมชน โดยลานดินข้างโรงสีข้าวชุมชนเป็น  
ลานโล่งกว้างที่มีต้นไม้ยืนต้นขึ้นโดยรอบ ประโยชน์พื้นที่ใช้สอยไว้เป็นพื้นที่ตากข้าวเชื้อของกลุ่ม  
ชาวนาในหมู่บ้าน และพื้นที่ตั้งกองต้นมันสำปะหลังของกลุ่มชาวบ้าน โดยใช้พื้นที่ร่วมกันของแต่ละ  
ครอบครัวแบบไม่จับจองพื้นที่ถาวร ดูภาพประกอบ (ภาพที่ 5.17)



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2559

ภาพที่ 5.17 แผนผังลานดินติดกับโรงเรียนชุมชน

ในสภาพแวดล้อมกายภาพสนามหญ้าโรงเรียนพบรูปแบบพฤติกรรมการค้าธงชีพทำนาที่  
เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมี 1 รูปแบบอธิบายดังนี้

#### รหัสกิจกรรม A1-PB-SF-4 : การตากข้าวเชื่อบนลานข้างโรงเรียนชุมชน

บรรยายลักษณะกายภาพ : รูปแบบพฤติกรรมการค้าธงชีพทำนาในขั้นตอนการผลิตคือ  
การตากข้าวเชื่อบนลานดินข้างโรงเรียนชุมชน พื้นที่สาธารณะเปิดโล่ง เนินดินอยู่สูงกว่าระดับถนน  
เนื่องจากติดกับเนินเขา โดยชาวบ้านช่วยกันปรับพื้นที่แนวราบเพื่อใช้ในการทำกิจกรรมและตั้งโรงเรียน  
ชุมชน ในพื้นที่ไม่พบเฟอร์นิเจอร์เพื่อการใช้งาน เนื่องจากพื้นที่ตากข้าวมักเป็นพื้นที่โล่งเตียน แต่  
พบร่องรอยของพฤติกรรมในการตากข้าวเชื่อก็คือ จะมีขอนไม้ซึ่งลักษณะใกล้เคียงกับที่พบในพื้นที่ตาก  
ข้าวอื่นในหมู่บ้านตั้งอยู่ ในบริเวณรอบข้างเพื่อเอาไว้ทับผ้าใบปูรองตากข้าวเชื่อ

ในรูปแบบพฤติกรรมการค้าธงชีพทำนา กิจกรรมการค้าธงชีพคือการตากข้าวเชื่อ ซึ่งมี  
ลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ พบว่ากลุ่มบุคคลที่ทำกิจกรรมเป็นกลุ่มชายและหญิงในช่วงวัย  
กลางคน จำนวนประมาณ 2-3 คน ซึ่งผู้ดำเนินกิจกรรมกับผู้ร่วมกิจกรรมมีความสัมพันธ์ทางสังคมใน  
รูปแบบครอบครัว (สามี-ภรรยา) ในการช่วยเหลือกันทำกิจกรรมตากข้าวเชื่อ

โดยช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมจะอยู่ในช่วงเช้าถึงช่วงเย็น พบอยู่ในช่วงหลังเกี่ยวผลผลิตเพื่อ  
เตรียมเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป



ช่วงเวลาทำกิจกรรมเป็นช่วงเย็นของวัน ในช่วงฤดูการรอเก็บเกี่ยวนาปรัง



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.19 การไปตรวจดูที่นาช่วงรอเก็บเกี่ยวผลผลิตของกลุ่มครอบครัว

#### รหัสกิจกรรม A2-PB-IF-5 : การพบปะพูดคุยระหว่างเพื่อนชาวนาริมถนนทางไปนา

บรรยายลักษณะกายภาพ : พื้นที่ทางสัญจรภายในหมู่บ้านก่อนออกทางไปนา และพื้นที่ริมทางสัญจร ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง พื้นถนนดินลูกรังมีต้นไม้ยืนต้นให้ร่มเงาข้างทาง

รูปแบบพฤติกรรมคือ ผู้ดำเนินกิจกรรมกำลังขับรถมอเตอร์ไซค์ไปตรวจดูที่นาในตอนเช้าระหว่างทางไปนาฝั่งตะวันออกของหมู่บ้าน พบผู้ร่วมกิจกรรมคือหญิงวัยกลางคนมีความสัมพันธ์เป็นเพื่อนร่วมหมู่บ้านที่ทำนาเหมือนกัน กำลังนั่งสับต้นมันอยู่ใต้ต้นไม้ริมทางสัญจรไปนา หญิงผู้ดำเนินกิจกรรมจึงได้จอดรถมอเตอร์ไซค์แล้วสอบถามพูดคุยเรื่องฝนที่ตกหนักและมีลมพัดแรงเมื่อคืน ว่าได้ไปตรวจดูต้นข้าวในนาล้มบ้างหรือไม่ และสอบถามเรื่องวางแผนการเก็บเกี่ยวนาปรังวันไหน โดยลักษณะการพบปะพูดคุยดังกล่าวได้เกี่ยวข้องกับการทำงาน ที่เกิดขึ้นบนถนนและริมทางระหว่างไปนาของหมู่บ้าน

ช่วงเวลาเกิดกิจกรรมช่วงเช้า ในช่วงฤดูรอเก็บเกี่ยวนาปรัง ซึ่งในช่วงเวลารอเก็บเกี่ยวดังกล่าวจะมีรสุมฤดูร้อนในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี ซึ่งส่งผลต่อพืชผลไร่นาที่กำลังรอเก็บเกี่ยว และช่วงเวลานี้จะมีชาวนาที่ทำอาชีพเสริมคือทำไร่มันสำปะหลัง โดยต้องอาศัยน้ำฝนที่มากพอทำให้ดินชุ่มชื้นสามารถปักต้นกล้ามันแล้วรากงอกเติบโตได้ ซึ่งผู้วิจัยสังเกตว่าในพื้นที่สาธารณะชุมชนรอบหมู่บ้าน เช่น พื้นที่ไหลทาง พื้นที่ลานดินหลังโล่งสี่ แนวนริ้วข้างบ้าน พื้นที่ลานโล่งระหว่างทางไปนา จะมีการกองต้นมันของชาวบ้าน ที่ทำไร่มันในหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้มีการจับจองพื้นที่แบบถาวรนำไปใช้

โดยวิเคราะห์การใช้พื้นที่สาธารณะในหมู่บ้านที่เอื้อต่อการดำรงชีพอื่นๆ นอกเหนือ3กลุ่มดำรงชีพหลักคือ ทำนา ประมง หม่อนไหม/ทอผ้า ที่ผู้วิจัยโฟกัสเป็นหลักสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้

หญิงกำลังไปดูนาพบเพื่อนจึงจอดรถ  
สอบถามเรื่องสภาพนาหลังฝนตกหนัก



หญิงกำลังเตรียมสัมภาระเพื่อไปปลูกที่ไร่  
หลังเมื่อคืนฝนตกหนัก



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.20 การพบปะพูดคุยกันระหว่างเพื่อนทำนาในหมู่บ้านบนทางสัญจรไปที่นา

รหัสกิจกรรม A2-PB-IF-5 : การพบปะพูดคุยระหว่างเพื่อนชาวนาริมถนนทางไปนา

บรรยายลักษณะกายภาพ : พื้นที่ทางสัญจรภายในหมู่บ้านก่อนออกทางไปที่นา และพื้นที่ริมทางสัญจร ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง พื้นถนนดินลูกรังมีต้นไม้ยืนต้นให้ร่มเงาข้างทาง

รูปแบบพฤติกรรมคือ การจอดรถมอเตอร์ไซค์พูดคุยกันระหว่างทางไปที่นา และการชะลอขี่มอเตอร์ไซค์พูดคุยกับระหว่างทางไปที่นา โดยบทสนทนาจะมีประเด็นเกี่ยวข้องกับเรื่องการทำนาระหว่างผู้ดำเนินกิจกรรมและผู้ร่วมกิจกรรม โดยมีลักษณะความสัมพันธ์เป็นเพื่อนร่วมหมู่บ้านที่ทำนาเหมือนกัน

ช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรมพบในช่วงเย็นที่ชาวนาในหมู่บ้านกำลังออกไปสำรวจที่นาของตนเองในช่วงเย็น ซึ่งที่นาจะอยู่ฝั่งตะวันออกของหมู่บ้านไม่ไกลจากพื้นที่พักอาศัยมากนัก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.21 การพบปะพูดคุยกันระหว่างเพื่อนทำนาในหมู่บ้านบนทางสัญจรไปที่นา

โดยจากการสังเกตพฤติกรรมผู้วิจัยพบว่าการพบปะพูดคุยกันของเพื่อนในหมู่บ้านระหว่างทางไปตุนานั้น จะรูปแบบพฤติกรรมไม่เป็นทางการ และส่วนใหญ่จะบังเอิญพบปะกันระหว่างทางสัญจรไปที่นา ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันในการทำกิจกรรมแบบเดียวกัน ซึ่งสามารถเกิดลักษณะพฤติกรรมดังกล่าวในทั้งขั้นตอนการผลิตในการทำนา เช่น เพาะปลูก รอผลผลิต และเก็บเกี่ยว ผู้วิจัยจึงอนุมานความต่อเนื่องในการพบปะกันระหว่างชวานาหมู่บ้านเดียวกันได้ว่า การได้พบปะหรือ แลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกันและกัน สามารถช่วยสร้างเสริมระดับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มดำรงชีพเดียวกันได้ในอีกมิติหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเช่นกัน ลำดับต่อไปเป็นการแสดงผลการวิจัยการเก็บข้อมูลรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่พบในสภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space) มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

### สภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space)

#### Setting 6 : ขอบสนามหญ้าโรงเรียน

พื้นที่ขอบสนามหญ้าโรงเรียนเป็นพื้นที่ประเภทกึ่งสาธารณะ มีลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง ตำแหน่งตั้งอยู่ระหว่างแนวต้นไม้ที่เป็นเสมือนแนวรั้วทางธรรมชาติ ตั้งอยู่ริมขอบสนามหญ้าโรงเรียน เพื่อกั้นระหว่างเขตสถานศึกษากับเขตบ้านพักอาศัยซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ในระยะห่างระหว่างแนวต้นไม้ริมสนามกับแนวรั้วบ้านพักอาศัย เป็นลานดินเปิดโล่งมีระยะหน้ากว้างพื้นที่ประมาณ 5-6 เมตร มีกำแพงกั้นความยาวตามแนวขอบสนามหญ้า เนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จากการสำรวจพื้นที่พบว่าแนวต้นไม้ยืนต้นริมขอบสนามหญ้าโรงเรียนได้ให้ร่มเงาแก่พื้นที่ลานดินเปิดโล่ง ที่เว้นระยะห่างของสองขอบเขตพื้นที่ข้างต้น จึงสังเกตพบว่ามีเจ้าของบ้านพักอาศัยที่หลังบ้านติดกับขอบสนามหญ้าโรงเรียนได้ใช้พื้นที่ลานเปิดโล่งดังกล่าว ในการนั่งพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นพื้นที่พบปะพูดคุยระหว่างเพื่อนบ้าน และเป็นที่ยอมรับกลุ่มสังสรรค์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพทำนาคังหัวข้อรูปแบบปฏิสัมพันธ์ดังต่อไปนี้

### รหัสกิจกรรม A2-SB-IF-6 : การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์พื้นที่ขอบสนามหญ้าโรงเรียน

บรรยายลักษณะกายภาพ : พื้นที่กิ่งสาธณะลักษณะลานดินเปิดโล่งระหว่างสนามหญ้าโรงเรียนกับขอบเขตที่พักอาศัยส่วนบุคคล มีการวางต้นไม้ แก้วพลาสติกซึ่งเป็นเฟอร์นิเจอร์ลอยตัวเพื่อใช้นั่งพบปะพูดคุยทำกิจกรรม ระหว่างว่างระหว่างต้นไม้มีการนำเปลวณผูกมัดที่ต้นไม้เพื่อใช้สำหรับนั่งร่วมวงสนทนาโดยหันหน้าเข้าหาต้นไม้บริเวณใกล้กัน มีการประยุกต์ใช้เสื่อกกไว้สำหรับปูนั่งบนตั่งแล้ว ยังนำมามัดที่ต้นไม้ช่วงลำต้นสูงจากพื้นที่ประมาณสองเมตร เพื่อเป็นที่กำบังแดดและในบริเวณใกล้กัน พบว่าการวางเตาถ่านไว้สำหรับปิ้งย่างอาหารยามตั้งวงสังสรรค์ ดังภาพประกอบ (รูปภาพที่ 5.2)

รูปแบบพฤติกรรมคือผู้ดำเนินกิจกรรมหญิงวัยชราเจ้าของบ้านพักอาศัยที่มีอาณาเขตติดกับสนามโรงเรียน รวมถึงเป็นผู้ดูแลพื้นที่นั่งคุยดังกล่าว ได้ร่วมกับเพื่อนบ้าน เพื่อนในหมู่บ้านเดียวกัน และญาติชาวอีสานต่างหมู่บ้านที่อาศัยในอำเภอเทิง ชวนกันตั้งวงสังสรรค์หลังช่วงเทศกาลสงกรานต์ ปฏิสัมพันธ์มีลักษณะแบบไม่ทางการ ในการสนทนามีการสอบถามเรื่องการทำนาของชาวอีสานต่างอำเภอถึงผลผลิตที่ได้ต่อปี การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่องฝนฟ้าอากาศในการช่วงการทำนาปรัง และพูดถึงผลกระทบความร้อนของภูมิอากาศที่มากขึ้น รวมถึงผลกระทบจากฝนที่ไม่ตกตามช่วงเวลาที่เคยเป็นมาเหมือนปีก่อนๆ รวมถึงการสอบถามเรื่องปัญหาเพลิงกระโดดในนาข้าว การกำหนดวันในการเก็บเกี่ยวนาปรังที่กำลังจะมาถึงในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม

ช่วงเวลาที่ยกกิจกรรมคือช่วงเย็น ในช่วงฤดูรอเก็บเกี่ยวนาปรัง หลังช่วงเทศกาลซึ่งญาติพี่น้องชาวอีสานต่างหมู่บ้าน ที่อาศัยในจังหวัดเชียงรายได้นัดพบปะกันระหว่างเครือญาติร่วมด้วย ขณะลงพื้นที่สังเกตพฤติกรรมผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า มีเพื่อนบ้านที่อยู่บ้านใกล้กันได้มีการเดินไปซื้อพลาสติก ที่บ้านของชาวประมงที่เพิ่งกลับมาจากหนองในช่วงเย็น เพื่อเป็นการนำอาหารมาแบ่งปันกันรับประทานในวงสังสรรค์ด้วย ซึ่งมีความเชื่อมโยงเกิดขึ้นระหว่างสองกลุ่มกิจกรรมเกี่ยวพันกันในกลุ่มดำรงชีพ อธิบายคือการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนอีสานต่างหมู่บ้านที่มารวมตัวพบปะกัน แบ่งปันอาหารกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันระหว่างเครือญาติและเพื่อนร่วมหมู่บ้านที่ทำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยเท่านั้น ไม่สามารถนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การพูดคุยสอบถามกันเรื่อง  
ผลผลิต ช่วงเก็บเกี่ยว ปัญหาฝนไม่ตก

หญิงเจ้าของบ้านเตรียมอาหาร  
ให้เพื่อนบ้าน และญาติอีสานต่างหมู่บ้าน



หญิงเพื่อนบ้านเดินไปซื้อปลาจากบ้านชาวประมง  
มาแบ่งปันอาหารร่วมวงสังสรรค์

ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.22 การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์บนพื้นที่ขอบสนามหญ้าโรงเรียน

สภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space)

Setting 7 : ยุ่งฉางกลุ่มธนาคารข้าว

รหัสกิจกรรม A3-SB-SF-7 : กิจกรรมของกลุ่มธนาคารข้าวบริเวณพื้นที่ยุ่งฉางตรง  
ลานกลางบ้าน

บรรยายลักษณะกายภาพ : ยุ่งฉางกลุ่มธนาคารข้าว ตั้งทิศเหนืออยู่ในพื้นที่ลานกลางบ้าน ลักษณะตัวอาคารยุ่งฉางเป็นไม้จริง ฐานรับน้ำหนักเป็นเสาปูนสำเร็จ หลังคามุงกระเบื้องมีประตูเปิด-ปิดมีลิ้นค ด้านยุ่งฉางมีป้ายชื่อกลุ่ม รายชื่อประธาน รองประธาน และสมาชิกกลุ่มผู้ดูแลยุ่งฉาง รูปแบบการใช้สอยอาคารเป็นยุ่งฉางเก็บข้าวเปลือก สำหรับชาวบ้านในชุมชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มเมื่อประสบปัญหาไม่มีข้าวเพียงพอต่อการยังชีพ จะสามารถเบิกข้าวเปลือกนับเป็นกระสอบ ไปไว้ดำรงชีพ ในครอบครัวก่อนได้ และเมื่อทำนาได้ผลผลิตสามารถนำมาคืนเป็นกระสอบที่เบิกใช้ไป หรือสามารถคืนเป็นตัวเงินได้

รูปแบบพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ผู้เป็นสมาชิกกลุ่มธนาคารข้าวได้กล่าวถึง ลักษณะกิจกรรมการช่วยกันขนข้าวเข้ายุ่งฉางของกลุ่มสมาชิก และการนัดกันเพื่อเบิก-จ่ายข้าวเปลือก ที่ยุ่งฉางระหว่างผู้ดำเนินกิจกรรมคือผู้รับผิดชอบดูแลยุ่งฉางในการเบิกจ่ายข้าว และผู้ร่วมกิจกรรมคือสมาชิกที่ต้องการเบิกข้าวมาเพื่อยังชีพยามฉุกเฉิน

จากการสังเกตพฤติกรรมแม่ผู้วิจัยไม่พบกิจกรรมดังที่กล่าวมาจากบทสัมภาษณ์เชิงลึก ของกลุ่มสมาชิก สาเหตุของการไม่เกิดขึ้นบ่อยในการเบิกจ่ายข้าวเปลือกไว้เพื่อยังชีพนั้น เพราะโดยส่วนใหญ่กลุ่มสมาชิกเป็นชาวนา ที่ทำนาเป็นการดำรงชีพหลักและมีผลผลิตที่เพียงพอต่อเก็บไว้ยังชีพ ในครอบครัว และยังมีรูปแบบการขอความช่วยเหลือได้ในหมู่ญาติพี่น้องยามฉุกเฉินขาดแคลนข้าวไม่

พอกินเช่นกัน ดังนั้นจึงวางกลุ่มธนาคารข้าวถึงเป็นเสมือนที่เก็บข้าวไว้ยามฉุกเฉินสำหรับกลุ่มคนที่เป็  
สมาชิกยามที่ขาดแคลนข้าวไว้กินไว้ใช้ในครอบครัวนั่นเอง

### สภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)

#### Setting 8 : เกียงนา

รหัสกิจกรรม A5-PV-IF-8 : การช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยการชวนกลุ่มเพื่อนชานามา  
นั่งล้อมวงทานข้าวที่เกียงนา

บรรยายลักษณะกายภาพ : เกียงนา ที่ตั้งอยู่ริมนาบนพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะอาคาร  
เป็นไม้ยกกระดานสูงจากพื้น หลังคามุงสังกะสี กิ่งเปิดโล่งการใช้ประโยชน์ไว้สำหรับนั่งพักผ่อนจากการ  
ทำนา นั่งรับประทานอาหารเช้า เก็บวางอุปกรณ์สำหรับทำนา และนั่งพบปะพูดคุยกันระหว่างกลุ่มคน

รูปแบบพฤติกรรมคือ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของชานาได้กล่าวถึง ผู้ดำเนินกิจกรรม  
คือเจ้าของเกียงนาได้พักเที่ยงช่วงกลางวัน ถึงชักชวนเพื่อนและญาติพี่น้องที่ทำนาอยู่พื้นที่ติดกัน  
มารวมวงรับประทานอาหารเช้าที่เกียงนาตนเอง ในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกทำนา

จากการลงพื้นที่สำรวจบริเวณเกียงนาผู้วิจัยพบว่าชานาได้มีการสร้างพื้นที่คือ ขุดบ่อ  
เลี้ยงปลาที่บริเวณใกล้เกียงนา ในกลุ่มชานาบางรายและมีลักษณะการปลูกต้นไม้เป็นแนวรั้ว  
ธรรมชาติบอขอบเขตพื้นที่ส่วนบุคคล นับเป็นการจัดสรรพื้นที่ทำกินด้านประมงลักษณะเพื่อยังชีพใน  
ระดับกลุ่มครัวเรือนนอกเหนือจากการใช้พื้นที่สาธารณะชุมชนเช่น บ่อเช่าปลาในหมู่บ้าน และพื้นที่  
หนองน้ำธรรมชาติที่อยู่ติดกับหมู่บ้าน

#### Setting 9 : ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน

รหัสกิจกรรม A6-PV-SF-9 : ชาวบ้านรวมกลุ่มกันตกแต่งขบวนรถบั้งไฟ

(ดูรายละเอียดหัวข้อถัดไป)

#### Setting 10 : บริเวณเขตบ้านพักอาศัย

รหัสกิจกรรม A1-PV-SF-10 : การตากข้าวเชื่อบนลานบ้านระหว่างเครือญาติ

บรรยายลักษณะกายภาพ : ลานโล่งระหว่างบ้านกลุ่มเครือญาติที่ตั้งตัวบ้านในพื้นที่ส่วน  
บุคคล ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง ตัวลานจะอยู่ติดกับประตูทางเข้าหลัก มีลักษณะรูปแบบการใช้สอยพื้นที่  
ร่วมกันในกลุ่มเครือญาติ เช่น บ้านแม่ บ้านลูกสาวหรือลูกชาย

รูปแบบพฤติกรรมคือ การตากข้าวเชื่อบนลานบ้าน โดยผู้ดำเนินกิจกรรมและผู้ร่วม  
กิจกรรมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นแบบครอบครัว (สามี-ภรรยา) ช่วยเหลือกันในการเตรียม  
พื้นที่และเก็บข้าวเชื่อใส่กระสอบหลังตากข้าวเสร็จ ขณะผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมพบว่า ในหนึ่งกิจกรรม  
หลักคือ การตากข้าวเชื่อของกลุ่มครอบครัว ได้มีกิจกรรมเสริมที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันคือ ภายหลังจาก  
ภรรยาช่วยสามีเตรียมพื้นที่ปูผ้าใบตากข้าวเสร็จเรียบร้อย ได้ช่วยแม่สามีและน้องสามีในการผัน  
ต้นกกสดเพื่อนำไปตากในบริเวณเดียวกับที่ตากข้าว โดยการสานเสื่อกกเป็นการดำรงชีพเพื่อทำ

อุปกรณ์เก็บไว้ใช้ในครัวเรือน จากข้อมูลการสัมภาษณ์และสำรวจพื้นที่พบว่ามีการปลูกต้นกกบริเวณริมคันนา และในพื้นที่เงาของครอบครัวรวมริมขอบริ้วบ้านด้วยเช่นกัน



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 1) ปี 2559

**ภาพที่ 5.23** การตากข้าวเชื่อมบนลานระหว่างบ้านพักอาศัยกลุ่มเครือญาติ

### รหัสกิจกรรม A1-PV-SF-10 : การตากข้าวเชื่อมบนลานข้างบ้าน (บ้านเดี่ยว)

บรรยายลักษณะกายภาพ : ลานดินโล่งด้านข้างบ้านพักอาศัยเดี่ยวในพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง

รูปแบบพฤติกรรมคือ การตากข้าวเชื่อมเพื่อเตรียมไปเพาะปลูกในนาปี โดยมีผู้ดำเนินกิจกรรมและผู้ร่วมกิจกรรมมีลักษณะความสัมพันธ์แบบครอบครัว (สามี-ภรรยา) ช่วยเหลือกันเก็บข้าวเชื่อมใส่กระสอบหลังจากตากแดดเสร็จแล้ว

ช่วงเวลาในการตากข้าวเชื่อมผู้วิจัยสังเกตพบว่าจะมีการตากในช่วงสายจนถึงช่วงเย็น โดยเฉพาะวันที่แดดจ้าในช่วงหน้าร้อนเดือนเมษายน-พฤษภาคม ก่อนเตรียมฤดูทำนาปีต่อจากนาปรัง



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 1) ปี 2559

**ภาพที่ 5.24** การตากข้าวเชื่อมบนลานข้างบ้านพักอาศัยแบบบ้านเดี่ยว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### รหัสกิจกรรม A6-PV-SF-10 : การช่วยเหลือเกื้อกูลโดยการช่วยซ่อมรถเกี่ยวข้าวระหว่างเครือญาติ และเพื่อนชานา

บรรยายลักษณะกายภาพ : ลานโล่งระหว่างบ้านในกลุ่มเครือญาติ ในพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง มีการใช้สอยพื้นที่ร่วมกันของกลุ่มเครือญาติ

รูปแบบพฤติกรรมคือ การช่วยเหลือกันซ่อมรถเกี่ยวข้าว โดยผู้ดำเนินกิจกรรมและผู้ร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่มชายวัยกลางคนและชายสูงอายุ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นแบบกลุ่มเครือญาติ (พ่อ/ลูกชาย และพี่น้อง) รวมถึงเพื่อนบ้านที่ทำนาเหมือนกัน ได้เข้ามาช่วยให้คำแนะนำ และพบปะพูดคุยขณะทำกิจกรรมซ่อมอุปกรณ์ดังกล่าว

ช่วงเวลาที่บ้านที่กพฤติกรรมคือช่วงรอเก็บเกี่ยวนาปรัง เดือนเมษายน ปี 2562



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.25 การช่วยเหลือกันซ่อมอุปกรณ์รถเกี่ยวข้าวระหว่างกลุ่มเครือญาติ

### รหัสกิจกรรม A2-PV-IF-10 : การพบปะพูดคุยกันเรื่องเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างเพื่อนชานา

บรรยายลักษณะกายภาพ : ระเบียงหน้าบ้านที่หันหน้าตรงกับลานโล่งระหว่างบ้านเครือญาติ ในพื้นที่บ้านพักอาศัยส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ตัวระเบียงเป็นส่วนต่อขยายจากตัวบ้าน โดยมีเสาปูนสำเร็จ พื้นที่เทพูนฉาบเรียบ มุงหลังคาสังกะสี ในพื้นที่ระเบียงมีตั่งนั่งคุย พื้นที่ปูนปูเสื่ออก ระหว่างเสาผูกเปลยวนไว้นั่งนอน

รูปแบบพฤติกรรมคือ การพบปะพูดคุยกัน ระหว่างผู้ดำเนินกิจกรรมเป็นหญิงลูกสาวเจ้าของบ้านที่นอนป่วยอยู่บนตั่ง โดยผู้ร่วมกิจกรรมคือ เครือญาติฝ่ายหญิง เพื่อนบ้านผู้หญิงวัยกลางคน ที่ดำรงชีพหลักทำนาเหมือนกัน จากการสังเกตพฤติกรรมซึ่งผู้วิจัยได้มีกึ่งมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวคือ การชักชวนหญิงแม่บ้านไปเยี่ยมหญิงชราเพื่อนบ้านที่กำลังป่วย เมื่อไปถึงพบว่า

กลุ่มเพื่อนบ้านได้แวะเวียนมาเยี่ยมในเวลาเดียว แล้วได้มีบทสนทนาปรึกษาหารือกันเรื่อง การจ้างรถเกี่ยวข้าว การกำหนดการวันเกี่ยวข้าวของนาแต่ละครอบครัว

รวมถึงการพูดระบายเกี่ยวฝนฟ้าที่ไม่ตกตามช่วงเวลาที่เคยเป็น เพราะมีบางครอบครัวที่ทำอาชีพเสริมคือปลูกมันระหว่างรอผลิตทำนา แต่เมื่อฝนไม่ตก (พายุฤดูร้อนช่วงเดือนเมษายนของทุกปี) ดินจึงแห้งและไม่สามารถเพาะปลูกมันสำปะหลังได้ ซึ่งรายได้จากการปลูกมันสำปะหลังจะส่วนช่วยสร้างรายได้เพิ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อราคาข้าวตกต่ำ หรือโดนศัตรูพืช เช่น เพลี้ยกระโดด ส่งผลให้พืชผลเสียหายในปีนั้นที่ทำนา



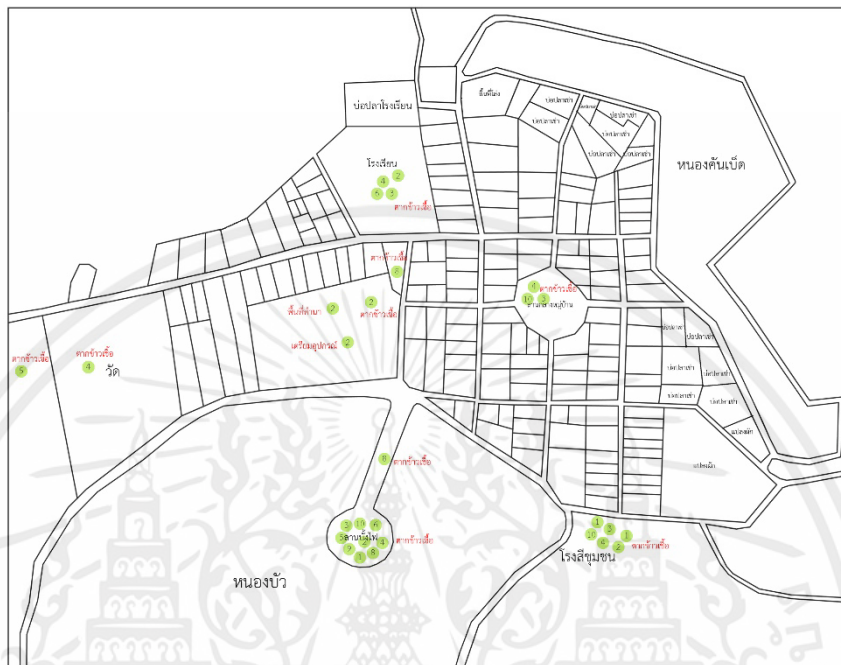
ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

### ภาพที่ 5.26 การพบปะพูดคุยกันเรื่องเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างเพื่อนบ้าน

จากรายงานผลการวิจัยข้างต้นที่อธิบายลักษณะกายภาพตามหน่วยพื้นที่ (Setting) กับรูปแบบพฤติกรรมตามรหัสกิจกรรม เนื้อหาลำดับต่อไปคือ การแสดงผลจากเครื่องมือเก็บข้อมูล ได้แก่ แผนที่จินตภาพ (Cognitive Map) ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล 12 ท่าน โดยให้เล่าถึงขั้นตอนในการผลิตแต่ละขั้นตอนโดยเน้นกิจกรรมดำรงชีพที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (ที่มีกลุ่มคนมากกว่า 2 คนขึ้นไป) หลังจากเล่าถึงกระบวนการดำรงชีพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้ให้ผู้ให้สัมภาษณ์ใช้ปากกาสีวงกลมตำแหน่งในแผนที่ชุมชนว่าใช้พื้นที่ตรงจุดใดทำกิจกรรมในกระบวนการดำรงชีพดังกล่าว (ดูแบบสัมภาษณ์ ภาคผนวก ก.)

โดยผลจากการระบุตำแหน่งกิจกรรมในแผนที่จินตภาพนั้น เพื่อนำผลข้อมูลมาเปรียบเทียบและดูความสอดคล้องของข้อมูลตำแหน่งพื้นที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมดำรงชีพ โดยเปรียบเทียบกับผลข้อมูลจากแบบสังเกตพฤติกรรม ที่ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อจดบันทึกตำแหน่งพื้นที่ที่พบรูปแบบกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพ ในการเก็บข้อมูลแบบสังเกต

พฤติกรรมเป็นการลงพื้นที่ภาคสนาม ครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 12–27 เมษายน 2562 จำนวน 15 วัน โดยผลจากการเก็บข้อมูลทั้ง 2 วิธีการที่กล่าวมาข้างต้น ดังแสดงใน (ภาพที่ 5.27 และภาพที่ 5.28) ดังนี้



พื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกลุ่มดำรงชีพทำนา

(ที่มา: ระบุตำแหน่งโดยผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จำนวน 12 ท่าน, ลงภาคสนามครั้งที่ 3, 2562)

ภาพที่ 5.27 แผนที่ผังจินตภาพ (Cognitive Map) ระบุตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มทำนา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



พื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกลุ่มดำรงชีพทำนา

(ที่มา: บันทึกสังเกตพฤติกรรมตั้งแต่วันที่ 12-27 เมษายน 2562, ลงภาคสนามครั้งที่ 3)

ภาพที่ 5.28 แผนผังสังเกตพฤติกรรมแสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มทำนา

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยเรื่องการระบุตำแหน่งพื้นที่ที่พบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มทำนาพบว่า มีความสอดคล้องในตำแหน่งพื้นที่ในกระบวนการผลิตคือ การตากข้าวเชื้อ ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการเตรียมการผลิตก่อนเริ่มฤดูทำนา ซึ่งปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพดังกล่าวอยู่ในพื้นที่สาธารณะชุมชน ได้แก่ ลานบั้งไฟ ลานปูนข้างยั้งฉางในพื้นที่ลานกลางบ้าน สนามหญ้าโรงเรียน และลานโล่งระหว่างบ้านเครือญาติที่ใช้พื้นที่ร่วมกัน จากความสอดคล้องของข้อมูลดังกล่าวสามารถช่วยเพิ่มเติมในการอธิบายผลการวิจัยถึงสภาพแวดล้อมที่พบรูปแบบปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพทำนาดังหัวข้อต่อไป

**ผลการวิจัยกลุ่มดำรงชีพทำนา**

จากผลการวิจัยพบว่าสภาพแวดล้อมกายภาพที่พบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมการดำรงชีพทำนา พบตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพทั้งหมด 12 ตำแหน่ง กับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมการทำนาทั้งหมด 15 กิจกรรม (ข้อมูลตารางที่ 5.1) สามารถแบ่งประเภทพื้นที่ได้ 3 ประเภท ได้แก่

- 1) พื้นที่สาธารณะ (Public Space) ได้แก่ ลานกลางบ้าน ลานบั้งไฟ สนามหญ้าโรงเรียน ลานข้างโรงสีข้าวชุมชน และทางสัญจรในหมู่บ้าน โดยพบรูปแบบพฤติกรรมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นลักษณะกิจกรรมการตากข้าวเชื้อ (เตรียมวัตถุดิบพันธุ์ข้าวก่อนทำนา) การประชุมกลุ่มดำรงชีพภายในชุมชน และการอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ/เอกชน

2) พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space) ได้แก่ ขอบสนามหน้าโรงเรียน และลานปูนข้างยั้งฉางกลุ่มธนาคารข้าว โดยพบรูปแบบพฤติกรรมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นลักษณะกิจกรรมการตากข้าวเชื้อ และการพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพทำนา

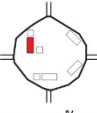
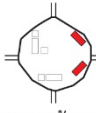
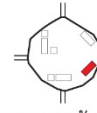
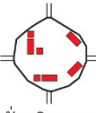






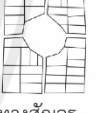

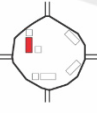
3) พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ได้แก่ บริเวณขอบเขตพื้นที่พักอาศัย ลานระหว่างบ้านที่ใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างเครือญาติ ลานข้างบ้าน (แบบหลังเดี่ยว) และพื้นที่ระเบียงหน้าบ้าน โดยพบรูปแบบพฤติกรรมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นลักษณะกิจกรรม ได้แก่ การตากข้าวเชื้อ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเครือญาติที่ทำนาเหมือนกัน การพบปะพูดคุยกันเรื่องการเก็บเกี่ยวผลผลิต

จากการแบ่งประเภทพื้นที่ทั้ง 3 ประเภทที่พบรูปแบบพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมข้างต้น ผู้วิจัยได้ทำตารางสรุปข้อมูลระหว่างตำแหน่งสภาพแวดล้อมกับรูปแบบพฤติกรรมดำรงชีพทำนาทั้ง 6 รูปแบบ เพื่อช่วยให้เห็นความชัดเจนขึ้นของข้อมูลว่าในแต่ละตำแหน่งพื้นที่ (Setting) ได้มีรูปแบบกิจกรรมลักษณะใดบ้าง ดังแสดงใน (ตารางที่ 5.2) ดังต่อไปนี้





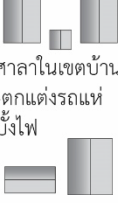
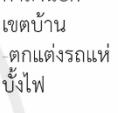
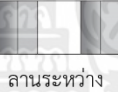





เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 5.2 สรุปตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมการดำรงชีพทำนา/  
ประเพณีบั้งไฟ

ประเภทพื้นที่		รูปแบบพฤติกรรมดำรงชีพทำนา และประเพณีที่เกี่ยวข้อง					
ตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพ	1 กิจกรรมกระบวนการผลิต	2 พบปะพูดคุย/สังสรรค์	3 ประชุมกลุ่มดำรงชีพ	4 หน่วยงานอบรมความรู้	5 ช่วยเหลือเกื้อกูล	6 พิธีกรรมประเพณี	
พื้นที่สาธารณะ (Public Space : PB)	Setting 1 : ลานกลางบ้าน	 ลานปูนข้าง ยั้งฉาง -ตากข้าวเชื้อ	-	 ลานปูนข้าง ยั้งฉาง -ตากข้าวเชื้อ	 ลานปูนข้าง ยั้งฉาง -ตากข้าวเชื้อ	-	 ทั่วบริเวณ ลานกลางบ้าน -บวงสรวง /พ้อนรำ และ ประกวดรถแห่
	Setting 2 : ลานบั้งไฟ	 ลานปูน -ตากข้าวเชื้อ	-	-	-	-	 ลานปูน ศาลา ทั่วบริเวณลาน -แหล่งจุดบั้งไฟ
	Setting 3 : สนามหญ้า โรงเรียน	 สนามหญ้า -ตากข้าวเชื้อ	-	-	-	-	-
	Setting 4 : ลานดินข้าง โรงสีข้าวชุมชน	 สนามหญ้า -ตากข้าวเชื้อ	-	-	-	-	-
	Setting 5 : ทางสัญจรใน ชุมชน	 ทางสัญจร ฝั่งตะวันออก -ไปดูที่นา	 ริมทางสัญจร ฝั่งตะวันออก -พบปะพูดคุย	-	-	-	 ทางสัญจร รอบชุมชน -แห่บั้งไฟ
พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space : SB)	Setting 6 : ขอบสนามหญ้า โรงเรียน	-	 ริมขอบสนาม -พบปะพูดคุย /สังสรรค์	-	-	-	-
	Setting 7 : ยั้งฉาง กลุ่มธนาคารข้าว	 พื้นที่ยั้งฉาง	-	-	-	-	-

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

ประเภทพื้นที่		รูปแบบพฤติกรรมดำรงชีพทำนา และประเพณีที่เกี่ยวข้อง					
ตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพ		1 กิจกรรมกระบวนการผลิต	2 พบปะพูดคุย/สังสรรค์	3 ประชุมกลุ่มดำรงชีพ	4 หน่วยงานอบรมความรู้	5 ช่วยเหลือเกื้อกูล	6 พิธีกรรมประเพณี
พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space : PV)	Setting 8 : เถียงนา	 - เชื้ออุปกรณ์	 - พบปะพูดคุย - นั่งล้อมวง - ทานข้าวเที่ยง	-	-	-	-
	Setting 9 : ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน	-	-	-	-	-	 ศาลาในเขตบ้าน - ตกแต่งรถแห่ - บั้งไฟ   ศาลานอกเขตบ้าน - ตกแต่งรถแห่ - บั้งไฟ
	Setting 10 : บ้านพักอาศัย	 ลานระหว่างบ้าน - ครัวญาติ - ตากข้าวเชื้อ   ลานข้างบ้าน - ตากข้าวเชื้อ	 ระเบียงหน้าบ้าน - พบปะพูดคุย	 ระเบียงหน้าบ้าน - ประชุมกลุ่ม - ดำรงชีพ	-	 ลานระหว่างบ้าน - ครัวญาติ - ช่วยซ่อมแซม - อุปกรณ์   ยืมอุปกรณ์ทำนา	-

### สรุปผลการวิจัย





ในกลุ่มดำรงชีพทำนาพบว่าสภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่สาธารณะชุมชนมีการเกิดรูปแบบพฤติกรรมที่หลากหลายมากกว่าพื้นที่อื่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะกิจกรรมในขั้นตอนการผลิต โดยที่รูปแบบพฤติกรรมคือ การตากข้าวพบมากที่สุดในทั้ง 3 ประเภทพื้นที่ รองลงมาคือการรวมกลุ่มดำรงชีพ การอบรมให้ความรู้เกษตรกรขององค์กร/หน่วยงาน และกิจกรรมพิธีกรรม/ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่าการใช้งานพื้นที่สาธารณะชุมชนในการตากข้าวซึ่งเป็นขั้นตอนเตรียมการผลิตที่สำคัญในการเริ่มทำนา พบว่ากลุ่มชาวบ้านมีการเข้าใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพแม้จะเป็นกิจกรรมในระดับครัวเรือน ซึ่งพื้นที่ที่จะรองรับปฏิสัมพันธ์ในการตากข้าวเชื่อดังกล่าว จะมีลักษณะเป็นลานกว้างพื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่เปิดแม้บางพื้นที่จะมีรั้วกั้นขอบเขตแต่ไม่มีประตูปิดล็อคพื้นที่ ทำให้เกิดการเข้า-ออกพื้นที่โดยง่าย รวมถึงไม่มีการกำหนดช่วงเวลาในการใช้งานพื้นที่

### 5.2.1.1 ผลการวิจัยสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของพิธีกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ (ประเพณีบุญบั้งไฟ)

เนื่องจากประเพณีแห่บุญบั้งไฟเป็นพิธีกรรม และประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานที่มีความเกี่ยวข้องกับกับการดำรงชีพทำนา โดยมีจุดประสงค์เพื่อบูชาเทวดา และพญานาคขอฟ้าฝนให้ตกลงมา เพื่อจะได้มีน้ำในการทำนาปี ชาวอีสานหมู่บ้านสมานมิตรจะจัดประเพณีแห่บุญบั้งไฟในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี เรียกว่า บุญเดือน ๖ ซึ่งจัดอยู่ในจารีตประเพณีอันเก่าแก่สืบทอดภูมิปัญญามาแต่บรรพบุรุษคือ ฮีต ๑๒ ครอง ๑๔ คูตารางปฏิทินพิธีกรรมสิบสองเดือนของชาวอีสานใต้ที่ (ตารางที่ 4.2 ประกอบในบทที่ 4) โดยระบุตำแหน่งสภาพแวดล้อมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของประเพณีบุญบั้งไฟได้ดังนี้

จากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสำรวจพื้นที่ สังเกตพฤติกรรม และการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าสภาพแวดล้อมกายภาพที่ประกอบกิจกรรมประเพณีบั้งไฟทั้งหมด 4 Setting แบ่งประเภทพื้นที่คือพื้นที่สาธารณะชุมชน ได้แก่ ลานกลางบ้าน ลานบั้งไฟ ทางสัญจรในหมู่บ้าน และพื้นที่ส่วนบุคคลคือ ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน สรุบบ้างตามประเภทพื้นที่และลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตาม (ตารางที่ 5.3) ดังนี้

ตารางที่ 5.3 แสดงตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมประเพณีแห่บั้งไฟ

ประเภท	สภาพแวดล้อมกายภาพ		รูปแบบพฤติกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพทำนา	
	สัญลักษณ์	หน่วย : ตำแหน่ง	รหัสกิจกรรม	ลักษณะกิจกรรม
พื้นที่สาธารณะ (Public Space : PB)		Setting 1 : ลานกลางบ้าน	6A-PB-F-1	การทำพิธีกรรมบวงสรวง/พ้อนรำที่ศาลหลักบ้าน และประกวดขบวนบั้งไฟ
		Setting 2 : ลานบั้งไฟ	6A-PB-F-2	การรวมกลุ่มกันแข่งขันจุดบั้งไฟ
		Setting 5 : ทางสัญจรในหมู่บ้าน	6A-PB-F-5	การแห่ขบวนรถบั้งไฟบนทางสัญจรรอบหมู่บ้าน
พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space : PV)	 ศาลาในเขตบ้าน  ศาลานอกเขตบ้าน	Setting 9 : ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน	6A-PV-SF-9	กลุ่มชาวบ้านแบ่งตามเขตมาช่วยเหลือกันตกแต่งรถแห่บั้งไฟ

จากตารางสรุปข้อมูลประเภทพื้นที่กับลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมข้างต้น ในลำดับหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะเริ่มต้นอธิบายรูปแบบพฤติกรรมการประกอบกิจกรรมประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งจากการเก็บข้อมูลสำรวจและสังเกตพฤติกรรม สรุบบ้างตามรูปแบบพฤติกรรมได้ทั้งหมด 4 ขั้นตอน คือ 1) การเตรียมตกแต่งขบวนรถ 2) การประกอบพิธีกรรมบวงสรวง/พ้อนรำ การประกวดรถแห่บั้งไฟ 3) การแห่บั้งไฟรอบหมู่บ้าน 4) การแข่งขันจุดบั้งไฟ อธิบายรายละเอียดเนื้อหาดังต่อไปนี้

## 1. การเตรียมตกแต่งขบวนรถ มีสภาพแวดล้อมกายภาพที่ใช้ประกอบกิจกรรมคือ ศาลาที่แยกจากตัวบ้านพักอาศัย ในพื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Setting 9)

บรรยายลักษณะกายภาพ : ศาลาที่แยกจากตัวบ้านพักอาศัยที่ใช้เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมช่วยเหลือกันตกแต่งขบวนรถบั้งไฟแบ่งตามเขตในชุมชน จากการสำรวจภาคสนามพบว่า ตำแหน่งที่ตั้งของตัวศาลามี 2 รูปแบบคือ ตัวศาลาที่ตั้งในเขตรั้วบ้าน กับตัวศาลาที่ตั้งนอกเขตรั้วบ้าน ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบเป็นประเภทพื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Area) โครงสร้างตัวศาลาเป็นเสาปูนสำเร็จ คานไม้ มุงหลังคากระเบื้อง/หรือสังกะสี ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ในศาลาในเขตรั้วบ้านพบว่ามีต้นไม้ต้นใหญ่อยู่ติดกับตัวศาลาให้ร่มเงายามกลางวัน ส่วนตัวศาลาที่ตั้งนอกเขตรั้วบ้าน มีลักษณะการใช้งานคือเป็นที่จอดรถส่วนบุคคล

รูปแบบพฤติกรรม (6A-PB-2) : กลุ่มชาวบ้านแบ่งตามเขตมาช่วยเหลือกันตกแต่งรถแห่บั้งไฟ พบว่ากลุ่มคนมีทั้งชายและหญิง ในช่วงวัยเด็กที่เป็นลูกหลานของกลุ่มคนวัยกลางคน กลุ่มวัยรุ่น และวัยชราที่มาช่วยตกแต่งขบวนบั้งไฟ โดยผู้ดำเนินกิจกรรมหลักจะเป็นตัวแทนเขตเป็นผู้ควบคุมกิจกรรมร่วมกับเจ้าของพื้นที่ที่ใช้ตกแต่งบั้งไฟ ผู้ร่วมกิจกรรมจะเป็นกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมหมู่บ้านเดียวกันโดยแบ่งตามเขตการปกครองในหมู่บ้าน

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรมคือช่วงสายจนถึงช่วงเย็นของวัน พบว่าส่วนมากจะใช้เวลารวมกลุ่มกันตกแต่งขบวนรถ 1 สัปดาห์ ส่วนในการประดับดอกไม้สดจะใช้เวลา 2 วันก่อนแห่ขบวน ประเพณีบั้งไฟของชาวบ้านสมานมิตรจะอยู่ในช่วงรอนานาปี เดือนต้นเดือนพฤษภาคมของทุกปี



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 2) ปี 2559

ภาพที่ 5.30 กลุ่มชาวบ้านช่วยเหลือกันเตรียมตกแต่งขบวนรถแห่บั้งไฟ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



การเช็คข้อมูลบ้านที่เข้าร่วมพัฒนาพื้นที่เตรียมงานบั้งไฟ

ชาวบ้านนำรถแทรกเตอร์ส่วนบุคคลมาร่วมพัฒนาพื้นที่

ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.31 กลุ่มชาวบ้านช่วยเหลือกันเตรียมพัฒนาพื้นที่เพื่อจัดงานบุญบั้งไฟ

## 2. การประกอบพิธีกรรมบวงสรวง/พ้อนรำ การประกวดรถแห่บั้งไฟ ในพื้นที่สาธารณะชุมชน (Setting 1)

บรรยายลักษณะกายภาพ : ลานกลางบ้าน ตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้านประเภทพื้นที่ใช้ทำกิจกรรมด้านประเพณีบุญบั้งไฟ คือ ศาลหลักบ้าน ศาลาหมู่บ้าน และลานดินพื้นที่เปิดโล่งในลานกลางบ้าน

รูปแบบพฤติกรรม (6A-PB-F-1) : การประกอบพิธีกรรมบวงสรวง/พ้อนรำที่ศาลาหมู่บ้าน และจัดประกวดขบวนรถแห่บั้งไฟ มีลักษณะกิจกรรมคือ เริ่มพิธีกรรมบวงสรวงศาลหลักบ้าน ซึ่งผู้ดำเนินกิจกรรมหลักคือ เจ้าหมู่บ้าน (ปราชญ์ชาวบ้านด้านพิธีกรรม) จะเป็นร่างทรงศาลหลักบ้านและร่วมพ้อนรำกับนางรำ (กลุ่มชาวบ้านที่เป็นตัวแทน) รอบพื้นที่ศาล 3 รอบ

ลำดับต่อมาจะเป็นการแสดงพ้อนรำที่เอกลักษณ์ชาวอีสานโดยจะมีหมอลำ (หมอลำที่จ้างมาร่วมงานชาวอีสานต่างหมู่บ้าน) ร้องเพลงและมีกลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านร่วมพ้อนรำกลางลานพื้นที่เปิดโล่งในลานกลางบ้าน โดยพื้นที่ด้านข้างลานจะตั้งรถขบวนบั้งไฟที่จะมาประกวดกัน แบ่งเป็นเขตการดูแลในหมู่บ้านสมานมิตร ที่มีทั้งหมด 4 เขตซึ่งผู้ดำเนินกิจกรรมจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มผู้ช่วยผู้ใหญ่ รวมถึงนายอำเภอ ปลัดอำเภอ ที่ถูกเชิญมาเป็นประธานเปิดงาน ในวันงานจะมีกลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมเป็นชาวอีสานทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านมาเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว โดยกลุ่มบุคคลจะพบได้ทุกเพศและทุกช่วงวัย

โดยช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมจะอยู่ในช่วงสายถึงบ่าย ของวันที่กำหนดทำกิจกรรมประเพณีบุญบั้งไฟ



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 2) ปี 2559

### ภาพที่ 5.32 พิธีกรรมบวงสรวงศาลหลักบ้าน การฟ้อนรำ และประกวดขบวนรถแห่บั้งไฟ

#### 3. การแห่บั้งไฟบนทางสัญจรรอบหมู่บ้าน ในพื้นที่สาธารณะชุมชน (Setting 5)

บรรยายลักษณะกายภาพ : ทางสัญจรรอบหมู่บ้าน ประเภทพื้นที่สาธารณะชุมชน ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง วัสดุถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก หน้ากว้างเกือบ 2.5-3 เมตร แบ่งเส้นทางหลักและรอง ตามแผนผังทางสัญจรในชุมชนมีการเว้นระยะริมทางเดินขอบทางประมาณหนึ่งถึงสองเมตร แล้วแต่ลักษณะพื้นที่ที่ติดกับรั้วบ้าน

รูปแบบพฤติกรรม (6A-PB-F-5) : การแห่บั้งไฟรอบหมู่บ้านจะเป็นกลุ่มชาวบ้านภายในชุมชนฟ้อนรำหน้ารถแห่บั้งไฟ วนรอบหมู่บ้านหนึ่งรอบแล้วไปรวมไปที่ลานบั้งไฟ เพื่อแข่งขันกันจุดบั้งไฟ ซึ่งกลุ่มบุคคลจะเป็นกลุ่มวัยรุ่น วัยกลางคนจนถึงวัยชรา ที่มาร่วมงานบุญประเพณี โดยพบว่ามีคนภายนอกหมู่บ้านมาร่วมสังสรรค์ฟ้อนรำด้วย

โดยช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมจะอยู่ในช่วงสายถึงบ่าย ของวันที่กำหนดทำกิจกรรมประเพณีบุญบั้งไฟ



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่

ชนด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงแหล่งเอกสารที่ต้นฉบับนี้สืบค้นมาไว้ได้

ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 2) ปี 2559

### ภาพที่ 5.33 .การแห่ขบวนรถบั้งไฟ บนทางสัญจรรอบหมู่บ้าน

#### 4 . การแข่งขันจุดบั้งไฟ ในพื้นที่สาธารณะชุมชน

##### Setting 2 : ลานบั้งไฟ (รหัสกิจกรรม : 6A-PB-F-2)

บรรยายลักษณะกายภาพ : ลานบั้งไฟ ประเภทพื้นสาธารณะชุมชน ลักษณะลานเปิดโล่ง ในพื้นที่ลานโดยรวมจะมีการแบ่งย่อยพื้นที่ที่ใช้ประกอบกิจกรรมแข่งขันจุดบั้งไฟดังนี้

1. ลานจุดบั้งไฟ ลักษณะลานเทพูนยกระดับผึ่งสีเหลืองผืนผ้า ลักษณะลานเปิดโล่ง บนลานมีแท่นจุดบั้งไฟโครงสร้างทำจากเสาไม้ลักษณะโครงสร้างติดตาย รูปแบบพฤติกรรมคือผู้ดำเนินกิจกรรมคือชายหัวหน้ากลุ่ม ผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมคือ ชายสมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมแข่งขันบั้งไฟจะช่วยกันนำบั้งไฟ (ทำจากท่อ PVC) มาตั้งบนฐานไม้เพื่อแข่งกันจุดว่าบั้งไฟใครพุ่งขึ้นฟ้าได้นานกว่ากัน โดยหนึ่งทีมจะมีผู้ร่วมแข่งขันตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป ขึ้นอยู่กับการลงขันกันทำบั้งไฟ

2. ศาลา ลักษณะเสาคอนกรีตหล่อสำเร็จสี่ต้น หลังคามุงกระเบื้อง ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ไม่มีผนังกัน มีโต๊ะพับเหล็กลอยตัว และเก้าอี้พลาสติก ไว้สำหรับผู้ดำเนินกิจกรรม คือประธานเปิดพิธี และผู้ใหญ่บ้าน ส่วนผู้ร่วมกิจกรรมคือ กลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรม

3. ทางเข้าลานบั้งไฟ ลักษณะพื้นที่เปิดโล่งทางแนวยาวถมดิน ปลูกต้นไม้ตามแนวคันขอบโดยรอบพื้นที่ รูปแบบพฤติกรรมคือ มีการตั้งขายเร็ว แผงลอย ไว้สำหรับค้าขายมีเวลาการแสดงรำวงย่อยยุค รวมถึงหมอลำเอกลักษณ์วัฒนธรรมการร้องเพลงพื้นบ้านชาวอีสาน

โดยช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมจะอยู่ในช่วงบ่ายถึงช่วงเย็น เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงรอเก็บเกี่ยวนาปรัง และเตรียมรอฝนเพื่อทำปี



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 2) ปี 2559

#### ภาพที่ 5.34 การรวมกลุ่มแข่งขันจุดบั้งไฟ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



### ผลการวิจัยกิจกรรมประเพณีบั้งไฟ

สภาพแวดล้อมกายภาพที่มีปฏิสัมพันธ์กิจกรรมประเพณีบั้งไฟพบว่า ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในขั้นตอนการเตรียมขบวนรถแห่บั้งไฟจะทำกิจกรรมในพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ในศาลาที่แยกจากตัวบ้านพักอาศัย ซึ่งมีลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง โดยตำแหน่งที่ศาลาจะตั้งอยู่นอกเขตรั้ว และในเขตรั้วบ้านพักอาศัย โดยการกั้นรั้วจะเป็นลักษณะรั้วเตี้ย สามารถมองเห็นการทำกิจกรรมกลุ่ม ตกแต่งรถบั้งไฟผ่านความสูงรั้วได้ง่าย ส่วนขั้นตอนการทำพิธีกรรมบวงสรวง การแห่บั้งไฟ และการแข่งขันจุดบั้งไฟจะพบในพื้นที่สาธารณะชุมชน (Public Space) ซึ่งขนาดพื้นที่โล่งกว้าง สะดวกต่อการเข้าถึงพื้นที่ และพบว่าแต่ละตำแหน่งพื้นที่สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ผ่านเส้นทางสัญจรหลักในหมู่บ้าน

### สรุปผลการวิจัย

สภาพแวดล้อมกายภาพที่พบปฏิสัมพันธ์กิจกรรมประเพณีบั้งไฟมีความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ส่วนบุคคล (ในขอบเขตนอกตัวบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Space) ที่บุคคลอื่นสามารถเข้ามาร่วมใช้พื้นที่ทำกิจกรรมได้) กับพื้นที่สาธารณะชุมชน ที่พบ 3 จุดหลักในการทำกิจกรรม คือ ลานกลางบ้าน เส้นทางสัญจรในชุมชน และลานบั้งไฟ โดยพบว่าในกิจกรรมกลุ่มดำรงชีพทำนาก็มีการใช้ 3 พื้นที่สาธารณะหลักของชุมชนนี้เช่นกัน ในกรณีลานบั้งไฟ ที่ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมการใช้พื้นที่พบว่า มีการรองรับกิจกรรมในขั้นการผลิตข้าวเชื้อ และกิจกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนเพื่อทำนาเช่นเดียวกัน และจากการสัมภาษณ์พบว่าชาวอีสานพลัดถิ่น หมู่บ้านสมานมิตรมีกิจกรรมประเพณีบั้งไฟมาตั้งแต่สมัยโบราณในพื้นที่หมู่บ้านเดิมก่อนพลัดถิ่น แม้ว่าจะย้ายมาจากคนละจังหวัดในภาคอีสาน แต่กลุ่มชาวบ้านได้มีกระบวนการหาหรือเพื่อสร้างพื้นที่ลานบั้งไฟขึ้นมาใหม่ภายหลังพลัดถิ่น เพื่อรองรับกิจกรรมประเพณีที่ตนเคยดำรงสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 5.2.2 การดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยถึงสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า พบว่ามีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด 5 รูปแบบพฤติกรรม คือ 1. รูปแบบพฤติกรรมกิจกรรมการดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า (ขั้นตอนการผลิต) 2. รูปแบบพฤติกรรมการพบปะพูดคุย 3. รูปแบบพฤติกรรมการรวมกลุ่มการดำรงชีพ 4. รูปแบบพฤติกรรมขององค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหม่อนไหม/ทอผ้า 5. รูปแบบพฤติกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลทางสังคม โดยรูปแบบพฤติกรรมทั้ง 5 รูปแบบดังกล่าวพบที่เกิดในสภาพแวดล้อมกายภาพทั้ง 2 ประเภทพื้นที่คือ 1. พื้นที่สาธารณะ (Public space) 2. พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ซึ่งรูปแบบพื้นที่ส่วนบุคคลดังกล่าวได้มีการแบ่งย่อยประเภทพื้นที่ที่พบกิจกรรมคือ พื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Space)

จากการกล่าววิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยขออธิบายเนื้อหาแบ่งเป็นหัวข้อ โดยตั้งชื่อหัวข้อตามการเรียกชื่อหน่วยของสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดพฤติกรรมแต่ละรูปแบบว่า “Setting” ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) รายละเอียดมีดังนี้ (ตารางที่ 5.2)

ตารางที่ 5.4 สภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของหม่อนไหม/ทอผ้า

ประเภท	สภาพแวดล้อมกายภาพ		รูปแบบพฤติกรรมหม่อนไหม/ทอผ้า	
	สัญลักษณ์	หน่วย : ตำแหน่ง	รหัสกิจกรรม	ลักษณะกิจกรรม
พื้นที่สาธารณะ (Public Space : PB)		Setting 1 : ลานกลางบ้าน	B3-PB-F-1 B4-PB-F-1	การประชุมกันระหว่างกลุ่มดำรงชีพ การอบรมให้ความรู้การเลี้ยงไหมจากหน่วยงานรัฐ
		Setting 2 : แปลงปลูกหม่อน	B1-PB-SF-2 B4-PB-SF-2	ครอบครัวช่วยกันเก็บใบหม่อนไปเลี้ยงหนอนไหม หน่วยงานรัฐลงพื้นที่เยี่ยมแปลงปลูกหม่อน
พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space : PV)		Setting 3 : โรงเลี้ยงไหม	B2-PV-IF-3 B4-PV-F-3	พบปะพูดคุยกันระหว่างคนเลี้ยงไหมกับคนขายใบหม่อน หน่วยงานรัฐลงพื้นที่เยี่ยมคนเลี้ยงไหม/ทอผ้า
		Setting 4 : ศาลาแยกจากตัวบ้าน	B2-PV-IF-4 B5-PV-IF-4	พบปะพูดคุยกันระหว่างคนเลี้ยงไหม การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านรักษาโรค
		Setting 5 : ชานด้านข้างบ้าน	B2-PV-IF-5 B3-PV-IF-5 B4-PV-IF-5	พบปะพูดคุยกันระหว่างคนทอผ้า การประชุมกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า หน่วยงานรัฐลงพื้นที่เยี่ยมคนเลี้ยงไหม/ทอผ้า

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่สาธารณะ (Public Space)

### Setting 1 : ลานกลางบ้าน

ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพของลานกลางบ้านนั้น สามารถดูรายละเอียดข้อมูลได้ หัวข้อสภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ในกลุ่มคำร่างซีพทำนา หัวข้อก่อนหน้า

### รหัสกิจกรรม B3-PB-F-1 การประชุมกันระหว่างกลุ่มดำรงชีพในหมู่บ้าน

บรรยายลักษณะกายภาพ : อาคารหอประชุม ที่ตั้งบนลานกลางบ้าน ลักษณะพื้นที่ปิดล้อม โครงสร้างอาคารปูน หลังคามุงกระเบื้องลอน พื้นปูกระเบื้องผิวเงา ผนังด้านหน้าแบ่งครึ่งปูนใส่เหล็กดัดเพื่อระบายลม และเปิดทัศนวิสัยให้มองเห็นขณะทำกิจกรรมภายใน ลักษณะพื้นที่ภายในอาคารหอประชุมจะเป็นพื้นที่แบบเปิดโล่ง มีกลุ่มเฟอร์นิเจอร์แบบลอยตัวเช่น โต๊ะพับ เก้าอี้พลาสติก เพื่อปรับเปลี่ยนเคลื่อนย้ายได้ง่าย และปรับตามลักษณะกิจกรรมได้ อาคารหอประชุมมีการแยกห้องกระจายเสียงหมู่บ้าน และห้องเก็บอุปกรณ์ไว้ด้านข้างของอาคาร

รูปแบบพฤติกรรม : ลักษณะกิจกรรมประชุมกันระหว่างกลุ่มดำรงชีพอื่นในหมู่บ้าน จากการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่ดำรงชีพหม่อนไหม ได้กล่าวในบทสัมภาษณ์ว่า

“เวลาที่มีการประชุมกัน แม่ก็ไปประชุมกลุ่มกับเค้าที่หอประชุมหมู่บ้าน (กลุ่มชาวบ้านที่ดำรงชีพอื่น) เพื่อไปตกลงเรื่องแปลงหม่อนไหม เพราะทุกวันนี้มีคนเลี้ยงหม่อนไหมคือแม่คนเดียว แปลงอื่นเค้าก็เลยไม่ได้ไปดูแลแปลงหม่อนเท่าไรหรอก แต่เค้าก็ยังมีต้นหม่อนที่เคยปลูกไว้อยู่ มีปลูกต้นอื่นแซมบ้าง เลยต้องมาประชุมหารือกันว่าจะใช้ประโยชน์ต่ออย่างไร”

(ที่มา : สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณยายกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า, วันที่ 18/04/2562)

จากบทสัมภาษณ์ดังกล่าวเป็นลักษณะการประชุมกลุ่มในชุมชนมีผู้ดำเนินกิจกรรมคือผู้ใหญ่บ้าน และผู้ร่วมกิจกรรมคือกลุ่มลูกบ้าน ที่อาศัยในชุมชนมาร่วมประชุมปรึกษาหารือ เรื่องประโยชน์การใช้สอยที่ดินทำกินและประเด็นอื่นๆ

### รหัสกิจกรรม B4-PB-F-1: การอบรมให้ความรู้หม่อนไหมจากหน่วยงานรัฐ

บรรยายลักษณะกายภาพ : อาคารหอประชุม (ดูคำบรรยายที่หัวข้อด้านบนB3-PB-F-1 )

รูปแบบพฤติกรรม : การอบรมให้ความรู้หม่อนไหมจากหน่วยรัฐ ช่วงเวลาการอบรมวันที่ 8-9 กันยายน 2558 ที่หอประชุมหมู่บ้านสมานมิตร ผู้เข้าร่วมประชุมและเลี้ยงไหมอีรี่จำนวน 13 คน ซึ่งมาจากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มเลี้ยงไหมพบว่าปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านได้ยกเลิกการเลี้ยงไหมอีรี่ และผันมาทอผ้าพันคอจากผ้าฝ้ายและผ้าไหมอีรี่แทน โดยไหมอีรี่นั้นมาจาก กลุ่มคนเลี้ยงไหมอีรี่อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



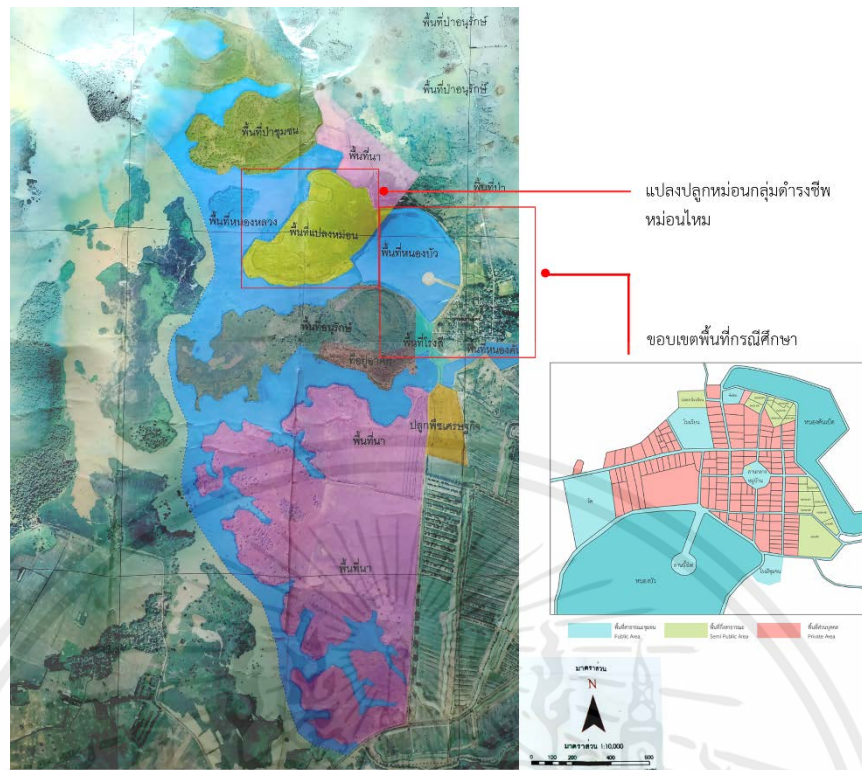
ที่มา : รายงานโครงการถ่ายทอดและต่อยอดเทคโนโลยีการเลี้ยงไหมอีรี่, คลินิกเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558)

### ภาพที่ 5.37 การอบรมให้ความรู้หม่อนไหมจากหน่วยงานรัฐ

#### Setting 2 : แปลงปลูกหม่อน

แปลงปลูกหม่อนตั้งอยู่ที่ฝั่งทิศตะวันตกของหมู่บ้านใช้เส้นทางเดียวกับทางไปหนองหลวง เพื่อจับปลาของกลุ่มชาวประมง ลักษณะเป็นเนินเขาเตี้ย ที่มาแปลงปลูกหม่อนมาจากการจัดสรรพื้นที่พระราชทานของโครงการหม่อนไหมพระราชินี (ในสมัยรัชกาลที่ ๙) เพื่อให้ชาวบ้านที่เลี้ยงหม่อนไหม ได้มีที่ปลูกหม่อน เป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์เพื่อทำกิน โดยเมื่อครั้งเริ่มจัดตั้งหมู่บ้านสมานมิตร พ.ศ. 2520 ชาวบ้านได้มีการปลูกหม่อนไว้พื้นที่รอบหนองบัวฝั่งทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เนื่องจากมีการเลี้ยงไหม/ทอผ้า หลายหลังคาเรือน ก่อนมีการเข้ามาดูแลจัดสรรพื้นที่ทำกินของรัฐตกลงร่วมกับชาวบ้าน โดยจัดสรรพื้นที่แปลงปลูกหม่อนหลังคาเรือนละ 1-2 ไร่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



(ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศสำรวจ แปลงถือครองโดย เครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคเหนือ สำรวจวันที่ เมษายน 2547  
สำรวจโดย คณะกรรมการชุมชน จัดทำโดย ศจพ.ปชช.)

### ภาพที่ 5.38 แผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งแปลงปลูกหม่อนใหม่กับพื้นที่ชุมชน

#### รหัสกิจกรรม B1-PB-SF-2 : ครอบครัวยุ้ยช่วยกันเก็บใบหม่อนมาเลี้ยงหนอนไหม

บรรยายลักษณะกายภาพ : แปลงปลูกหม่อน (ดูรายละเอียดพื้นที่หัวข้อด้านบน)

รูปแบบพฤติกรรม : จากการสัมภาษณ์ทั่วไปเมื่อลงพื้นที่สำรวจภาคครั้งที่ 1 และลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 เพื่อเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มผู้เลี้ยงหม่อนไหมพบว่า ผู้ดำเนินกิจกรรมหลักคือหญิงวัยชราผู้เลี้ยงหม่อนไหมหลัก กับผู้ร่วมกิจกรรมคือชายวัยชราซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นสามี-ภรรยา ได้ช่วยกันดูแลแปลงปลูกหม่อนที่ได้รับการจัดสรรจากภาครัฐ โดยลักษณะกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมคือการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่มครอบครัวคนเลี้ยงไหม ทั้งการช่วยกันปลูกและการช่วยกันเก็บใบหม่อนเพื่อนำไปเลี้ยงหนอนไหม ในทุกวันของกลุ่มครอบครัวที่เลี้ยงหนอนไหม

ช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมไปเก็บใบหม่อนจะแบ่งเป็นสองถึงสามครั้งต่อวัน โดยอาจแบ่งเป็นช่วงเวลาคือ เช้า/กลางวัน/เย็น ขึ้นอยู่กับบางครอบครัวคนเลี้ยงไหมในการวางแผนเลี้ยงไหม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)

### Setting 3 : โรงเรือนเลี้ยงไหม

#### รหัสกิจกรรม B2-PV-IF-3 : การพบปะพูดคุยกันของคนเลี้ยงไหมกับคนขายไหมหม่อน

บรรยายลักษณะกายภาพ : โรงเรือนเลี้ยงไหม ตั้งอยู่ในประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่ปิดล้อม โครงสร้างตัวอาคารเสาปูนสำเร็จ คานไม้หลังคามุงกระเบื้องลอน พื้นเทพูนขัดเรียบ ผังครึ่งหนึ่งก่ออิฐบล็อกคอนกรีตสูงประมาณ 1 เมตร ครึ่งหนึ่งตีโครงไม้แบ่งช่องคล้ายวงกบมุ้งตาข่ายในลอนสีฟ้า เพื่อกันแมลง และช่วยระบายอากาศภายใน มีประตูรอบไม้มุ้งตาข่ายแบบเดียวกับที่กรุผนัง มีตัวล็อคด้านหน้า โดยมีบ้านด้านของตัวอาคารที่ประยุกต์ใช้ผ้าใบวินิลที่เคยเป็นป้ายโฆษณามาติดด้านนอกอาคารเพื่อบังแดด ตัวอาคารด้านหน้าจะมีการต่อยื่นหลังคาเป็นระเบียงส่วนหน้าเพื่อตั้งที่ทอผ้า และอุปกรณ์อื่นๆ รูปภาพประกอบด้านล่าง (ภาพที่ 4.2)

รูปแบบพฤติกรรม : การพบปะพูดคุยกันระหว่างคนเลี้ยงไหมกับคนขายไหมหม่อน ผู้ดำเนินกิจกรรมคือ หญิงวัยสูงอายุกำลังนั่งเปลี่ยนถ่ายตัวไหมออกจากกระดัง ผู้ร่วมกิจกรรมคือหญิงสูงอายุที่เป็นเพื่อนร่วมเลี้ยงไหมด้วยกัน แต่ได้เลิกเลี้ยงไหมไปจึงหันมาเก็บไหมหม่อนขายให้กับเพื่อนที่เลี้ยงไหมแทน ลักษณะกิจกรรมคือคนขายไหมหม่อนได้แวะมาพบปะพูดคุยกับคนเลี้ยงไหมที่บ้านคนเลี้ยงไหม โดยคนขายไหมหม่อนในระหว่างที่พูดคุยกันได้ช่วยคนเลี้ยงไหม หยิบหนอนไหมออกจากกระดังเพื่อเปลี่ยนถ่ายกระดังร่วมไปด้วย

ช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมคือ ช่วงเช้าวันที่ 9/04/2559 เวลา 10:38 น. ในการลงสำรวจพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลครั้งที่ 1



(ที่มา: ลงภาคสนามครั้งที่ 2 2559)

ภาพที่ 5.39 การพบปะพูดคุยกันระหว่างคนเลี้ยงไหมกับคนขายไหมหม่อน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

#### Setting 4 : ศาลาแยกจากตัวบ้าน

##### B5-PV-IF-4 การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านรักษาโรคของกลุ่มเพื่อนเลี้ยวหมอนใหม่

บรรยายลักษณะกายภาพ : ศาลาแยกจากตัวบ้าน ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านพักอาศัยซึ่งอยู่ในขอบเขตพื้นที่ส่วนบุคคล มีลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง โครงสร้างอาคารหลักทำจากไม้ ตัวเสาและพื้นที่ไม่หลังคามุงสังกะสี ผังกันด้วยสังกะสีครึ่งเดียวส่วนพื้นที่ติดกับถนนแคด้านเดียว พื้นที่ภายในเปิดโล่ง เชื่อมพื้นที่ตามแนวยาวอาคาร จากการสำรวจพื้นที่อาคารแยกลักษณะฟังก์ชันการใช้งานแบ่งเป็น 3 ส่วนหลักคือ ส่วนแรกด้านหน้าอาคารที่ติดกับถนนเป็นที่นั่งพบปะพูดคุย มีเก้าอี้พลาสติกและโต๊ะไม้ ลักษณะการจัดวางหันหน้าเข้า อาคารไว้สามารถปรับเป็นพื้นที่นั่งพักคอยของผู้ป่วยที่มารอรับการรักษาจาก หมอจำหมู่บ้าน (หมอเป่า) ส่วนที่สองของอาคารเป็นส่วนแทนพิธีบูชาครูของหมอจำ โดยมีพื้นที่ปูเสื่อก เพื่อนั่งทำกิจกรรมทั้งการรักษาและการพบปะพูดคุยด้วยเช่นกัน ในส่วนที่สามมีการกั้นพื้นที่ด้วยตู้เก็บของซึ่งเป็นส่วนเตาไฟหรือส่วนครัวของบ้าน โดยพื้นที่ส่วนนี้จะเป็นที่ทำแปรรูปปลาสดด้วยเช่น ดูภาพประกอบด้านล่าง (ภาพที่ 5.2)

รูปแบบพฤติกรรม : การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านรักษาโรค ผู้ดำเนินกิจกรรมหมอจำ ได้ทำการเป่ารักษาหญิงสูงอายุที่ได้รับบาดเจ็บจากกิ่งหมอนบาดที่แขนขณะที่กำลังเก็บใบหมอนไปเลี้ยงไหม โดยหญิงสูงอายุเพื่อนที่เคยเลี้ยวหมอนใหม่ด้วยกันได้มานั่งพบปะพูดคุยกันบริเวณหน้าแทนพิธี ซึ่งได้แลกเปลี่ยนความรู้และเล่าประสบการณ์ความลำบากที่เคยเลี้ยวหมอนใหม่ในช่วงสมัยก่อนให้กัน ฟัง โดยช่วงเวลาที่ทำกิจกรรมวันที่ 19/04/2562 เวลา 15:48 น.



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ไว้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ห้ามเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาตจากศูนย์วิจัยด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และนำข้อมูลไปใช้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากศูนย์วิจัยด้านการค้า

ภาพที่ 5.40 การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านรักษาโรคของกลุ่มเพื่อนเลี้ยวหมอนใหม่

### Setting 5 : ระเบียบด้านข้างบ้าน

บรรยายลักษณะกายภาพ : พื้นที่ระเบียบด้านข้างบ้านในเขตที่พักอาศัยส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ต่อเติมจากตัวบ้านโดยเสาปูนมุงหลังคากระเบื้อง ไม่มีผนังกัน พื้นเทพูน คอนกรีตผิวหยาบทั่วบริเวณลานบ้าน ในพื้นที่ระเบียบด้านข้างที่ต่อเติมมีลักษณะการใช้งานพื้นที่ แบ่งเป็นสองส่วนคือ ส่วนแรกเป็นที่นั่งพบปะพูดคุยโดยมีต้นไม้ เฟอร์นิเจอร์ลอยตัวตั้งชิดผนังบ้าน ระหว่างเสาผูกเปลยวนสองตัวไว้นั่งคุย ส่วนที่สองเป็นที่ตั้งของก๊อไม่ไว้ทอดผ้า และพื้นที่บริเวณใกล้เคียง คือโรงเรือนเลี้ยงไหมซึ่งปัจจุบันไม่ได้เลี้ยงแล้วจึงประยุกต์เป็นที่เก็บอุปกรณ์ไว้สำหรับทอดผ้า ระเบียบด้านข้างบ้านที่ผู้วิจัยได้กล่าวอธิบายเป็นบ้านของหัวหน้ากลุ่มหม่อนไหม/ทอดผ้า ซึ่งยังดำรงตำแหน่งอยู่ในปัจจุบัน จึงสามารถพบเห็นปฏิสัมพันธ์การพบปะพูดคุยของกลุ่มหม่อนไหม/ทอดผ้า ที่ยังคงรักษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเดิมไว้อยู่

### รหัสกิจกรรม B2-PV-IF-5 : การพบปะพูดคุยกันระหว่างคนทอดผ้า

บรรยายลักษณะกายภาพ : ระเบียบด้านข้างบ้าน (ดูรายละเอียดหัวข้อด้าน Setting 5)

รูปแบบพฤติกรรม : การพบปะพูดคุยกันระหว่างประธานกลุ่มทอดผ้าและสมาชิกกลุ่มทอดผ้าเลี้ยงไหม ที่เคยร่วมอบรมความรู้จากหน่วยงานเลี้ยงหม่อนไหมร่วมกันมา โดยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีลักษณะเป็นเครือญาติ และเพื่อนร่วมหมู่บ้านที่ดำรงชีพเดียวกัน โดยสมาชิกจะมาที่บ้านประธานหม่อนไหมเพื่อนั่งพบปะพูดคุย ทั้งเรื่องทั่วไปและเรื่องการเบิกจ่ายวัตถุดิบเส้นฝ้ายเอาไปทอดผ้า รวมถึงการบอกกล่าวนัดหมายล่วงหน้าเวลาที่มีการลงพื้นที่เยี่ยมชมของเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อมาอบรมให้ความรู้กลุ่มหม่อนไหม/ทอดผ้า โดยขณะบันทึกพฤติกรรมผู้วิจัยพบว่าการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพ มีความเชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านอื่นๆด้วยเช่น บ้านประธานกลุ่มหม่อนไหมมีการจัดงานบายศรีสู่ขวัญลูกสาว ผู้วิจัยสังเกตสถานการณ์ทางสังคมพบว่ากลุ่มสมาชิกหม่อนไหมได้มาร่วมกันช่วยทำบายศรีที่ประธานหม่อนไหมด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการเกื้อหนุนระหว่างกันของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ทั้งในมิติการดำรงชีพแบบสร้างรายได้ และวิถีชีวิตทั่วไป

ช่วงเวลาทำกิจกรรม จากการลงพื้นที่สังเกตพฤติกรรมพบในช่วงสายของ ช่วงเวลาบันทึกพฤติกรรม เวลา 10:45 น. วันที่ 24/4/2562

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.41 การพบปะพูดคุยกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านอื่นๆของกลุ่มทอผ้า

### รหัสกิจกรรม B3-PV-IF-5 : การประชุมกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า

บรรยายลักษณะกายภาพ : ระเบียบด้านข้างบ้าน (ดูรายละเอียดหัวข้อด้าน Setting 5)

รูปแบบพฤติกรรม : การประชุมกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักถึงสถานที่ในการประชุมกลุ่ม และรูปแบบการประชุมกลุ่มหม่อนไหม ซึ่งระหว่างลงพื้นที่ภาคสนามผู้วิจัยไม่ได้พบการจัดประชุมภายในกลุ่มหม่อนไหม จึงได้ยกบทสัมภาษณ์ถึงการประชุมกลุ่มดังนี้

“แม่ประชุมกลุ่มทอผ้ากับสมาชิก ก็ที่บ้านแม่เน้แหละ อย่างหมู่อาจารย์มาเค้าก็มาเริ่มบ้านแม่ แล้วก็เดินไปเยี่ยมตามบ้านเอา แต่ก่อนเริ่มมาอบรมจะไปที่หอประชุม มากันสามสี่คนก่อน”

(ที่มาข้อมูล : ถอดเทปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (มพ.) กลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า, วันที่ 22/4/2562 เวลา : 09:06 น.)

จากข้อความข้างต้นพบว่ามีการประชุมกันระหว่างกลุ่มสมาชิกหม่อนไหม/ทอผ้าที่ใช้สถานที่บ้านพักอาศัยในการทำกิจกรรม และการอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐที่ใช้พื้นที่ส่วนกลางชุมชน ซึ่งพบว่าลักษณะปฏิสัมพันธ์การประชุมกลุ่มระหว่างสมาชิกเป็นแบบกึ่งเป็นทางการในพื้นที่ส่วนบุคคล ในขณะที่การอบรมความรู้จากหน่วยงานจะมีลักษณะกิจกรรมแบบเป็นทางการในพื้นที่สาธารณะชุมชน ช่วงเวลาในการจัดประชุมเนื่องจากเป็นข้อมูลการถอดเทปสัมภาษณ์ซึ่งไม่ได้มีข้อมูลขณะทำกิจกรรมประชุมดังกล่าว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### รหัสกิจกรรม B4-PV-F-5 : การอบรมให้ความรู้การเลี้ยงไหมอีรี่และการย้อมฝ้ายด้วยสีธรรมชาติจากหน่วยงานรัฐ

บรรยายลักษณะกายภาพ : ระเบียบด้านข้างบ้าน (ดูรายละเอียดหัวข้อด้าน Setting 5) โดยใช้พื้นที่ลานปูนที่มีลักษณะเป็นลานโล่งอยู่ในขอบเขตรั้วบ้านพักอาศัยในการทำกิจกรรมสาธิต และพื้นที่โรงเรือนเลี้ยงไหม แบบปิดล้อมในการโชว์วิธีเลี้ยงไหมอีรี่ของกลุ่มสมาชิก

รูปแบบพฤติกรรม : การอบรมให้ความรู้การเลี้ยงไหมอีรี่ และการย้อมฝ้ายด้วยสีธรรมชาติจากหน่วยงานรัฐ ผู้ดำเนินกิจกรรมคือหน่วยงานรัฐ กับผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมคือกลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วมอบรม ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ลักษณะแบบเป็นทางการ โดยมีการสาธิตวิธีการเลี้ยงไหมของประธานกลุ่มหม่อนไหมที่โรงเรือนเลี้ยงไหม

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม ช่วงเดือนม.ค.-ก.ย. ปี 2558 โดยที่มาของข้อมูลมาจากเอกสารทางวิชาการของเจ้าหน้าที่อบรมหม่อนไหมจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้รับการแนะนำให้ดูข้อมูลการอบรมและดาวน์โหลดเอกสารจากอินเทอร์เน็ตจากเจ้าหน้าที่ที่ลงเยี่ยมพื้นที่ กับประธานขณะบันทึกพฤติกรรมลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม



การอบรมให้ความรู้ย้อมฝ้ายด้วยสีธรรมชาติ และการเลี้ยงไหมอีรี่ที่บ้านประธานกลุ่มหม่อนไหม

(ที่มา : รายงานโครงการถ่ายทอดและต่อยอดเทคโนโลยีการเลี้ยงไหมอีรี่, คลินิกเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558)

### ภาพที่ 5.42 การอบรมให้ความรู้การเลี้ยงไหมอีรี่และการย้อมฝ้ายจากสีธรรมชาติจากหน่วยงานรัฐ

### รหัสกิจกรรม B2-PV-SF-5 : หน่วยงานรัฐลงพื้นที่พบปะคนเลี้ยงไหม/ทอผ้า

บรรยายลักษณะกายภาพ : พื้นที่ระเบียบด้านข้างบ้าน (ดูรายละเอียดหัวข้อด้าน Setting เอกสารนี้เป็น 5) และโรงเรือนเลี้ยงไหม ที่เป็นพื้นที่ปิดล้อม ตั้งอยู่ในเขตบ้านพักอาศัยของกลุ่มสมาชิกหม่อนไหม

รูปแบบพฤติกรรม : การลงพื้นที่เยี่ยมพบปะกลุ่มคนเลี้ยงหม่อนไหม/ทอผ้า ผู้ดำเนินกิจกรรมคือเจ้าหน้าที่รัฐ กับผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมคือประธานกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้าและสมาชิกกลุ่ม

ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ลักษณะแบบกึ่งเป็นทางการ ลักษณะกิจกรรมคือการมีโทรทัศน์ฉายลงพื้นที่ล่วงหน้า โดยเจ้าหน้าที่รัฐจะแวะจอดรถที่บ้านประธานกลุ่มทำการพูดคุยสอบถามถึงความเป็นอยู่ ปัญหา อุปสรรค รวมถึงความต้องการในด้านต่างๆเพื่อส่งเสริมทักษะฝีมือ แล้วจึงเดินแวะเวียนเยี่ยมที่ละบ้าน ของกลุ่มสมาชิก

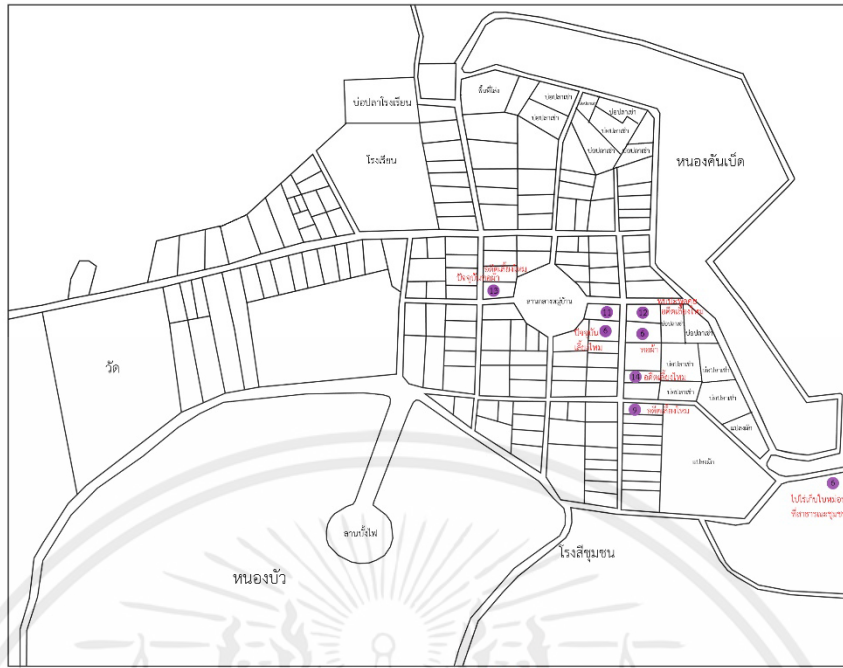
ช่วงเวลาทำกิจกรรม จากข้อมูลบันทึกพฤติกรรมขณะลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม วันที่ 22/04/19 ช่วงบ่ายเวลา 14:11 น.



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

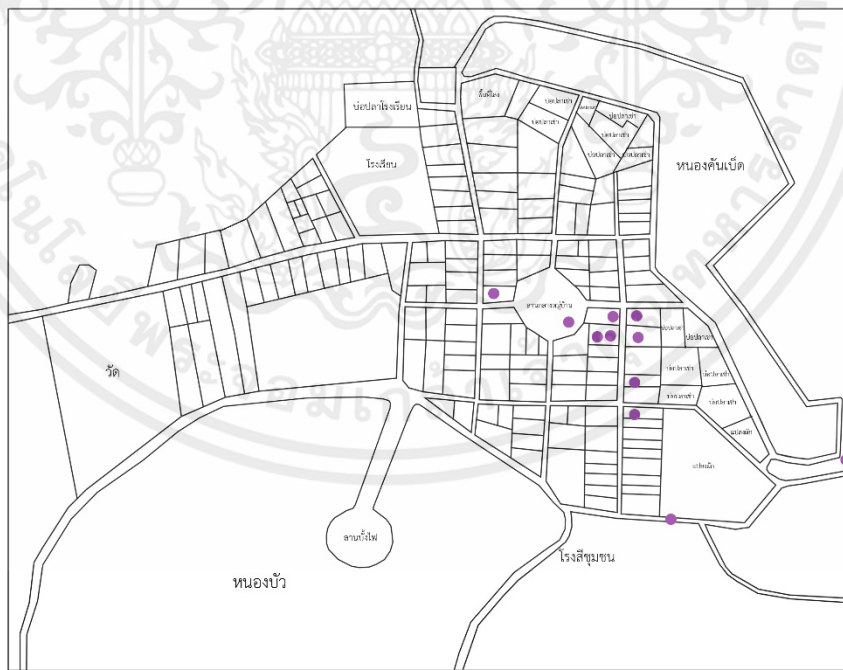
ภาพที่ 5.43 เจ้าหน้าที่รัฐลงพื้นที่พบปะกลุ่มหม่อนไหมทอผ้า

จากรายงานผลการวิจัยข้างต้นที่อธิบายลักษณะกายภาพตามหน่วยพื้นที่ (Setting) กับรูปแบบพฤติกรรมตามรหัสกิจกรรม เนื้อหาลำดับต่อไปคือ การแสดงผลจากเครื่องมือเก็บข้อมูล ได้แก่ แผนที่จินตภาพ (Cognitive Map) ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล 12 ท่าน โดยให้เล่าถึงขั้นตอนในการผลิตแต่ละขั้นตอนโดยเน้นกิจกรรมดำรงชีพที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (ที่มีกลุ่มคนมากกว่า 2 คนขึ้นไป) หลังจากเล่าถึงกระบวนการดำรงชีพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้ให้ผู้ให้สัมภาษณ์ใช้ปากกาสีวงกลมตำแหน่งในแผนที่ชุมชนว่าใช้พื้นที่ตรงจุดใดทำกิจกรรมในกระบวนการดำรงชีพดังกล่าว (ดูแบบสัมภาษณ์ ภาคผนวก ก.) โดยผลจากการระบุตำแหน่งกิจกรรมในแผนที่จินตภาพนั้น เพื่อนำผลข้อมูลมาเปรียบเทียบและดูความสอดคล้องของข้อมูลด้านตำแหน่งพื้นที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมดำรงชีพ โดยเปรียบเทียบกับผลข้อมูลจากแบบสังเกตพฤติกรรม ที่ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อจดบันทึกตำแหน่งพื้นที่ที่พบรูปแบบกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพ ในการเก็บข้อมูลแบบสังเกตพฤติกรรมเป็นการลงพื้นที่ภาคสนาม ครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 12-27 เมษายน 2562 จำนวน 15 วัน โดยผลจากการเก็บข้อมูลทั้ง 2 วิธีการที่กล่าวมาข้างต้น ดังแสดงใน (ภาพที่ 5.27 และภาพที่ 5.28) ดังนี้



(ที่มา: ระบุตำแหน่งโดยผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จำนวน 12 ท่าน, ลงภาคสนามครั้งที่ 3, 2562)

ภาพที่ 5.44 แผนผังจินตภาพ ระบุตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับเอาไว้ใช้ในการเรียนเท่านั้น ไม่อนุญาติให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา

(ที่มา: บันทึกสังเกตพฤติกรรมตั้งแต่วันที่ 12-27 เมษายน 2562, ลงภาคสนามครั้งที่ 3)

ภาพที่ 5.45 แผนผังสังเกตพฤติกรรมแสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยเรื่องการระบุตำแหน่งพื้นที่ที่พบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้าพบว่า มีความสอดคล้องกันด้านข้อมูลในตำแหน่งพื้นที่กระบวนการผลิต พื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการพบปะพูดคุย/ปรึกษาหารือ ประชุมกลุ่มหม่อนไหม จากการสำรวจพื้นที่พบว่ากระบวนการผลิตหม่อนไหม/ทอผ้าส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ในขอบเขตบริเวณบ้านพักอาศัย ซึ่งมีลักษณะพื้นที่กึ่งสาธารณะในพื้นที่ส่วนบุคคล (Semi Private Space) โดยลักษณะโรงเรือนเลี้ยงไหมจะเป็นอาคารขนาดเล็กที่แยกจากตัวบ้าน แต่จะเชื่อมต่อกับพื้นที่ระเบียงด้านข้างตัวบ้านที่ต่อขยายจากตัวบ้านพักอาศัย ซึ่งในพื้นที่ระเบียงจะตั้งกี่ทอผ้า (อุปกรณ์ในการทอผ้า) และตั้งที่เป็นโต๊ะไม้เฟอร์นิเจอร์ลอยตัว หรือการปูเสื่อกบนพื้นที่ระเบียง เพื่อนั่งพูดคุยพบปะกันระหว่างกลุ่มคนเลี้ยงหม่อนไหม/ทอผ้าด้วยเช่นกัน จากข้อมูลระบุตำแหน่งสภาพแวดล้อมดังกล่าวสามารถช่วยเพิ่มเติมในการอธิบายผลการวิจัยถึงสภาพแวดล้อมที่พบรูปแบบปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพ ดังหัวข้อต่อไปนี้

### ผลการวิจัยกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า

สภาพแวดล้อมกายภาพที่พบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมการดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้า พบตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพทั้งหมด 5 ตำแหน่ง กับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด 11 กิจกรรม แบ่งพื้นที่ได้ 2 ประเภท ได้แก่

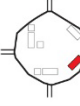













1) พื้นที่สาธารณะ (Public Space) ได้แก่ พื้นที่ลานกลางบ้านสำหรับประชุมกลุ่มดำรงชีพรวมถึงการอบรมความรู้เสริมทักษะอาชีพจากหน่วยงานรัฐ และพื้นที่แปลงปลูกหม่อน ลักษณะกิจกรรมคือ การช่วยกันดูแลไร่หม่อน/เก็บใบหม่อนเลี้ยงในกลุ่มครอบครัว และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบเป็นทางการในการลงเยี่ยมพื้นที่แปลงปลูกหม่อนของเจ้าหน้าที่รัฐกับคนเลี้ยงหม่อนในหมู่บ้าน

3) พื้นที่ส่วนบุคคล ได้แก่ พื้นที่โรงเลี้ยงไหม ศาลาแยกจากตัวบ้าน และชานด้านข้างบ้านที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านพักอาศัยส่วนบุคคล โดยพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะกิจกรรมในกระบวนการผลิตการพบปะพูดคุยระหว่างกลุ่มคนเลี้ยงไหม และพื้นที่อบรมให้ความรู้ทักษะอาชีพจากเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงการลงพื้นที่เยี่ยมคนเลี้ยงหม่อนไหมภายหลังการอบรม ดูสรุปข้อมูล (ตารางที่ 5.4) ดังต่อไปนี้

จากการแบ่งประเภทพื้นที่ทั้ง 3 ประเภทข้างต้น ผู้วิจัยได้ทำตารางสรุปข้อมูลระหว่างตำแหน่งสภาพแวดล้อมกับรูปแบบพฤติกรรมดำรงชีพทั้ง 6 รูปแบบ ใน(ตารางที่ 5.4) ดังต่อไปนี้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 5.5 สรุปตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมการดำรงชีพหม่อนไหม/  
ทอผ้า

ประเภทพื้นที่		รูปแบบพฤติกรรมดำรงชีพหม่อนไหมทอผ้า					
ตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพ		1 กิจกรรม กระบวนการผลิต	2 พบปะพูดคุย /สังสรรค์	3 ประชุม กลุ่มดำรงชีพ	4 หน่วยงาน อบรมความรู้	5 ช่วยเหลือ เกื้อกูล	6 พิธีกรรม ประเพณี
พื้นที่สาธารณะ (Public Space : PB)	Setting 1 : สถานกลางบ้าน	-	-	 อาคาร หอประชุม	 อาคาร หอประชุม	-	-
	Setting 2 : แปลงปลูกหม่อน	 พื้นที่แปลง เก็บใบหม่อน	-	-	 หน่วยงาน ลงพื้นที่เยี่ยม คนเลี้ยงไหม	-	-
พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space : PV)	Setting 3 : โรงเลี้ยงไหม	 พื้นที่ภายใน โรงเลี้ยงไหม	 พื้นที่ภายใน โรงเลี้ยงไหม	-	 หน่วยงาน ลงพื้นที่พบปะ	-	-
	Setting 4 : ศาลาแยก จากตัวบ้าน	-	 พื้นที่นั่งใน ศาลา	-	-	 พื้นที่นั่งใน ศาลา	-
	Setting 5 : ระเบียงด้านข้างบ้าน	 พื้นที่ ระเบียงข้าง บ้านพักอาศัย	 พื้นที่ ระเบียงข้าง บ้านพักอาศัย	 พื้นที่นั่ง ระเบียงข้าง บ้านพักอาศัย	 พื้นที่ระเบียง และลานโล่ง ในเขตรั้วบ้าน	 พื้นที่นั่ง ระเบียงข้าง บ้านพักอาศัย	-

### สรุปผลการวิจัย

ในกลุ่มการดำรงชีพการดำรงชีพหม่อนไหม/ทอผ้าพบว่า สภาพแวดล้อมกายภาพประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล เป็นพื้นที่ที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในกระบวนการขั้นตอนการผลิต การพบปะพูดคุยปรึกษาหารือที่มีลักษณะกิจกรรมแบบไม่เป็นทางการ รวมถึงกิจกรรมแบบเป็นทางการ คือ การอบรมให้ความรู้รวมถึงการลงพื้นที่เยี่ยมกลุ่มดำรงชีพของเจ้าหน้าที่รัฐ โดยลักษณะพื้นที่เป็นอาคารที่แยกจากตัวบ้าน ได้แก่ โรงเรือนเลี้ยงไหมที่เป็นพื้นที่ปิดล้อม และศาลาที่แยกจากตัวบ้าน ส่วนพื้นที่ระเบียงที่ต่อขยายจากตัวบ้านเพื่อรองรับปฏิสัมพันธ์การพบปะของกลุ่มคน จะมีลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง อยู่ใกล้กับพื้นที่ส่วนบริเวณหน้าบ้านมีรั้วแต่กึ่งเปิดโล่ง สามารถมองเห็นได้จากพื้นที่ทางสัญจร

### 5.2.3 การดำรงชีพประมง

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยถึงสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพประมง พบว่ามีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด 6 รูปแบบพฤติกรรม คือ 1. รูปแบบพฤติกรรมกิจกรรมการดำรงชีพทำนา (ขั้นตอนการผลิต) 2. รูปแบบพฤติกรรมการพบปะพูดคุย/การรวมกลุ่มสังสรรค์ 3. รูปแบบพฤติกรรมการรวมกลุ่มการดำรงชีพ 4. รูปแบบพฤติกรรมขององค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพทำนา 5. รูปแบบพฤติกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลทางสังคม 6. รูปแบบพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อ โดยรูปแบบพฤติกรรมทั้ง 6 รูปแบบดังกล่าวพบว่าเป็นในสภาพแวดล้อมกายภาพทั้ง 3 ประเภทพื้นที่คือ 1. พื้นที่สาธารณะ (Public space) 2. พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public space) 3. พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ซึ่งรูปแบบพื้นที่ส่วนบุคคลดังกล่าวได้มีการแบ่งย่อยประเภทพื้นที่ที่พบกิจกรรมคือ พื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Space)

จากการกล่าววิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยขออธิบายเนื้อหาแบ่งเป็นหัวข้อ โดยตั้งชื่อหัวข้อตามการเรียกชื่อหน่วยของสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดพฤติกรรมแต่ละรูปแบบว่า “Setting” ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) รายละเอียดมีดังนี้ (ตารางที่ 5.6)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 5.6 สภาพแวดล้อมกายภาพที่เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของการทำประมง

ประเภท	สภาพแวดล้อมกายภาพ		รูปแบบพฤติกรรมการทำประมง	
	สัญลักษณ์	หน่วย : ตำแหน่ง	รหัสกิจกรรม	ลักษณะกิจกรรม
พื้นที่สาธารณะ (Public Space : PB)		Setting 1 : ลานกลางบ้าน	C2-PB-IF-1 C4-PB-F-1	การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์ของกลุ่มชาวประมงที่หน้าสหกรณ์ การอบรมให้ความรู้ชาวประมงจากหน่วยงานรัฐที่อาคารหอประชุม
		Setting 2 : ลานบั้งไฟ	C6-PB-SF-2	ชาวบ้านช่วยกันปล่อยพันธุ์ปลาที่ได้รับจากกรมประมงลงหนองบัว
		Setting 3 : พื้นที่ริมหนองหลวง	C2-PB-IF-3 C1-PB-SF-3	การทำประมงในพื้นที่หนองหลวง (ในช่วงฤดูการทำประมง) การซื้อขายปลาในพื้นที่ริมหนองหลวง (ในช่วงฤดูการทำประมง)
		Setting 4 : ทางสัญจรในชุมชน	C1-PB-IF-4	การซื้อขายหอยขมริมถนนเข้าหมู่บ้าน
พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space : SB)		Setting 5 : หน้ารั้วบ้าน	C1-SB-IF-5	การซื้อขายปลาหน้ารั้วบ้านริมถนนทางสัญจร
		Setting 6 : บ่อปลาเข้าหมู่บ้าน	C1-SB-IF-6 C1-SB-F-6	การทอดแหหาปลาที่บ่อครอบครัว การรวมกลุ่มหาปลาในบ่อปลาเข้าหมู่บ้าน
พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space : PV)		Setting 7 : ศาลาแยกจากตัวบ้าน	C2-PV-IF-7 C1-PV-SF-7	การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์ของชาวประมงหลังเลิกงาน การแปรรูปปลาที่ศาลาแยกจากตัวบ้าน
		Setting 8 : ลานบ้าน	C1-PV-SF-8.1 C1-PV-SF-8.2 C5-PV-IF-8	การคัดแยกปลาเพื่อค้าขายในพื้นที่ลานบ้าน การแปรรูปปลาในพื้นทีลานบ้าน การช่วยกันแปรรูปปลาในพื้นที่ลานบ้าน
		Setting 9 : ระเบียงบ้าน	C1-PV-SF-9 C5-PV-IF-9	การคัดแยกปลาเพื่อค้าขาย การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านอาหาร
		Setting 10 : ใต้ถุนบ้าน	C1-PV-SF-10	การต่อรองซื้อขายปลาระหว่างแม่ค้ากับชาวประมง
		Setting 11 : ห้องนั่งเล่น ในบ้านพักอาศัย	C1-PV-IF-11	การพบปะพูดคุยระหว่างเครือญาติที่ดำรงชีพประมง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## สภาพแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่สาธารณะชุมชน

### Setting 1 : ลานกลางบ้าน

#### รหัสกิจกรรม C2-PB-IF-1 : การพบปะพูดคุย รวมกลุ่มสังสรรค์ของกลุ่มชาวประมงที่ ระเบียงหน้าสหกรณ์ร้านค้าชุมชน

บรรยายลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพ : ระเบียงหน้าสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เป็นระเบียงยื่นจากตัวอาคารปูนชั้นเดียวแนวยาว ผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นส่วนระเบียงเทปูนขัดเรียบ เสาค่อเติมคอนกรีตสำเร็จ มุงหลังคากระเบื้อง ในพื้นที่ระเบียงมีโต๊ะม้านั่งปูนหล่อสำเร็จกรุกระเบื้อง และตั้งไม้ซึ่งอยู่ติดกับถังน้ำแข็ง โดยพื้นที่ส่วนระเบียงเป็นพื้นที่นั่งของกลุ่มคนที่เข้ามาซื้อของในสหกรณ์ร้านค้า และเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมในช่วงงานเทศกาลที่จัดขึ้นในลานกลางบ้านเพราะพื้นที่เชื่อมต่อกัน

รูปแบบพฤติกรรม : ของกลุ่มชายชาวประมง ทั้งวัยกลางคนและวัยสูงอายุ จำนวนคนประมาณ 4-5 คน มักนั่งคุยพบปะและตั้งวงสังสรรค์เล็กๆ ยามเย็นหลังจากหาปลาเสร็จเรียบร้อย โดยรูปแบบการพบปะพูดคุยกันมีลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ จากการสังเกตพฤติกรรมพบว่ากลุ่มชาวประมงจะมานั่งตรงระเบียงม้านั่งและตั้งไม้ เพื่อพบปะพูดคุยกันหลังเลิกงานแทบทุกวัน ในลักษณะการพูดคุยกันจะมีทั้งเรื่องทั่วไปในชีวิตประจำวันอย่างการไปตรวจดูที่นา ช่วงวันเก็บเกี่ยวนาปรัง การแลกเปลี่ยนข่าวสารความคิดเห็นกัน รวมถึงเรื่องอุปกรณ์หาปลา การสอบถามนัดแนะวันหาปลากันในกลุ่มชาวประมง เพราะเนื่องจากการทำประมงในหมู่บ้านเป็นอาชีพเสริมร่วมกับอาชีพหลักคือทำนา โดยจะมีการสับเปลี่ยนช่วงเวลาในการไปดูที่นา และการลงหาปลาในช่วงเวลาดังกล่าว

ในช่วงเช้าประมาณหกโมงครึ่ง ขณะที่ผู้วิจัยลงสำรวจพบว่ามีกลุ่มชาวบ้านที่มาซื้อของกับชาวประมงบางกลุ่มได้แวะมานั่งดื่มกาแฟ คุยกันในยามเช้าหน้าสหกรณ์ ได้มีชายชาวประมงได้บรรทุกเรือเหล็กใส่หลังรถกระบะเพื่อไปลงหนองหาปลาเลย ขับมาแวะจอดซื้อของที่สหกรณ์หมู่บ้านในเวลาไล่เลี่ยกัน และได้มีการพบปะพูดคุยสอบถามการไปหาปลาของชาวประมงด้วยกัน ที่ระเบียงหน้าสหกรณ์นี้เช่นกัน

โดยช่วงเวลาที่พบพฤติกรรมพบปะพูดคุยกันของชาวประมงที่หน้าสหกรณ์ร้านค้าชุมชน จะพบในช่วงเช้าตรู่ และอีกทีคือช่วงเย็นประมาณ 18:00น. ช่วงที่ผู้วิจัยลงสำรวจพื้นที่ เป็นประจำเกือบทุกวันในระยะที่เก็บข้อมูล ซึ่งอยู่ในช่วงเดือนเมษายน ช่วงฤดูรอเก็บเกี่ยวนาปรัง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.46 การพบปะพูดคุยยามเช้าที่หน้าสหกรณ์ของระหว่างชาวประมง

#### รหัสกิจกรรม C4-PB-F-1: การอบรมให้ความรู้ชาวประมงจากหน่วยงานรัฐที่อาคารหอประชุม

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : อาคารหอประชุมหมู่บ้าน อาคารปูนชั้นเดียวผนังสีเหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะปิดล้อมผนังก่ออิฐฉาบปูนทาสี ลักษณะใช้งานภายในเพื่อประชุม อบรมให้ความรู้จากหน่วยงานภายนอก (ดูรายละเอียดอาคารที่หัวข้อการอธิบายพื้นที่ลานกลางบ้าน Setting 1 ของกลุ่มทำนา)

รูปแบบพฤติกรรม : การอบรมให้ความรู้ชาวประมงจากหน่วยงานรัฐของศูนย์บริหารจัดการประมงน้ำจืดภาคเหนือตอนบน ลำปางเข้ามาอบรมบูรณาการความรู้ร่วมกับประชาชน ในพื้นที่หอประชุมหมู่บ้าน โดยมีผู้ดำเนินกิจกรรมหลักคือหัวหน้าหน่วยกรมประมงและทีมงาน ร่วมกับผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมคือกลุ่มชาวบ้านชายหญิงในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคน ในข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นชาวประมงในหมู่บ้านถึงพื้นที่ที่ใช้ในการประชุมหารือและการอบรมจากหน่วยงานรัฐแบบเป็นทางการ ซึ่งเป็นการประชุมแบบปีละครั้ง แบบการประชุมสัญจรตามพื้นที่ของหน่วยงานรัฐที่ดูแล

ช่วงเวลาทำกิจกรรมจากข้อมูลเว็บไซต์ส่วนบริหารจัดการประมงน้ำจืด ([www.fisheries.go.th](http://www.fisheries.go.th)) ชื่อโครงการบริหารจัดการทรัพยากร ประมงโดยการบูรณาการภาครัฐและการมีส่วนร่วมกับประชาชน ตำบลศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย วันศุกร์ 20 มีนาคม 2558 ซึ่งเป็นช่วงฤดูการหาปลา ระหว่างรอเก็บเกี่ยวนาปรัง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ข่าวสารกิจการกรม (www.fisheries.go.th)

ภาพที่ 5.47 การอบรมให้ความรู้ชาวประมงในชุมชนจากหน่วยงานรัฐ

#### Setting 2 : ลานบั้งไฟ

รหัสกิจกรรม C6-PB-SF-2 ชาวบ้านช่วยกันปล่อยพันธุ์ปลาที่ได้จากกรมประมงลงหนองบัว

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ลานบั้งไฟพื้นที่ลานเปิดโล่ง ฝั่งวงกลมมีลานปูนตรงกลางลานมีพื้นที่ขอบลานเป็นตลิ่งชั้นเทลาดดินลูกรังถมแน่น เพื่อที่ให้ชาวบ้านปล่อยปลาลงหนอง(ดูรายละเอียดอาคารที่หัวข้อการอธิบายพื้นที่ลานบั้งไฟ Setting 2 ของกลุ่มทำนา)

รูปแบบพฤติกรรม : การปล่อยพันธุ์ที่ได้รับจากกรมประมงจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นกิจกรรมแบบกึ่งเป็นทางการในพื้นที่สาธารณะ โดยผู้ดำเนินกิจกรรมผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มผู้ช่วย ชายวัยกลางคน 2-3 คนไปรับพันธุ์ปลาจาก กรมประมง ลักษณะลูกปลาใส่ถุงพลาสติกมาจำนวนหนึ่ง โดยช่วงสายผู้ใหญ่บ้านประกาศเสียงตามสายให้ลูกบ้านที่สมัครใจมาช่วยกันปล่อยพันธุ์ปลาลงหนองบัว โดยผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมของผู้ร่วมกิจกรรมคือชาวบ้านในหมู่บ้าน จะขับขี่มอเตอร์ไซด์ ปั่นจักรยาน เดินมาจากบ้านบริเวณใกล้เคียง โดยมีทั้งชายหญิง ในวัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ มาด้วยกันลักษณะเป็นครอบครัวพ่อแม่ลูก กลุ่มเครือญาติ และแบบเดี่ยว เพื่อมาช่วยกันปล่อยพันธุ์ปลาลงหนองหลวง ซึ่งบริเวณหนองที่อยู่ตรงจุดลานบั้งไฟเป็นพื้นที่อนุรักษ์การจับสัตว์ของชุมชน ผู้วิจัยสังเกตป้ายเตือนบริเวณก่อนทางเข้าลานบั้งจะมีป้ายคำเตือนห้ามจับสัตว์น้ำในพื้นที่บริเวณนี้

รูปแบบกิจกรรมการช่วยกันของชาวบ้านเพื่อปล่อยพันธุ์ปลา เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพประมง ของกลุ่มชาวบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและสร้างแหล่งอาหารในการเลี้ยงชีพในอนาคต

ช่วงเวลาทำกิจกรรมช่วงสายประมาณ 9:40 น. ของวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2562 นับเป็นช่วงฤดูรอการเก็บเกี่ยวนาปรัง และช่วงฤดูไถ่ลัดพื้นที่หนองหลวงในการหาปลาในเขตอนุญาต ซึ่งเป็นพื้นที่เลยจากหนองบัว เขตพื้นที่สาธารณะประโยชน์ในการดูแลของหมู่บ้าน



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.48 ชาวบ้านช่วยกันปล่อยพันธุ์ปลาลงพื้นที่หนองบัว

### Setting 3 : พื้นที่ริมหนองหลวง

พื้นที่ริมหนองหลวง เป็นพื้นที่ริมหนองขนาดใหญ่กว้างแนวยาว ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง มีกลุ่มต้นไม้ขึ้นโดยทั่วพื้นที่ ลักษณะการใช้งานพื้นที่คือ จอดเรือหาปลา พื้นที่จอดรถกระบะที่บรรทุกเรือจากบ้านมาสู่พื้นที่ริมหนอง มีกลุ่มกอไผ่ และไต้ต้นไม้ที่เป็นแหล่งนั่งพักหลบแดดช่วงกลางวัน เป็นพื้นที่พูดคุยทำอาหารกินกันของกลุ่มชาวประมงที่หาปลาด้วยกัน ติดกับพื้นที่ริมหนองจากจุดจอดเรือ เป็นพื้นที่ลานโล่ง ที่เป็นจุดจอดรถพ่อค้าแม่ค้าที่มาจับซื้อปลาสดจากเรือชาวประมงเพื่อไปขายที่ตลาด (ดูภาพประกอบ รูปภาพที่ 5.2)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้





ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

### ภาพที่ 5.50 การพบปะพูดคุยกันระหว่างกลุ่มชาวประมงบริเวณพื้นที่ริมหนองหลวง

#### รหัสกิจกรรม C1-PB-SF-3 : การซื้อขายปลาในพื้นที่ริมหนองหลวง (ในช่วงฤดูกาลทำประมง)

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : พื้นที่ริมหนองหลวง ลักษณะลานดินพื้นที่เปิดโล่ง

รูปแบบพฤติกรรม : การซื้อขายปลาสดของผู้ดำเนินกิจกรรมคือพ่อค้าแม่ค้าขายปลาสดในหมู่บ้านซึ่งเป็นสามัคคีช่วยกันทำมาหากินด้วยอาชีพขายปลาในตลาดสด โดยทั้งคู่มารับซื้อปลาจากกลุ่มร่วมกิจกรรมคือชาวประมงในหมู่บ้าน ในช่วงเช้า 9:00 น. ก่อนรอบที่หนึ่ง แล้วเมื่อนำไปคัดแยกปลาที่บ้าน จึงกลับมารับซื้อขายปลาสดจากชาวประมงอีกครั้งหนึ่งในรอบสายประมาณช่วง 11:00 น. ซึ่งรอบสายจะเป็นปลาที่ชาวบ้านดักไว้ตอนกลางคืน โดยจะเป็นปลาตัวใหญ่และมีก้างกล้ำกรามที่กรมประมงได้นำมาแพร่พันธุ์ที่หนองหลวง ซึ่งพบไม่มากนักแต่ขายได้ในราคาดี ตกกิโลกรัมละ 300-350 บาท โดยพ่อค้าจะขับรถจากในหมู่บ้านมาจอดรอคนปลาที่ลานดินโล่งริมหนอง เมื่อชาวประมงพายเรือ/ขับเรือมอเตอร์ มาถึงจะแบกตะกร้าปลามาชั่งที่กิโล ที่แม่ค้าเตรียมไว้ให้ โดยระหว่างการชั่งเมื่อได้น้ำหนักสุทธิจะมีการต่อรองราคากัน ระหว่างคนซื้อคนขาย โดยส่วนใหญ่จะตกอยู่ที่กิโลกรัมละ 60 บาท ในกลุ่มพวกปลาสร้อย ปลาตะเพียน ปลาสร้อย ที่พบได้ในหนองหลวง เมื่อตกลงราคากันเสร็จแม่ค้านำปลาไปแช่ในถังออกซิเจนทันที และจ่ายเงินสดให้กับชาวประมง เมื่อการซื้อขายเสร็จสิ้นพ่อค้าจะนำเครื่องต้มและกับแก้ม มาให้กับกลุ่มชาวประมงที่ค้าขายปลาให้เป็นประจำ จากการสัมภาษณ์แม่ค้าปลาพบว่า การซื้ออาหารเครื่องต้มให้จะมีแบบชาวประมงโทรศัพท์ไปฝากซื้อและ พ่อค้าไปแวะซื้อที่ร้านค้าสหกรณ์ชุมชนมาให้เอง เพื่อเป็นการตอบแทนน้ำใจซึ่งกันและกัน และเป็นการสร้างมิตรภาพที่ดีระหว่างกัน โดยลักษณะการซื้อขายปลาระหว่างพ่อค้าและชาวประมงเป็นปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการ เนื่องจากมีการนัดช่วงเวลาในการซื้อขายระหว่างคนซื้อและคนขาย

ช่วงเวลาในการซื้อขายปลามีสองช่วงเวลาคือ รอบแรกคือ ช่วงเช้า 9:00 น. และรอบที่สองคือช่วงสายเวลา 11:00 น.หลังจากขายปลาสดที่จับได้หนองเสร็จ ของทุกวันในช่วงฤดูอนุญาตการทำให้ประมงในเขตหนองหลวง และผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมในเดือนเมษายนช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวมาปราง

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพ่อค้าแม่ค้าซื้อปลารวมถึงชาวประมง เมื่อถึงหน้าฤดูทำหน้า จะแจ้งกันให้ทราบระหว่างกลุ่ม เพราะต้องไปเตรียมทำนาของแต่ครัวเรือน เมื่อถึงฤดูเปิดหนองหลวง ซึ่งอนุญาตให้หาปลาก็จะกลับมาดำรงชีพประมงตามเดิม ควบคู่กับการทำนาปรังไปด้วย โดยพ่อค้า และกลุ่มชาวประมงระหว่างที่ทำมาหากินจับปลาขาย ก็จะมีการไหว้วานหมู่เครือญาติให้ไปตรวจที่นา ด้วยในช่วงอนุญาตการทำประมงดังกล่าว



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.51 การซื้อขายปลาระหว่างพ่อค้ากับชาวประมงบริเวณพื้นที่ริมหนองหลวง

#### Setting 4 : ทางสัญจรในชุมชน

##### รหัสกิจกรรม C1-PB-IF-4 : การซื้อขายหอยขมริมถนนทางเข้าหมู่บ้าน

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ถนนทางสัญจรหลักเข้าหมู่บ้าน พื้นที่สาธารณะลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง

รูปแบบพฤติกรรมการซื้อขายหอยขมระหว่างหญิงวัยกลางคน 2 คน โดยผู้ดำเนินกิจกรรมคือหญิงที่เป็นลูกค้าซื้อหอยขมที่เหลือจากตลาดของแม่ค้าที่เป็นผู้ร่วมกิจกรรมในการเดินจากร้านขายของเข้ามาเพื่อมาขายหอยขมให้ลูกค้า ลักษณะปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นการดำรงชีพประมงแบบไม่เป็นทางการ เนื่องจากทั้งลูกค้าและแม่ค้าได้บังเอิญพบกันระหว่างที่เลือกซื้อสินค้าที่ร้านพร้อมกัน

ช่วงเวลาเกิดพฤติกรรมคือช่วงเย็นประมาณ 18:00 น. ของเดือนเมษายน พ.ศ.2562 (ลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3) ในช่วงเย็นที่หมู่บ้านจะพบกลุ่มแม่บ้านที่ขี่มอเตอร์ไซค์ออกจับจ่ายตลาด ซื้อสินค้าอุปโภคบริโภครวมถึงอาหารสดที่มีขายในหมู่บ้านเป็นประจำทุกวัน โดยส่วนใหญ่จากการสัมภาษณ์ทั่วไปจะบริโภคพืชผักที่ปลูกกันเองตามครัวเรือน ส่วนพวกเนื้อได้แก่ กุ้งหอยปูปลาจากหนอง และเปิดไก่ที่เลี้ยงตามบ้าน อาหารจำพวกเนื้อหมู อาหารทะเลจะซื้อจากภายนอกหมู่บ้าน หรือร้านของของชำในหมู่บ้านที่จะขายอาหารสดร่วมด้วย



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.52 การซื้อขายหอยขมระหว่างแม่ค้ากับชาวบ้านริมถนนทางเข้าหมู่บ้าน

### สภาพแวดล้อมกาย ประเภทพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space)

#### รหัสกิจกรรม C1-SB-IF-5 : การซื้อขายหอยขมหน้ารั้วบ้าน

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ริมถนนทางสัญจรหน้าประตูรั้วบ้าน ลักษณะพื้นเปิดโล่ง ประเภทพื้นที่กึ่งสาธารณะ เนื่องจากอยู่นอกการครอบครองพื้นที่ส่วนบุคคล แต่เนื่องจากพื้นที่รั้วจะเว้นห่างจากถนนเกือบประมาณ 1.20 เมตร ทำให้มีพื้นดินว่างระหว่างรั้วบ้านและถนนคอนกรีตทางสัญจร ชาวบ้านบางหลังจึงนิยมปลูกผักสวนครัวและไม้ประดับไว้ระหว่างพื้นที่กึ่งสาธารณะดังกล่าว เพื่อเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์

รูปแบบพฤติกรรม : การซื้อขายหอยขมระหว่างผู้ดำเนินกิจกรรมคือ หญิงสูงอายุหรือคุณยายที่ส่งหอยขมไว้ล่วงหน้ากับชายสูงอายุชาวประมงที่เป็นคุณตาของชายวัยรุ่นผู้ร่วมกิจกรรม ที่ปั่นจักรยานจากบ้านนำหอยขมมาส่งให้ที่หน้ารั้วบ้าน ขณะที่คุณยายกำลังดูแลถอนวัชพืชในแปลงผักที่ปลูกไว้กินหน้าบ้าน ขณะเดียวกันก็ได้เก็บผลผลิตที่ปลูกผักสวนครัวไว้เพื่อยังชีพ รูปแบบปฏิสัมพันธ์การซื้อขายหอยขมดังกล่าวมีลักษณะไม่เป็นทางการ เนื่องจากคุณยายส่งไว้ล่วงหน้าถ้าคุณตาทำประมงหาหอยได้วันไหนก็นำมาส่งให้ที่บ้านด้วย จากการส่งซื้อสินค้าดังกล่าวเป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าน ที่มีการคุ้นเคยกันและมีวิถีการเฝ้าดูเฝ้าตักกัน ของคนอีสานที่เหมือนกัน คล้ายกินอยู่แบบเดียวกันก็นำมาซึ่งการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางด้านอาหารแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลได้

ช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรมเป็นช่วงเย็นของวัน ซึ่งชาวบ้านกำลังเตรียมวัตถุดิบเพื่อนำไปปรุงอาหารเย็นของชาวบ้านในหมู่บ้าน จากการสังเกตพฤติกรรมของผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านจะรับประทานอาหารเช้าช่วงค่ำหลังหกโมงเย็นจนถึงสองทุ่มโดยประมาณ จากการสัมภาษณ์ทั่วไปของชาวบ้านท่านหนึ่งบอกว่า กว่าชาวบ้านจะกลับจากนาถึงบ้านก็ช่วงเย็นถึงหัวค่ำ และหากเมื่อภรรยาไปช่วยทำงานด้วยกันก็ต้องรอเตรียมอาหารเช้า จึงทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ชินกับการกินข้าวช่วงหัวค่ำ



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.52 การซื้อขายหอยขมระหว่างลูกชายชาวประมงกับคุณยายลูกค้าหน้าหมู่บ้าน

### Setting 6 : บ่อปลาเช่าหมู่บ้าน

#### รหัสกิจกรรม C1-SB-IF-6 : การทอดแหปลากับครอบครัว

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : บ่อปลาเช่าของชุมชน อยู่ริมทางไปทุ่งนาฝั่งทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง มีต้นไม้ยืนต้นขึ้นให้ร่มเงาอยู่รอบขอบบ่อปลา บ่อปลามีสะพานไม้ยื่นไปในบ่อเล็กน้อยเพื่อสะดวกในการให้อาหารปลาและยีนหวานแหตกปลา รอบขอบสระมีการชิงลวดหนามโดยรอบ บนพื้นที่ประเภทกึ่งสาธารณะ เนื่องจากเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านที่ปล่อยเช่าบ่อปลารายปี ปีละ 1,000 บาท โดยแต่ละครัวเรือนสามารถเช่าในระยะยาวได้

รูปแบบพฤติกรรม : การจับปลาของชายผู้ดำเนินกิจกรรมเป็นคนหวานแหจับปลาโดยยืนอยู่บนสะพานไม้ที่ยื่นไปในบ่อ โดยก่อนหน้าจะหวานแหผู้จับจะหวานรำข้าวเพื่อล่อให้ปลามากินก่อน ดังนั้นจึงรอให้ปลาขึ้นจากผิวน้ำแล้วค่อยหวานแหจับปลา โดยริมขอบสระมีผู้ร่วมกิจกรรมเป็นเด็กชายที่มีความสัมพันธ์เป็นลูกชายคนจับปลา โดยปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นแบบไม่เป็นทางการ

ลักษณะกิจกรรมพ่อพาลูกชายมาร่วมการหวานแหจับปลาในบ่อปลาเช่าของครอบครัวด้วยในตอนเย็น เพื่อนำไปประกอบอาหารนั้นเป็นลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาการดำรงชีพจากพ่อสู่ลูก ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีชีวิตของคนอีสาน ระหว่างที่ผู้วิจัยกำลังยีนสังเกตการณ์และถ่ายภาพ พ่อผู้เป็นคนจับปลาจะสอนวิธีการตอดวงน้ำของปลาที่ขึ้นมาผิวน้ำให้แก่ลูกชายไปด้วย

ช่วงเวลาทำกิจกรรมคือช่วงเย็นของวันในการหาอาหารเพื่อยังชีพ และอยู่ในช่วงรอเก็บเกี่ยวนาปรัง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.53 การทอดแหหาปลากับครอบครัว

**รหัสกิจกรรม C1-SB-SF-6 : การรวมกลุ่มหาปลาในบ่อปลาเช่าหมู่บ้าน**

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : บ่อปลาเช่าหมู่บ้านตั้งอยู่หลังบ้านผู้เช่าบ่อปลา และอยู่ริมถนนทางเชื่อมไปหนองคันเบ็ด ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง โดยบ่อปลาเช่าจะมีการแบ่งย่อยของบ่อปลาบริเวณด้านข้าง โดยทำคันดินสูงตามความลึกบ่อปลาเพื่อเป็นทางเดินเล็กโดยรอบบ่อปลา ส่วนใหญ่บ่อปลาเช่าที่มีผู้นิยมเช่าทำกินจะอยู่ทางฝั่งทิศตะวันออกของหมู่บ้าน (ดูภาพแผนผังการแบ่งประเภทพื้นที่ประกอบ) เนื่องจากมีขนาดบ่อที่ใหญ่กว่า และอยู่ในเขตใกล้กับที่อยู่อาศัยของผู้เช่า

รูปแบบพฤติกรรมกรรมการรวมกลุ่มหาปลาของกลุ่มชายทั้งวัยรุ่น วัยกลางคนและวัยสูงอายุ ประมาณ 4-5 คน และมีหญิงวัยกลางคนเป็นผู้ร่วมกิจกรรมคือคอยยกกะละมังปลาที่หาได้จากบ่อยกไปที่บ้านพักที่อยู่ติดกับบ่อปลาใกล้ๆ โดยผู้ดำเนินกิจกรรมคือเจ้าของผู้เช่าบ่อปลาชุมชน จากการสังเกตพฤติกรรมผู้วิจัยพบว่าความสัมพันธ์ของคนรวมกลุ่มหาจะมีทั้งชาวประมงหมู่บ้านที่หาปลาเพื่อสร้างรายได้ กับชาวบ้านที่ทักษะในการจับมาร่วมทำกิจกรรมระหว่างเพื่อนบ้านเอามื้อเอาแรงกัน โดยส่วนใหญ่จะตกลงเป็นจำนวนเงินในการเหมาบ่อปลาคิดเป็นต่อหัวบ้าง และการขายปลาแบ่งตามขนาดในการไปแปรรูปคิดเป็นกะละมังเพื่อนำไปทำปลาไร่ครัวเรือน

ช่วงเวลาทำกิจกรรมเวลา 9:43 น. ช่วงสายของเดือนเมษายนฤดูรอเก็บเกี่ยวนาปรัง ในช่วงนี้เป็นฤดูอนุญาตให้ทำประมงในหนองหลวง แต่ชาวบ้านมีบ่อปลาเช่าที่สามารถหาปลาอย่างชีพและสร้างรายได้ตลอดปี



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่

ชนด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา (ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.54 การรวมกลุ่มหาปลาในบ่อปลาเช่าหมู่บ้าน

## สภาแวดล้อมกายภาพ ประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)

### Setting 7 : ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน

#### รหัสกิจกรรม C1-PV-IF-7 : การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์ของชาวประมงหลังเลิกงาน

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ศาลานั่งพักที่แยกจากตัวบ้าน ในเขตพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ตัวเพิงศาลาโครงสร้างทำจากไม้ มุงหลังคาสังกะสีเก่า ตั้งอยู่ใต้ต้นไม้ยืนต้นให้ร่มเงา โดยติดอยู่ริมถนนทางสัญจรภายในหมู่บ้าน ตัวศาลาและต้นไม้หน้าบ้านตั้งอยู่บนลานบ้านหลังเดี่ยวของครอบครัวขยาย ใต้ต้นไม้มีการตากแหที่เพิงสานเสร็จ(ผู้วิจัยทราบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชายชาวประมงที่สานแห) หลังจากใช้งานหาปลาในหนองหลวง โดยในพื้นที่ส่วนบุคคลมีการกันรั้วไม้ไผ่แบบโปร่ง ไม่มีประตูบ้าน

รูปแบบพฤติกรรม : การพบปะพูดคุยรวมกลุ่มสังสรรค์ของชาวประมงทั้งวัยสูงอายุและวัยกลางคน ทั้ง 3 คนเป็นชาวประมงของหมู่บ้าน กิจกรรมเกิดหลังเลิกงานในการหาปลาที่หนองกึ่งชวนเพื่อนที่หาปลาด้วยกันมากินข้าวเย็นที่บ้าน โดยใช้วัสดุติบพลาสติกที่จับได้มาทำลอบก้อยปลาติบเป็นอาหารมือเย็น ผู้ดำเนินกิจกรรมหลักคือ ชายสูงวัยชาวประมงผู้เป็นพ่อ ของชายวัยกลางคนชาวประมงผู้เป็นลูกชายซึ่งกำลังทำอาหารเย็นเลี้ยงเพื่อน ผู้ร่วมกิจกรรมคือชายชาวประมงเพื่อนบ้านที่มาตั้งวงสังสรรค์กินข้าวกัน ในขณะที่ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรม ก็มีกลุ่มเพื่อนบ้านที่เป็นแม่บ้านหลังตรงข้ามออกมาตั้งกลุ่มพบปะพูดคุยสนทนากันเรื่องทั่วไป และเนื่องจากเป็นเพื่อนบ้านกัน ก็มีการทักทายสอบถามชายชาวประมงที่กำลังตั้งวงสนทนากันด้วยเช่นกัน นับเป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบเพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน

ช่วงเวลาทำกิจกรรมในช่วงยามเย็นหลังชาวประมงเลิกงานจากหาปลาที่หนอง ในฤดูอนุญาตหาปลาที่หนองหลวง ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านที่ลงไปหาปลาที่หนองหลวงช่วงนี้ที่เป็นช่วงรอเกี่ยวข้าวนาปรัง เป็นการทำอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ของชาวประมงในหมู่บ้าน

ในช่วงระหว่างลงพื้นที่ครั้งที่ 3 ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมเห็นว่าในยามเย็นส่วนใหญ่ชายชาวประมงกลุ่มนี้ เป็นหนึ่งในกลุ่มชาวประมงที่มักไปนั่งจับกลุ่มพูดคุยพบปะสังสรรค์ ช่วงเย็นที่มานั่งหินตรงระเบียบหน้าสหกรณ์ร้านค้าด้วยเช่นกัน

เพิ่มเติมข้อมูลที่เกี่ยวข้องคือ ผู้วิจัยสังเกตเห็นโรงเรือนเลี้ยงไหมที่ตั้งภายในเขตพื้นที่บ้านพักอาศัยของชายชาวประมงดังกล่าว ผู้วิจัยสอบถามได้ข้อมูลว่าแต่ก่อนภรรยาชายสูงวัยชาวประมง (ภาพประกอบด้านล่างชายคนที่จับปลา) ได้เคยอยู่ในกลุ่มเลี้ยงหม่อนไหมของหมู่บ้าน แต่ว่าปัจจุบันไม่ได้เลี้ยงหม่อนไหมแล้วเนื่องจาก อายุมากขึ้นและประกอบกับกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนและการได้ผลผลิตที่ใช้เวลานาน จึงเป็นสาเหตุให้เลิกเลี้ยงไหม โดยโรงเรือนดังกล่าวจึงกลายเป็นที่เก็บอุปกรณ์ของใช้ต่างๆในบ้านแทน

เอกสารนี้เป็นทรัพย์สินของมหาวิทยาลัยสุโขทัยฯ ห้ามมิให้คัดลอกหรือเผยแพร่โดยไม่ได้รับอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

### ภาพที่ 5.55 การพบปะพูดคุยระหว่างชาวประมง

#### รหัสกิจกรรม C1-PV-SF-7 : การแปรรูปปลาสดที่ศาลาแยกจากตัวบ้าน

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ศาลาที่แยกจากตัวบ้านพักอาศัย ลักษณะอาคาร  
โครงสร้างไม้ชั้นเดียวกึ่งเปิดโล่ง ภายในมีการแบ่งโซนพื้นที่ในการนั่งทำกิจกรรมบนพื้นไม้ ที่ปูเสื่อกก  
โดยระหว่างพื้นที่มีการแบ่งโซนโดยการตั้งเฟอร์นิเจอร์ เช่น ตู้สูงเสมือนผนังกั้นพื้นที่ระหว่างครัวกับ  
พื้นที่นั่งพบปะพูดคุย

รูปแบบพฤติกรรม : การช่วยเหลือกันทำปลาสดขายภายในกลุ่มครอบครัว โดยผู้ดำเนิน  
กิจกรรมเป็นแม่ที่เป็นคนเตรียมส่วนผสมในครัว และมีผู้ร่วมกิจกรรมเป็นลูกชายและลูกสะใภ้ช่วยกัน  
ผสมและบรรจุหีบห่อ ซึ่งการแปรรูปปลาสดเป็นรายได้หลักของครอบครัวซึ่งจากแต่เดิมเลี้ยงหม่อน  
ไหม

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรมจากการสังเกตพฤติกรรมผู้วิจัยพบว่า ช่วงเช้าและช่วงเย็นลูกชาย  
กับลูกสะใภ้จะขี่มอเตอร์ไซด์ไปรับซื้อปลาสดที่หนองจากชาวประมงของหมู่บ้าน และนำกลับมาแช่ใน  
ถังเตรียมไว้ที่บ้าน โดยในทุกช่วงเย็นตั้งแต่ ห้าโมงเย็นถึงหนึ่งทุ่ม จะเริ่มกระบวนการทำปลาสด  
ดังกล่าว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.56 การแปรรูปพลาสติกที่ศาลาแยกจากตัวบ้าน

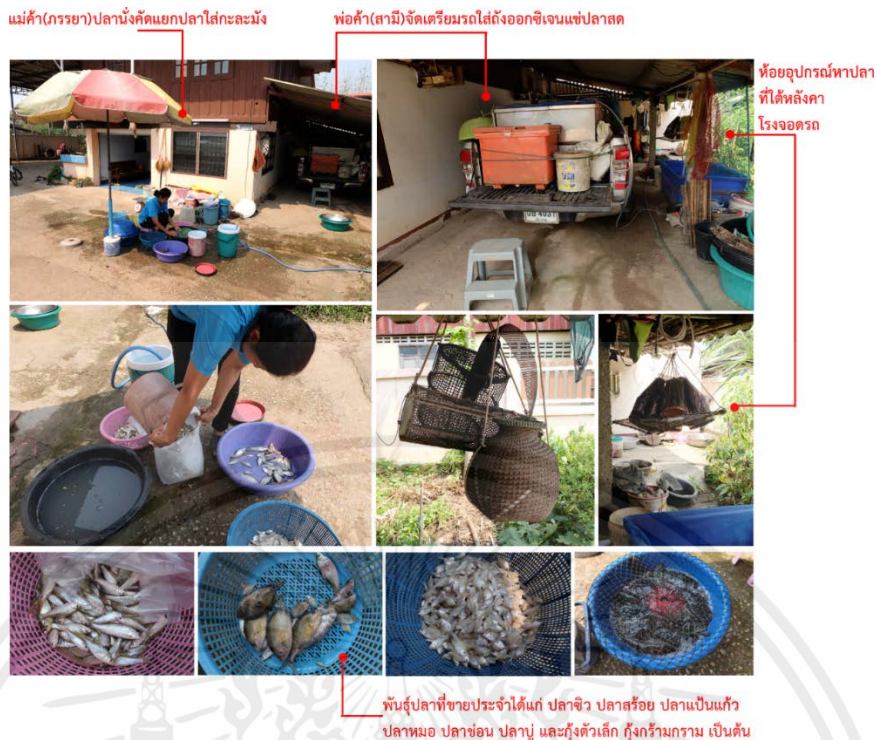
Setting : 8 ลานบ้าน

รหัสกิจกรรม C1-PV-IF-8.1 : การตัดแยกปลาเพื่อขายในพื้นที่ลานบ้าน

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ลานบ้านตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รั้วบ้านพักอาศัย ประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่เทพื้นขัดหยาบ การใช้งานพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมตัดแยกปลาเพื่อขายนั้นจะมีลักษณะจัดเตรียมพื้นที่กางร่มผ้าใบเพื่อบังแดดช่วงเช้า บนพื้นจะมีกะละมังเพื่อคัดแยกประเภทปลาพร้อมอุปกรณ์ต่อสายยางจากก๊อกน้ำริมรั้วบ้าน มีเก้าอี้เตี้ยพลาสติกเพื่อนั่งขณะทำ กิจกรรม ลานบ้านจะเชื่อมกับพื้นที่โรงจอดรถ ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่งต่อเติมหลังคาจากตัวบ้าน ลักษณะโครงสร้างเสาปูนสำเร็จ หลังคามุงสังกะสี คานไม้จะมีการห้อยอุปกรณ์หาปลาเช่น ไซตักปลา ฆ้องใส่ปลา สวิงซ็อนปลา รวมถึงถังพลาสติกเอาไว้แช่ปลาสด โดยตัวกระบะด้านหลังได้มีการประยุกต์ติดตั้งเครื่องทำออกซิเจนเชื่อมกับถังแช่ปลาสดสแตนเลส โดยมีเก้าอี้พลาสติกใช้เหยียบป็นจากพื้นไปบนตัวรถ

รูปแบบพฤติกรรม : การตัดแยกปลาสดที่เพิ่งไปรับจากชาวประมงที่เพิ่งหาปลาที่หนองช่วงเช้าของวัน ในฤดูกาลอนุญาตหาปลาของชาวบ้านที่ดำรงชีพเสริมสร้างรายได้ โดยหลังจากไปรับปลาจากชาวประมง แม่ค้าและพ่อค้าผู้ดำเนินกิจกรรม มีความสัมพันธ์เป็นสามภรรยาช่วยกันทำมาหากิน โดยแม่ค้าจะนำปลาสดในกระสอบมาเทใส่กะละมังล้างน้ำแล้วทำการคัดแยกประเภทปลา ระหว่างการคัดแยกจะมีการล้างน้ำที่มีการต่อสายยางจากก๊อกปล่อยน้ำไหลผ่านขณะคัดแยก เมื่อคัดแยกเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีการใส่ปลาแต่ละประเภทแยกใส่ถุงใหญ่และนำไปแช่เย็นหลังรถกระบะที่มีตู้แช่ โดยพ่อค้าจะมีการช่วยเหลือในการเตรียมอุปกรณ์ขายปลา ตู้แช่ ตู้ระบบถังออกซิเจน ก่อนไปขายปลาที่ตลาด ซึ่งลักษณะปฏิสัมพันธ์เป็นแบบกึ่งเป็นทางการ ในการช่วยเหลือกันในกลุ่มครอบครัวในการดำรงชีพประมง

เอกสารนี้เป็นเอกสารช่วงเวลาในการทำกิจกรรม บันทึกจากสังเกตพฤติกรรมลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 วันที่ 20/4/2562 ช่วงสาย เวลา 10:05 น. หมายเหตุ และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.57 การคัดแยกปลาบริเวณลานบ้านในพื้นที่ส่วนบุคคล

**รหัสกิจกรรม C1-PV-IF-8.2 : การแปรรูปปลาสดในพื้นที่ลานบ้าน**

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : พื้นที่ลานบ้านในเขตริ้วพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง พื้นลานเทปูนขัดหยาบ ขณะนั่งแปรรูปปลาสดจะมีการปูเสื่อกบนพื้น โดยบนเสื่อจะมีกะละมังใบใหญ่ในการหมักปลา และวางเครื่องปรุงส่วนผสมในการทำปลาสด ลานบ้านจะเชื่อมกับพื้นที่ครัวซึ่งมีโครงสร้างอาคารหลักเป็นไม้จริง หลังคามุงสังกะสี พื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ลักษณะการใช้งานพื้นที่จะประกอบอาหารประจำวันและเป็นพื้นที่ล้างทำความสะอาดปลา เตรียมเครื่องปรุงปลาสด

รูปแบบพฤติกรรม : การแปรรูปปลาสดเป็นลักษณะกิจกรรมการดำรงชีพประมง โดยผู้ดำเนินกิจกรรมจะเป็นฝ่ายภรรยาที่เป็นผู้ทำปลาสดและขาย ซึ่งฝ่ายสามีจะเป็นชาวประมงเพื่อไปหาปลาที่หนองมาให้ภรรยาแปรรูปปลาสดที่บ้าน กิจกรรมทำปลาสดดังกล่าวจะทำเป็นอาชีพเสริมในช่วงรอเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนาของช่วงปี โดยขณะผู้วิจัยลงสังเกตพื้นที่ภาคสนามได้พบว่ามีลักษณะกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างหญิงวัยกลางคนที่ทำปลาสด กับเพื่อนบ้านละแวกใกล้เคียงได้แวะมานั่งคุยพบปะสนทนาเรื่องทั่วไปและได้ซื้อปลาสดไปทำอาหารที่บ้านด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเพื่อนบ้านในการดำรงชีพประมง

ช่วงเวลาทำกิจกรรม บันทึกจากสังเกตพฤติกรรมลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 วันที่ 25/4/2562 ช่วงสาย เวลา 19:49 น.



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

### ภาพที่ 5.60 การพบปะพูดคุย/ซื้อขายปลาสดระหว่างเพื่อนบ้าน

#### รหัสกิจกรรม C5-PV-IF-8 : การช่วยกันแปรรูปปลาในพื้นที่ลานบ้าน

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : พื้นที่ลานบ้านที่ตั้งในเขตรั้วบ้านพักอาศัยประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง พื้นที่ลานเทปูนขัดหยาบ ในการแปรรูปปลาจะปูเสื่อกกและวางอุปกรณ์กะละมังปลา เขียงมีดบนเสื่อที่ปูบนพื้นลานบ้าน โดยลานบ้านนั้นจะเชื่อมต่อกับพื้นที่ระเบียงบ้านที่ต่อเติมจากตัวบ้านด้านข้าง เชื่อมกับพื้นที่สวนครัวและพื้นที่ล้างจานที่อยู่บนลานโล่งด้วยเช่นกัน

รูปแบบพฤติกรรม : การแปรรูปปลาบนพื้นที่ลานบ้านนั้นมีผู้ดำเนินกิจกรรมเป็นเจ้าของบ้านพักอาศัย และผู้ร่วมกิจกรรมมีความสัมพันธ์เป็นแบบเครือญาติ (พี่น้อง) การช่วยเหลือกันในการแปรรูปปลาเพื่อตากแห้งและส่งให้ญาติที่ต่างจังหวัดนั้น เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมการดำรงชีพประมงในกลุ่มเครือญาติ แบบไม่เป็นทางการ

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม บันทึกจากสังเกตพฤติกรรมลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 วันที่ 24/4/2562 ช่วงเย็น เวลา 16:30 น.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.61 การช่วยเหลือกันแปรรูปปลาระหว่างเครือญาติบนพื้นที่ลานบ้าน

Setting : 9 ระเบียบบ้าน

รหัสกิจกรรม C1-PV-SF-9 การคัดแยกปลาเพื่อขายระเบียบหน้าบ้าน

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ระเบียบหน้าบ้านที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านอาศัย ประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล มีลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง พื้นที่เทพื้นขัดหยาบบริเวณรอบข้างมีการวางอุปกรณ์ดำรงชีพประมงเช่น ถังแช่ปลา แห เป็นต้น โดยพื้นที่คัดแยกปลาจะเตรียมพื้นที่ปูเสื่อกบนพื้นและมีกะละมังปลากับสายยางที่ต่อจากรั้วบ้านเพื่อล้างปลา จากการสังเกตพื้นที่พบว่าตัวระเบียบบ้านพักอาศัยไม่มีรั้วกั้นระหว่างถนนเส้นทางสัญจรในชุมชน จึงมีทัศนียภาพเปิดโล่งที่พบเห็นได้ง่ายระหว่างผู้คนที่สัญจรบนทางไปมากับผู้ที่ทำกิจกรรมในพื้นที่ระเบียบหน้าบ้าน

รูปแบบพฤติกรรม : การคัดแยกปลาบนพื้นที่ระเบียบหน้าบ้านมีผู้ดำเนินกิจกรรมคือหญิงวัยกลางคนผู้คัดแยกปลา กับผู้ร่วมกิจกรรมคือชายวัยกลางคนที่เป็นชาวประมงคนปลาซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลคือสามีภรรยา ช่วยกันทำมาหากินในการดำรงชีพประมงจากการบันทึกพฤติกรรมผู้วิจัยพบว่า สามีภรรยามีการช่วยเหลือกันบรรทุกปลาสดในถังพลาสติกจากพื้นที่ริมหนองที่เป็นจุดจอดเรือใส่รถเข็นซีมเตอร์ไซค์กลับมาคัดแยกปลาที่บ้านก่อนออกไปขายที่ตลาด ซึ่งลักษณะปฏิสัมพันธ์ในการคัดแยกและช่วยเหลือกันบรรทุกปลากลับมาคัดแยกมีลักษณะแบบกึ่งเป็นทางการเนื่องจากเป็นกิจกรรมในการขั้นตอนการผลิตในการดำรงชีพ

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม บันทึกจากสังเกตพฤติกรรมลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 วันที่ 20/4/2562 ช่วงเช้า เวลา 9:55 น.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แม่ค้า(ภรรยา)จะแปรรูปปลาสด  
เพื่อไปขายในตลาดร่วมกับสามี



ชาวประมง(สามี)จะหาปลา  
และช่วยแช่ปลาในถังน้ำแข็ง



สามี-ภรรยาชาวประมงจะช่วยกันขนปลาจากเรือ  
มาบ้านเพื่อคัดแยกปลา ด้วยรถมือโซ่ที่พ่วงกับรถเข็นวางถังแช่ปลา

ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.62 การคัดแยกปลาของชาวประมงบนพื้นที่หน้าระเปียงบ้าน

รหัสกิจกรรม C5-PV-IF-9 : การช่วยเหลือเกื้อกูลด้านอาหารที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ  
ประมง

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : พื้นที่ระเปียงด้านข้างที่ต่อเติมจากตัวบ้านชั้นเดียวตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง พื้นที่ระเปียงบ้านมีโครงสร้างเสาปูนสำเร็จ คานไม้หลังคามุงสังกะสี ซึ่งในพื้นที่มีการตั้งเฟอร์นิเจอร์ลอยตัว เช่น ตั้งไม้วางนึ่งคั่วทำกิจกรรมต่างๆ โอ่งน้ำ ตู้สำหรับอาหาร และอุปกรณ์อื่นๆในการดำรงชีพทำนา โดยพื้นที่ระเปียงบ้านเชื่อมต่อกับพื้นที่ล่างงานที่เป็นลานโล่ง ยุ่งฉางข้าวของบ้าน และพื้นที่ครัวที่เป็นอาคารแยกจากตัวบ้านแบบพื้นที่ปิดล้อม

รูปแบบพฤติกรรม : การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านอาหารมีลักษณะกิจกรรมแบบไม่เป็นทางการ มีผู้ดำเนินกิจกรรมคือหญิงวัยกลางคนเจ้าของบ้าน กับผู้ร่วมกิจกรรมหญิงวัยกลางคนที่ช่วยทำอาหารซึ่งมีความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นเพื่อนร่วมหมู่บ้านที่เป็นเพื่อนสนิท ลักษณะกิจกรรมเริ่มจากหญิงเจ้าของบ้านได้อุดหนุนซื้อปลาสดจากเพื่อนบ้านชาวประมงฝั่งตรงข้ามบ้าน โดยชักชวนเพื่อนสนิทที่ร่วมหมู่บ้านมาทำอาหารร่วมกันและได้ใส่ถุงแบ่งปันแก่เพื่อนบ้านในละแวกทานด้วยนำไปใช้

ในการบันทึกพฤติกรรมในพื้นที่ระเปียงด้านข้างบ้านเดียวกันพบอีกสถานการณ์ทางสังคมที่มีความคล้ายคลึงกันคือ สามีภรรยาชาวประมงที่เป็นเพื่อนบ้านฝั่งตรงข้ามเพิ่งกลับจากไปขายปลาที่ตลาดช่วงเย็น ขณะที่หญิงเจ้าของบ้านผู้ดำเนินกิจกรรมกำลังเตรียมสำหรับกับข้าวเพื่อทานอาหารเย็นร่วมกับสามี ได้ชักชวนคู่สามีภรรยาชาวประมงมารับประทานอาหารเย็นร่วมกันที่บ้าน เพราะเนื่องจากได้สอบถามว่าทั้งคู่ยังไม่ได้ทำกับข้าวเย็น โดยผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมของหญิงเจ้าของบ้านว่ามักช่วยอุดหนุนซื้อปลาจากชาวประมงเพื่อนบ้านอยู่บ่อยครั้งเพื่อนำมาแปรรูป ซึ่งเป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพประมง

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม บันทึกจากสังเกตพฤติกรรมลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 วันที่ 16/4/2562 ช่วงเย็น เวลา 19:07 น. และวันที่ 25/4/2562 ช่วงสาย เวลา 09:46 น.

หญิงเจ้าของบ้านชวนเพื่อนบ้านชาวประมง

มารับประทานอาหารเย็นร่วมกันหลังจากขายปลาในตลาดเพิ่งกลับบ้าน



หญิงเจ้าของบ้านซื้อปลา  
มาทำแจ่วปลาร้าจาก  
ชาวประมงบ้านตรงข้าม



หญิงเจ้าของบ้านซื้อปลาต้ม  
จากหญิงแปรรูปปลาต้ม  
บ้านตรงข้าม



หญิงเจ้าของบ้าน

กำลังทำอาหารเที่ยงทานกับเพื่อนบ้าน  
โดยซื้อปลาเล็กปลาน้อยมาจากเพื่อนบ้านชาวประมง

หญิงเพื่อนบ้านเด็ดพริกจากบ้าน

มาแบ่งปันเพื่อทำอาหาร โดยช่วยกัน  
ใส่ถุงแจกเพื่อนบ้านในละแวกด้วย

ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.63 การช่วยเหลือเกื้อกูลด้านอาหารระหว่างเพื่อนบ้านที่ดำรงชีพประมง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

Setting : 10 ใต้ถุนบ้าน

รหัสกิจกรรม C1-PV-SF-10 การต่อรองซื้อขายปลาระหว่างแม่ค้าและชาวประมงในพื้นที่ใต้ถุนบ้านพักอาศัย

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : พื้นที่ใต้ถุนบ้านพักอาศัย ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ในพื้นที่มีการตั้งไม้เฟอร์นิเจอร์ลอยตัวไว้นั่งพปะทำกิจกรรมต่างๆ กับอุปกรณ์ในการทำประมง พื้นที่ใต้ถุนบ้านจะเชื่อมต่อกับห้องนั่งเล่นและห้องนอนของบ้านในชั้นล่างซึ่งเป็นพื้นที่แบบปิดล้อม

รูปแบบพฤติกรรม : การพบปะพูดคุยระหว่างแม่ค้าขายปลากับชาวประมงเป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบกึ่งเป็นทางการ การต่อรองเพื่อซื้อขายที่เป็นขั้นตอนการค้าจริงชีพประมง โดยผู้ดำเนินกิจกรรมคือหญิงชาวประมงเจ้าของบ้าน และผู้ร่วมกิจกรรมคือหญิงแม่ค้าขายปลา

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม บันทึกจากสังเกตพฤติกรรมลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 วันที่ 17/4/2562 ช่วงเย็น เวลา 18:48 น.

ชาวประมงกำลังต่อรอง  
จำนวนกิโลปลาที่จะแบ่งขายให้แม่ค้า แม่ค้าขายปลามาตั้งซื้อปลาเพิ่มจากชาวประมง



พื้นที่ใต้ถุนบ้านเกิดปฏิสัมพันธ์การต่อรองซื้อขายปลา

ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.64 การต่อรองซื้อขายปลาระหว่างแม่ค้ากับชาวประมงบริเวณใต้ถุนบ้าน

Setting : 11 ห้องนั่งเล่นในบ้านพักอาศัย

รหัสกิจกรรม C2-PV-IF-11 การพบปะพูดคุยระหว่างเครือข่ายที่ดำรงชีพประมง

บรรยายลักษณะแวดล้อมกายภาพ : ห้องนั่งเล่นที่ตั้งอยู่บริเวณชั้นหนึ่งของตัวบ้านพักอาศัย ในพื้นที่ส่วนบุคคล มีลักษณะพื้นที่ปิดล้อม โครงสร้างอาหารเป็นก่อดินฐานปูน พื้นกรุกระเบื้อง มีประตูลอคเปิด-ปิด ในพื้นที่ภายในห้องนั่งเล่น ตู้วางทีวีลอยตัว และแหที่กำลังสานแขวนอยู่กับลูกบิดบานประตู

รูปแบบพฤติกรรม : การพบปะพูดคุยระหว่างเครือข่ายที่ดำรงชีพประมงเหมือนกัน มีผู้ดำเนินกิจกรรมคือชายวัยกลางคนกำลังนั่งสานแหอยู่ในห้องนั่งเล่นภายในบ้านพักอาศัย และผู้ร่วมกิจกรรมคือชายวัยกลางคนที่เป็นพี่ชายในกลุ่มเครือข่าย ได้เดินเท้าจากบ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกันโดยมี

การเว้นช่องรั้วบ้านไว้เพื่อเดินไปมาได้สะดวก ได้มาแวะทักทายพบปะพูดคุย รวมถึงได้แนะนำวิธีการสานแหให้แก่ญาติผู้สูงอายุที่กำลังนั่งสานแหใหม่เพื่อไปจับปลาในหนอง ลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ โดยนอกจากการพบปะพูดคุยกันในกลุ่มดำรงชีพประมงแบบเครือญาติยังพบปฏิสัมพันธ์ที่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลให้คำแนะนำซึ่งกันในกลุ่มดำรงชีพอีกด้วย

ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม บันทึกจากสังเกตพฤติกรรมลงพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 3 วันที่ 17/4/2562 ช่วงค่ำ เวลา 17:48 น.



ที่มา : ภาพถ่ายลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่ 3) ปี 2562

ภาพที่ 5.65 การพบปะพูดคุยระหว่างเครือญาติที่ดำรงชีพประมง

จากรายงานผลการวิจัยข้างต้นที่อธิบายลักษณะกายภาพตามหน่วยพื้นที่ (Setting) กับรูปแบบพฤติกรรมตามรหัสกิจกรรม เนื้อหาลำดับต่อไปคือ การแสดงผลจากเครื่องมือเก็บข้อมูล ได้แก่ แผนที่ผังจินตภาพ (Cognitive Map) ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล 12 ท่าน โดยให้เล่าถึงขั้นตอนในการผลิตแต่ละขั้นตอนโดยเน้นกิจกรรมดำรงชีพที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (ที่มีกลุ่มคนมากกว่า 2 คนขึ้นไป) หลังจากเล่าถึงกระบวนการดำรงชีพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้ให้ผู้ให้สัมภาษณ์ใช้ปากกาสีวงกลมตำแหน่งในแผนที่ชุมชนว่าใช้พื้นที่ตรงจุดใดทำกิจกรรมในกระบวนการดำรงชีพดังกล่าว (ดูแบบสัมภาษณ์ ภาคผนวก ก.)

โดยผลจากการระบุตำแหน่งกิจกรรมในแผนที่ผังจินตภาพนั้น เพื่อนำผลข้อมูลมาเปรียบเทียบและดูความสอดคล้องของข้อมูลด้านตำแหน่งพื้นที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมดำรงชีพ โดยเปรียบเทียบกับผลข้อมูลจากแบบสังเกตพฤติกรรม ที่ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อจดบันทึกตำแหน่งพื้นที่ที่พบรูปแบบกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพ

ในการเก็บข้อมูลแบบสังเกตพฤติกรรมเป็นการลงพื้นที่ภาคสนาม ครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 12-27 เมษายน 2562 จำนวน 15 วัน โดยผลจากการเก็บข้อมูลทั้ง 2 วิธีการที่กล่าวมาข้างต้น ดังแสดงใน (ภาพที่ 5.27 และภาพที่ 5.28) ดังนี้



(ที่มา: ระบุตำแหน่งโดยผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จำนวน 12 ท่าน, ลงภาคสนามครั้งที่ 3, 2562)

ภาพที่ 5.66 แผนที่จินตภาพ (Cognitive Map) แสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มประมง



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น [ไปรษณีย์](#) ห้ามไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงนี้ (ที่มา: บันทึกสังเกตพฤติกรรมตั้งแต่วันที่ 12-27 เมษายน 2562, ลงภาคสนามครั้งที่ 3)

ภาพที่ 5.67 แผนที่สังเกตพฤติกรรมแสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มประมง

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยเรื่องการระบุตำแหน่งพื้นที่ที่พบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มประมงพบว่า มีความสอดคล้องในตำแหน่งพื้นที่ในกระบวนการผลิตคือ พื้นที่หนองหาปลา บ่อปลาเช่าหมู่บ้าน และพื้นที่แปรรูปปลาส่วนใต้ถุนบ้านชาวประมง ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ความสอดคล้อง ข้อมูลโดยเฉพาะจากตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ในการดำรงชีพของชาวประมงที่จะมักจะวงพื้นที่บริเวณที่จับปลา จากการสังเกตพฤติกรรมร่วมกับข้อมูลการสัมภาษณ์พบว่า การหาปลาของกลุ่มชาวประมงมักจะออกจากบ้านแต่เช้ามีดเพื่อไปหาปลาที่หนองกับครอบครัว รวมถึงการพบเจอเพื่อนชาวประมงร่วมหมู่บ้านมักจะเป็นบริเวณพื้นที่ริมหนองเช่นเดียวกับปฏิสัมพันธ์ในการซื้อขายปลากับพ่อค้า ดังนั้น ชาวประมงจึงมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ในการทำกินดังกล่าว ดังนั้นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้บันทึกจากแบบสังเกตพฤติกรรมในการแสดงตำแหน่งปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพประมงในรูปแบบอื่น จึงสามารถช่วยเพิ่มเติมในการอธิบายผลการวิจัยถึงสภาพแวดล้อมที่พบรูปแบบปฏิสัมพันธ์การดำรงชีพประมงดังหัวข้อต่อไป

### ผลการวิจัยกลุ่มดำรงชีพประมง

จากผลการวิจัยพบว่าสภาพแวดล้อมกายภาพที่พบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมการดำรงชีพประมง พบตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพทั้งหมด 11 ตำแหน่ง กับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมการทำงานทั้งหมด 18 กิจกรรม สามารถแบ่งประเภทพื้นที่ได้ 3 ประเภท ได้แก่

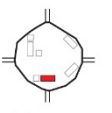
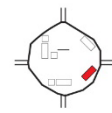
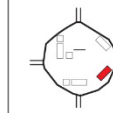
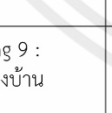










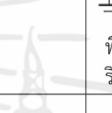


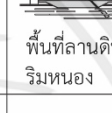

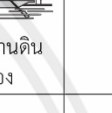



1) พื้นที่สาธารณะ (Public Space) ได้แก่ ลานกลางบ้าน ลานบังไฟ พื้นที่ริมหนองหลวงทางสัญจรในชุมชน โดยพบรูปแบบพฤติกรรมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นลักษณะกิจกรรมการหาปลาในพื้นที่หนอง การซื้อขายปลาระหว่างพ่อค้าและชาวประมง การพบปะพูดคุยระหว่างกลุ่มชาวประมง และการอบรมให้ความรู้เรื่องประมงกรมประมงในพื้นที่อาคารหอประชุมหมู่บ้าน

2) พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space) ได้แก่ พื้นที่หน้ารั้วบ้านกับถนนทางสัญจรบ่อปลาเช่าหมู่บ้าน โดยพบรูปแบบพฤติกรรมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นลักษณะกิจกรรมการพบปะพูดคุยกันระหว่างคนซื้อกับคนขายปลา การรวมกลุ่มเพื่อนร่วมหมู่บ้านเพื่อหาปลาในบ่อปลาเช่า

3) พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space) ได้แก่ ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน พื้นที่ลานบ้าน พื้นที่ระเบียงบ้าน พื้นที่ใต้ถุนบ้าน และพื้นที่ห้องนั่งเล่นของตัวบ้าน โดยพบรูปแบบพฤติกรรมในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นลักษณะกิจกรรม ได้แก่ การพบปะพูดคุยกันระหว่างแม่ค้าขายปลากับชาวประมงเพื่อต่อรองซื้อขายปลากันในพื้นที่ใต้ถุนบ้านชาวประมง การช่วยเหลือกันแปรรูปปลาซื้อขายระหว่างคนในครอบครัว การพบปะพูดคุย/แนะนำกันทำเครื่องมือหาปลา (सानแหจับปลา)

จากการแบ่งประเภทพื้นที่ทั้ง 3 ประเภทที่พบรูปแบบพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมข้างต้น ผู้วิจัยได้ทำตารางสรุปข้อมูลระหว่างตำแหน่งสภาพแวดล้อมกับรูปแบบพฤติกรรมดำรงชีพทำนาทั้ง 6 รูปแบบ เพื่อช่วยให้เห็นความชัดเจนขึ้นของข้อมูลในแต่ละตำแหน่งพื้นที่ (Setting) ได้มีรูปแบบกิจกรรมลักษณะใดบ้าง ดังแสดงใน (ตารางที่ 5.7) ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.7 สรุปตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมการดำรงชีพประมง

ประเภทพื้นที่		รูปแบบพฤติกรรมดำรงชีพประมง					
ตำแหน่งสภาพแวดล้อมกายภาพ		1 กิจกรรม กระบวนการผลิต	2 พบปะพูดคุย /สังสรรค์	3 ประชุม กลุ่มดำรงชีพ	4 หน่วยงาน อบรมความรู้	5 ช่วยเหลือ เกื้อกูล	6 พิธีกรรม ปะเพณี
พื้นที่สาธารณะ (Public Space : PB)	Setting 1 : ลานกลางบ้าน	-				-	-
	Setting 2 : ลานบังไฟ	-	-	-	-		-
	Setting 3 : พื้นที่ริมหนองหลวง			-	-		-
	Setting 4 : ทางสัญจรชุมชน	-		-	-	-	-
พื้นที่กึ่งสาธารณะ (SB)	Setting 5 : หน้ารั้วบ้าน	-		-	-	-	-
	Setting 6 : บ่อปลาเช่าหมู่บ้าน		-	-	-		-
พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space : PV)	Setting 7 : ศาลาแยกจาก ตัวบ้าน			-	-		-
	Setting 8 : พื้นที่ลานบ้าน			-	-		-
	Setting 9 : ระเบียงบ้าน		-	-	-		-
	Setting 10 : ใต้ถุนบ้าน			-	-	-	-
	Setting 11 : ห้องนั่งเล่น ในบ้านพักอาศัย	-		-	-		-

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับกรใช้ภายในโรงเรียนเท่านั้น ไม่อนุญาตให้เผยแพร่ไปภายนอกโรงเรียน

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้  
ลำดับหัวข้อต่อไปเป็นการสรุปผลการวิจัยของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพ (ทำนา หมอนไหม/ทอผ้า  
ประมง) โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

### 5.3 การสรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษารายละเอียดที่แบ่งอธิบายในแต่ละกลุ่มดำรงชีพ 3 กลุ่ม สามารถประมวลผลการวิจัยจากการเก็บข้อมูลพื้นที่กรณีศึกษา โดยแบ่งการวิเคราะห์สรุปผลการวิจัยได้ 2 หัวข้อดังนี้

#### 5.3.1 สรุปผลการวิจัยสภาพแวดล้อมกายภาพของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพ (ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า-ประมง)

ในหัวข้อการวิจัยสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มดำรงชีพของผู้พลัดถิ่นชาวอีสานหมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย จากการเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามครั้งที่ 1 และ 2 ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม ปี 2559 กับครั้งที่ 3 เดือนเมษายน ปี 2562 ด้วยเครื่องมือเก็บข้อมูลการบันทึกข้อมูลกับการถ่ายภาพขณะลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยคำถามปลายเปิดแบบกึ่งมีโครงสร้างของผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 12 ท่าน การบันทึกแบบสังเกตพฤติกรรม การทำแผนผังจินตภาพ (Cognitive Map)

พบว่าสภาพแวดล้อมประเภทพื้นที่สาธารณะชุมชนมีการรองรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพ ในทั้ง 6 รูปแบบพฤติกรรมที่ได้จำแนกไว้ได้แก่ ขั้นตอนการผลิต พบปะพูดคุย การรวมกลุ่มดำรงชีพ การอบรมหน่วยงานรัฐ และกิจกรรมทางประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ซึ่งมีลักษณะพื้นที่เปิดโล่ง แบบแนวราบและขนาดกว้าง เช่น ลานกลางหมู่บ้าน ลานสนามหญ้าโรงเรียน ลานข้างโรงสีชุมชน และลานบั้งไฟ ในการประกอบกิจกรรมขั้นตอนการผลิตการตากข้าวเปลือกกลุ่มทำนา โดยพื้นที่สาธารณะแบบปิดล้อม ได้แก่ อาคารหอประชุมหมู่บ้าน พบว่าเป็นที่รองรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการประชุมกลุ่มดำรงชีพ และการอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ ที่เป็นลักษณะกิจกรรมแบบเป็นทางการ ของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพ

แต่จากการเก็บข้อมูลพบว่า ลักษณะการใช้งานพื้นที่แบบกึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Space) ในประเภทพื้นที่ส่วนบุคคล ในลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง เช่น ลานบ้าน ระเบียงบ้านที่ต่อเติมหลังคาจากตัวบ้าน เพื่อรองรับปฏิสัมพันธ์การพบปะพูดคุยของกลุ่มดำรงชีพแบบไม่เป็นการ ยังรองรับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการประชุมย่อยกลุ่มดำรงชีพ แบบกึ่งเป็นทางการ ซึ่งพบใน 2 กลุ่มดำรงชีพคือ กลุ่มทำนา และกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า

ในการบันทึกการสังเกตพฤติกรรมที่พบในกลุ่มหม่อนไหมทอผ้าช่วงระหว่างลงภาคสนามคือ ลานบ้านในพื้นที่พักอาศัย เป็นพื้นที่อบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ ที่มีการทำกิจกรรมการสาธิตทักษะในการดำรงชีพเลี้ยงไหมย้อมผ้า สามารถอธิบายได้ว่ากิจกรรมการอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐที่มีลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการของกลุ่มดำรงชีพ สามารถดำเนินกิจกรรมได้พื้นที่แบบสาธารณะที่มีการอาคารส่วนกลางรองรับ และเกิดขึ้นในพื้นที่ส่วนบุคคลที่มีคุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เหมาะสมต่อการรองรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์นั้นได้เช่นกัน

โดยข้อมูลผลการวิจัยที่ผู้วิจัยได้สรุปมาข้างต้นนั้น ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลดังแสดงในแผนผังหมู่บ้านที่พบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพจากการบันทึกพฤติกรรมโดยผู้วิจัย





(ที่มา: ระบุตำแหน่งโดยผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จำนวน 12 ท่าน, ลงภาคสนามครั้งที่ 3, 2562)

ภาพที่ 5.69 สรุปรูปแผนผังจินตภาพตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการดำรงชีพของ 3 กลุ่ม  
ดำรงชีพ



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งยังมีไว้สำหรับเผยแพร่และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

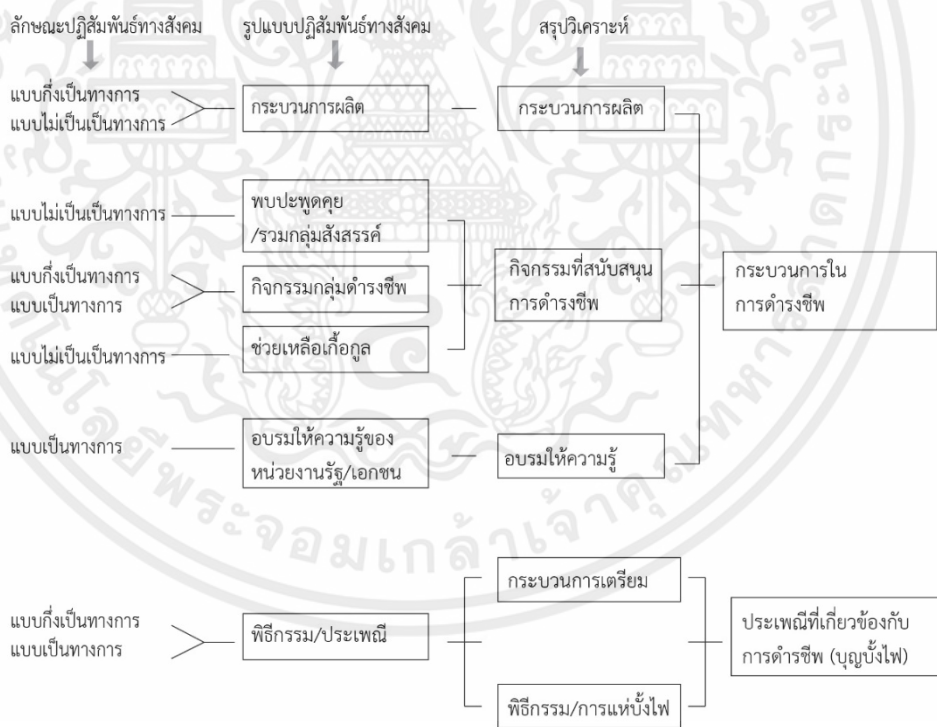
(ที่มา: บันทึกสังเกตพฤติกรรมตั้งแต่วันที่ 12-27 เมษายน 2562, ลงภาคสนามครั้งที่ 3)

ภาพที่ 5.70 สรุปแผนผังสังเกตพฤติกรรมของตำแหน่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการดำรงชีพ

5.3.2 การวิเคราะห์ผลการวิจัยรูปแบบพฤติกรรมของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพ (ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า ประมง)

จากประเด็นการวิจัยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มดำรงชีพชาวอีสาน ในหมู่บ้านสมานมิตร ซึ่งได้เฝ้าศึกษาใน 3 กลุ่มดำรงชีพหลักคือ กลุ่มทำนา กลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า และกลุ่มประมง พบรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพ สรุปได้ 6 รูปแบบคือ 1. กระบวนการผลิต 2. การพบปะพูดคุย/รวมกลุ่มสังสรรค์ 3. กิจกรรมกลุ่มดำรงชีพ 4. การอบรมให้ความรู้ของหน่วยงานรัฐ 5. ช่วยเหลือเกื้อกูล 6. พิธีกรรม/ประเพณี

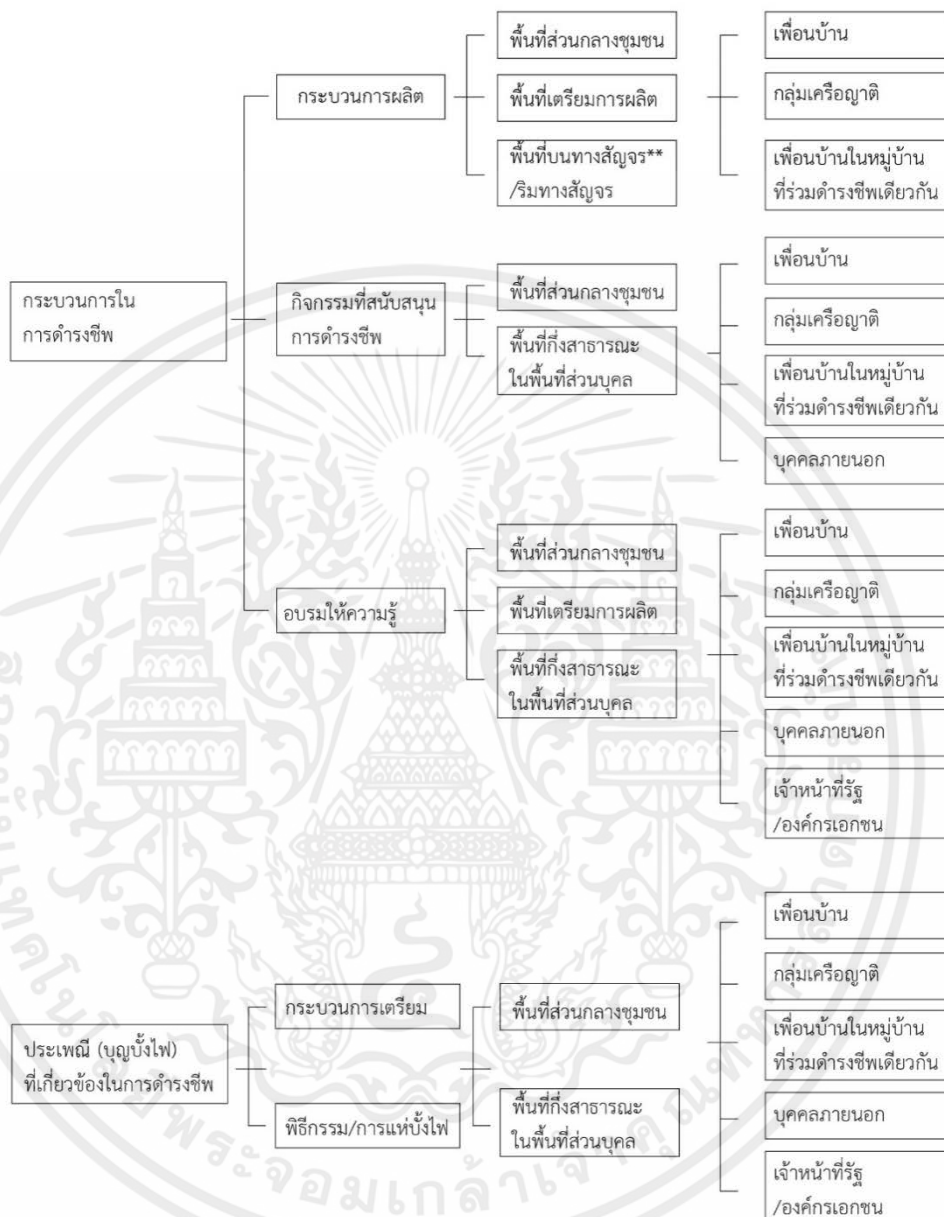
โดยรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้ง 6 รูปแบบ สามารถแบ่งลักษณะปฏิสัมพันธ์ได้ 3 ลักษณะคือ 1. แบบเป็นทางการ (Formal) 2. แบบกึ่งเป็นทางการ (Semi-Formal) 3. แบบไม่เป็นทางการ (Informal) สามารถสรุปวิเคราะห์ผลการวิจัยของรูปแบบปฏิสัมพันธ์กับลักษณะปฏิสัมพันธ์ได้ดังนี้



ภาพที่ 5.71 ไดอะแกรมสรุปวิเคราะห์รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จากรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทั้ง 6 รูปแบบตามภาพไดอะแกรมสรุปวิเคราะห์รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมข้างต้น สามารถสรุปรูปแบบปฏิสัมพันธ์ได้ 2 รูปแบบหลักคือ 1. กระบวนการในการดำรงชีพ 2. ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ



\*\* พื้นที่บนทางสัญจร/ริมทางสัญจร ในการพบปะพูดคุยกันระหว่างทางไปทีน้าของกลุ่มชวาวนา ผู้วิจัยเชื่อมโยงการอภิปรายถึงลักษณะพื้นที่ดังกล่าวกับกลุ่มวรรณกรรมที่ศึกษาถึง New Urbanism Literature กับประเด็น Chance-Encounter vs. Non-Designated Area ดูต่อที่หัวข้อถัดไป

ภาพที่ 5.72 ไดอะแกรมสรุปรูปแบบพฤติกรรมของกลุ่มดำรงชีพ ประเภทสภาพแวดล้อมกายภาพ เอกสารนี้เป็นเอกสารที่รวบรวมไว้สำหรับการอ้างอิงเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ที่รองรับกิจกรรมและกลุ่มคน ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จากสรุปผลการวิจัยประเด็นสภาพแวดล้อมกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของ 3 กลุ่มดำรงชีพหลัก ได้แก่ ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า และประมง นำไปสู่การอภิปรายผลสรุปบทที่ 6 ในหัวข้อลำดับต่อไป



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บทที่ 6

### อภิปรายผล

บทนี้ประกอบด้วยเนื้อหาในส่วนการสรุปวิเคราะห์ผลการศึกษา แสดงผลการวิจัยที่มีความเชื่อมโยงของข้อมูลตามกรอบแนวคิดหลักรวมถึงข้อเสนอแนะ โดยการอภิปรายผลการวิจัยเพื่อมุ่งตอบคำถามการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มดำรงชีพชาวอีสาน หมู่บ้านสมานมิตรมีกี่รูปแบบ
  2. สภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มดำรงชีพ มีคุณลักษณะอย่างไร
  3. สภาพแวดล้อมกายภาพมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดความเสี่ยงต่อการแตกแยกทางสังคมอย่างไร
- จากคำถามการวิจัย 3 ข้อดังกล่าว จึงขออภิปรายผลการวิจัยมีรายละเอียดแบ่งเป็นหัวข้อดังนี้

6.1 การอภิปรายผลสภาพแวดล้อมกายภาพกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มดำรงชีพภายหลังการพลัดถิ่น

6.1.1 อภิปรายรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ เจาะประเด็นศึกษา 3 กลุ่มดำรงชีพ (ทำนา หมอนไหม/ทอผ้า ประมง)

6.1.2 อภิปรายลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่น

6.1.3 วิเคราะห์เชื่อมโยงสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายหลังพลัดถิ่นกับประเด็นความเสี่ยงความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation)

6.1.4 อภิปรายศักยภาพของการนำกรอบแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ไปประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ในการศึกษาสภาพแวดล้อมกายภาพเพื่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

6.2 ประโยชน์ของผลการอภิปรายที่นำไปประยุกต์ใช้ต่อไป

6.3 ข้อจำกัดในการศึกษา (Limitation)

6.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป (Future Study)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 6.1 การอภิปรายผลสภาพแวดล้อมกายภาพกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มดำรงชีพภายหลังการพลัดถิ่น

ในการอภิปรายผลการวิจัยได้แบ่งหัวข้อย่อยตามคำถามการวิจัยดังนี้

### 6.1.1 การอภิปรายรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพมุ่งประเด็นศึกษา 3 กลุ่มดำรงชีพ (ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า ประมง)

รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ใน 3 กลุ่มดำรงชีพหลักสามารถสรุปวิเคราะห์ได้ 2 รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมคือ

- 1) รูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการดำรงชีพ แบ่งได้ 2 หัวข้อคือ
  - ปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการผลิตโดยตรง (Production Process)
  - ปฏิสัมพันธ์ที่สนับสนุนกระบวนการผลิต (Supplement the Production Process)
- 2) รูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีในการดำรงชีพ

จาก 2 รูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของ 3 กลุ่มดำรงชีพสามารถอภิปรายรายละเอียดได้ดังนี้

1) รูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการดำรงชีพ จากการศึกษาวิจัยพบว่าแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ

ปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการผลิตโดยตรง (Production Process) คือ ลักษณะกิจกรรมในขั้นตอนการผลิต อาทิเช่น การช่วยเหลือกันตากข้าวเชื้อ การเอามือเอาแรงในการใช้รถเกี่ยวข้าวของเครื่องญาติในกลุ่มทำนา การช่วยเหลือกันในการจับปลาขายกลุ่มครอบครัวในกลุ่มประมง และการช่วยกันดูแลไร่ม่อน/เก็บใบหม่อนเลี้ยงหนอนไหมในกลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า ปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับกระบวนการผลิตโดยตรง ที่เป็นหนึ่งในกระบวนการดำรงชีพของ 3 กลุ่มดำรงชีพ (ได้แก่ ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า ประมง) ที่พบในชุมชนสามานมิตร ส่วนใหญ่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal ties) แบบกลุ่มครอบครัว และเครือญาติเป็นหลัก เพราะการดำรงชีพของ 3 กลุ่มนี้เป็นกิจกรรมการดำรงชีพหลักของครอบครัว เพื่อทำอยู่ทำกินเลี้ยงชีพในครอบครัวและเพื่อทำมาหากินสร้างรายได้

ปฏิสัมพันธ์ที่สนับสนุนกระบวนการผลิต (Supplementary to Production -Processes) คือลักษณะกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการผลิตในการดำรงชีพ อาทิเช่น การพบปะพูดคุย/ปรึกษาหารือเกี่ยวกับกระบวนการผลิต การรวมกลุ่มองค์กรด้านการดำรงชีพ การรวมกลุ่มเข้าฟังอบรม

ความรู้เพื่อเสริมทักษะในการดำรงชีพของหน่วยงานรัฐ/เอกชน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านอื่นๆที่ช่วยส่งเสริมการผลิต เช่น ยืมอุปกรณ์การเกษตร การช่วยเหลือซ่อมรถเกี่ยวข้าวในกลุ่มเพื่อน ชวนาหมู่บ้านเดียวกัน เป็นต้น

ปฏิสัมพันธ์ที่สนับสนุนกระบวนการผลิต ที่เป็นหนึ่งในกระบวนการดำรงชีพใน 3 กลุ่มดำรงชีพ (ได้แก่ ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า ประมง) ที่พบในชุมชนสมานมิตร มีลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal ties) แบบเครือข่าย และลักษณะความสัมพันธ์แบบกลุ่มองค์กรที่บริหารจัดการด้วยตนเอง (Self Organization) คือกลุ่มดำรงชีพ เช่น กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มปุ๋ย กลุ่มพันธ์ข้าว กลุ่มหม่อนไหม กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

รวมถึงลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางสังคม (Social Network) คือกลุ่มดำรงชีพที่มาจากการร่วมก่อตั้งโดยการสนับสนุนจากภาครัฐ/เอกชนเข้ามามีส่วนร่วม และสมาชิกกลุ่มจะมีทั้งกลุ่มคนภายในชุมชนสมานมิตร และกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกกลุ่มภายนอกชุมชนหรือต่างหมู่บ้าน เพื่อเป็นการรวมกลุ่มกันแบบสร้างเครือข่ายส่งเสริมด้านอาชีพ เช่น กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มนาแปลงใหญ่ กลุ่มนาล้านไร่ เป็นต้น

**2) รูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีในการดำรงชีพ** สามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะกิจกรรมคือ 1) กิจกรรมการเตรียมบั้งไฟ 2) กิจกรรมพิธีกรรม/การแห่บั้งไฟ ทั้งสองลักษณะกิจกรรมมีกลุ่มบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมคือ กลุ่มชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนในการช่วยในการเตรียมบั้งไฟ อาทิเช่น การตกแต่งรถแห่บั้งไฟ การเตรียมพื้นที่ในชุมชนเพื่อทำพิธีการ โดยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในช่วงการเตรียมการ เป็นแบบเพื่อนร่วมหมู่บ้านที่แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นเขต ส่วนในลักษณะกิจกรรมการแห่บั้งไฟ มีลักษณะกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม อาทิเช่น การทำพิธีกรรมบวงสรวง พิธีรำแบบภาคอีสาน การแห่ขบวนบั้งไฟรอบหมู่บ้าน และการแข่งขันจุดบั้งไฟ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลจะมีทั้งคนนอกและในหมู่บ้านมาร่วมกิจกรรม รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ถูกเชิญมาร่วมพิธีการด้วย

จากศึกษาวิจัยสรุปวิเคราะห์ได้ว่า แม้หมู่บ้านสมานมิตรจะมีการปรับตัวในเวลาระยะยาวมากกว่า 40 ปีภายหลังจากเหตุการณีสึนามิให้ต้องพลัดถิ่นที่อยู่จากอีสาน แต่ในกระบวนการปรับตัวด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชนนั้น จากการสังเกตการณ์ภาคสนามยังพบว่า ชุมชนสมานมิตรมีกระบวนการปรับตัวที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพอยู่ในลักษณะการสร้างเครือข่ายทางสังคมในกลุ่มดำรงชีพ การสร้างและรักษาความยืดหยุ่นทางสังคมแม้ภายหลังจากพลัดถิ่นในระยะยาว ซึ่งผลงานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าศักยภาพของสภาพแวดล้อมกายภาพมีส่วนสำคัญในการรักษาความยืดหยุ่นทางสังคมแม้ภายหลังจากพลัดถิ่นระยะยาว

### 6.1.2 อภิปรายลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังพลัดถิ่น

จากการศึกษาวิจัยพบว่าคุณลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพพลัดถิ่น ในพื้นที่กรณีศึกษาหมู่บ้านสมานมิตร ตำบลดอนศิลา จังหวัดเชียงราย สามารถอภิปรายได้ 7 คุณลักษณะดังนี้

## 1. Common Space : การมีพื้นที่สาธารณะชุมชน ที่มีประโยชน์ใช้สอยร่วมกันของคนในชุมชน สามารถรองรับลักษณะกิจกรรมที่หลากหลาย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การมีพื้นที่สาธารณะชุมชน (Common Space) ที่มีลักษณะเป็นส่วนรวม เอื้อต่อการเข้าถึงพื้นที่เพื่อใช้งานในกลุ่มชาวบ้าน เพื่อใช้สอยพื้นที่ร่วมกันของคนในชุมชนให้เกิดประโยชน์ในการรองรับกิจกรรมด้านต่างๆ รวมถึงกิจกรรมด้านการดำรงชีพ ยกตัวอย่างเช่น ลานกลางหมู่บ้านเป็นพื้นที่จุดศูนย์รวมในการรวมกลุ่มของชาวบ้าน คือกิจกรรมในกระบวนการดำรงชีพ (ได้แก่ การพบปะพูดคุย/ปรึกษาหารือ การประชุมกลุ่มดำรงชีพ การอบรมให้ความรู้ของหน่วยงานรัฐ/เอกชน) และกิจกรรมในด้านพิธีกรรม ประเพณี(บุญบั้งไฟ) ในการดำรงชีพหลักของชาวอีสานหมู่บ้านสมานมิตรคือ การทำนา เป็นต้น

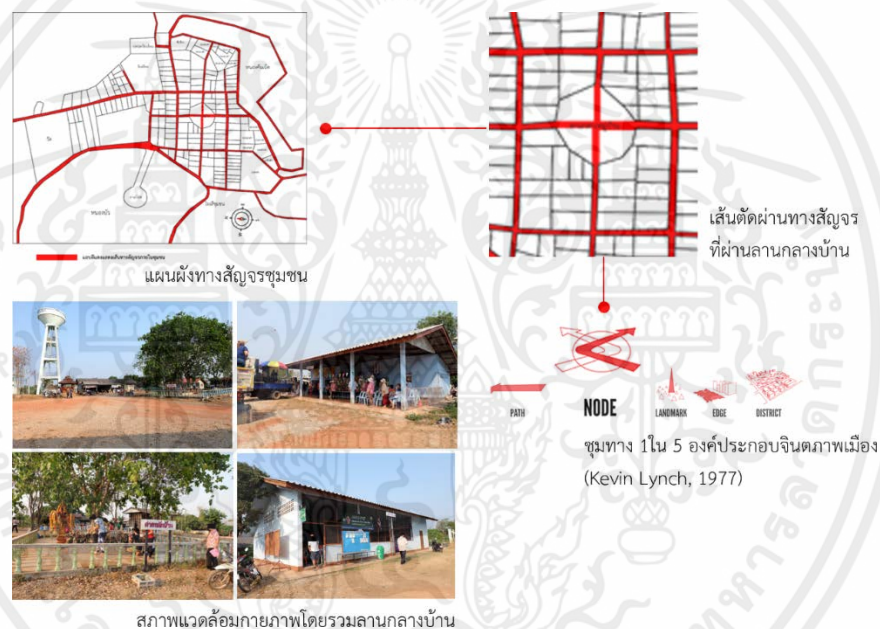


ภาพที่ 6.1 พื้นที่สาธารณะชุมชนที่เอื้อต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

## 2. Node : ลักษณะผังชุมชนที่จุดศูนย์กลางและเป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชน

การศึกษาวิจัยแผนผังหมู่บ้านสมานมิตรพบว่า มีการออกแบบผังชุมชนในช่วงต้นของการตั้งหมู่บ้านร่วมกันระหว่างกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน (กลุ่มผู้อาวุโสที่บุกเบิกรุ่นแรก)กับเจ้าหน้าที่รัฐในสมัยนั้น ในการวางผังการตั้งบ้านเรือนแบบเป็นบล็อก (Grid block) และวางผังเส้นสัญจรในชุมชนทางเข้าหลัก และวางตำแหน่งลานกลางบ้านในพื้นที่สาธารณะชุมชน ที่เป็นลักษณะลานผิงวงกลางในจุดศูนย์กลางของผังหมู่บ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นจุดชุมทาง (Node) คือ จุดศูนย์กลางที่เป็นจุดตัดของ

เส้นทาง เช่น บริเวณสี่แยก ชุมทางสถานี หรือลานกว้างทำกิจกรรม ห้วมุมถนน และเป็นจุดเด่นที่ทำให้หน้าเหมือนสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับเส้นทางที่มาบรรจบกันเพื่อเชื่อมต่อไปยังส่วนอื่น (Kevin Lynch, 1997) ได้ศึกษาองค์ประกอบทางกายที่ได้จากการสังเกต ในการรับรู้รูปภาพของชาวเมือง ที่แบ่งได้ 5 องค์ประกอบ (โชคอนันต์ วาณิชยเลิศนาศาร, 2017) การมีจุดชุมทางทั้งที่ใจกลางหมู่บ้าน และรวมถึงจุดตัดตามแยกต่างๆในบริเวณทางสัญจร จากสำรวจพื้นที่พบว่ามีส่วนช่วยให้กลุ่มชาวบ้านมีการพบปะกันระหว่างการเดินทางผ่านจุดตัดต่างๆ ซึ่งเอื้อให้เกิดการทักทาย การสอบถาม/พูดคุยระหว่างกัน ที่ช่วยสร้างเสริมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทั้งแบบทั่วไป และเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพได้เช่น ซึ่งจะเชื่อมโยงกับหัวข้อถัดไปคือ การพบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นบนทางสัญจรและริมทางสัญจรที่เป็นทางเท้า (ดูภาพประกอบลักษณะผังชุมชนที่เป็นจุดตัดของชุมทางด้านล่าง ภาพที่ 6.2)



ภาพที่ 6.2 ชุมทางเส้นตัดผ่านทางสัญจรบริเวณลานกลางบ้าน

### 3. Path : ลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มดำรงชีพระหว่างทางสัญจรภายในชุมชน

จากการศึกษาพบว่าการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นบนทางสัญจร (Path) และริมทางสัญจรที่เป็นทางเท้าในพื้นที่สาธารณะชุมชน ซึ่งสอดคล้องแนวคิดสำนึกร่วมความเป็นชุมชน (Sense of Community) ที่ศึกษากระบวนการสำนึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ในงานวิจัยของ Jung Sub Kim ได้กล่าวถึง การที่มีทางเท้าขนาดใหญ่ช่วยเอื้อต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ซึ่งพบปะพูดคุยที่เกี่ยวกับการดำรงชีพบนทางสัญจรและทางเท้า นั้น นำไปสู่การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ช่วยให้เกิดการยึดโยงทางสังคมได้ในชุมชน



ภาพที่ 6.3 การปฏิสัมพันธ์พบปะพูดคุยบนทางสัญจรภายในชุมชน

#### 4. Visibility : ลักษณะการกั้นรั้วบ้านพักอาศัยกึ่งเปิดโล่งที่เอื้อต่อทัศนวิสัยในการพบปะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่กึ่งส่วนบุคคล

ลักษณะการกั้นรั้วบ้านพักอาศัยที่มีลักษณะกึ่งเปิดโล่ง โดยวัสดุธรรมชาติเช่น ไม้ไผ่ หรือ ไม้จริง และวัสดุสังเคราะห์เช่น รั้วคอนกรีตเตี้ย ประตูลวดดัดที่ดูโปร่ง เอื้อต่อการมองเห็นจากภายนอกสู่พื้นที่ในเขตรั้วที่เป็นพื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Space) ที่มักเป็นพื้นที่ต่อขยายจากตัวบ้านอาทิเช่น ระเบียงด้านหน้า/ด้านข้างตัวบ้าน ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่พบว่ามักมีการออกแบบพื้นที่โดยเจ้าของบ้านให้เป็นพื้นที่นั่งทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น นั่งพักผ่อน พื้นที่รับแขกแบบไม่เป็นทางการที่มาพบปะพูดคุย หรือพื้นที่ในการเตรียมประกอบอาหาร/นั่งรับประทานอาหาร เป็นต้น ซึ่งลักษณะการใช้วัสดุกั้นเขตรั้วบ้านที่เอื้อต่อการมองเห็นดังกล่าวช่วยเอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกิจกรรมการดำรงชีพด้วยเช่นกัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การใช้ประตูบ้านลวดดัดแบบโปร่งเพื่อต่อวิสัยทัศน์  
การมองเห็นกิจกรรมในพื้นที่กึ่งส่วนบุคคล (Semi Private Area)



การเปิดโล่งทางเข้าบ้าน  
/การสร้างพื้นที่นั่งคุยส่วนริ้วหน้าบ้าน



การสร้างรั้ววัฒนธรรมชาติ (ไม้ไผ่) คันขอบเขตแบบรั้วเดี่ยว

ภาพที่ 6.4 ลักษณะสภาพแวดล้อมกายภาพการกั้นรั้วบ้านพักอาศัยที่เอื้อต่อทัศนวิสัย (Visibility)

5. Connected Area : ลักษณะการเว้นช่องรั้วบ้านพักอาศัยที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ต่อกลุ่มเครือญาติที่บ้านใกล้เคียงกัน

ลักษณะการเว้นช่องรั้วบ้านพักอาศัยหรือการแนวกันขอบเขตแบบไม่ถาวรระหว่างบ้านเครือญาติ เป็นลักษณะการเชื่อมพื้นที่ทางสัญจรระหว่างบ้านเครือญาติที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งการเชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างบ้านช่วยเอื้อการต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มเครือญาติ จากการสังเกตพฤติกรรมพบว่า การเชื่อมพื้นที่ระหว่างบ้านทำให้กลุ่มเครือญาติที่บ้านพักอาศัยใกล้เคียงกันไปมาหาสู่ ฟังพาทอาศัยกันได้สะดวก อาทิเช่น การยกส้วมรับข้าวข้ามช่องรั้วที่เว้นไว้มาทานอาหารร่วมกันที่ระเบียงด้านข้างบ้าน การเดินผ่านช่องรั้วเพื่อไปพบปะพูดคุยกับญาติที่ทำประมงร่วมกันหลังจากกลับจากหนองที่หาปลาในช่วงค่ำ เป็นต้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การเว้นช่องรั้วเชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างบ้านเครือญาติ



การสร้างแนวกันไม่ถาวร/แบบโปร่ง เชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างบ้านเครือญาติ

การเว้นช่องรั้วเชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างบ้านเครือญาติ

ภาพที่ 6.5 การเว้นช่องรั้วบ้านพักอาศัยที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ต่อกลุ่มเครือญาติที่บ้านใกล้ชิดกัน

6. Spatial Distance : ระยะห่างเชิงพื้นที่ที่บ้านพักอาศัยระหว่างเครือญาติ และการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกันในการดำรงชีพ

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเกาะกลุ่มของเครือญาติ เป็นระยะห่างเชิงพื้นที่ที่แสดงถึงความใกล้ชิด การพยายามรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมแบบกลุ่มครอบครัวขยายซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์แต่เดิมของสังคม ที่มีการรวมกลุ่มญาติพี่น้องบ้านใกล้เคียงเพื่อพึ่งพาอาศัยกัน จาก การเก็บข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษาพบว่า พื้นที่ลานกลางบ้านระหว่างบ้านเครือญาติได้มีการแบ่งปันการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกันในการดำรงชีพ ซึ่งเอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มเครือญาติได้เช่นกัน



ลานโล่งระหว่างบ้านเครือญาติ



ใช้ประโยชน์ด้านการค้า

เอกสารนี้เป็น

ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดลอกสิ่งนี้ไป และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 6.6 ระยะห่างเชิงพื้นที่ (Spatial Distance) บ้านพักอาศัยระหว่างเครือญาติ

ใช้พื้นที่ตากข้าวร่วมกัน

ใช้พื้นที่ซ่อมแซมอุปกรณ์ร่วมกัน

7. Adaptable Space : ลักษณะพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นต่อการปรับเปลี่ยนโชนการใช้งาน หรือสามารถปรับตำแหน่งเฟอร์นิเจอร์ ให้การสอดรับกับกิจกรรมในรูปแบบต่างๆได้

การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมกายภาพในพื้นที่สาธารณะชุมชนให้สอดรับกับกิจกรรม ที่มีการจัดกิจกรรมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมกายภาพบนพื้นที่สาธารณะเดียวกัน โดยที่กลุ่มผู้ดำเนินกิจกรรมและผู้ร่วมกิจกรรมมีการปรับผังตำแหน่งเฟอร์นิเจอร์แบบลอยตัวเพื่อสอดรับปรับเปลี่ยนตามกิจกรรมนั้นๆ

ตารางที่ 6.1 การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมกายภาพให้สอดรับกับแต่ละรูปแบบกิจกรรม

สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	ลักษณะการปรับเปลี่ยนพื้นที่การใช้งาน
<p><u>พื้นที่สาธารณะ (Public Space)</u>                      สถานที่ : อาคารหอประชุมหมู่บ้าน                      (ดูบรรยายลักษณะอาคารในบทที่ 5 : ประเภทพื้นที่สาธารณะชุมชน)                      กลุ่มทำนา : รหัสกิจกรรม A4-PB-F-1 : การอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ / การอบรมปฎิบัติของกรมเกษตร                      ลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการ</p>  <p>(ที่มา : ผู้วิจัยจากการถ่ายภาพลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี 2562)</p>	<p>การจัดผังกิจกรรมภายในอาคารแบบผู้ดำเนินกิจกรรมตั้งโต๊ะเพื่อให้ผู้ร่วมกิจกรรม เดินเรียงตามแต่ละจุด และการจัดเก้าอี้พลาสติกแบบหันด้านหน้าเพื่อพักคอยคิว                      ร่วมกันกิจกรรมด้านนอกอาคารที่มีการสาธิตกิจกรรมร่วมด้วย</p> 
<p><u>พื้นที่สาธารณะ (Public Space)</u>                      สถานที่ : อาคารหอประชุมหมู่บ้าน                      กลุ่มหม่อนไหม/ทอผ้า : รหัสกิจกรรม A4-PB-F-1 : การอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานรัฐ / การอบรมเลี้ยงไหมอีรี่                      ลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการ</p>  <p>(ที่มา : รายงานโครงการถ่ายทอดและต่อยอดเทคโนโลยีการเลี้ยงไหมอีรี่, คลินิกเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีพ.ศ. 2558)</p>	<p>การจัดผังกิจกรรมภายในอาคารแบบผู้ดำเนินกิจกรรมยืนบรรยาย แล้วกลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมนั่งเก้าอี้พลาสติกเรียงแถวซ้อนกันแบบครึ่งวงกลมหันหน้าเข้าผนัง และการนั่งล้อมวงกลมเพื่อทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกันบนพื้นภายในอาคาร</p> 

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 6.1 (ต่อ1)

สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	ลักษณะการปรับเปลี่ยนพื้นที่การใช้งาน
<p><u>พื้นที่สาธารณะ (Public Space)</u>                      สถานที่ : อาคารหอประชุมหมู่บ้าน                      กลุ่มประมง : รหัสกิจกรรม C4-PB-F-1 การอบรมให้ความรู้                      ชาวประมงจากหน่วยงานรัฐที่อาคารหอประชุม                      ลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการ</p>  <p>ที่มา : ข่าวสารกิจกรรม (<a href="http://www.fisheries.go.th">www.fisheries.go.th</a>)</p>	<p>การจัดผังกิจกรรมภายในอาคารแบบผู้ดำเนินกิจกรรมจัดโต๊ะนั่งบรรยายโชนด้านหน้า และกลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมนั่งเรียงแถวหน้ากระดานซ้อนกันเพื่อรับฟังบรรยายและออกความคิดเห็น</p> 
<p><u>พื้นที่สาธารณะ (Public Space)</u>                      สถานที่ : อาคารหอประชุมหมู่บ้าน                      กิจกรรมการประชุมกลุ่มบริหารจัดการภายในชุมชน และ                      เรื่องการเตรียมสถานที่และพิธีกรรมในประเพณีบุญบั้งไฟ                      ลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการ</p>  <p>(ที่มา : ผู้วิจัยจากการถ่ายภาพลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี 2562)</p>	<p>การจัดผังกิจกรรมภายในอาคารแบบผู้ดำเนินกิจกรรมยืนบรรยายด้านหน้า และมีกลุ่มผู้ร่วมกิจกรรมนั่งเก้าอี้พลาสติกแบ่งแถวเรียงหน้ากระดานเพื่อรับฟังบรรยายและเสนอความคิดเห็นระหว่างผู้ดำเนินกิจกรรมกับผู้ร่วมกิจกรรม</p> 
<p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u>                      สถานที่ : ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน                      กิจกรรมการพบปะพูดคุยของเพื่อนร่วมกลุ่มหมอนไหม/ทอผ้า และการช่วยกันแปรรูปปลาสดในกลุ่มดำรงชีพประมงของสมาชิกในครอบครัว</p>  <p>(ที่มา : ผู้วิจัยจากการถ่ายภาพลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี 2562)</p>	<p>การเปิดโล่งของพื้นที่ระหว่างศาลานั่งทำกิจกรรมกับทางสัญจรในชุมชนที่ติดกับบริเวณด้านหน้าบ้าน ทำให้ทัศนวิสัยการมองเห็นพบปะของกลุ่มเพื่อนบ้าน (อาทิ การพบปะพูดคุยระหว่างกลุ่มคนเลี้ยงไหม) รวมถึงการแบ่งโซนพื้นที่ทำกิจกรรมของพื้นที่ภายในศาลาแบบกึ่งเปิดโล่ง ซึ่งเอื้อต่อปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนใช้พื้นที่ร่วมกัน</p>

เอกสารนี้เป็นลิขสิทธิ์ของกรมประมง ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ กรุณาแจ้งที่กรมประมง กรุงเทพมหานคร เพื่อให้เจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 6.1 (ต่อ2)

สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	ลักษณะการปรับเปลี่ยนพื้นที่การใช้งาน
<p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u>            สถานที่ : พื้นที่ใต้ถุนบ้านเชื่อมต่อพื้นที่ห้องนั่งเล่น            กิจกรรมการพบปะต่อรองซื้อขายปลาระหว่างคนหาปลากัน            แม่ค้าปลา /กิจกรรมการพบปะพูดคุย/ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน            ทำเครื่องมือหาปลา (สานแห) ระหว่างเครือญาติที่ดำรงชีพ            ประมง(หาปลาขายร่วมกัน)</p>  <p>(ที่มา : ผู้วิจัยจากการถ่ายภาพลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี 2562)</p>	<p>พื้นที่ใต้ถุนบ้านที่มีลักษณะผังพื้นที่เปิดโล่ง (Open Space) ไม่มีการกั้นผนังทึบ ระหว่างการแบ่งขอบเขตพื้นที่ใช้สอยภายใน โดยลักษณะการใช้งานพื้นที่พบว่า การแบ่งพื้นที่ใช้สอยเกิดขึ้นจากการวางตำแหน่งสิ่งของ และกลุ่มเฟอร์นิเจอร์ลอยตัวในพื้นที่เปิดโล่งภายใน ทำให้สะดวกต่อการปรับเปลี่ยนตำแหน่งได้ภายหลัง จากการมีลักษณะเปิดโล่งพื้นที่ใต้ถุนบ้าน ทำให้สามารถเชื่อมต่อทางทัศนวิสัยกับลานหน้าบ้านรวมถึงการเปิดรับบ้านที่สะดวกต่อการพบเห็นเอื้อต่อปฏิสัมพันธ์ในกิจกรรมกลุ่มดำรงชีพด้วยเช่นกัน</p>
<p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u>            สถานที่ : พื้นที่ระเบียงด้านข้างบ้านและลานโล่งพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างระเบียงกับโรงเรือนหม้อนไหม            กิจกรรมการประชุมกลุ่มหม้อนไหม/ทอผ้า            กิจกรรมเจ้าหน้าที่รัฐลงพื้นที่เยี่ยมกลุ่มคนเลี้ยงไหม/ทอผ้า            กิจกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกกลุ่มหม้อนไหม (เอามือเอาแรงกัน ทำงานบุญประเพณี)</p>  <p>(ที่มา : ผู้วิจัยจากการถ่ายภาพลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี 2562)</p>	<p>พื้นที่กึ่งเปิดโล่งส่วนระเบียงด้านข้างบ้าน ที่ไม่มีการกั้นผนังแบ่งพื้นที่ โดยมีการเปิดพื้นที่โล่งภายในเชื่อมต่อกัน ในลักษณะระเบียงส่วนหน้าและส่วนด้านข้างบ้าน โดยมีการมุงหลังคาเชื่อมต่อกันแนวยาวของพื้นที่ระเบียงบ้าน พบว่าการเปิดโล่งเชื่อมพื้นที่ดังกล่าว สามารถปรับพื้นที่รองรับการปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มดำรงชีพได้ เช่น การรวมกลุ่มประชุม/อบรม อีกทั้งยังรองรับกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การนั่งทำกิจกรรมบนพื้น บนตั่งไม้ ขณะจัดกิจกรรมกลุ่มดังกล่าว</p>

### ตารางที่ 6.1 (ต่อ3)

<p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u>          สถานที่ : พื้นที่ระเบียงด้านข้างบ้านและลานโล่งพื้นที่          เชื่อมต่อระหว่างระเบียงกับยุงฉาง          กิจกรรมช่วยเหลือกันแปรรูปปลาตากแห้งของเครือญาติ          กิจกรรมพบปะพูดคุยกันขณะทำเครื่องมือหาปลา (สานสวิง          ซ้อนปลา)ของเพื่อนร่วมหมู่บ้าน          กิจกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านอาหารของกลุ่มเพื่อน          ชาวประมงและเพื่อนบ้าน (การเอามื้อเอามาแรงกันทำกิจกรรม          งานบุญ)</p>  <p>(ที่มา : ผู้วิจัยจากการถ่ายภาพลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา(ครั้งที่3) ปี          2562)</p>	<p>การใช้สอยพื้นที่ระเบียงด้านข้างตัวบ้าน ใน          ลักษณะพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง โดยมีการปรับเปลี่ยน          ตำแหน่งในการนั่งทำกิจกรรมของกลุ่มดำรงชีพ          รวมถึงการใช้เฟอร์นิเจอร์ลอยตัวที่แสดงขอบเขต          พื้นที่ในการนั่งทำกิจกรรม โดยผู้วิจัยสังเกตการใช้          งานตั้งไม้ที่หลายบ้านในชุมชนมักนิยมใช้งานนั่ง          ทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นกลุ่มเฟอร์นิเจอร์ลอยตัว          สามารถโยกย้ายได้เมื่อปรับเปลี่ยนกิจกรรม โดย          ตำแหน่งใช้งานมักตั้งอยู่พื้นที่เปิดโล่งทั้งภายใน          ภายนอกตัวบ้านเนื่องจากวัสดุเป็นไม้เนื้อแข็งทน          ต่อสภาพอากาศ เช่นเดียวกับเสื่อกกที่เป็นงาน          หัตถกรรมพื้นบ้านที่ใช้รองพื้นในการนั่งทำ          กิจกรรมรวมถึงยังสามารถแสดงขอบเขตของการ          ทำกิจกรรมนั้นอีกด้วย</p>
--	--

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
 ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### 6.1.3 วิเคราะห์เชื่อมโยงสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายหลังพลัดถิ่น กับประเด็นความเสี่ยงความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation)

การศึกษาวิเคราะห์กรอบแนวคิด IRR Model (Cernea, 1997) ในประเด็นด้านความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) ที่เป็นหนึ่งในแปดประเด็นหลักของกรอบแนวคิด IRR Model ซึ่งกล่าวถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากที่กลุ่มผู้พลัดถิ่นเผชิญสถานการณ์บีบบังคับจากการพลัดถิ่นดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อในเชิงลบที่ไปสั่นคลอนความยึดโยงทางสังคม\* (Social Fabric) ที่เคยดำรงอยู่เป็นเครือข่าย ส่งผลให้เกิดความแตกแยกทางสังคม (Social Disarticulation) ตามมาในภายหลังการพลัดถิ่น รวมถึงการสูญเสียทุนทางสังคมและทุนการดำรงชีพอื่นๆได้ในที่สุด

จากการศึกษารรณกรรมปริทัศน์ IRR Model ได้กล่าวถึงสภาพแวดล้อมกายภาพเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความเชื่อมโยงต่อการเกิดความสั่นคลอนความยึดโยงทางสังคมภายหลังการพลัดถิ่น ในประเด็นความแตกแยกทางสังคมกล่าวถึงอิทธิพลของสภาพแวดล้อมกายภาพ อาทิเช่น

*“ The unraveling of spatially-based patterns of self-organization, interaction and reciprocity is a net loss of valuable “social capital”... because its spatial, temporal, and cultural determinants are gone.”* (Cernea, 1997; p.1575)

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวถึงอิทธิพลของปัจจัยเชิงพื้นที่ และรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ที่ผูกโยงกับพื้นที่ ในการรวมกลุ่มองค์กร และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แต่พบว่าในกลุ่มวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้ระบุถึง คุณลักษณะของสภาพแวดล้อมกายภาพแบบใดที่ยึดโยงต่อรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งงานวิจัยนี้ช่วยเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้ดังกล่าว โดยอธิบายข้อมูลความเชื่อมโยงของสภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และความเสี่ยงต่อความแตกแยกทางสังคมซึ่งอธิบายด้วยความยึดโยงทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางสังคม 4 รูปแบบ ที่อาจมีโอกาสดังกล่าวเกิดความสั่นคลอนได้ภายหลังพลัดถิ่นดังนี้ (ดูตารางที่ 6.1)

\* หมายเหตุ : ในงานวิจัยของ Cernea (1997) ได้อธิบาย ความยึดโยงทางสังคม (Social Fabric) ประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคม 4 รูปแบบคือ กลุ่มองค์กรในชุมชน (Self-Organization) เครือข่ายทางสังคม (Social network) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal tie) อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม (Sense of Cultural Identity) ที่ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ตารางที่ 6.2 การแสดงความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับความยืดหยุ่นทางสังคม 4 รูปแบบ

สภาพแวดล้อมกายภาพ (Physical Setting)	ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction)	ความยืดหยุ่นทางสังคม (Social Fabric)
<p><u>พื้นที่สาธารณะ (Public Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- พื้นที่ลานกลางบ้าน ได้แก่ ศาลากลางหมู่บ้าน ร้านสหกรณ์ชุมชน อาคารหอประชุมหมู่บ้าน ลานบั้งไฟ</li> </ul> <p><u>พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi Public Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ยุงฉางกลุ่มธนาคารข้าว</li> </ul> <p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ระเบียงด้านหน้า/ด้านข้างตัวบ้าน</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- กิจกรรมการรวมกลุ่มดำรงชีพภายในชุมชน</li> <li>- การประชุมกลุ่มกรรมการกับชาวบ้าน ในการพัฒนาพื้นที่ชุมชน</li> </ul>	<p>การบริหารจัดการกลุ่มองค์กรด้วยตนเอง (Self-Organization)</p>
<p><u>พื้นที่สาธารณะ (Public Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- พื้นที่ลานกลางบ้าน ได้แก่ ศาลากลางหมู่บ้าน อาคารหอประชุม หน้าร้านสหกรณ์ชุมชน</li> </ul> <p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ระเบียงด้านหน้า/ด้านข้างตัวบ้าน</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- การเข้าร่วมกลุ่มดำรงชีพเดียวกัน ระหว่างกลุ่มเกษตรกรในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อเกาะกลุ่มกันทางเครือข่ายดำรงชีพ</li> <li>- การอบรมให้ความรู้จากเจ้าหน้าที่รัฐ/เอกชน เพื่อเสริมทักษะด้านการดำรงชีพในชุมชน</li> </ul>	<p>กลุ่มเครือข่ายทางสังคม (Social Network)</p>
<p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ลานบ้านที่ใช้ร่วมกันระหว่างเครือญาติ</li> <li>- ระเบียงด้านหน้า/ด้านข้างตัวบ้าน</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันของกลุ่มเครือญาติ เพื่อนบ้านและเพื่อนร่วมหมู่บ้าน ด้านอาหาร ยารักษาโรค และยืมเครื่องมืออุปกรณ์การเกษตร</li> </ul>	<p>ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Tie)</p>
<p><u>พื้นที่สาธารณะ (Public Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- พื้นที่ลานกลางบ้าน ได้แก่ ศาลหลักบ้าน ศาลากลางหมู่บ้าน อาคารหอประชุม ร้านสหกรณ์ชุมชน ลานบั้งไฟ ลานโล่งกลางหมู่บ้าน พื้นที่ทางสัญจรรอบชุมชน</li> </ul> <p><u>พื้นที่ส่วนบุคคล (Private Space)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ลานบ้านที่ใช้ร่วมกันระหว่างเครือญาติ</li> <li>- ระเบียงด้านหน้า/ด้านข้างตัวบ้าน</li> <li>- ศาลาที่แยกจากตัวบ้าน</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- กิจกรรมการเตรียมรถขบวนแห่บั้งไฟ</li> <li>- การทำพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าที่หมู่บ้าน เทวดาเพื่อขอฝนในฤดูการทำนาปี</li> <li>- การฟ้อนรำและการร้องเพลงหมอลำพื้นบ้านของชาวอีสาน</li> <li>- การแห่บั้งไฟรอบหมู่บ้าน</li> <li>- การแข่งขันจุดบั้งไฟ</li> </ul>	<p>การมีสำนึกร่วมในอัตลักษณ์-ทางวัฒนธรรม (Sense of Cultural-Identity)</p>

\*\*หมายเหตุ : คุณลักษณะการใช้พื้นที่สาธารณะชุมชนร่วมกันในการทำกิจกรรม (Common Space) ที่หัวข้อ 6.1.2 เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ไว้สำหรับใช้ในการศึกษาเท่านั้น เมื่อผู้รู้เห็นว่าเป็นประโยชน์จึงขอให้นำมาใช้ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จากตารางที่ 6.1 ข้างต้นช่วยสะท้อนความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับความยืดหยุ่นทางสังคม 4 รูปแบบ จากข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสภาพแวดล้อมต่อประเด็นความแตกแยกทางสังคม ซึ่งหากมีการบริหารจัดการผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมกายภาพ เพื่อบรรเทาการเกิดความสั่นคลอนต่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่อาจส่งผลให้เกิดความแตกแยกทางสังคมได้ในภายหลังพลัดถิ่น โดยการมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมสามารถสรุปได้ 2 ประเด็นดังนี้

1) การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการรักษาปฏิสัมพันธ์เดิม เช่น กิจกรรมทางประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้พลัดถิ่น ซึ่งการรวมกลุ่มกันทางประเพณีนี้ ช่วยสร้างแรงยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่สำคัญของกลุ่มพลัดถิ่น

2) การสร้างสภาพแวดล้อมช่วยเอื้อต่อการรองรับปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายหลังการตั้งถิ่นฐาน เช่น กิจกรรมการรวมกลุ่มดำรงชีพของผู้พลัดถิ่นซึ่งในงานวิจัยนี้พบว่า มีการรวมกลุ่มการดำรงชีพภายหลังตั้งหมู่บ้าน ซึ่งอภิปรายได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มดำรงชีพที่เกิดขึ้นภายหลังการพลัดถิ่น

จากการได้มาซึ่งสภาพแวดล้อมกายภาพดังกล่าว ผู้วิจัยได้พบว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการออกแบบผังที่พิกอาศัย ยกตัวอย่างเช่น การออกแบบตำแหน่งพื้นที่ส่วนต่อขยายจากตัวบ้านอย่างระเบียงบ้านที่ใช้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และยังรองรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการดำรงชีพ รวมถึงการตัดสินใจใช้พื้นที่ลานระหว่างบ้านรวมกันของเครือญาติที่ตั้งบ้านเรือนใกล้กัน เพื่อเอื้อต่อการพบปะช่วยเหลือเกื้อกูลในกลุ่มเครือญาติ และตำแหน่งผังการจัดวางเฟอร์นิเจอร์ลอยตัวที่สามารถปรับรูปแบบให้สอดคล้องในลักษณะการทำกิจกรรมที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มผู้ใช้งานพื้นที่ ซึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการออกแบบต่อรองเชิงผังตำแหน่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญของคุณลักษณะสภาพแวดล้อมเชิงพื้นที่ที่เอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มผู้พลัดถิ่นในภายหลังการตั้งรกรากใหม่

#### 6.1.4 อภิปรายศักยภาพการประยุกต์ใช้แนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม (Behavior Setting) ในการศึกษาลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพ

จากการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม เพื่อเป็นเครื่องมือวิจัยในการเก็บข้อมูล แบบสังเกตพฤติกรรม และแผนผังจินตภาพ (Cognitive Map) เพื่อทราบถึงลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพกับรูปแบบพฤติกรรมจากการอภิปรายนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่าการนำแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรม มาประยุกต์ใช้มีศักยภาพในการเจาะประเด็นศึกษาสภาพแวดล้อมอย่างมาก เนื่องจากแนวคิดนี้ได้มีการจำแนกประเภทพื้นที่ในการเกิดพฤติกรรม และการจัดกลุ่มพื้นที่ที่สอดคล้องต่อรูปแบบพฤติกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ในสถานที่ต่างๆได้ และการบันทึกถึงลักษณะกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ที่ได้นำผลการเก็บข้อมูลมาจัดกลุ่มรูปแบบพฤติกรรมการดำรงชีพในรูปแบบไดอะแกรม ซึ่งแนวคิดองค์ประกอบพฤติกรรมได้เป็นเสมือนกรอบแนวทางในสังเกตพฤติกรรมทางสังคม เพื่อนำมาจัดกลุ่ม แบ่งประเภทข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย

ที่ส่งผลต่อการเกิดรูปแบบพฤติกรรมขึ้นบนสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน รวมถึงช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกายภาพกับพฤติกรรม ที่มีความสอดคล้อง ความเชื่อมโยงพึ่งพาซึ่งกันระหว่างปัจจัยทั้งสองในศาสตร์ด้านจิตวิทยาสิ่งแวดล้อมได้อย่างกระจ่างชัด

## 6.2 ประโยชน์ของผลการอภิปรายที่นำไปประยุกต์ใช้ต่อไป

จากการศึกษาวิจัยถึงคุณลักษณะทางสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มดำรงชีพของกลุ่มชาวอีสานพลัดถิ่น หมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย ประโยชน์จากการวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเป็นข้อตระหนักถึงการออกแบบพื้นที่เพื่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายหลังการพลัดถิ่นโดยเฉพาะพื้นที่สาธารณะชุมชน ซึ่งผลการวิจัยนี้ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงมิติหนึ่งในการกระบวนการปรับตัวของกลุ่มคนพลัดถิ่นในพื้นที่กรณีศึกษาที่มีชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การจัดสรรพื้นที่สวนกลางชุมชนผ่านความคิดเห็นร่วมกันของกลุ่มชาวบ้านเพื่อรองรับกิจกรรม และในการต่อรองตำแหน่งที่ตั้งบ้านพักอาศัยทั้งในช่วงต้นการจัดวางผังหมู่บ้านที่มีเจ้าหน้าที่รัฐมีบทบาทช่วยในการออกแบบผังชุมชน และการจัดสรรออกแบบพื้นที่พักอาศัยด้วยตนเองของเจ้าของบ้านที่จะสร้างพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนพลัดถิ่นเพื่อการดำรงชีพ

## 6.3 ข้อจำกัดในการศึกษา (Limitation)

ข้อจำกัดในการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ได้ทำการลงพื้นที่กรณีเฉพาะช่วงหน้าร้อนในเดือนเมษายน-พฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวนาปรังและการเตรียมตัวทำนาปี จึงอาจทำให้ผลการวิจัยในเรื่องสภาพแวดล้อมกายภาพในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มดำรงชีพ ที่ผู้วิจัยได้เจาะศึกษาเฉพาะกรณีในของทั้ง 3 กลุ่มดำรงชีพคือ ทำนา หม่อนไหม/ทอผ้า และประมง ไม่ครบถ้วนในทั้ง 12 เดือนของทุกฤดูกาลผลิต ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ใส่ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกในส่วนการเตรียมการผลิตในช่วงเดือนอื่นๆ ที่ผู้วิจัยไม่ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## 6.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป (Future Study)

1. เสนอการเปรียบเทียบประเด็นศึกษาสภาพแวดล้อมกายภาพที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มตำรงชีพภายหลังพลัดถิ่นของกลุ่มผู้พลัดถิ่นที่ตั้งรกรากใหม่ในภูมิภาคอื่น
2. เสนอการศึกษาเปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานใหม่ (Settlement) ที่รัฐเป็นผู้วางแผนกำหนดด้านสภาพแวดล้อมกายภาพให้กับผู้พลัดถิ่น กับการตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ผู้พลัดถิ่นมีกระบวนการตัดสินใจ รวมถึงการออกแบบสภาพแวดล้อมกายภาพของชุมชน (Bottom up vs. Top down)
3. เสนอการศึกษาประเด็นการเปลี่ยนแปลงการใช้งานของพื้นที่สาธารณะชุมชน ได้แก่ วัด โรงเรียน ซึ่งจากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่าในอดีตพื้นที่วัด โรงเรียน เคยรองรับกิจกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่หลากหลาย แต่ปัจจุบันพบว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่ค่อยถูกใช้งานเหมือนในอดีต จึงน่าสนใจที่จะศึกษาในแง่ทัศนคติของคนในพื้นที่ต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่สาธารณะชุมชนอย่างพื้นที่ วัด โรงเรียน ว่าในหมู่บ้านอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเดียวกันกับพื้นที่กรณีศึกษาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลนี้หรือไม่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บรรณานุกรม

- ธนกร อีรมงคล. 2557. “การปรับตัวของชุมชนชายฝั่งทะเลในการย้ายถิ่นฐานอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ : กรณีศึกษาความหลากหลายของการดำรงชีพของชุมชนบ้านพรุเดียว จังหวัดพังงา” วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- บุษกร เขียวจินดาگانต์. 2561. เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์. ปีที่ 13(ฉบับที่ 25) มกราคม-มิถุนายน หน้า 103-117.
- ปราโมทย์ ปราสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒนางศ์. 2556. “Demopedia.” พจนานุกรมประชากรศาสตร์-พหุภาษา. เล่มที่ 2 : หน้า 101-102. สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- เปรมใจ วังศิริไพศาล. 2559. หน่วยที่ 8 ผู้พวยพกับการพัฒนามนุษย์ในบริบทโลก, แผนการสอนประจำหน่วย ชุมวิชาการพัฒนามนุษย์. ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พบสุข ทัดทอง อภิรดี เกษมสุข และพิมพ์ลศิริ ประจงสาร. 2561. “การแสดงออกของพื้นที่กึ่งสาธารณะหน้าตึกแถว: กรณีศึกษาย่านแพร่งจตุรัส.” บทความฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. ปีที่ 11(ฉบับที่ 2) : พฤษภาคม-สิงหาคม, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มัณฑุตา กัญชนะ. 2554. “รูปแบบและแนวทางการบริหารจัดการเชิงนโยบายพื้นที่กึ่งสาธารณะของโครงการเอกชน : ย่านธุรกิจศูนย์กลางเมืองกรุงเทพมหานคร.” วิทยาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม , มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์.
- นินสา ชูโต. 2548. การวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : พรินต์โพร.
- ปาริชาติ รัตนกิจ. 2549. “ปัญหาหนี้สินเกษตรกรรายย่อย : ศึกษากรณีเกษตรกร หมู่บ้านสมานมิตร ตำบลดอนศิลา อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย.” วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสังคม บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- นุจิรัตน์ อ่องพะ. 2553. “พอเพียงฮักแพงแบ่งปันยั่งยืน หมู่บ้านสมานมิตร” สถาบันการจัดการทางสังคม พิมพ์ครั้งที่ 1, เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์.
- นิตยา กาญจนวรรณ. 2528. พุดจาภาษาไทย. เชียงใหม่ : โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดลอกเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บรรณานุกรม(ต่อ)

- วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์. 2548. **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างสุขการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข มานุษยวิทยา.
- วาทีณี บุญชะลิกษ์ ริกเตอร์ เครี และคณะ. 2540. “เรื่องการเดินทางผู้ย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การย้ายถิ่นเป็นการเพิ่มรายได้หรือเพิ่มความเครียดให้กับครอบครัวชนบท.” หน้า 12-20. **เอกสารทางวิชาการหมายเลข 211 มหาวิทยาลัยมหิดล**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศุภชัย ชัยจันทร์ และณรงพน ไไลประกอบทรัพย์. 2559. แนวคิดสาธารณะของพื้นที่สาธารณะในเมือง, **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์**. ปีที่15(ฉบับที่ 2) กรกฎาคม-ธันวาคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ศิริพร มณีชูกต. 2551. เอกสารประกอบการสอนวิชา 209251 “ภาษากับสังคม.” สมาคมข้าราชการบำนาญจังหวัดพะเยา **พจนานุกรมภาษาเมือง ล้านนา- ภาษาไทย**.
- ศรีเรือน แก้วกังวาน (วันที่สืบค้น 29/7/2562) บทความการดูแลสุขภาพ (www.healthcarethai.com). สาขาจิตวิทยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2554. **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- องอาจ นัยพัฒน์. 2554. **การออกแบบการวิจัย : วิธีการเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และผสมผสาน-วิธีการ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอี่ยม ทองดี. 2537. **วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เทคโนโลยีของอดีต ประเพณีในปัจจุบัน** ตำนานแห่งอนาคต. กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมมิกจำกัด.

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## บรรณานุกรม(ต่อ)

- Alt. 1977. "Behavior Setting Comparison of a Turkish Town and an American Town."  
University of Kansas.
- Ashley, C., and Carney. 1999. "Sustainable Livelihoods : Lessons from Early Experience."  
**Department for International Development (DFID)**. British Library,London. UK.
- Carpecken et. al. 1996. "An Expansion of Roger Barker's Behavior Setting Survey for An  
Ethno-Ecological Approach to Person-Environment Interactions." **Journal of -  
Environmental Psychology**. 16 : 319-333.
- Cernea, M. 1977. "The Risks and Reconstruction Model for Resettling Displaced  
Population" . **World Bank**. (vol.25) : 1569-1587.
- Duan, Y., and Steil, S. 2003. "China Three Gorges Project resettlement: Policy, planning  
and implement." **Journal of Refugee Studies**, 16(4) : 422-444.
- Hutanuwatr, K. 2013. "Vulnerability and Adaptation in Resettlement: Perspectives from -  
Thai Fishermen." In Proceedings of The Second Environment Asia **International -  
Conference on Human Vulnerability and Global Environmental Change**,  
(IV\_02), 15-17 May 2013. Pattay, Chonburi Thailand.
- International Organization for Migration. 2011. **Glossary on Migration**. International  
Migration Law Series No. 25.
- Jha, A, Barenstein, D. J., P. Phelps, D. Pittet, and Sena, S. 2010. "Safer Homes, Stronger  
Communities." A Handbook for Reconstructing after Natural Disasters. Washington-  
DC: the World Bank.
- Knutsson, P. and Ostwald, M. 2006. "A Process-Oriented Sustainable Livelihoods Approach  
A Tool for Increased Understanding if Vulnerability." **Adaptation and Resilience.  
Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change**
- McDowell and Arjan de Han. 2002. "Migrantion and Sustainable Livelihoods: A Critical  
Review of The Literature." **IDS Woking Paper 65**.
- Nanta, P. 2011. "The Impact of Social Change on the Transformational Dwelling of Central  
of Central Thailand," Proceeding from the Asian Conference on Asian Studies  
2011, Osaka, Japan.

## บรรณานุกรม(ต่อ)

- Navarra et. al. 2014. “Short-Term Risk Experience of Involuntary Resettled Households in the Philippines and Indonesia.” **Habitat International**. Elsevier : 165-175.
- Oliver-smith, A. 2009. “Sea level Rise and the Vulnerability of Coastal Peoples: Responding to the local challenges of global climate change in the 21st century.”  
InterSections (Interdisciplinary Security Connections, Publication Series of UNUEHS). No.7/2009. [www.ehs.unu.edu/file/get/4097](http://www.ehs.unu.edu/file/get/4097) (Accessed 30 Jan. 2013).
- Oxley, Diana Key. 1982. “Social Supportiveness of Behavior Setting of Varying Membership Size.” Arizona State University.
- Perry, Jonathan Clyde. 1984. “A Survey Study of Behavior Setting Theory.” State University of New York at Buffalo.
- Phonepraseuth, V. 2012. “From Resettlement to Sustainable Livelihood Development : The Potential of Resettlement and Livelihood Restoration Arrangement to Achieve Livelihood Sustainability. Project in Lao PDR.” Thesis Ph.D.
- Prasad, N., Ranghieri, F., Shah, F., Trohanis, Z., Kessler, E., and Sinha, R. 2009. “Climate – Resilient Cities: A primer on reducing vulnerabilities to disaster.” The World Bank.
- Webber and Duan. 2011. “Involuntary Rural Resettlement Resources, Strategies, and Outcomes at the Three Gorges Dam, China.” **The Journal Environment & - Development**, Vol. 20, No. 4 (December 2011) : 355-380.
- Whitehead. 2008. “Involuntay Urban Resettlement : A Study of Socio-Cultural Livelihood Impoverishment and Reconstruction in Phnom Penh, Cambodia.” Oxford Brookes University.
- Wicker, A. 2012. “Perspectives on Behavior Settings: With Illustrations form Allison’s Ethnography of a Japanese Hostess Club.” **Environment and Behavior**.: 474-492.
- Roger, G. Barker. (1968). *Ecological Psychology*: Standford University Press : California United State of America.
- Roger and Wang. 2006. “Environmental Resettlement and Social Dis/Re-Articulation in Inner Mongolia, China.” **Popul Environ** (28) : 41-68.
- Zeisel. 2006. “Inquiry by Design.” Revised Edition, W.W. Norton & Company, NY, London.



## ภาคผนวก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

## ภาคผนวก ก

ชุดที่.....

## แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

**วิทยานิพนธ์เรื่อง :** การศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่  
เกี่ยวข้องกับ การดำรงชีพภายหลังพลาตติน : กรณีศึกษาชุมชนชาวอีสาน หมู่บ้านสมานมิตร เชียงราย

นักศึกษาผู้เก็บข้อมูล : พรธิดา เตี้ยวตระกูล

สาขาวิชา สถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณลาดกระบัง

**คำชี้แจง :** แบบสัมภาษณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ จึงขอความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูล เพื่อเป็นประโยชน์  
แก่การศึกษาในครั้งนี้ โดยผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลส่วนบุคคลของท่านเป็นความลับและไม่มีผลกระทบใดๆต่อตัวท่าน  
ข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะนำไปใช้เพื่อการศึกษาค้นคว้าเท่านั้น

วันที่สัมภาษณ์ : .....(ว/ด/ป) ช่วงเวลาบันทึก : .....(ชั่วโมง/นาที)

**ข้อมูลทั่วไป (ข้อมูลบุคคล)**

ผู้ให้สัมภาษณ์ : ชื่อ : .....นามสกุล : .....

อายุ : ..... เพศ : ชาย.....หญิง.....ไม่ระบุเพศสภาพ.....

สถานภาพ : โสด.....สมรส.....หย่าร้าง.....หม้าย.....แยกกันอยู่.....

อาชีพหลัก : ..... อาชีพเสริม : .....

หากมีตำแหน่งอาชีพ (โปรดระบุ).....

\*หมายเหตุ : ผู้วิจัยมีการปรับเนื้อหาข้อยกเว้นข้อมูลระดับการศึกษาในแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในการเก็บข้อมูลลง  
พื้นที่ครั้งที่ 3 เนื่องจากการเก็บข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น (Pilot Study) พบว่าข้อมูลดังกล่าวไม่มีความเชื่อมโยงต่อ  
การวิเคราะห์ผลการวิจัย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ลำดับเนื้อหาในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแบ่งเป็น 6 หัวข้อหลักดังต่อไปนี้

(คำถามในการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ แสดงในประกอบในเอกสารวิชาการ)

**หัวข้อ 1 ประเด็นด้านการดำรงชีพในปัจจุบัน**

1.1 ปัจจุบันท่านดำรงชีพหลักอะไร /มีอาชีพเสริมหรือไม่

.....

.....

1.2 ท่านช่วยลำดับขั้นตอนในกระบวนการดำรงชีพหลักว่ามีขั้นตอนอย่างไรบ้าง

.....

.....

1.3 ในกระบวนการดำรงชีพตั้งแต่ช่วงเตรียม-ช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตแบ่งเป็นช่วงเวลา/ฤดูกาลอย่างไร

.....

.....

1.4 ท่านช่วยเล่ายกตัวอย่างกิจกรรมในกระบวนการผลิตในชีวิตประจำวัน เช่น ช่วงเช้า-เย็น

.....

.....

**หัวข้อ 2 ประเด็นด้านการรวมกลุ่มดำรงชีพ**

2.1 ท่านได้เข้ากลุ่มดำรงชีพภายในชุมชนหรือไม่ (ถ้ามี/ท่านเข้ากลุ่มดำรงชีพใดบ้าง/ ในตำแหน่งใด)

.....

.....

2.2 วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มดำรงชีพเพื่ออะไร แล้วลักษณะกิจกรรมในกลุ่มดำรงชีพเป็นอย่างไร

.....

.....

2.3 มีการประชุมกลุ่มดำรงชีพหรือไม่ ก็ครั้ง/เดือน/ปี แล้วท่านใดสถานที่ในหมู่บ้านในการประชุมกลุ่ม

.....

.....

2.4 การเข้าร่วมกลุ่มดำรงชีพช่วยเอื้อต่อการดำรงชีพของท่านหรือไม่ ด้านใดบ้าง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

.....



**หัวข้อ 4 : เล่าเหตุการณ์ชองก่อนย้ายถิ่นฐานจากแถบภาคอีสานสู่การตั้งรกรากใหม่ที่จังหวัดเชียงราย**

4.1 ภูมิภาคใดที่ท่านอยู่จังหวัดใดในภาคอีสาน

.....  
.....

4.2 สาเหตุใดที่ทำให้ต้องย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่จังหวัดเชียงราย (เล่าสถานการณ์ช่วงขณะย้ายถิ่น เช่น การการเดินทางมาเชียงราย)

.....  
.....

4.3 ทำไมถึงเลือกมาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเชียงราย ช่วยเล่าวิถีชีวิตคนอีสานในตอนมาตั้งรกรากใหม่ที่เชียงราย แล้วมีวิถีชีวิตใดที่เปลี่ยนไป/หรือหายไปบ้าง

.....  
.....

4.4 ท่านช่วยเล่าประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านสมานมิตร ลักษณะความเป็นอยู่และการตั้งบ้านเรือนในช่วงเริ่มต้นตั้งหมู่บ้านให้ฟังได้หรือไม่

.....  
.....

**หัวข้อ 5 : ประเด็นทุนทางสังคม และการเกาะกลุ่มของเครือญาติ**

5.1 หากท่านประสบปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการดำรงชีพ ท่านมีบุคคลที่สามารถพึ่งพาอาศัยหรือไม่ และลักษณะการช่วยเหลือกันเป็นแบบใด (เช่น ขอยืมเงินยามฉุกเฉิน อาหาร ขอยารักษาโรคทั่วไป หรือช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น)

.....  
.....

5.2 หากท่านประสบปัญหาที่เป็นอุปสรรคในด้านอาชีพ ท่านมีบุคคลที่สามารถพึ่งพาอาศัยหรือไม่และลักษณะการช่วยเหลือกันเป็นแบบใด (เช่น ขอยืมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ทำมาหากิน การขอเอามือเอาร่างระหว่างกัน เป็นต้น )

.....  
.....

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

### หัวข้อ 6 : ประเด็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ

6.1 ในกระบวนการดำรงชีพหลัก/เสริมของท่าน ท่านมีการประกอบพิธีกรรม ความเชื่อ หรือประเพณีใดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำรงชีพหรือไม่ (เช่น การไหว้เจ้าที่ การบวงสรวง หรืออื่นๆ)

.....

.....

6.2 พิธีกรรม/ประเพณีที่ท่านยังคงยึดถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีแบบดั้งเดิมของชาวอีสานหรือไม่ แล้วลักษณะกิจกรรมของประเพณีนั้นเป็นอย่างไร จัดขึ้นช่วงใดของปี/จัดขึ้นตรงจุดใดในหมู่บ้าน

.....

.....

6.3 ช่วงจัดงานประเพณีมีคนนอกหมู่บ้านมาร่วมงานหรือไม่

.....

.....

6.4 ท่านคิดว่าจารีตประเพณีนี้เป็นส่วนหนึ่งให้คนอีสานต่างหมู่บ้านมารวมตัวกันหรือไม่อย่างไร (สามารถเล่าถึงประเด็นอื่นเสริมได้)

.....

.....

- ขอบพระคุณอย่างยิ่งที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ -

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

(คำถามในการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อปรับให้สะดวกแก่การเข้าใจในการใช้สัมภาษณ์)

### หัวข้อ 1 ประเด็นด้านการดำรงชีพในปัจจุบัน

1.1 ปัจจุบันท่านทำอาชีพหลักอะไร /มีอาชีพเสริมหรือไม่

1.2 เล่าขั้นตอนการทำอาชีพ (มีแบ่งเป็นฤดูกาล/ช่วงเดือน) อย่างไร

เช่น ช่วยเล่าอย่างพาะเกล้าเดือนไหน สถานที่ตรงไหนในหรือนอกหมู่บ้าน แล้วมีใครช่วยทำบ้าง

1.3 เล่าชีวิตประจำวันช่วงที่ (ทำนา หาปลา ทอผ้าเลี้ยงไหม) เช่น แบ่งเป็นเช้า/กลางวัน/เย็น ทำอะไรบ้าง

### หัวข้อ 2 ประเด็นด้านการรวมกลุ่มดำรงชีพ

2.1 ท่านเข้าร่วมกลุ่มอาชีพในหมู่บ้านหรือไม่ (ถ้าเข้าต่อข้อ 2.2)

2.2 แล้วในกลุ่มอาชีพทำกิจกรรมอะไรบ้าง

(ใครเป็นหัวหน้ากลุ่ม /แล้วท่านอยู่ตำแหน่งไหนในกลุ่ม/กลุ่มนี้จัดตั้งกันขึ้นเองหรือไม่)

2.3 มีการรวมกลุ่มประชุมกันหรือไม่ แล้วใช้สถานที่ไหนในการประชุม

2.4 ข้อดีของการเข้าร่วมกลุ่มดำรงชีพช่วยเสริมเรื่องอาชีพเราให้ดีขึ้นหรือไม่ แล้วในด้านไหนบ้างคะ

### หัวข้อ 3: การทำแผนผังจินตภาพ (Cognitive Map) โดยนำปากกาวงพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรมดำรงชีพแต่ละกลุ่ม

ในลำดับต่อไปผู้วิจัยอธิบายขั้นตอนการทำแผนผังจินตภาพแก่ผู้ให้ข้อมูลรับทราบ : ท่านช่วยทำเครื่องหมายวงกลมตำแหน่ง พื้นที่ที่ท่านใช้ทำกิจกรรมขั้นตอนในการผลิตลงบนแผนที่หมู่บ้าน (กระดาษ A3) ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มทำนา ท่านใช้พื้นที่ตากข้าว/ จุดเตรียมเครื่องมือ/ จุดทำพิธีกรรมตรงจุดใดบ้าง (ผู้วิจัยยื่นปากกาสีที่แบ่งตามกิจกรรมไว้ให้ผู้ให้ข้อมูลในแต่ละคำถาม)

### หัวข้อ 4 ประเด็นลำดับเหตุการณ์ในอดีตช่วงก่อน-หลังผลิตถิน

4.1 เดิมเป็นคนจังหวัดอะไรก่อนย้ายมาเชียงราย

4.2 เล่าถึงหมู่บ้านในอดีตตอนที่อยู่อีสานให้ฟังหน่อยว่ามีลักษณะความเป็นอยู่บ้านเรือนเป็นอย่างไร

----- ตอนนี้อยู่อาศัยสอดแทรกคำถามย่อยจากภูมิหลังการผลิตถินของแต่ละคน -----

4.3 สาเหตุที่ทำให้ต้องอพยพมา/มากับใครบ้าง ใครเป็นผู้ตัดสินใจสำคัญ

4.4 แล้วเดินทางมาอย่างไรสมัยนั้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใด

4.5 ทำไม่ถึงเลือกที่จะย้ายมาตั้งรกรากที่เชียงราย อ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.6 ช่วงแรกที่มาถึงเชียงรายไปพักอาศัยอยู่ที่ไหนที่แรกก่อนย้ายมาสมานมิตร

4.7 เล่าตอนช่วงแรกเริ่ม ใครเป็นคนตั้งหมู่บ้าน /มีการแบ่งพื้นที่อาศัยกันอย่างไร/ แล้วการสร้างบ้านเรือนในช่วงย้ายมาอยู่หมู่บ้านแรกๆมีลักษณะอย่างไร

4.8 ท่านช่วยเล่าวิถีชีวิตอยู่เฮ็ดกินคนอีสานในอดีตให้ฟังหน่อยได้ไหมคะ

- แล้วได้รับถ่ายทอดความรู้มาจากใคร
- แล้วแต่ก่อนนั้นตอนที่เรายังเด็ก วิถีชีวิตแตกต่างกับตอนนี้อย่างไรบ้าง
- มีวิถีชีวิตคนอีสานของเราที่หายไป มีบ้างไหมคะ

4.9 วิถีชีวิตที่ยังดำรงทำอยู่/อดีตที่หายไป/เพิ่งมาเริ่มมีใหม่หลังตั้งหมู่บ้าน

(\*หมายเหตุ : มีบางผู้ให้ข้อมูลเกิดที่เชียงรายได้จึงปรับคำถามสำรองคือ ถ้าเกิดเชียงรายได้ว่ามีรุ่นพ่อแม่ที่ย้ายมาเล่าชีวิตตอนย้ายมาอีสานให้ฟังใหม่อย่างไร)

#### หัวข้อ 5 : ประเด็นทุนทางสังคม และการเกาะกลุ่มของเครือญาติ

5.1 หากเราไม่สบายเจ็บป่วย ต้องการความช่วยเหลืออย่างค่าหมอค่ายา /พึ่งอาหาร/พึ่งพาเงินทองยามฉุกเฉิน เรามีใครที่จะพอพึ่งพาได้หรือไม่

5.2 อย่างในการทำอาชีพ เช่น ยืมเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย อุปกรณ์ทำเกษตร เรามีใครที่จะพึ่งพาหรือไม่

5.3 การเอามือเอาแรงกัน (การลงแขก) ในกลุ่มเพื่อนบ้าน หรือในกลุ่มเครือญาติยังมีอยู่ไหม

5.4 ในปัจจุบันนี้เมื่อเทียบกับสมัยก่อนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวบ้านอีสานเปลี่ยนไปไหม

5.5 แล้วในการทำมาหากินท่านประสบปัญหาอย่างอื่นหรือไม่

#### หัวข้อ 6 : ประเพณี วัฒนธรรมอีสาน

6.1 ประเพณีในหมู่บ้านสมานมิตรมีประเพณีอะไรบ้าง จัดขึ้นเดือนไหน

6.2 มีประเพณีอันไหนที่ปรับเปลี่ยนไปบ้าง

6.3 มีประเพณีไหนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการทำอาชีพบ้าง เช่น อย่างทำบุญบั้งไฟขอฝน

6.4 ช่วงที่ทำประเพณีบั้งไฟมีชาวอีสานอื่นมาร่วมงานด้วยไหมคะ

6.5 อะไรคือสิ่งที่ทำให้คนอีสานที่อพยพมาจากหลายที่สามารถเกาะกลุ่มกันไว้ได้ จนเกิดการรวมตัวเป็นหมู่บ้าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อจบการสัมภาษณ์ ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



ตัวอย่างภาพบรรยากาศการสัมภาษณ์กลุ่มแบบไม่เป็นทางการ และการทำแผนผังจินตภาพ (Cognitive Map) ระบุตำแหน่งในการทำกิจกรรมดำรงชีพของผู้ให้ข้อมูล ขณะลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ ทัศนศึกษา ครั้งที่3 ช่วงเดือนเมษายน 2562



เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้



## ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-นามสกุล	นางสาวพรธิดา เตียวตระกูล
วัน เดือน ปีเกิด	24 พฤศจิกายน 2529
ที่อยู่	105/109 ซอย 12 หมู่บ้านพฤษภาทาวน์ ถนนราชพฤกษ์ ตำบลบางกร่าง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี.
ประวัติการศึกษา	2552 ปริญญาตรี คณะศิลปอุตสาหกรรม สาขาวิชาออกแบบภายใน มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
ประสบการณ์ทำงาน	บริษัท เอชเอทีไซน์ แอนด์ แอสโซซิเอชั่น จำกัด บริษัท กู๊ดไอเดีย ดีไซน์ จำกัด
ผลงานวิจัย	พรธิดา เตียวตระกูล คณิน หุตานวัตร และพิยะรัตน์ นันทะ “การศึกษาความสัมพันธ์สภาพแวดล้อมกายภาพกับการปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพภายหลังการพลัดถิ่น : กรณีศึกษาชุมชน ชาวอีสาน หมู่บ้านสมานมิตร จังหวัดเชียงราย.” บทความประชุมวิชาการ ประจำปี 2560. Berc 8. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า  
ไม่ว่ากรณีใดๆทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้คัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้